

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TARİH ÖĞRETİMİNDE KADIN İMAJININ YENİDEN İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Meliha KÖSE

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Ankara
Nisan, 2011

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TARİH ÖĞRETİMİNDE KADIN İMAJININ YENİDEN İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Meliha KÖSE

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Ankara
Nisan, 2011

ONAY

Meliha KÖSE'nin "Tarih Öğretiminde Kadın İmajının Yeniden İnşası" adlı tezi
..... tarihinde jürimiz tarafından Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

AD-SOYAD

İMZA

Başkan :	
Üye (Tez Danışmanı) :	
Üye :	
Üye :	
Üye :	

ÖNSÖZ

Tarih öğretimi üzerine yapılan çalışmalar, hem tarih öğretiminin yöntem ve teknikleri ile hem de tarih öğretiminin içeriği ile ilgilenmektedir. Bu çalışmalar tarih öğretiminin yeniden yapılandırılması sonucunu doğurmuştur. Tarih öğretiminde neyin ne kadar ve nasıl öğretilceği soruları, tarih öğretimi için kalıcı sorulardır. Bu sorular tarih öğretiminin kendini sürekli yenilemesini gerektirmektedir. Tarih ve tarih eğitimi üzerine araştırma yapanlar bu sorularla her zaman ilgilenmişlerdir. Tarih öğretiminde kadın imajının yeniden inşasını öngören bu çalışma da aslında bu sorularla doğrudan ilgilidir. Yani kadın tarihini “niye, ne kadar ve nasıl” öğreteceğiz sorularını içinde barındırmaktadır.

Tarih öğretiminin değişen amaçları içinde sosyal, kültürel tarihe yönelmek, gündelik alanlarla ilgilenmek de söz konusu olmuştur ve kadın tarihi çalışmaları bu alanla ilişkilendirilmiştir. Ancak kadın tarihi çalışmalarına hız kazandıran asıl etmenler, feminist araştırmalar ve toplumsal cinsiyet çalışmaları olmuştur. Dolayısıyla kadın tarihi meselesi çok boyutlu bir değişimin uzantısı olarak görülmelidir. Erkek ve kadından oluşan insanlığın, yarısını erkekler oluştururken diğer yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Tarih, erkeklerin tarihinden çok insanlığın tarihi olarak görülmelidir. Kadın tarihi çalışmaları “insanlık tarihi” oluşturabilmek için önemli bir eksikliğin tamamlanması sayılabilir. Kadın tarihi çalışmalarının bir ayağı da kadın imajı çalışmalarıdır.

Bu araştırma, daha çok tarih öğretiminde kadın imajlarına yoğunlaşmıştır. Biri beşli likert tipi ve diğeri açık uçlu olmak üzere uygulanan anketlerle, öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumlarına ulaşmak hedeflenmiş, öğrencilerin tutumlarını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Genel anlamda bu çalışmanın amacı tarih öğretiminde kadın imajının yeniden inşasını sağlamak konusunda başlangıç oluşturmaktır.

Bu çalışmada önerilen kadın imajları tarihî bilgilerle desteklenmiştir. Ancak özellikle Osmanlı aydın kadınlarının çok yönlü kişilikleri, onların hangi imaj altına konacağını belirlemek konusunda sıkıntı oluşturmuştur. İsimleri farklı başlıklar altında tekrar anlatılırken, tekrara düşmeme konusuna dikkat edilmiştir. Her biri ayrı

Çalışmanın konusu olabilecek imajlar, çalışmanın sonunda verilen kadın tablosuyla zenginleştirilmiştir.

Çalışmanın yürütüldüğü uzun dönemde sabırla çalışmamı yönlendiren ve anlayış gösteren danışmanım Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ'e yardımlarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Anket hazırlama sürecinde önerileri ile çalışmamı hızlandırmamdaki katkılarından dolayı Prof. Dr. Mustafa SAFRAN'a, çalışma boyunca benimle fikirlerini paylaşan ve tezi bitirme konusunda beni cesaretlendiren Doç. Dr. Bahri ATA'ya, anket analizleri konusunda bana yön veren ve cömert yardımlarını esirgemeyen Yard. Doç. Bülent AKSOY'a ve Semra TÜRKAN'a çok teşekkür ederim. Literatür taraması boyunca, aradığım kitaplara ulaşmamı sağlayan ve yardımcı olan Hasan SUNGUR'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca hazırlanan anketlere cevap vererek, araştırmaya önemli katkılar sağlayan öğrencilere sevgilerimi sunarım.

Meliha Köse

Ankara-2011

ÖZET

TARİH ÖĞRETİMİNDE KADIN İMAJININ YENİDEN İNŞASI

KÖSE Meliha

Doktora, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Şubat-2011

Tarih öğretiminin değişen yöntem ve amaçları sosyal tarih konularını da ön plana çıkarmaya başlamıştır. Sosyal tarihe ve gündelik hayata ilginin artması ile kadın tarihi de konuşulan konular arasında yerini almıştır. Feminizmin ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının katkısı ile kadın tarihi konusu ders kitaplarında sorgulanmaya başlanmıştır. Kadın imajlarının ve rollerinin ders kitaplarında sorgulanması, imaj çalışmalarına ışık tutmuştur.

Bu çalışmanın amacı, mevcut tarih ders kitaplarında eksik olduğu düşünülen kadın imajlarına dikkat çekerek tarih ders kitaplarında kadın imajının yeniden inşasına ön ayak olmaktır. Ayrıca öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarına ulaşarak, öğrenci tutumlarını sorgulamaktır. Öğrencilerin önerdiği kadın rolleri ve imajlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kadın imajının yeniden inşasına yönelik yapılan bu çalışmada, I. bölümde Beşli Likert Tipi tutum ölçeği geliştirilerek uygulanmış ve öğrenci tutumları belirlenmiştir. Öğrenci tutumları cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi bakımından değerlendirilmiştir.

Ayrıca öğrenciye açık uçlu iki soru yöneltilerek, cinsiyet ve anne baba eğitim düzeyinin öğrencilerin tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Öğrencilerin önerdiği kadın imajlarına ve rollerine ulaşılmıştır. Her iki anketin analizi ile elde edilen bilgiler tablolar aracılığıyla tasnif edilmiştir. Tarih ders kitaplarında eksik olduğu düşünülen imajlarla ilgili bir öneri geliştirilmiştir.

Önerilen kadın imajlarının gerekçeleri verilen tarihsel bilgilerle ortaya konmuştur. Verilen bilgilere muhakkak eklenecek çok kişi ve bilgi bulunmaktadır; ancak öneri olarak sunulan imajlar için örnek kadınlar seçilmiştir. Her bir bölümü ayrı ayrı kitaplaştırılabilecek potansiyele sahip olan imajların bu tez içinde tamamlanması mümkün görülmemektedir.

Tarihteki çok yönlü kadınların hangi imaj dahilinde ders kitaplarına yerleştirileceği sorun olmuştur. Ancak bu kadınlar çeşitli başlıktaki imajlarda tekrar anlatılarak bu sorun aşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda verilen, ders kitaplarına yerleştirilebilecek kadın tablosu eki ile bu imaj çalışması desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İmaj, Rol, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm, Tarih Öğretimi

ABSTRACT

RECONSTRUCTION OF WOMEN IMAGES IN HISTORY TEACHING

KÖSE, Meliha

PHD, Department of History Teaching

Thesis Advisor: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

February, 2011

Due to the changing objectives and methods social history takes its part in teaching history. With the changing interest in social history and daily life the look at the importance of woman history has changed. The impact of feminism and gender studies was that the woman issue in history books started to be scrutinized. The increasing interest in woman images and roles lead to images studies.

This dissertations goal is, to underline the deficit of woman images in the history text books and give way to reconstruct this images as such. Besides that it has the objective to question the attitudes of pupils and understand their attitudes.

In order to reconstruct woman images the Likert-type scale was used and developed in the first part to measure the attitudes of the students. Categories of the survey were male and female differences, class levels, the educational level of parents. The other way two questions were offered to see if there were differences due to gender and education level of the parents. The outcome were the woman images and roles which the pupils advised. The analyses of the questionnaire are shown in tables.

Images are developed and presented. The suggested woman images with their historical background is presented. It can be added a lot of persons and information to the findings. To show the images model woman were chosen. Every images chapter can be used as research subject and because of that and can not be concluded in this Project.

Woman in their appearance in history might be in different areas. The basic question remains which image should be ground for the establishment of such in the text books. This Project tries to overcome this problem with telling the stories under different subtitles. To support the woman images which could be part of history text books there is a list of images in the appendix.

Key Words: Image, Gender, Feminisme, History Teaching, Role.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	26
ARAŞTIRMA	26
1.1. Problem	26
1.2. Araştırmanın Amacı	27
1.3. Araştırmanın Önemi.....	28
1.4. Problem Cümlesi.....	28
1.5. Alt Problemler.....	29
1.6. Denenceler.....	29
1.7. Varsayımlar	30
1.8. Sınırlılıklar	30
1.9. Araştırmanın Yöntemi.....	30
1.9.1. Araştırmanın Sorunu	31
1.9.2. Evren ve Örneklem	31
1.9.3. Araştırmanın Modeli	35
1.9.4. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi.....	36
1.9.5. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları	37
1.9.6. Verilerin İstatistiksel Analizi	38
II.BÖLÜM	40
BULGULAR VE YORUM	40
2.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM	40
2.2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR.....	47
2.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM	50
2.4. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	53
2.5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	57

2.6. ALTINCI ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM	58
2.7. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM.....	61
2.8. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN MODEL ÖNERİSİ.....	63
2.8.1.EKONOMİNİN GÜÇLÜ BİR AYAĞI OLARAK ÜRETİCİ KADIN İMAJI .	64
2.8.2. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMADA KADINLAR; HAYIRSEVER KADIN İMAJI.....	77
2.8.3. KAHRAMAN, SAVAŞÇI VE VATANSEVER KADIN İMAJI.....	87
2.8.4. SANATÇI KADIN İMAJI.....	102
2.8.5. ALANINDA İLK, İLKLERİ BAŞARAN, REFORMİST VE ÖNCÜ KADIN İMAJI	107
2.8.6. AYDIN KADIN İMAJI	119
2.8.7. YÖNETİMDE KADINLAR VE LİDER KADIN İMAJI	126
2.8.8. MAĞDUR KADIN İMAJI	142
2.8.9. CASUS KADIN İMAJI	150
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	156
KAYNAKÇA.....	163
EKLER.....	175

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Ders Kitaplarında Belirlenen Kadın Statüleri	17
Tablo 3. 1979 ile 2009’da Okutulan Ders Kitaplarının Metinlerde Kadın Statülerinin Karşılaştırılması	19
Tablo 4. Örneklemeye Giren Okullar ve Öğrenci Sayıları	32
Tablo 5. I. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Sınıf, Anne Eğitimi ve Baba Eğitimi Değişkenlerine Göre Dağılımı	33
Tablo 6. II. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Sınıf, Anne Eğitimi ve Baba Eğitimi Değişkenlerine Göre Dağılımı	34
Tablo 7. Öğrencilere Uygulanan Anket Formlarının Uygulanma Oranı İle ilgili Dağılım Tablosu.....	35
Tablo 8. Kadın Tarihine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı.....	41
Tablo 9. Tarih Öğretiminde Kadının Yerine İlişkin Tutumlarına Yönelik Öğrencilerin Görüşlerinin Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları	47
Tablo 10. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1.Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu.....	47
Tablo 11. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru)“Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu	48
Tablo 12. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru) “Hayır” ve “Evet” Cevabı Veren Erkek Öğrencilerin Yüzdelik Dağılımı...	49
Tablo 13. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru) “Hayır” ve “Evet” Cevabı Veren Kız Öğrencilerin yüzdelik Dağılımı	49
Tablo 14. Anne Eğitim Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler.....	50
Tablo 15. Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Anne Eğitim Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları.....	51
Tablo 16. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?”(1. Soru) Sorusuna“Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Tablosu.....	52

Tablo 17.	“Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?”Sorusuna” (1. Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu	53
Tablo 18.	Baba Eğitim Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler	54
Tablo 19.	Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Baba Eğitim Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları... ..	54
Tablo 20.	Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?(1. Soru) Sorusuna “Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Tablosu...	55
Tablo 21.	“Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?”Sorusuna” (1. Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Tablosu.	56
Tablo 22.	Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler	57
Tablo 23.	Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Sınıf Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları.....	58
Tablo 24.	Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Yer Almasını İstedikleri Kadın İmajlarına Ait Dağılım Tablosu	59
Tablo 25.	Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Niteliklere Ait Dağılım Tablosu	62

GİRİŞ

19. yüzyılda, Leopold von Ranke'in (1795-1886) etkisiyle tarih biliminin, eleştirel bir yöntem ve yaklaşıma sahip olarak akademik bir disipline kavuştuğu düşünülmektedir. Tarihçinin tarafsız ve nesnel olması gerektiğini belirten Ranke kaynakların titizlikle incelenmesini bu mesleğin yasası haline getirmiştir. Voltaire (1694-1778) siyasi tarihe yapılan klasik vurguyu göz ardı ederek, uygarlığın tüm yönlerini hesaba katan geniş bir entelektüel tarih yazımı örneğini vermiştir. 20. yüzyılda Avrupa ve Amerika üniversitelerinde arşiv belgelerinden ve yeni tarihi kaynaklardan yararlanan, tarihin yeni yöntemlerinin titizlikle kullanıldığı profesyonel tarihçilik anlayışı pekişmiştir. Geçmişe yönelik tarihi bilginin nesnelliğine duyulan güvensizlik “Tarih yapmak aslında mümkün müdür?” sorusunu beraberinde getirmiştir. Tarihi bilgiye duyulan güvensizlik tarihçileri savunmaya yöneltmiştir. Tarihin savunularını yapanlardan bir olan R. J. Evans daha yapıcı biçimleriyle postmodernizmin, tarihçileri belgelere daha yakından bakma, üstlerindeki pası daha fazla ciddiye alma ve metinler üzerine yeni düşünme biçimleri bulma konusunda cesaretlendirdiğini ifade etmektedir. Daha da önemlisi, eskiden tarihin konusu olmayan pek çok konu ve alanın araştırmaya açılmasına yardımcı olması ve toplumsal bilim yaklaşımlarının dışladığı, “birey olarak insanı” tarihteki yerine iade etmesi söz konusu olmuştur (Berktaş, 2006: 15). Geçmişle, tarih aynı kavramlar gibi değerlendirilmesine rağmen geçmiş, “ne olduğunun gerçeği” tarih ise “geçmişin yorumu” olarak düşünülmektedir. Bu anlamda geçmişle tarih birbirine akmaktadır. Geçmiş araştıran, kaydeden, tartışan ve entelektüel bir tartışma alanı olan tarih, her konuyu kayıt altına almayı gerekli görmemiştir. Bu konuların başında kadın tarihi gelmektedir. Bütün sosyal gruplar, sınıflar da tarihin dışında tutulmuştur. Kadının tarih dışında kalması tesadüfi bir olgu değildir. Hiçbir dönemde tarih yazımında varlık göstermeyen kadın sistemli bir şekilde yok sayılmıştır (Vella, 2001). Klasik tarih yazımında sıradan bireylerle birlikte kadınlar da ihmal edilmiş olmasına rağmen, tarihçiliğin ne olduğu tartışmaları kadın tarihini de araştırma ortamına taşımıştır. Tarihte ne öğretileceği, tarihçilerin seçiminden geçmektedir. Toplumlarının değer ve bakış açılarından kopuk olmayan tarihçilerin seçimlerinde tamamen objektif olabileceği iddia edilemez. İyi bir tarihçiden beklenen, araştırdığı konu ile ilgili bütün belge ve bilgileri kontrol edip sorgulamasıdır. Tarihçinin malzemelerinden biri olan belgeler her zaman gerçekliği tam olarak ortaya koyamayabilir. Toplumun organik

belleği olmadığı için, her toplumun olayların kaydını tutan birilerine ihtiyacı olmuştur. Eski Mezopotamya’da rahipler, geleneksel toplumlarda vak’anüvisler, modern toplumlarda tarihçiler bu görevi yapmaya çalışmışlardır. Tarihi olaylar yazılırken bu yazıcıların seçimlerinden ve yorumlarından geçmiştir. İktidarı elinde tutmayan büyük çoğunluğun deneyimleri kayıt dışı tutulmuştur. Yazıcıların seçiminden geçerek tarihçilere ulaşan belge ve kaynaklarda, kadına ait bilgilere ulaşmak kolay görünmemektedir. Dolayısıyla kadının tarih dışında tutulması da tarih-iktidar ilişkisinin bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Tarihin bilimsel bir disiplin olarak kabul edildiği 19. yüzyılda, kadınların tarihteki rolü, tarihçilerin kendi bakış açıları doğrultusunda farklılık göstermiştir. Yakın tarihlere kadar tarihçilerin cinsiyetler arası ilişkilere bakış açılarında ataerkil kalıplar baskın olmuştur (Berktaş, 2001: 270). Doğal bir sonuç olarak ders kitaplarında kadına biçilen roller ve imajlarda bu ataerkil bakışın etkisinde kalmıştır. Örneğin, 1980’lerde İngiltere’de kız öğrencilerin tarih derslerinde başarısız oldukları gözlenmiştir. Bunun nedeni araştırıldığında, ataerkil yapının etkisiyle hazırlanan kitapların erkek merkezli anlatımının kız öğrencilerin ilgisini çekmediği, tarihi kişilerle özdeşim kuramadığı ortaya çıkmıştır. Bu gösterge tarih içeriğinin tartışılmasını sebep olmuş ve tarihe bir de kadın olgusu ile bakmayı gerekli kılmıştır (Safran, 2008: 15). Tarih ders kitaplarında kadın olgusunun, müfredat dışında kalmasının önemli bir nedeni tarih eğitiminin siyasi tarihe odaklanması kabul edilmektedir. Tarihin siyasi olaylara öncelik tanınması da tarihin içeriği ile ilgili yapılan eleştirilerden payını almıştır. Araştırmalar tarih müfredatının siyasi olaylara odaklanmasının kız öğrencilerin tutumunu etkilediğini göstermiştir. Hollanda’da geleneksel tarih içerikli sınavlarda erkek öğrenciler daha başarılı olurken, kadın tarihi konularında kız öğrencilerin daha başarılı olması Ten Dam ve Rijkscharaoeff’u bu yönde çalışma yapmaya yöneltmiştir. Çalışmalara katılan kız öğrenciler kadın tarihini daha ilginç bulmuşlardır. Ancak kız öğrencilerin tarihin kadınları ile özdeşim kurmada zorlandıklarını, bunun nedenin de kadının tarihte özne olmak yerine, hep kurban olarak sunulmasının yattığı ifade edilmiştir (Levstik, 2008: 181). Bu durum hem tarih müfredatının hem de kadının tarihte sunulmuş şeklinin öğrenci tutumlarındaki etkisinin açık işaretidir. Kadının tek boyutlu anlatımının değişmesi gereklidir. Ancak bu değişimin sağlanmasında bakışlar, tekrar tarih müfredatına yönelmektedir ve ilgiyi toplumsal tarih çalışmalarına odaklamaktadır.

Annales Okulu'nun tarihin merkezine siyasi tarih yerine gündelik hayata dair konuları oturtmaya çalışması toplumsal tarih anlayışını da beraberinde getirmiştir. Ancak bu konular arasında kadın tarihi yine ihmal edilmiştir. Virginia Woolf 1929'da kadınların tarihinin olmadığından yakınmış, kadınların kendi seslerini bulabilmeleri ve o sesin duyulmasını sağlayabilmeleri için “kendine ait bir oda” kadar “kendine ait bir tarihe” sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Bu olmadığı sürece kadınların belleğinin olamayacağını düşünmüştür. Kadın tarihine yönelik isteklerin artmasında dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan kadın hareketleri etkili olmuştur. Halide Edip Adıvar 1 Mayıs 1913’de “Mektep Müzesi” dergisinde yayınlanan “Yirminci Asırda Kadınlar” adlı yazısında kadın tarihine ait isteğini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Bu kadınlık hareket-i mukaddesinin sathi ve ibtidai bir tarihini yazarken gönül isterdi ki bu tarihçe, Osmanlı kadınlarının terakki ve tekamül yolundaki küçük bir tarihçesi olsun. Fakat bu gün böyle olmaması bence pek elim değildir. Her yerde kadınların uyanıp ilerlemeleri de başka hareketler gibi yavaş ve müselele bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması onlarında bir şey yapmamış olmalarını intaç etmez. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatrodan Osmanlı kadınlarından mürekkep muhterem ve büyük bir kitle bulmak... Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz, demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim âciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkilatla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir.” (Berktaş, 2010: 35).

Virginia Woolf ve Halide Edip’in ifadelerinden anlaşıldığı gibi “kadın hareketleri” içerisinde mücadele veren kadınlar, kadın tarihi konusunda da eksiklik hissetmişlerdir. Kadın tarihine yönelik hissedilen bu eksiklik, öncelikle feministleri kadın tarihi çalışmalarına yöneltmiştir. Kadın tarihi çalışmaları 1980’lerden sonra “gender” kavramı ile farklı boyutlar kazanarak devam etmiştir. Gender (toplumsal cinsiyetçilik), cinsiyet farklılığının toplumsal ve kültürel açılardan yorumlanmasını gerektiriyordu. Kadın tarihi çalışmaları ister feminist bir hareketin uzantısı olarak, ister toplumsal cinsiyetçilik adı altında yapılsın ciddi bir sorunla karşılaşmıştır. Bu sorun kadın tarihine ilişkin kaynaklara ulaşma sorunudur. Bu sorunun en önemli nedeni, geleneksel tarih yazıcılığının erkeklerin tarihini merkez alan tavrıdır. Osmanlı Kadın

hareketlerinin modernleşme, kalkınma başlıkları altında değerlendirilmesi kadınları yine ikincil konuma düşürmüştür. Ders kitaplarında Meşrutiyet döneminde yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik değişmelerde kadına atıf yapılma gereği hissedilmemiştir. Kadının tarihinden bahsedebilmek, kadın tarihine ait bilgileri ortaya çıkarabilmekle anlam kazanacaktır. Bu da kadın tarihi araştırmaları yapanları “Kadın tarihine dair kaynaklar neler olabilir?” sorusuna yönlendirmiştir. Bu kaynaklar arasında, kadınlara ait günlükler, anılar, seyahatnameler, edebi eserler, mektuplar, arşiv belgeleri, kadı sicilleri, kadın dergi ve gazeteleri gösterilmektedir (Çakır, 2002: 28). Kadın tarihine ulaşmanın ikinci bir yolu erkekler tarafından kaleme alınan eserlere, kadına dair ip uçları arayarak bakmaktır. Bu yol biraz zor ve dikkat gerektirmektedir; çünkü kadın tarihine yönelik bilgiyi hazır olarak sunmaz. Yine tarihi kalıntılarda, eski belgelerde kadın tarihinin izini sürmek, kadın tarihi bilgilerine ulaşmanın bir yolu olabilir. Müzelerde kadınların kullandığı eşya ve takıların incelenmesi, o dönem kadın kültürünün bilgisini verebilir. Eski belgelerde kadınlara ilgili cümleler, kadının sosyo-ekonomik durumuna işaret edebilir. Bu aşamada kadın tarihi çalışmaları dedektif hassasiyeti gerektirmektedir. Aksi takdirde tarih öncesi dönemlere ait kadın tarihi bilgisine ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Kadın tarihi araştırmaları açısından en kolay dönem kadınların yayın dünyasında kendilerini ifade etmeye başladıkları dönemdir denebilir.

20. yüzyıl tarih öğretimi, öğrenciye tarihsel beceri kazandırmak, kronolojik süreci aktarmak gibi amaçlarının yanında sosyal içerikli amaçları da barındırmaktadır. Bu sosyal amaçlar arasında ulusal kimlik duygusunu aşlamak, kültürel miras bilincini aktarmak, öğrencileri demokratik katılım ve yurttaşlık için hazırlamak ta vardır. Yine öğrencilerin günümüz meselelerinin tarihsel kökenlerini anlamaları, tarih metodolojisini, geçmişi anlayıp yorumlama yollarını kavramaları beklenmektedir. Zaman içindeki değişimi ve sürekliliği ifade eden “dikey perspektif” anlayışı içinde “kadının değişen rolü ve statüsü” Avrupa’da tarih öğretiminin yöneldiği konular arasında yer almaktadır. Tarih müfredatı içinde de yer alacak konuların seçimi ve müfredat ilkelerinin belirlenmesine yönelik tartışmalar devam ederken, tarih müfredatlarında en sık rastlanan gelişme temaları arasında kadınların toplum içindeki değişen rolleri de gösterilmektedir (Stradling, 2003). Kadının toplum içindeki değişen rolleri kadının tarih içinde görünürlülüğünü artırmıştır. Ancak kadın tarihini değişen rolleri ile sınırlamak yeterli görünmemektedir. Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik ve ruhsal farklılıklar toplumlarda farklı inanışların oluşmasına ve bu inanışlar ise farklı

kültürlerin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Tarihte çoğu zaman ataerkil, kimi zaman anaerkil sistemlere dönüşen bu kültür ve inanışlar, toplumda kadının yerini belirlemede önemli roller oynamıştır. İnsanlık tarihi boyunca kültür ve medeniyet konusunda pek çok gelişmeler yaşamış ve insanlık bir başka ifadeyle halden hale geçmiştir. Yaşanan bütün gelişmelerin ötesinde kadın-erkek farklılıkları, kadın ve erkeğin toplumdaki yeri günümüze kadar tartışıla gelen, canlılığını her zaman koruyan bir konu olmuştur (Göksel, 1988: 27). Yaşanan bütün gelişmelerde kadının yeri ve rolü aktarılırken eksik bırakılmıştır.

Yazılı kültürde yerini geç alan kadın, çoğunlukla erkeklerin kalemıyla ve erkeklerin bakış açısıyla anlatılmıştır. Kadının kendi yaşadıklarını yazması anlatması pek fazla mümkün olmadığından, kadının hikâyesini, tarihi seyrini kendi ağzından dinleme fırsatı olmamıştır. Yaşanmış bir olayı yaşayandan dinlemekle, ikinci bir ağızdan dinlemek arasında anlatım farkı olacağı gerçeğinden yola çıkarak kadının kendi tarihini yazmasının, tarih yazımına farklı boyutlar kazandıracağı düşünülmektedir. Örneğin; Hürrem Sultan'ın taht hırsı ile yaptığı entrikaları anlatan ve açıkça suçlayan çok sayıda erkek yazar ve tarihçi bunu gerçek kabul ederken, öz oğlunu öldürten Kanuni'yi neden suçlamadıklarını sorgulayan Sibel Eraslan, devlet reisinin suçlanmamasını şark devlet geleneği olarak değerlendirmektedir. Olaya kadın gözüyle farklı yorumlar getirmektedir (Eraslan, 2008: 105). Dolayısıyla kadınların tarihi bilgileri kaleme alırken erkek tarihçilerden farklı bakacağının işaretidir, bu aynı zamanda. Hem kadın tarihi çalışmaları hem de kadın tarihçiler tarihe farklı perspektifler kazandıracaktır denebilir.

Feminist tarih yazımının ilk hamlesi olarak, kadınların tarihlerini görünür hale getirmeyi kabul eden kadın tarihi araştırmacıları, kadın tarihi araştırmalarının yapıldığı bu yeni dönemi “kadın ve toplum hakkında” yeni bir bilgi üretme süreci olarak kabul etmektedirler (Zihnioğlu, 2003: 16). Antikçağdan bugüne kadınlarla ilgili somut bilgilere pek rastlanmazken, kadınlara dair söylem ve mecazlar oldukça boldur. Kadınlar kamusal alanda ne kadar yoksalar, temsilleri o kadar çoktur. Olympos tanrıçalarla dolu iken Yunan şehir devletlerinde kadının yurttaşlığı yoktur. Kadın imgeleri ve fantezilerinin nasıl geliştiğini analiz etmek, zaman içindeki dönüşümlerini çözümlemek toplumsal cinsiyet temsillerinin anlaşılmasını sağlayabilir (Duby-Perrot, 2005: 9). Sanat ve edebiyattaki kadın imgeleri, toplumda kadına bakışın ipuçlarını vermektedir. Kadın imajı çalışmaları bu anlamda önemli bir yer sahiptir. Kadınlar

insanlığın zihnine mitos, destan ve menkıbelerle tutunabilmişlerdir. Bu edebi eserler bize kadına dair kültürel yapıyı açıklamada yardımcı olurken, kadının gerçek tarihine kısmen ve dolaylı olarak ulaşmamızda yardımcı olabilir.

Bu bağlamda, mitosların, sanatsal ve edebi eserlerin kadın imajlarına ulaşma çabası içerisinde analiz edilmesi kaçınılmazdır. Her toplum kendi mitoslarını oluşturmuştur. Türk-İslâm dünyasında da “ilm-i esatir” olarak geçen mitoloji, insanoğlunun anlayamadığı güçleri, hayal gücü ile açıklamaya çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. İnsanların hayallerinde oluşan mitolojik kahramanların arasında çok sayıda kadın tiplmesi de bulunmaktadır. Mitolojinin tanrıça kadınları, erkek tanrılar kadar faaldir.

Yaradılış destanında Ece, şeytan’ın cennette aldattığı “Havva”ya işaret etmektedir. Ece, kadının aldatılabilir, kandırılmaya müsait yanını simgelemektedir. Türeyiş Destanında Ay Atam ve Ay-Va Hatunlar güzelliğin ve saflığın sembolüdür. Manas Destanında Kanıkey çok sevilmesine rağmen, sır verilmeye layık görülmemektedir. Destanda Manas, yiğitlerini överken “sapladığınız kargıyı geri çekmediniz yiğitlerim, kadına sır açmadınız yiğitlerim” diyerek övmektedir. Yiğitlerinin övgüye mazhar olmasının bir nedeni de kadına sır açmamalarıdır.

Mısır Mitolojisinin ilk kadını Tefnet’tir. Sekhmet ise Ra’nın asileri cezalandırmak için dişi aslana dönüştürdüğü gözüdür. İnek şeklindeki Nut, Osiris’e yapılan ihanetlere göğüs geren İsis, diğer tanrıçalardır. Tiamat Asur-Babil mitolojisinin canavarlar doğuran tanrıçasıdır. Ba’alat, mücadelenin; kuvvetin tanrıçası Anet Fenike tanrıçalarıdır. Kelt mitolojisinde çam ormanlarının tanrıçası Sülev, yıldızların tanrıçası Arianrod, şiir tanrıçası Brigit bulunmaktadır. Roma mitolojisi Yunan mitolojisinden çok etkilenmiştir. Bu sebeple ufak isim farklılıkları olmasına rağmen Yunan mitolojisine benzemektedir. Roma mitolojisinde tanrıçalar, genellikle tabiatla, bitkilerle, çiçeklerle, doğum gibi kadınlara özel konularla ilgilenmektedir. Bellona savaş tanrıçası, Venüs aşk tanrıçası, Salus kurtuluş ve selamet tanrıçası, Fortuna şans tanrıçası, Egeria doğum tanrıçası, Ferenia bahar ve toprak tanrıçası olarak Roma mitolojisinde adı geçen bazı tanrıçalardır. Yunan mitolojisinde ise Hera evlilikleri ve kadınları koruyan tanrıçadır. Hestia ocak ateşi, Aphrodite aşk ve güzellik tanrıçası olarak bilinmektedir. Av tanrıçası Artemis, Athena, şairler tarafından fitneci, baştan çıkarıcı olarak anlatılan Helena ve kavga tanrıçası Eris, Zeus’un kızlarıdır. Bereket tanrıçası Demeter, gençlik ve güzellik

tanrıçası Hebe, deniz tanrıçaları Nereidler, Nike zafer tanrıçası, Hygieia sağlık tanrıçası Yunan mitolojisinde adı geçen tanrıçalardan bazıları olarak kaynaklarda anılmaktadırlar. Yunan mitolojisinde tanrıça kadınlardan başka Hekate, Cassandra gibi kahin kadınlar, Aithra, Penelope gibi kral eşleri kadınlar, Laodameia, Phyllis gibi vefalı kadınlar, Camilla, Elektra gibi kral kızları kadınlara da yer verilmektedir. Ay tanrıçası Selene, bitki tanrıçası Flora, gökkuşağı tanrıçası İris, savaşçı Amazon kadınlar mitolojide yerini alan kadın tiplerindendir (Tekin,1984: 434)

Türk destan ve efsanelerinde de kadınlardan farklı özellik ve yönleri ile bahsedilmiştir. Olağanüstü karakter ve olaylarla örülmüş destanlardan toplumun kadına bakışı, toplumda kabul gören ve görmeyen kadın tipleri, kadının toplumdaki görevleri gibi bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu ipuçlarından yola çıkarak, Türk toplumunda kadına yüklenen imajların tarihsel çıkış kaynaklarına yaklaşmak olasıdır.

Dede Korkut kitabının girişinde yer alan dört kadın tiplerinden biri iyi, üçü kötüdür. İyi olarak anlatılan ve övülen kadında ön plana çıkan misafirperverliğidir. Kötü kadın tiplerinde ise “solduran top” sürekli şikâyet eden açgözlü kadındır. “Tolduran top” dedikoducu, sabahtan akşama gezen kadındır. “Ne söylersen bayağıdır” diye tarif edilen kadın ise nasihat dinlemeyen, misafir ağırlamayı sevmeyen, saygısız, beceriksiz ve yalancıdır (Gökyay, 1973: 3). Deli Dumrul’un eşi canını verecek kadar cesur ve sevgi doludur. Dirse Han’ın hatunu oğlunun yarasını tedavi edebilmek için yedi dağ çiçeğini toplar ve fedakârdır; Bamsı Beyrek kızına kırk deve yükü çeyiz verir ve kırk hizmetçi ile gelin eder. Dede Korkut hikâyesinde ön plana çıkan kadın kahramanlar iyi avcı, iyi ok atabilen, savaşçı, cesur, büyüleyici güzelliğe sahip ve eşlerine sadıktır.

Yine Manas Destan’ında Manas’ın eşi Kanıkey’in övgüye değer özelliklerinden biri misafirperverliği ve hamarat oluşudur. Türk destanlarında iyi bir kadında aranan özellikler eşine saygılı, itaatkâr, temiz, misafirperver, becerikli olmasıdır. Günümüzde Türk kadınından beklenen özelliklerle benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Türk destanlarında ortaya çıkan kadın tiplerinden başka Türk mitolojisinde de tanrıçalar bulunmaktadır.

Türk mitolojisinde kadınlar en az erkekler kadar söz sahibidir. Kadınlar cesaretleriyle, kocalarını, kardeşlerini, analarını, babalarını ölümden kurtarırlar, ölmüşleri diriltirler. Oğuzlarda olduğu gibi hükümdarın sağ tarafında oturacak kadar

yüksek mertebelere ulaşmışlardır. Kadınlar savaşçı, güçlü, kahraman kişilerdir. Mitolojide yer alan Şaman kadınlar toplumda saygın bir yere sahip idiler. İnsanlara yol gösterme, hekimlik yapma, kötü ruhları kovma gibi roller üstlenen Şaman kadınlar hakanlar üzerinde de etkili görünmektedir. Kanaa, Alaş Irmağı'nı Altay Dağları'ndaki Kapşu Irmağı kıyılarına getirecek kadar güçlü bir Şaman kadındır. Altay efsanelerine göre Erlik Han'ın oğulları yeryüzünde iken, kızları yeraltında yaşamaktadır. Yer altındaki gölleri ırmakları ve denizleri idare etmektedirler. Yine Altay efsanelerine göre ateşi bulan, tanrının gökteki kızlarıdır. Yakut Türklerinde, Orta Asya ve Sibirya mitolojisinde de ateşi bulan gökteki kızlardır. Altay mitolojisinde Erlik Han'ın dokuz kızı vardır. Bu kızların saçları yılanı benzetmekte ve ürkütücüdür. Fakat evleri beklemekte ve korumaktadırlar. Satılay, Altay mitolojisinin kötülük yapan, insanları intihara sevk eden tanrıçasıdır. Büyük Tanrı Ülgen'in de dokuz kızı vardır. Bu kızların ismi de belirli bir görevi de yoktur. Sadece bu kızlardan ikisi Kiştey ve Soldon'dur. Bu kızlar hilekar, fettan, oğullar ise yiğit ve iyilikseverdir. Altay tanrıçaları arasında Tiamat adında dev bir kadın yer almaktadır. Dev Tiamat'ın vücudunun ikiye ayrılması ile yer ve gök oluşmuştur. Diğer tanrıça güneş tanrıçası Günana'dır. İyi ruhları koruyan ve kötülükleri kovan Maygıl bir diğer tanrıçadır. Yakut Türklerinde Ayzıt güzellik tanrıçasıdır. Ayzıt tarla, yeşillik ve çiçek perilerini yanına alarak, loğusa kadının yanına giderek üç gün üç gece onların başını bekler. Orta Asya Türkleri kadını Kurtana olarak sembolize etmişlerdir. Protomoğol mitolojisinde insanların gökten düşen bir dolu tanesini yutan bir kadın tarafından türediğine inanılmaktadır. Uygurların yaratıcı tanrısı Ülgen, yeryüzünü "Ak Ana"nın önerileri üzerine yaratmıştır. Yakut Türkleri yeryüzünü ana olarak kabul ederken, insanlara ve hayvanlara süt verenin "Gök Ana" olduğuna inanmaktadırlar. Hitay efsanelerine göre, imparatoriçe erkek çocuk doğurursa bademyağı karıştırılmış kaymak ve kırmızı elbise ile ödüllendirilirken, kız çocuğu doğurduğunda hafif tuzlu nohut veya fasulye çorbası ve siyah elbise hak etmektedir. Oğuzlarda, insanlara iyilik getiren tanrıça Hürmüz ve Gün, Ay, Yıldız Hanları doğuran Göktanrı'nın kızı Hatun kutsal sayılmıştır. Ayrıca Türk mitolojisinde geyik ve kuğu kılığında kızlara da rastlanmaktadır (Erkmen, 1998: 32). Mitolojinin dışında edebiyatının önemli kaynaklarında kadına bakışı ortaya koyan ifadeler dikkat çekicidir.

Yusuf Has Hacib, meşhur eseri "Kutadgu Bilig"de takva sahibi kadınlardan övgü ile bahsederken ve bunu tercih edilmesi gereken bir özellik olarak anlatmıştır,

çocukların nasıl terbiye edileceğine dair görüşlerini içeren bölümde yer alan beyitler kadına dair ilginç nasihatler içermektedir:

“- *Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.*

- *Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.*

- *Kadınları her vakit muhafaza et; kadının içi dışı gibi olmaz*

- *Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.*

- *Yemekte içmekte erkekleri kadınlara katma; eğer katarsan ölçüyü kaçıırırlar.*

- *Kadını evden dışarı bırakma; eğer çıkarsa doğru yoldan şaşar,*

- *Kadının aslı ettir; eti muhafaza et; gözetmezsen et kokar; bunun çaresi yoktur.*

- *Onlar zahmetle süren ve yetişen ağaca benzer; meyvesi zehirdir, ona karşı iştiha ve ihtiras besleme.*

- *Nice bin kudretli ve erlerin eri erkekler kadınlar yüzünden mahv olup gitmişlerdir.*

- *Nice al yanaklı ve yüzü sıhhatle pırıl pırıl parlayan erkekler, kadınlar yüzünden, toprak olup gitmişlerdir.*

- *Bu kadınlar binlerce namlı ve şöhretli kahramanları diri diri yere gömmüşlerdir.*

- *Onları nasıl zapt ve rapt altına alabilirsin; meğer ki, her şeyi koruyan tanrı onlarla başa çıksın (Arat,1988:326).*

Beyitlerden anlaşıldığı gibi, kadının güvenilmezliğine sık sık vurgu yapan Yusuf Has Hacıb, sonunda kadınlarla tanrıdan başkasının baş edemeyeceğine karar vermiştir. Kız çocuklarının doğumuna yönelik olumsuz duyguları, kadının bir et olması ve kokuşabileceği ya da kadının zehirli meyveye sahip zahmetle büyütülen bir ağaç olması fikirleri aslında İslam'ın kız çocuklarına ve kadınlara bakışıyla çelişmektedir. Kadının güvenilmezliği, sır verilmemesi gerektiği gibi değerlendirmeler Türk destanlarında da ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle daha çok Türk destanlarının yorumunu yansıtmaktadır. Kadının evde tutulması gerektiği ve onların erkekleri aldatılabileceğine vurgu yaptığı beyitinde güvensizliğin, kadınlar kadar erkeklere de olduğu aşikârdır. Yine de Kutadgu Bilig'de ön plana çıkan kadın imajları, güvenilmez, erkeklerin hayatını mahveden, baş edilmesi neredeyse imkânsız olan kadın imajlarıdır. Bu sebeple olsa gerek ki, “Kız çocukları doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyidir.” demektedir.

Çebi, Kutadgu Bilig’de yer alan bu duygu ve düşüncelerden yola çıkarak, hatunların Türk toplumunda kadını ne kadar temsil ettiğini sorgulamakta ve Türk toplumunda kadına gerçekten değer verildiğine dair şüphelerini dile getirmektedir. Yusuf Has Hacib’i bu düşüncelerinden dolayı İslamiyet’in gerisinde bulmaktadır (Çebi, 1995: 9). Türk mitolojisi ve edebiyatına ait örnekler, kadına dair çelişkili imajlar sergilerken, tarihi kaynaklar, kağanın eşleri hatunların, devlet yönetimindeki gücü konusunda hemfikirdirler. Kağan kadar etkin ve yetkin hatun bilgisi vermektedirler. Farklı medeniyetlerde de kadınların toplum içindeki statüsü, kadına bakışla paraleldir. Toplumda kadına verilen değer, kadının konumunu belirlerken, kadının konumu ise hareket alanının çerçevesini çizmiştir. Kadının tarihteki hareket alanı ise çoğunlukla erkeklerin toplumdaki otoritesi ile ilgilidir. Eski toplumlarda kadının hakları açısından çok iyi sonuçlara ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Kâğıt, matbaa, pusula, mürekkep gibi çok sayıda buluşa kaynaklık ettiği varsayılan Eski Çin’de kadının hiçbir hakkı yoktu. Çinliler kız çocuklarına isim vermez 1.kız, 2. kız şeklinde sayıyla çağırırlardı. Hindistan’da ise kadın, zayıf karaktere ve fena huylara sahip olarak değerlendiriliyordu. Bazen kocası öldükten sonra, kadın da kocasıyla yakılıyor (suttee) ve yaşama hakkı tanınmıyordu. Kadın şehvetin ve arzuların kaynağı olarak görüldüğü için Hint dinlerindeki hayata ait arzularla ilgili yapılan perhiz gereği kaçınılması gereken varlıklar olarak kabul edilmişti. Sümer kanunlarında boşanmak isteyen kadın nehre atılırdı. Boşanmak isteyen taraf erkek ise az miktarda para cezasıyla karşılaşırdı. Akatlar’da bir erkek bir kadını öldürürse, ona karşılık katilin kızı ölüme mahkûm edilirdi. Bir erkek hiçbir zaman bir kadına karşılık olarak görülmezdi. Ataerkil bir yapıya sahip Roma’da kadın miras hakkını Justinianos zamanında elde etmişti. Yahudi hukukunda “evli kadın az akıllı, çocuk ve deli gibidir, alım-satım yapması caiz değildir”. Evlilik bir alış-veriş gibidir ve kadın babasından alınan bir mal gibidir. Kocasının mutlak efendisidir. Kocasının küçük bir hediye verirken, kadınlar “drahoma” adı verilen yüklü bir karşılık ödemek zorundadırlar.

Eski çağlarda kadının Batıdaki durumu hiç parlak değildir. Kadının toplum dışına itilmesinde, temel haklardan yoksun kalmasında düşünceleriyle tarihe damgasını vurmuş filozofların da katkısı olmuştur. Sokrates, felsefe derslerini sadece erkek çocuklarına vermeyi uygun görürken, kız çocuklarının derin düşünülen problem üstünde ısrarla durmaya müsait olmadığını düşünmektedir. Yine Eflatun’a göre, erkek çocuklar kız çocuklarından daha mükemmel yaratılmıştır. Bu yüzden erkeğin işi devleti idare

etmek, kadının işi evi en iyi biçimde yönetmektir. Roma’da ise kadın doğumundan ölümüne kadar vesayet altındadır. Evlenene kadar babasının, evlendikten sonra eşinin vesayetinde olan kadın hiçbir zaman yetişkin olamazdı. Hegel’e göre, aileden bireyi önce sivil topluma sonra da devlete yönelten tin (geist) kadında yoktur. Böylece sivil toplum ve devlet, oluşumunu erkeğin tabiatına borçludur (Doğan, 1999: 27). 1938’e kadar Fransa medeni kanununda kadın, çocuk ve kısıtlı olarak değerlendirildi. İngiltere’de ise kadın murdar kabul edildiği için VIII. Henri dönemine kadar kutsal kitaba dokunmaları yasaktı. 1805’e kadar miras ve mülkiyet haklarından mahrum idiler (Işık, 1984: 453).

Hristiyanlık’ta Hz. Meryem iffet ve namusu, saflığı temsil etmesine rağmen, Havva’nın cennetten kovulmaya sebep olduğu düşüncesi, bütün felaketlerin kökeninde Havva’nın olduğu fikrine yol açtı. Dolayısıyla Hristiyanlığın kadına bakışını olumsuz etkiledi. Fitne ve felaketin kaynağı kadından uzak durmak erdemlilik olarak değerlendirildi.

İslamiyet’te kadın ve erkek yaratılış olarak eşitler ve dini konularda aynı sorumluluklarla yükümlü idiler. Ancak İslam ülkelerinde ataerkil kültür, İslamiyet’in getirdiği değerlerin önüne geçerek kadının konumunu kültüre göre belirlemeyi tercih etmiş görünmektedir.

Tarihten süzülerek gelen imajların genelinde kadın cinsine bir güvensizlik hissedilmektedir. Mitoslarda her ne kadar çok sayıda tanrıça ismi yer alsada, kadın yeryüzüne indiğinde, gerçek sosyal hayatının erkekler tarafından yönlendirildiği fark edilmektedir. Çağlar boyunca, kadına yüklenen imajlar toplum içinde varlığını hissettirmiştir ve hissettirmeye devam etmektedir. Mitos, destan ve edebiyatta karşımıza çıkan kadın imajları, kadının hareket alanının işaretlerini vermektedir ve bu işaretler kadın tarihine uzanan yolculukta araştırmacılara ışık tutmaktadır.

Kadının toplumsallığı, tarih ve geleneğin etkisinde kalmıştır. Tarihin kadınla mücadelesinde kadın, hikâyenin dışında tutulmuştur. Erkeğin kaleminden ve erkeğin ifadelerinden süzülen tarih yazımı kadını görmeyi tercih etmemiştir. Tarihçi R.G.Collingwood tarihin “ne için” olduğu sorusuna “insanın kendini tanıması için” cevabını vermiştir. İnsanın kendini tanımasından sadece erkekler anlaşılmamalı, kadının da kendini tanımasına fırsat verilmelidir. Hem kadın cinsi hem erkek cinsi kendini tanırsa o zaman insanın kendini tanımasının tam olması beklenebilir (Berktaş, 2006:

17). Kadının eksik bırakıldığı tarih aslında erkek tarihini de eksik bırakmaktadır. Kadın tarihi araştırmalarının amacı, kadınları tek başına tarihin nesnesi yapmak değildir. Kadınların tarihteki yeri, durumu, rolleri, imgeleri vs. araştırma konusudur. Dolayısıyla kadın tarihi bütüncül bakış açısıyla aynı zamanda erkek tarihidir. Kadın tarihi ile ilgilenen pek çok araştırmacıya göre evrensel anlamda bilinen tarih bilimi sadece erkekleri tarihin öznesi yapar, kadınlar bu bilime göre neredeyse yok sayılırlar. Türk kadını içinde durum aynıdır. Destanlar, mitolojiler ve menkıbelerde varlık gösteren kadınlar, tarihin yazılmaya başlanmasıyla tarihte varlıklarını kaybetmeye başlamışlardır (Gültepe, 2008: 10).

Arkeolog-Etnograf Prof. Dr. Jeannine Davis-Kimball “tarih daima erkekler tarafından kaleme alındığı için kadınları görmek mümkün değildi” derken kadının tarih yazımında görünmemesinin nedeni olarak tarihin erkekler tarafından yazılmasını göstermektedir (Gültepe, 2008: 16). Kimi araştırmacılar ise kadınların tarihinin unutturulmak istendiği kanaatini taşımaktadırlar (Zihnioğlu, 2003: 10). Kadınların tarih yazımında yer almayışının önemli nedenlerinden biri olarak tarihin erkeklerce kaleme alınması gösterilebilir, ancak kadının tarihte kayıp unsur olmasını tek nedenle açıklamak yeterli görünmemektedir.

Kadınların tarihte görünme talepleri ve kadın tarihi çalışmalarının başlamasında feminist hareketlerin etkisi olmuştur. Dünyada Feminizm çalışmaları kadının kendini ezilen sınıf olarak görmesi ve haklar talebiyle başlamıştır. Aslında feminizme, kadının hak arayışının serüvenidir denebilir. 1700 yılların Feminist yazarı olarak kabul edilen Mary Wollstonecraft, sık sık amacının ne erkeklerin nefretini kazanmak ne de kadın-erkek ilişkisi bozmak olmadığını vurgulamaktadır. Onun hak arayışının dürtüsü, ailesinde gözlemlediği erkeklerin lehine yapılan uygulamalardır. Bu erkek yanlısı uygulamalar onu hak arayışına ve kadınların durumlarını sorgulamaya yöneltmiştir (Kohlhagen, 2004: 15). Kadınların ataerkil sisteme karşı feminist söylemler geliştirmelerinin başlangıç süreci 17. yüzyıl kabul edilebilir. Ancak feminist bir teorinin oluşması 18. ve 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. 18. yüzyılda daha çok bazı haklar talep edilirken, 19 yüzyılda hukuk karşısında “cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması ve cinsler arası eşitlik” söylemine dönüşmüştür. Bu tip isteklere “feminisme” adını 19. yüzyılda (1808) ütopyacı sosyalist olan Fransız Charles Fourier vermiş ve kadın haklarının savunucusu olmuştur. Feminisme kelimesi “kadın haklarına taraftar olma” anlamında Fransa’da 1837’den sonra, İngiltere’de 1894’te kullanılmıştır. İlk kadın hakları konulu

toplantı ise Newyork Seneca Falls'da 1848'de yapılmıştır (Durmuş, 2008: 18). Feminizmin doğuşu ile modernleşme, burjuva devrimi, rasyonel insanı temel alan doğal ve evrensel haklar teorisinin gelişimi arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür (Berktaş, 2006: 88). Araştırmacılar feminist akımları kendi içinde dönemlere ayırmaktadırlar. Liberal feministler kadınla erkeği eşit görürler. Kadının hak ettiği yeri alması için en etkili yolun eğitim olduğunu düşünmektedirler. Kültürel feminizmde kadınların farklılıkları ön planda tutulmaktadır. Temelinde anaerkil bir bakış açısı yatmaktadır. Margaret Fuller (1810 –1850) 19. yüzyılda “Kadın” adlı eseriyle kültürel feminizmi başlatmıştır. Anarşist feminizmde evlilik kurumuna karşı olmak vardır. Bu tür feminizmin savunucusu Emma Goldman (1869-1940) eşcinsel haklarını açıkça destekleyen Amerikalı ilk feministtir. Marksist feminizme göre ise kadının tam anlamıyla kurtuluşa ermesi için sınıflı toplumun yani kapitalizmin sona ermesi gerekir. Onlara göre liberal feminizmin önerdiği yasal yollarla eşitliğin sağlanması çözüm değildir. Devlet ev işleri çocuk bakımı ve temizlik gibi işleri kadından herhangi bir ücret almadan toplumsallaştırmalıdır. Varoluşçu feminizmin temelini Simone de Beauvoir'ın “İkinci Cins” adlı kitabı oluşturur. Beauvoir'e göre Marksist feminizmin iddia ettiği gibi sınıfsız topluma geçmekle kadının öteki olarak konumu değişmeyecektir. Kadının öteki olarak görünmemesi için değerlerin değişmesi gerekmektedir. Bu değerleri değiştirecek ise yine kadının kendisidir. Çünkü sorun erkek egemenliğinin kadınlar tarafından içselleştirilmesidir. Radikal feminist kuram 1960'ların sonu 1970'lerin başında bir grup kadın tarafından New York ve Boston'da geliştirilmiştir. Bu tür feminizme göre kadının baskı altına alınmasında maddi değil biyolojik nedenler yatmaktadır. Üreme işlevinin kadınları sınırladıklarını düşünmektedirler. Bazı radikaller annelikle ilgili genel anlayışa karşıdırlar. Ayrıca evliliği kadınlara eziyet etmenin formülleştirilmesi olarak görmektedirler. Lezbiyen feministler ise ancak kadınların birbirlerine yeni bir benlik kazandıracaklarına inanmaktadırlar, erkeklerden bağımsız olmayı savunmaktadırlar. İlk siyah feminist kadınlar toplantısı 1979'da yapılmıştır. Siyah feminist kadınlar kendi sorunlarını beyaz kadınların sorunlarından farklı görmüşlerdir. Siyah erkeğe karşı cinsiyetçilik mücadelesi verirken, siyah erkeklerle birlikte ırkçılığa karşı mücadele verdiklerini ifade etmişlerdir. Seksenlerden sonra kadınlara dair akademik çalışmalar artarken, feminist eylemlilikler azalmaktadır (Sevim, 2005: 55-90).

Kadınlar hak arayışlarında her zaman kendi kendilerine mücadele etmemişlerdir. Ekonomik, hukuksal ve siyasi iktidarın erkeklerin elinde bulunduğu o dönemlerde kadının hak arayışına erkeklerin yardım ve etkileri olmuştur. Fransa’da Marquis de Condorcet (1743-1794) , İngiltere’de John Stuart Mill (1806-1873), ABD’de Seneca Falls (1848) bunlara örnek gösterilebilir. Yine Selanik Hukuk Mektebi hocalarından Muslihiddin Adil, kadınlara siyasi haklar verilmesi gerektiğinden bahsederken feminizmi şöyle tanımlamıştır “feminizmden maksad, kadınların da erkekler gibi mesalik-i ilmiye ve sinaiye ve siyasiyeye dahil olabilmeleri, her ikisinin aynı hukuk ve vezaiye haiz olmalarıdır”. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Gökalp gibi yazarlar kadın-erkek eşitliğini savunmakla beraber kadının annelik boyutunu ve ev içi sorumluluklarını da çok önemli görmüşlerdir. Bu yaklaşım her yönüyle yeterli bir kadın tiplemesi çizmektedir. Mükemmel bir kadın tiplemesi erkeğin işini kolaylaştırmakla beraber kadına zor görevler yüklemektedir (Özman, 2006: 190).

Bunların yanısıra Osmanlı kadınları da feminist hareketlere kendi bakış açılarıyla yorumlar getirmişlerdir. Örneğin; Fatma Aliye Hanım “ıfratperveran”, olarak adlandırdığı, bugün “radikal feministler” olarak tanımlanabilecek grupların çalışmalarına endişeyle bakmıştır. “ Şu mücadeleyi erkek ile kadın muhalefeti suretine dökmeyip ilm ile cehl mübarezesi halinde görmek daha münasip olmaz mı? Malumdur ki mil-i mütemeddinde feminizm mesailinde kadınlara muavenet eden, onları himaye eyleyen, insaniyet ve hakkaniyet namına olan icraatlarıyla kendilerini âlem-i medeniyete takdir ettiren erkekler de bulunmuştur” cümleleriyle feminizmi kadın-erkek çatışması olarak görmeyi doğru bulmadığını ortaya koymuştur (Canbaz, 2010: 58). Ahmed Midhat Efendi “Jön Türk” adlı eserinde kız çocuklarını tamamen serbest bırakan Batı telakkisi kadar, onları eve kapatıp hayatın gerçeklerinden habersiz bırakan Doğu telakkisini de hatalı bularak kadınların feminizmi takibine kendince bir yaklaşım getirmiştir. Ona göre İslamiyet’in getirdiği haklar kadınlara hakkıyla verilseydi, Osmanlı toplumunda feminizmin olumsuz etkisi görülmecekti. Meşrutiyet dönemlerinin fikir ve edebiyat adamı Ahmed Midhat Efendi, cemiyette kadına layık olduğu yeri vermek gerektiğinden bahsederken, feminizmin iddia ettiği gibi erkekle kadını eşit kılmanın ya da tamamen bir kenara itmenin doğru olmadığını ifade etmektedir. Erkeklerle eşit olmaması değersiz olduğundan değil, onlara ayrı bir değer izafe etmek gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar hiç değilse fizyolojik bakımdan erkeklerden farklı telakki edilmelidir düşüncesine sahip olan Ahmed Midhat Efendi’nin,

radikal feminizme Fatma Aliye gibi mesafeli bir duruş sergilediği söylenebilir (Okay, 2008: 231).

1919’da “Türk Kadın Dershanesi”nde verdiği konferansta feminizm konusunu karşılaştırmalı bakış açısıyla anlatan Osmanlı’nın son dönem yazar ve gazeteci kadınlarından Müfide Ferid Tek, feminizmi “ kadınların, medeni, içtimai ve siyasi haklarda erkeklerle müsavi olmalarını istemek mesleği” olarak tanımlamıştır (Balcı, 1997: 15). Müfide Ferid’in tanımlamasında hayatın her sahasında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması isteği ön plana çıkmaktadır. Osmanlı kadınları kimi zaman kendilerini Avrupalı feministlerden ayırsalar da feminist olarak tanımlamaktan da çekinmemişlerdir (Demirdirek, 1993: 89). Bütün dünyada, kadınların hak arayışlarını “feminizm” başlığı altında değerlendirmek genel kabul görmüştür. Osmanlı Devleti’nden başlayarak günümüze kadar gelen -kadınların sorunlarına paralel olarak gelişen- kadın hakları arayışını ve faaliyetlerini feminist hareket içinde değerlendiren Zihnioğlu, bu feminist süreci üç döneme ayırmaktadır:

- 1- İlk kadın mektubunun basında yer aldığı 1868’den II.Meşrutiyet’e (1908) değin olagelen hareketliliği “Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvan-ı (1868-1908)
- 2- II.Meşrutiyet ve Milli Müdafaa dönemlerindeki feminist etkinlikler “II.Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi” (1908-1922)
- 3- Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki düşünsel ve eylemsel etkinlikleri “Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm” (1923-1935) (Zihnioğlu, 2003: 21).

1935’e kadar getirilen bu feminist hareket sıralaması, feminist hareketlerin bitmesi olarak anlaşılmamalıdır. Kadının hakları ile ilgili arayışları ve toplumsal cinsiyet çalışmaları günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Feminist hareketler öncelikle kadının sosyal, ekonomik ve siyasi durumunun değişmesini sağlamış, zamanla akademik dünyada da kendini hissettirmiştir. Feminizmin akademik dünyada ilk etkilerinden biri cinsiyet rolü ve cinsiyet farklılığı araştırmalarının sayılarını artırmak olmuştur. Örneğin 1969’da sosyoloji dergilerinde yayınlanan makalelerin %0,5’ni cinsiyet rolleri oluştururken 1978’e gelindiğinde bu oran %10’a ulaşmıştır (Connell, 1987: 60). Kadın tarihi çalışmaları kadının hak arayışının farklı bir boyutu olarak değerlendirilebilir. Kadın tarihi çalışmalarının

ortaya koyduğu ilk kaygı “kayıp” olarak görülen kadını gün yüzüne çıkarma çalışmaları olmuştur. Bu kaygı dünyanın her yerinde kadın tarihine yönelik çalışmaları artırmıştır. Kadın tarihi olarak başlayan bu çalışmalar zamanla “nasıl öğretileceği” sorunu ile ders kitaplarına uzanmıştır. Ders kitaplarında cinsiyetçilik çalışmaları pek çok ders alanı içinde yapılmaya başlanmıştır.

Ders kitaplarında cinsiyetçilik çalışmaları dünyada artarak devam etmektedir. Avusturya’da 1970’lerde hızlanan kadın hareketleri ve rolleri ile ilgili çalışmalar okul programlarına da yansımıştır. Okul programlarında kadının ve erkeğin görünme oranları, görsellerdeki oranlar ve kullanılan dilin cinsiyetçilik açısından değerlendirilmesi de söz konusudur. (Windischbauer: <http://.veritas.at/lehrer/menu/30434>).

Bojan Aleksov, Güneydoğu Avrupa’da okul müfredatlarında da kadın tarihi ve cinsiyet teorileri analizinin neredeyse yok denilecek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Eğitim reformunun karışıklığından dolayı değişimin yakın zamanda gerçekleşmesinin zor olduğunu söyleyen Aleksov, girişimin devletten beklenmesinden ziyade öğretmenlerin alternatif çözüm üretmelerini tavsiye etmektedir. Güneydoğu Avrupa’da pek çok merkezde kurulmuş olan “Kadın Eğitim Merkezleri”nin olduğunu, buralardan öğretim materyalleri sağlanabileceğini ve kurslar aracılığıyla destek alınabileceğini söylemektedir. Ayrıca ders içinde öğrencilere kadın tarihine yönelik araştırma yaptırılarak, tarihteki kadın faaliyetlerine ait ek bilgiler verilerek müfredattaki kadın-erkek sunumlarında denge sağlanabileceğini ifade etmektedir (Aleksov, 2011).

Ülkemizde de ders kitaplarında kadının sorgulanması cinsiyetçilik başlıkları altında yapılmaktadır. Ders kitaplarında sunulan kadının statüleri ile ilgilenen bu araştırmalar, kadına biçilen rolleri eleştirmektedirler. Ders kitaplarında kadına biçilen ev hanımlığı ve annelik gibi klasik rollerin dışında mühendis, doktor, yönetici gibi statü bakımından üst düzeyde mesleklerin yetersiz görülmesi kimi sivil toplum kuruluşlarını cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadeleye sevk etmiştir. Kadınlar yaşanan gelişmelerle statü bakımından önemli mesleklerde yer almalarına rağmen ders kitaplarında hala geleneksel rollerle var olabilmektedirler. Batur, “*Son Çeyrek Yüzyılda Kadının Değişen Sosyal Statüsü ve İmajı: İlköğretim İkinci Kademe Anadili Ders Kitaplarında Metin ve Görsel Öğelerin İncelenmesi*” adlı çalışmasında, çeşitli ülkelerde ders kitaplarında belirlenen kadın statülerini aşağıdaki tablo ile ortaya koymuştur (Batur, 2010:35-42).

Tablo 1. Ders Kitaplarında Belirlenen Kadın Statüleri

Ülke	Yıl	Kadının Sosyal Statüsü
Amerika	1930	Öğrenci
		Ev Hanımı
		Hizmetçi
	1995	Çiftçi
		Öğrenci
		Anne
		Öğretmen
		Terzi
		Aşçı
		Hizmetçi
	1999	Ev Hanımı
		Memur
		Hizmetçi
		işçi
	2004	Ev Hanımı
		İşçi
		Mimar
		Mühendis
		Bilim İnsanı
Japonya	1997	Ev Hanımı
		Anne
		Hizmetçi
	2003	Ev Hanımı
		Anne
Irak	1990	Hizmetçi
		Öğrenci
		Öğrenci
Çin	2005	Ev Hanımı
		Hizmetçi
		Öğrenci
Malezya	2005	Ev Hanımı
		Hizmetçi
		Öğrenci
Kanada	2001	Ev Hanımı
		Hizmetçi
		Anne

(Batur, 2010: 35)

Yukarıdaki tabloya göre Dünyada kadınların ders kitaplarında var olma durumları çok benzerlikler göstermektedir. Çok uzun zamandır kadınlar her alanda

çalışmalarına rağmen geleneksel sunumdan kurtulamamışlardır. Yine Batur, Türkçe ders kitaplarında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'deki durumu ise aşağıdaki iki tabloda vermiştir:

Tablo 2. 1979 ile 2009'da Okutulan Ders Kitaplarının Görsel Öğelerinde Kadın Statülerinin Karşılaştırılması

Yıl	Görsellerde Kadın Statüsü ve Sayı	Toplam
	İmajları	
1979	Öğrenci	1
	Yazar	2
2009	Öğrenci	46
	Ev Hanımı	16
	Öğretmen	6
	Yazar	4
	Anne	3
	Çiftçi	2
	Doktor	2
	Yönetici	1
	İşçi	1
	Memur	1
	Balerin	1
	Mühendis	1

(Batur,2010:41)

Tablo 3. 1979 ile 2009’da Okutulan Ders Kitaplarının Metinlerde Kadın Statülerinin Karşılaştırılması

yıl	Metinlerdeki Kadın Statüsü ve İmajları	Sayı	Toplam
1979	Anne	4	12
	Bekar Kadın	3	
	Ev Hanımı	2	
	Hizmetçi	1	
	Rahibe	1	
	İşçi	1	
2009	Anne	5	12
	Ev Hanımı	1	
	Bekar Kadın	1	
	Sürücü	1	
	İş Veren	1	
	İşçi	1	
	Gelin	1	
	Gazeteci	1	

(Batur,2010:42)

Türkiye’de Tablo 2 ve Tablo 3’e, Türkçe ders kitaplarındaki durum pek çok ülkeye göre daha iyi görünmektedir. Özellikle görseller bakımından çeşitlilik göstermektedir. Ancak her sektörün aktif elemanı olan kadınları ortaya koyması bakımından yeterli görünmemektedir.

Yine farklı bir makalede 1928-1998 yılları arasında incelen “Köy Kıraatı, Okuma Kitabı, Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Tarih, Aile Bilgisi, Ev Ekonomisi ve Uygulaması, Yurt Bilgisi, yurttaşlık Bilgisi, Vatandaşlık Bilgisi, Ahlak Bilgisi, Alfabe, Tarım Bilgisi, Fen Bilgisi” kitaplarında kadın ve erkeklere uygun görülen toplumsal roller araştırılmıştır. 1945’e kadar oluşturulmaya çalışılan kadın imgesi ile 1945’ten sonra oluşturulmaya çalışılan kadın imgesi arasında büyük fark olduğu belirtilen çalışmada, 1945 öncesi ders kitaplarının kadına toplumsal işlevler yüklediği ve geleneksel rollerin fazlaca vurgulanmadığı belirtilirken, 1950 sonrası ders kitaplarında kadının ev içi rollerinin daha fazla vurgulandığı erkeğe uygun görülen

kimliğin kadına uygun görülen kimlikle birbirine zıt olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ders kitaplarında kadına daha edilgen roller biçilirken kamusal alanda üretkenlik erkeklere tahsis edilmektedir (Gümüsoğlu, 1998: 101).

2004'te yapılan bir tez çalışmasına göre, orta öğretim tarih ders kitaplarında kadına ilişkin imajlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma neticesinde aşağıdaki imajlara ulaşılmıştır:

- Sanatın esin kaynağı olarak
- Ülkelerin yıkılmasında etkili olan kadınlar ve ajan kadın
- Yönetimde kadın ve yönetici kadın
- Kutsal bir varlık olarak kadın
- Ünlü bir şahsiyetin yakını olarak kadın
- Akrabalık bağı kurma ve devleti güçlendirmenin aracı olarak kadın
- Korunması gereken ve haksızlığa uğramış bir varlık olarak kadın
- Adına sanat eseri yapılan kadın
- Barışın aracı olarak kadın.

Ön plana çıkmamakla birlikte ara ifadelerde ulaşılabilen kadın imajları ise şunlardır:

- Toplumsal kültürel ve düşünce hayatında kadın
- Ekonomide kadın
- Yenileşme hareketlerinde kadın
- Millî mücadelede kadınlar ve kahraman Türk kadını (Köse, 2004)

Tarih ders kitaplarında karşılaşılan bu imajlar kadını daha çok atıl durumda sunmaktadırlar. Bu imajlar kadının tarihsel aktivitelerini ortaya koymak bakımından oldukça yetersizdir.

Kadının imaj ve statüsü hakkındaki çalışmalarla beraber, kadın tarihi çalışmalarının oturacağı zemin de tartışma konusu olmuştur. Feminizmle yan yana değerlendirilen “kadın tarihi” tartışmaları “Toplumsal Cinsiyet/Gender” kavramı etrafında yapılmaya başlanmıştır. “Toplumsal cinsiyet” ilk kez Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmış görünmektedir. Kadınların görünmeyen tarihini görünür hale getirmek feministlerin ilk adımını oluştururken (Zihnioğlu, 2003:16), kadın

araştırmalarının dar ve dağınık bir şekilde kadınlara odaklanmasından endişe duyanlar, kadınlar ve erkeklerin birbirlerine göre tanımlandıklarını ve herhangi birinin tamamıyla ayrı bir çalışma ile kavranmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. 1975'te Natalie Zemon Davis, hem kadınların hem erkeklerin tarihiyle ilgilenilmesi gerektiğini, tek bir cinsiyete odaklanmanın eksik bir çalışma olacağını ifade etmiştir. Mevcut kullanımda "toplumsal cinsiyet" "kadınlar" ile eş anlamlıdır. Kadın tarihi üzerine yazılmış çok sayıda kitap ve makalenin başlığında "kadınlar" sözcüğü yerine "toplumsal cinsiyet" kullanılmıştır. "Toplumsal cinsiyet" kelimesi "kadın" sözcüğüne göre nötr ve nesnel bir anlam taşıyor gözükmektedir. Bu haliyle "toplumsal cinsiyet" kelimesi sosyal bilimlerin terminolojisine de uymaktadır ve keskin feminist politika ile kendisini ayrıştırmaktadır (Scott, 2007: 4-10). Elizabeth Fox-Genovese ve Joan Wallach Scott'a göre de kökü biyolojide olan cinsiyetin, zıddı olarak toplumsal cinsiyet, cinsel farklılıkların toplumsal ve kültürel açıdan yorumlanmasıdır. Böylece toplumsal cinsiyeti kullanmak her tür toplumsal sistemin dinamiklerini anlamamıza olanak sağlamakta ve kadınların tarihsel süreç içine zorunlu olarak yeniden yerleştirilmelerini başlatmaktadır. Fox-Genovese'e göre, kadınları tarihe eklemekle, kadınların tarihini eklemek aynı şey değildir. Bu ikilemden çıkmanın yolu ise toplumsal cinsiyeti tarihsel çözümlemenin birincil aracı ya da kategorisi olarak kullanmaktır (Fay, 2000: 28).

"Toplumsal cinsiyet" kavramı ile toplumdaki tüm cinsler dikkate alınarak, bu alanda yapılan çalışmaların kadına odaklanması çözülmeye çalışılmıştır, denebilir. Ancak yine de feminizme göre, şu anki tarih biliminin öznesinde hep erkekler ve erkek eylemleri yer almaktadır. Özellikle kadınların arka planda kaldığı savaşların, diplomasinin, parlamentonun, kahramanlıkların yazımıdır, tarih (Sevim,2005:7). Kimi araştırmacı tarafından, tarih yazımının ve tarih ders kitaplarının içeriğinin siyasete ve savaşlara odaklanması, tarih kitaplarının ve tarih ders kitaplarının kadın tarihine ilgisiz kalmasının gerekçesidir. Bu durumun ise kız öğrencilerin tarih derslerine karşı ilgisini azaltmaktadır (Çakır, t.b. : 222). Bu görüş bizi şöyle bir noktaya götürmektedir; kadın tarihinin ders kitaplarında görülebilmesi, tarih ders kitaplarının sosyal, kültürel ve ekonomik konularla ilgilenmesi ile olabilecektir. Bu da tarih müfredatında bu yönde bir değişiklik ile mümkündür. Amaç kadını tarih müfredatına ne olursa olsun sıkıştırmak olarak yorumlanmamalı, insanlık serüveninin yeni kuşaklara aktarımında, bu serüveni yaşayan her iki cinsin gerçeğinin verilmesi olarak görülmelidir. Gisela Bock'a göre; "insanlığın diğer yarısının olmadığı tarih, tarihin yarısı bile değildir: Kadınların

olmadığı bir tarihle erkeklerin hakkı da verilemez ve bunun tersi de geçerlidir” (Bock, 2004: 2).

Akademik ortamlarda yer almaya başlayan kadınlar kendi tarihlerine yönelmeye ve kendi tarihlerini merak etmeye başlamışlardır. Batıda yapılan kadın tarihine ilişkin çalışmalar ülkemizde ki kadın çalışmalarını etkilemiştir. Zira Osmanlı’dan bu yana Türk kadını Batı’daki hemcinslerine ait gelişmeleri takip etmişlerdir (Demirdirek, 1993: 88). Bu anlamda Türk kadın hareketini, Batı kadın hareketinden ayrı görmek mümkün değildir.

Zaman içerisinde kadınlara verilen hak ve özgürlükler devletlerin kendisiyle övünmesinin bir aracı olmuştur. İnsan hakları açısından bakıldığında bir toplumdaki kadının durumu, o toplumun gelişmişliği açısından bize önemli fikirler vermektedir. Hatta ünlü İngiliz düşünürü John Stuart Mill “Bir uygarlığın seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadınların hayatına bakınız.” demiştir.

Kadının tarihteki serüvenini anlayabilmek için kadının toplumdaki konumunu iyi değerlendirmek gereklidir. Kadının toplumdaki durumunu incelerken ilgilenmemiz gereken hususlardan birisi de kadına yüklenen imajlardır. Kadına dair tarihten bize süzülüp gelen insanlığın aklında kalan imgelerin yorumlanması kadına bakışı anlamayı kolaylaştıracaktır.

İmaj (imge) kelimesin bazı anlamları şunlardır:

- Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya
- Duygu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin, bilince yansıyan benzeri, hayal
- Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal (TDK, 1988: 701)
- Bir hissi uyandıran şey, ortada olmadığı halde, bu hissin şuurda yeniden belirmesi (Doğan, 1996: 539)
- Melinda Stoops’a göre imaj, dış görünüşün zihinde oluşturduğu duygu ve düşüncelerin bütünü olup sosyal saptamaları belirlemektedir (Batur, 2009).

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı gibi imajda, nesnenin insan zihninde oluşan belirtisi, hayali vardır. Tarihte varlık göstermiş kadınların günümüze yansımaları ise erkeklerin zihninde tasarladıkları kadın imajları ile alakalıdır. Kadınların tarihini anlamak, erkeklerin zihninin ürünü olan bu imajları anlamakla da bağlantılıdır. Tarih yazımında erkeklerin baskın olduğu bilinmektedir. Erkeklerin kalemiyle yazılan tarihte kadın imajları konusunda erkeklerin bakış açısının yansıtılmış olması doğal bir sonuçtur. Tarih kadınların kalemiyle anlatılsa idi muhakkak ki karşımıza çok farklı kadın imajları çıkacaktı. Sadece erkeklerin aktarımıyla ve yazımıyla bize ulaşan imajlar bütüncül bakış açısından yetersiz kalmaktadır. Daha bütüncül bir bakış açısının sağlanması için kadın tarihi ile ilgili olarak tarih ders kitaplarının yenilenmeye ihtiyacı vardır.

Bireylerin toplumsallaşma sürecinin en önemli ayaklarından biri okullardır. Okullarda verilen eğitim-öğretim çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir. Öğrenciler okullarda ders kitapları aracılığıyla çeşitli konularda bilgiler edinirken, toplumsal kimliklerine yönelik bazı mesajları da almak durumundadırlar. Kitaplarda sunulan metin ve görseller çocuklarda cinsiyet kavramının oluşmasında da etkilidir. Cins kimliği biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak kadına ve erkeğe yüklenen rollerle ilgilidir. Bu roller toplumdan topluma ve zamana göre değişmektedir (Çubukçu, Sivaslıgil, 2007: 25). Erken yaşlardan itibaren ders kitapları hayatının bir parçası olan öğrencilerin kadın algılarının da ders kitaplarının çizdiği doğrultuda geliştiği görüşünü paylaşan araştırmacılar, yanlış veya eksik kadın algılarının gelişmesinde ders kitaplarının da önemli rolü olduğunu belirtmektedirler. H. Junod, İsviçre’de yaptığı bir çalışmada okullarda okutulan ünlü yapıtlardan alınan parçaların sadece %10’nun kadın yazarlara ait olduğunu tespit etmiş ve bunun çocuklarda kadınların hiçbir şey yazmadığı düşünce ve duygusunu içselleştirmesine neden olacağını belirtmiştir (Güvenli, Tanrıöver, 2009: 107). Bu anlamda kadının ders kitaplarında çok yönlü rolleri ile anlatılması gibi, yazan tarafta olması da önemlidir.

Tarih öğretiminin değişen amaç ve yöntemleri dahilinde, kadınların ders kitaplarındaki varlık düzeyleri sorgulanmaya başlanmıştır. Belki bundan elli yıl önce kadın tarihi araştırmalarından bahsedilse, gereksiz bir çalışma olarak görülebilirdi. Oysa günümüzde kadın tarihi araştırmaları ve kadın tarihinin ders programlarına yerleştirilme çalışmaları dünyanın pek çok ülkesinde artarak devam etmektedir. Bu çalışma

Ülkemizde eksik olduğu düşünülen tarih ders kitaplarında kadın tarihi ve kadın imajlarına yönelik bir boşluğu doldurmak amacıyla başlatılan bir ilk adım çalışmasıdır.

Her ne kadar kadınlara ait bilgiler erkeklere ait tarihi bilgilerden az olsa da kadın tarihine ulaşmak zor ama imkânsız değildir. Kadın tarihine ulaşmanın araçları arasında görülen kadınlara ait, mektup, günlük ve hatıratlardan yararlanmak, kadın tarihine ait açığın azaltılmasında önemli rol oynayabilir. Örneğin; Sultan Reşad döneminde Drriye, Rukiye ve Nazım Efendi'ye ders vermek için saraya hoca olarak giren Safiye nvar sarayda gözlemlediklerini "Saray Hatıralarım" adıyla yayınlamıştır. Saray kadınları arasında bulunan, onları yakından tanıma fırsatını yakalayan nvar'ın hatıralarına bakıldığında saray kadınlarının ilgi ve alakalarına, kişiliklerine, sorunlarına dair ip uçları yakalamak mümkün görünüyor. Bu hatıratın diğer bir önemli noktası ise, kadın gözüyle yazılmış olmasıdır. Saray dışı erkeklerin gözlem yapma fırsatı bulunmayan saray kadınlarının, özel hayatlarını yakından takip ederken kadınların çoğunlukla müzikle ilgilendiklerini ve Sultan Reşad'ın başkadını Kmures Kadın Efendi'nin tarihe ve Osmanlı tarihine duyduğu ilgiyi hatıralarında dile getirmiştir (nvar, 2000). Bu tip hatıratların her ne kadar duygusal yanları olsa da tarihi bilgi kaynağı olarak kullanılmaları kadın tarihinin ortaya çıkarılabilmesi için gereklidir. Yine Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in kızı Refia Sultan'ın kendi yazdığı ve kendine yazılan çok sayıda mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplar tarihsel boyutu ile incelendiğinde saray kadınlarının yaşayış şekillerine, evliliklerine, eğitimlerine ait bilgilere sultanlar ile tüccarlar arasındaki ilişkilerine ulaşmak mümkündür (Akyıldız, 1998). Kadın tarihine ulaşma kaygıları çerçevesinde ilgi konusu olan türlerden biri de otobiyografilerdir. Geçmişten kalan otobiyografilerin kadın tarihine ışık tutması umudu dikkatleri otobiyografilere çekmiştir. Osmanlı'da kadın otobiyografilerine rastlamak pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple kadınlara ait mektupların otobiyografi olarak kabul edilebileceği düşüncesi, ön plana çıkmıştır. Cemal Kafadar'ın Topkapı Sarayı'nda bularak açığa çıkardığı "Üsküplü Asiye Hatun'un Rüya Mektupları" buna örnek gösterilebilir. Batı'da 14-15. yüzyıllarda yaşamış mistik inançlı kadınların bıraktıkları dini içerikli hikayeler ilk kadın otobiyografileri olarak değerlendirilmektedir. Batı'da bu otobiyografilerin ilk rneği 1343-1416 yılları arasında yaşadığı sanılan Norwich'li Julian'ın "Revelation of Divine Love (İlahi Aşkın Vahyettikleri) adlı kitap kabul edilmektedir (Aksoy, 2009: 68). Kadın tarihine ait kaynakların azlığı kadın tarihi

çalışmaları önünde engel olmakla beraber kadınların ellerinden çıkmış özel yazılar iyi birer kaynak olarak görülebilir.

Kadınlar kendi tarihlerine ait arayışlarının uzantısı olarak tarih öğretiminin neresinde yer aldıklarını sorgulamaya başlamışlardır. Tarih öğretiminde kadın konusu objektif ve bilimsel çalışmalarla irdelenmeli ve ders kitaplarında duygusal kaygılarla değil, bilimsel verilerle yerini almalıdır. Tarih ders kitapları ne erkeklerin tarihi ne de kadınların tarihi görüntüsü çizmemeli, daha genel bir ifadeyle insanlığın tarihi görüntüsünü vermelidir. İnsanlık tarihinin ortak aktörleri olan kadın ve erkek cinslerinden birini eksik bırakmak, tarihi eksik bırakmak anlamına gelecektir. Kadın tarihine bu anlayışla yaklaşmak, bilimsel çalışma ortamı oluşturmak için önemlidir. Kadın tarihine ulaşmak, kadın tarih araştırmalarının birincil problemidir. Ancak elde edilen bilgilerin bilimsel düzeyde aktarılması da önemli görülmelidir. Duygusal kaygılarla kadın tarihini aktarmaya çalışmak, kadın tarihi çalışmalarına güç kaybettirecektir. Belgelere dayalı, tarih metodolojisine uygun bir anlatım, kadın tarihi hakkındaki bilgilerin ciddiyetle gelecek nesillere de bırakılmasını sağlayacaktır. Kadın tarihi çalışmalarının kadın-erkek kavgası boyutunda kalması bir müddet sonra çalışmaları sıradanlaştıracaktır. Belgeler ışığında elde edilen kadın tarihi bilgilerinin, kadınların gerçeğine uygun olarak ders kitaplarına yansıtılması öğrencilerin, erkeğin tarihinden ziyade insanlığın tarihine ulaşmalarını sağlayacaktır. Aslında kadının tarihinde, erkeğin; erkeğin tarihinde, kadının tarihi vardır. Yapılması gereken erkeği kadının gölgesinde, kadını erkeğin gölgesinde bırakmaya çalışmadan olduğu gibi anlatmaktır. Örneğin; tarih ders kitapları Osmanlı Meşrutiyet döneminde yaşanan gelişmeleri, sadece erkekler boyutuyla değil de kadınlar boyutuyla da anlatmış olsa idi, Meşrutiyet dönemini bir bütün olarak yorumlayabilmek mümkün olabilirdi. Kadını, tarih yazımına ve tarih öğretimine dahil etmemek, tarih kitaplarının sayfalarını atlayarak okumaya benzemektedir.

Bu çalışma kadın tarihini ders kitaplarına bilimsel yöntemlerle yerleştirme kaygısı taşımaktadır. Ülkemizde kadın tarihine yönelik pek çok çalışma yapılmasına rağmen, kadının tarih ders kitaplarında yer almasının boyutları sorgulanmamıştır. Tarih ders kitaplarında kadınların hangi imajlarla yer aldığı bir tez çalışmasında ortaya konmuş olmakla beraber, hangi imaj ve boyutlarla yer alması gerektiğine dair daha öncesinde bir çalışma yoktur (Köse, 2004). Bu çalışma böyle bir eksiği gidermek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmanın temelinde imaj çalışması bulunmaktadır

I.BÖLÜM

ARAŞTIRMA

Bu bölümde; araştırmanın amacı, önemi, problem cümlesi, alt problemler, denenceler, varsayımlar ve sınırlılıklara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

1.1. Problem

Yapılan araştırmaların temelindeki motivasyon insanların içinde barındırdığı merak duygusudur. Ancak herhangi bir alanda hissedilen bir boşluk ihtiyaçlar doğurmaktadır. Bu ihtiyaçlar ise çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. İnsanları araştırmaya sevkeden güçlü dürtülerden biri de insanın karşılaştığı ihtiyaçlardır ve bu ihtiyaçlardan kaynaklanan sorunların giderilmesi çabasıdır. Giderilmek istenen her güçlük problemdir ve insanı fiziksel ve düşünsel yönden rahatsız etmelidir. Bireyi, fiziksel ya da düşünsel yönden rahatsız eden, kararsızlık veya birden çok çözüm yolu olasılığı görülen her durum bir problemdir (Karasar, 2002: 54).

Tarih dersi, kimi zaman şanlı tarihi yeni nesile aktarmak, kimi zaman yaşananlardan ders almak, kimi zaman dost ve düşmanları tanımak, kimi zaman da ortak tarih bilinci ile toplumsal birlikteliği sağlamak gibi kaygılarla eğitim dünyasında her zaman kendine rahatlıkla yer bulmuştur. Tarih yaşanırken kadın-erkek birliktedir. Ancak yazılırken kadın unutulmuştur. Erkeklerin kalemle kaydedilen tarih, erkeklerin tarihi üzerinde daha fazla durmaktadır. Çok az sayıda kadın tarihin sayfaları arasında sıkıştırılmış olduğu için kadını tarihin aktif bir üyesi olarak algılamak pek olası değildir. Kadın hakları arayışları ile başlayan “kadın hareketleri” zamanla tarihte kadının yer almayışını problem olarak görmeye başlamıştır.

19. yüzyılda yaşanan kadınların hak arayışının verdiği ivme ile kadın tarihine ilgi ve bu yönde araştırmalar artarak devam etmektedir. Feminizmle başlayan kadın tarihi araştırmaları toplumsal cinsiyet tartışmaları ile ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. İster feminizm adı altında olsun, ister toplumsal cinsiyet çalışmaları altında olsun kadının tarihte görünürlülüğü veya kadın tarihinin kadınlara ve insanlığa sunulması, kadın araştırmalarının önemli kaygıları arasında yer almıştır. Kadını erkeğin yerine geçirmek olarak algılanmaya müsait olan kadın tarihi çalışmalarını ön yargılardan

uzaklaşarak yapabilmek oldukça zordur. Kadın tarihi tartışmaları bu süreç içinde bizi, tarih programlarında ve tarih ders kitaplarında nasıl olmalı sorununa getirmiştir. Fakat insanlığın iki cinsinden biri olan kadın tarihinin tarih ders kitaplarında varlık göstermesi günümüzde kaçınılmazdır. Kadın tarihinin tarih ders kitaplarına yerleştirilmesi bilimsel kaygılar çerçevesinde objektif ve kanıtlara dayalı gerçekleştirilmelidir. Kadın tarihinin ders kitaplarında yer alma oranından ziyade, nasıl yer alacağı önemlidir. Kadın tarihinin ders kitaplarına yerleştirilmesinden önce öğrencilerin kadın tarihine karşı tutumlarını tespit etmek böyle bir çalışmaya ışık tutacaktır. Bu araştırmanın amacı kız ve erkek öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarına ulaşmak ve bu tutumları bilimsel çalışmalar için kullanmaktır. Öğrencilerin kadınları hangi imaj ve rollerle, tarih ders kitaplarında görmek istedikleri araştırmanın diğer önemli problemidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

“Tarih Öğretiminde Kadın İmajının Yeniden İnşası”nı konu alan bu araştırmanın amacı, mevcut şartlar ve imkânlar dikkate alınarak aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- 1- Lise seviyesindeki kız öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarını tespit etmek
- 2- Lise seviyesindeki erkek öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarını tespit etmek
- 3- Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyinin öğrencinin kadın tarihine yönelik tutumu ile ilgili ilişkisi olup olmadığını tespit etmek
- 4- Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyinin öğrencinin kadın tarihine yönelik tutumu ile ilgili ilişkisi olup olmadığını tespit etmek
- 5- Öğrencilerin sınıf seviyelerinin öğrencinin kadın tarihine yönelik tutumu ile ilgili ilişkisi olup olmadığını tespit etmek
- 6- Öğrencilerin tarih ders kitaplarında yer alabilecek kadınları hangi yönleri ve imajla görmek istediklerini tespit etmek
- 7- Erkek ve kız öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarında ciddi bir fark olup olmadığını tespit etmek

8- Elde edilen bilgiler ışığında tarih ders kitaplarında kadın tarihinin nasıl anlatılacağına dair model sunmak.

1.3. Araştırmanın Önemi

Dünyada kadın tarihine ve kadın tarihinin tarih ders programlarına yerleştirilmesine yönelik çalışmalar kadın tarihinin tarih ders programlarına ve tarih ders kitaplarına nasıl yerleştirileceği problemini de beraberinde getirmektedir. Araştırmaların bir boyutu kadın tarihi araştırmaları, tarih eğitimin değişen amaçları, yöntem ve teknikleri iken, diğer boyutu eğitim hizmetini alan öğrencilerdir. Bu araştırma lise seviyesinde eğitim gören öğrencilerin, kadınların tarih ders kitaplarında yer almasına ilişkin tutumlarını ortaya koymak açısından yararlı olacaktır. Böylece tarih ders kitaplarında kadın tarihine nasıl yer verileceği çalışmalarına kaynaklık edecek ve ışık tutacaktır. Hatta eğitimin farklı alanlarında kadın çalışmaları yapanlara örneklik oluşturacaktır.

Tarih ders kitaplarında kadın tarihine yer verilmesinin bir uzantısı da imaj çalışmasıdır. Ders kitaplarında sunulan kadın imajları öğrencilerin zihinlerinde kadına yönelik algıların şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Yanlış imajlar, yanlış algılamalara sebep olacağı gibi verilen imajların objektif olması kadına dair algılamaların daha gerçekçi olmasını beraberinde getirecektir. Bu durumda kadın tarihine ders kitaplarında nasıl verileceği sorusuna cevap aramak kaçınılmaz hale gelmektedir. Tarih derslerinde bilgiyi alan konumundaki öğrencilerin, kadın tarihine yönelik fikir ve önerileri önemli kabul edilmektedir. Bundan dolayı, kadın tarihinin ders kitaplarına yerleştirilmesi sürecinde öğrenciler araştırmanın vazgeçilmez ayağıdır.

Tarih ders kitaplarında kadın tarihine ilişkin çalışmalara karşı öğrencilerin tutumlarını sorgulamak ve bazı veriler yakalamak, eğitim boyutunda kadın tarihini işlevselleştirmek açısından yeni ufuklar açacak önemli bir çalışmadır.

1.4. Problem Cümlesi

Orta öğretim öğrencilerinin tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumları nasıldır; tutumları cinsiyete, sınıf düzeyine, anne-baba eğitim düzeyine

göre farklılık göstermekte midir ve öğrenciler kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasıyla ilgili olarak hangi rol ve imajları önermektedirler?

1.5. Alt Problemler

- 1- Öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumları nelerdir?
- 2- Öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- 3- Anne eğitim düzeyinin, öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi var mıdır?
- 4- Baba eğitim düzeyinin, öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi var mıdır?
- 5- Sınıf düzeyinin öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi var mıdır?
- 6- Öğrencilerin önerdikleri kadın imajları nelerdir ve mevcut ders kitaplarında yer alan kadın imajları ile benzerlik var mıdır?
- 7- Öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadın tarihine ilişkin görmek istedikleri yönler ve nitelikler nelerdir?
- 8- İlk yedi alt problemin sonuçları doğrultusunda tarih öğretiminde kadın imajı yeniden nasıl inşa edileceğine dair model geliştirmek.

1.6. Denenceler

- 1- Kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin kadın tarihine karşı tutumlarında farklılıklar vardır.
- 2- Anne eğitim düzeyinin, öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi vardır.
- 3- Baba eğitim düzeyinin, öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi vardır.
- 4- Sınıf düzeyinin öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumu üzerinde etkisi vardır.

- 5- Öğrencilerin önerdikleri imajlarla mevcut ders kitaplarında yer alan kadın imajları arasında fark vardır.
- 6- Tarih ders kitaplarının kadın imajları konusunda yenilenmeye ihtiyacı vardır.

1.7. Varsayımlar

Bu araştırmada şu temel varsayımlardan hareket edilecektir.

- 1- Literatür tarama suretiyle elde edilen bilgiler doğrudur.
- 2- Bilgi toplama aracı olarak kullanılan anketin araştırma için yeterli bilgi verebileceği hakkında, lise seviyesi öğrencilerin görüşleri geçerli ve güvenilirlerdir.
- 3- Seçilen liselerde öğrenciler, anket sorularına doğru ve samimi cevap vermişlerdir.
- 4- Seçilen örneklem evreni temsil edebilecek niteliktedir.
- 5- Anket için hazırlanan sorular konuya ışık tutabilecek niteliktedir.

1.8. Sınırlılıklar

- 1- Araştırma için literatür tarama ve alan araştırması yeterli görülmüştür.
- 2- Anketi cevaplandıran öğrencilerle sınırlıdır.
- 3- 2009-2010 öğretim yılı ile sınırlıdır.
- 4- Bu araştırma Ankara ili Çankaya-Yenimahalle-Mamak, Kocaeli-Gebze ilçelerinde bulunan üç özel ve yedi devlet okulundaki lise seviyesindeki öğrencilerle sınırlıdır.

1.9. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde; araştırmanın sorunu, araştırmanın evreni, örnekleme, araştırmanın modeli, bilgi toplama aracının uygulanması açıklanmıştır.

1.9.1. Araştırmanın Sorunu

Bu araştırma 2009-2010 Eğitim-Öğretim yılı içerisinde öğretim gören erkek ve kız öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumları ve bu tutumlarında anne-baba eğitim düzeyinin etkileri belirlenmeye çalışılacaktır. Öğrencilerin tarih ders kitaplarında yer almasını istedikleri kadın imajlarına, rollerine ulaşmayı hedeflemektedir. Ulaşılan bilgi ve verilerle bazı genellemelere gidilecektir.

Araştırmanın sorunu konu ile ilgili literatür taraması ve alan araştırması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca lise seviyesindeki öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumlarının belirlenmesi, öğrencilerin tarih ders kitaplarında yer almasını istedikleri, kadın imajlarının ve rollerinin tespit edilmesi olarak ifade edilmiştir.

1.9.2. Evren ve Örneklem

“Genel evren” ve “çalışma evreni” olmak üzere iki türlü evren vardır. Soyut bir kavram olan genel evrene, olanaksız bir bütün olarak ulaşmak imkânsızdır. Çalışma evreni ulaşılabilen evrendir. Bu yönüyle somut olan çalışma evreni, araştırmacının doğrudan gözleyebileceği ya da seçilmiş bir örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanarak, hakkında görüş bildirebileceği evrendir. Evreni tanımlama ve sınırlandırma, çalışma evrenini belirlemek için yapılmaktadır. Belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümelere ise “örneklem (sample) denmektedir (Karasar, 2002:110).

Bu araştırmanın evrenini, Ankara ilinde ve Kocaeli-Gebze’de yer alan ortaöğretim kurumları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi Ankara ve Gebze’de bulunan tablo 4’deki liselerde öğrenim gören toplam 1103 adet lise öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem için farklı eğitim amaçları doğrultusunda ve farklı başarı düzeyindeki liseler tesadüfi (random) örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Tablo 4. Örnekleme Giren Okullar ve Öğrenci Sayıları

Ortaöğretim Okulu	N
Mehmet Kaplan Sosyal Bilimler Lisesi	105
Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi	154
Tevfik İleri İmam Hatip Lisesi	150
Dikmen Hürriyet Anadolu Lisesi	146
Milli Piyango Anadolu Lisesi	147
Sevgi Koleji	94
Mimar Sinan Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	92
TEV İnanç Türkeş Lisesi	80
Özel Bilkent Lisesi	75
Abidinpaşa Lisesi	60
Toplam	1103

Tablo 4’e göre anket Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yedisi devlet, üçü özel okul olmak üzere bu okullarda eğitim gören “1103” öğrenci üzerinde uygulanmıştır.

Tablo 5. I. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Sınıf, Anne Eğitimi ve Baba Eğitimi Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Alt Kategoriler	N	%	Toplam (N)
Cinsiyet	1. Kız	475	67.7	702
	2. Erkek	207	32.3	
Sınıf	1. 9.Sınıf	94	13.4	702
	2. 10.Sınıf	161	22.9	
	3. 11.Sınıf	285	40.6	
	4. 12.Sınıf	162	23.1	
Anne Eğitimi	1. İlköğretim	276	39.3	702
	2. Ortaöğretim	281	40.0	
	3. Yükseköğretim	145	20.7	
Baba Eğitimi	1. İlköğretim	276	39.3	702
	2. Ortaöğretim	281	40.0	
	3. Yükseköğretim	145	20.7	

Tablo 5'e göre I.araştırmaya 475 kız (%67.7) ve 207 erkek (%32.3) olmak üzere toplam 702 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 97'si (%13.4) 9.sınıfta, 161'i (%22.9) 10.sınıfta, 285'i (40.6) 11.sınıfta, 162'si (23.1) 12.sınıfta okumaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 276'sının (39.3) anne ve babası ilköğretim mezunu, 281'inin (40.0) anne ve babası ortaöğretim ve 145'inin (20.7) anne ve babası yükseköğretim mezunudur. Araştırmaya katılan öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyleri aynıdır.

Tablo 6. II. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Sınıf, Anne Eğitimi ve Baba Eğitimi Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Alt Kategoriler	N	%	Toplam (N)
Cinsiyet	Kız	187	46.6	401
	Erkek	214	53.3	
Sınıf	Hazırlık	20	4.9	401
	9.Sınıf	110	27.4	
	10.Sınıf	93	23.1	
	11.Sınıf	145	35.3	
	12.Sınıf	33	8.2	
	Okur Yazar Değil	5	1.2	
Anne Eğitimi	İlkokul	76	18.7	401
	İlköğretim	30	7.5	
	Ortaokul	28	6.7	
	Lise	110	27.5	
	Üniversite	129	32.3	
	Yüksek lisans	17	4.2	
	Doktora	6	1.5	
	Okur Yazar Değil	-	-	
Baba Eğitimi	İlkokul	37	9.7	401
	İlköğretim	17	4.4	
	Ortaokul	29	7.6	
	Lise	77	20.3	
	Üniversite	180	47.6	
	Yüksek lisans	31	8.2	
	Doktora	7	1.8	
	Okur Yazar Değil	-	-	

Tablo 6'ya göre örnekleme giren 401 öğrenciden 20'si yani %4.9'u hazırlık sınıfında; 110'u yani %27.4'ü 9. sınıfta; 93'ü yani %23.1'i 10. sınıfta; 145'i yani %35.3'ü 11. sınıfta; 33'ü yani %8.2'si 12. sınıfta öğrenim görmektedir. Anket %35.3 oran ile en çok 11. Sınıflarda uygulanmıştır. Tablo 6'da görüldüğü gibi örnekleme giren

öğrencilerin %46.6'sı kız öğrencilerden, %53.3'ü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Tablo 6'ya göre örnekleme giren öğrencilerin annelerinin %1.2'si okur-yazar değil, %18.7'si ilkokul , %7.5'i ilköğretim , %6.7'si ortaokul, %27.5'i lise , %32.3'ü üniversite , %4.2'si yüksek lisans ve %1.5'i doktora eğitimi almıştır. %32.3 oranla en yüksek payı üniversite mezunları oluşturmaktadır. Özellikle özel okullarda eğitim-öğretim alan öğrencilerin annelerinin üniversite mezunları olduğu gözlenmiştir. Tablo 6'ya göre örnekleme giren öğrencilerin babalarının %9.7'si ilkokul, %4.4'ü ilköğretim, %7.6'sı ortaokul, %20.3'ü lise, %47.6'sı üniversite, %8.2'si yüksek lisans, %1.8'i doktora eğitimi almıştır. %47.6 oranla en yüksek payı üniversite mezunları oluşturmaktadır. Özel okullarda öğrenim gören öğrencilerin babalarının çoğunlukla üniversite mezunu olması dikkat çekmektedir.

Tablo 7. Öğrencilere Uygulanan Anket Formlarının Uygulanma Oranı İle ilgili Dağılım Tablosu

Gönderilen	Geri Gelen	%
1240	1103	89

Tablo 7'ye göre öğrencilere gönderilen toplam 1240 formdan geri gelen form sayısı 1103 olup, uygulanma oranı %89'dur. Bu oran anketin önemli oranda uygulandığını göstermektedir.

1.9.3. Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan araştırma modelleri nitel ve nicel olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Niceliksel yaklaşıma görgül (ampirik) yaklaşım ya da sayısal yaklaşım da denilmektedir. 20. Yüzyılın başında fen bilimlerinin kullandığı bu yöntemi sosyal bilimlerde kullanmaya başlamıştır. Ancak bu yöntem bazı sosyal olguları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine sosyal bilimlerde niteliksel araştırma yöntemi hızla yayılmaya başlamıştır. Sosyal gerçeklik nesnellik kadar öznelikte içermektedir. Nitel ve nicel yanı olan bu çalışma betimsel bir çalışmadır.

Betimsel modelle, bir konuda halihazırdaki durum araştırılır. Betimsel modelle yürütülen bir araştırmada araştırma evreni belirlenmek zorundadır (Kırcaali-İftar, 1999: 6). Betimsel araştırma, çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin hipotezler test etmek

için veya sorulara cevap bulmak için veriler toplamayı gerektirir. Betimleyici veriler, genellikle gözlem, anket, görüşme veya test gibi bilgi toplama yolları ile elde edilir. Betimsel yöntemde veri toplama araçlarından biri olan anket birincil kaynaklardan veri toplamak için hazırlanan sistematik bir soru formudur. Amacı araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistematik bir biçimde toplamak ve saklamaktır.

Betimsel araştırma modelini esas alan bu çalışmada veri toplama aracı olarak biri likert diğeri açık uçlu olmak üzere iki uygulama anketi hazırlanmıştır. Bu tip incelemeler, durumları, şartları ve özellikleri aynen ortaya koymaya çalışarak olayları doğal çevreleri içinde incelemektedir. Bu araştırma Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve devlet liselerinde, doğal çevresi içinde uygulanmıştır.

1.9.4. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

I. Araştırmada, veri toplama tekniği olarak Beşli Likert tipi dereceleme ölçeği ve kategorik türde ölçek kullanılmıştır. Araştırmanın alt probleminin istatistiksel analizi için gerekli verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından bir anket geliştirilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin sınıfı, cinsiyeti, anne ve baba eğitim durumları sorulmuştur. İkinci bölümde öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarına yönelik yirmi beş soru sorulmuştur. Ankette yer alan öğrenci görüşlerini belirlemeye yönelik Likert tipi dereceleme ölçeğindeki her bir ifade için 1) hiç katılmıyorum 2) az katılıyorum 3) orta düzeyde katılıyorum 4) oldukça katılıyorum 5) tamamen katılıyorum seçenekleri sunulmuş ve araştırmaya katılan öğrencilerden kendileri için en uygun gelen seçeneği işaretlemeleri istenmiştir.

Araştırmada veri toplama aracının oluşturulması için öncelikle araştırma kapsamına girmeyen otuz öğrenciye “Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması ve kadınların tarihteki rollerinin ortaya konulması tarih dersine karşı tutum ve davranışlarınızı etkiler mi?” şeklinde açık uçlu bir soru sorularak öğrencilerin tutumlarına ait cümlelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Uzman görüşü alınarak ve literatür taranarak madde havuzu oluşturulmuştur. Bu süreçten sonra hazırlanan anket formu ön anket uygulaması kapsamında 100 öğrenciye uygulanmıştır. Yine bu süreçte zaman zaman uzman görüşleri alınmıştır. Uygulanan ön anketin analizi sonucu problemler

görülen sorular anketten çıkarılarak asıl anket formu uzman görüşü ile uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

II. araştırmada kullanılmak üzere hazırlanan açık uçlu anket formunun birinci kısmında öğrencinin okulu, sınıfı, cinsiyeti, anne ve babanın eğitim durumu sorulmuştur.

Öğrenciler için hazırlanan bu formun ikinci kısmında ise açık uçlu iki soru sorulmuştur.

Bu sorular:

1-Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?

2-Tarih ders kitaplarının, kadınları hangi yönleriyle tanıtmalarını istersiniz?

Birinci soruya verilen cevaplarla, erkek ve kız öğrencilerin kadın tarihine ilişkin tutumlarında farklılık olup olmadığına, anne-baba eğitim düzeyinin öğrenci tutumları üzerindeki etkilerine ulaşılmaya çalışılmıştır. İkinci soruya verilen cevapların konu başlıkları altında toplanarak değerlendirilmesi öngörülmüştür. Araştırma anket formu, örnekleme giren liselerde deneklere uygulanmıştır.

Anket formları seçilen liselerde okul idaresinden izin alınarak uygulanmıştır. Anket formları Ek: 1 ve Ek: 2’de verilmiştir.

1.9.5. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Ön uygulama anketi araştırma kapsamına alınmayan 100 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen veriler kullanılarak veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ön uygulama anketinde yer alan 25 maddenin güvenilirlik katsayısı cronbach alpha, .792 olarak hesaplanmıştır. Anketin genelinde madde toplam korelasyonları .46 ile .77 arasında değişmiştir. Ön uygulama anketinde yer alan ve madde toplam korelasyonu .30’un altında çıkan dört madde anketten atılarak 21 maddeden oluşan asıl uygulama aracı oluşturulmuştur. Sonuç olarak ön uygulama anketinde yer alan madde sayısı 25’den 21’e indirilerek araştırma anketine son şekli verilmiştir. Buna göre 21 maddenin oluşturduğu anketin güvenilirlik katsayısı cronbach alpha, .862 olarak hesaplanmıştır.

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili p tane değişkeni bir araya getirerek az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir. Başka bir ifadeyle, faktör analizi, çok sayıda ilişkili orijinal değişkenden az sayıda ilişkisiz hipotetik değişken bulmayı amaçlamaktadır (Tatlídil, 1992: 141).

Yapılan araştırmada 21 maddenin oluşturduğu ankete faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda KMO değeri 0.892 dir. KMO örneklem büyüklüğünün uygunluğu ile ilgili bir katsayıdır ve örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Bartlett'in küresellik testine göre faktör analizi uygulamak verilerimize uygunluk göstermektedir (Sig. = 0,000).

Analize katılan 21 değişkenin öz değeri 1'den büyük olan tek faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu tek faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyans %64.247'dir. Buna göre analizde önemli faktör olarak ortaya çıkan tek faktör, değişkenlerdeki toplam varyansın ve ölçeğe ilişkin varyansın çoğunluğunu açıkladığı söylenebilir.

1.9.6. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada, verilerin istatistiksel analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Lise tarih dersinde yer alan tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumları hakkındaki öğrenci değerlendirmeleri, araştırmanın bağımlı değişkenlerini, öğrencilerin cinsiyet, sınıf, anne eğitimi ve baba eğitimi türü değişkenleri de araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmuştur. Bağımlı değişken, araştırmacının manipüle edemediği, bağımsız değişkene bağlı olarak ortaya çıkan ve araştırmanın sonucu durumunda olan değişkendir. Bağımsız değişken araştırmacının manipüle edebildiği, ilgisini yoğunlaştırdığı, nicel ya da nitel olabilen bir değişkendir. Başka bir anlatımla, araştırmada değişkenliği araştırılan ve sonuç olan değişken, bağımsız değişkendir. Bağımsız değişkenin etkisinin gözlemlendiği değişken ise bağımlı değişken olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2003: 3).

Araştırma probleminde, öğrencilerin lise tarih dersinde yer alan tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumları hakkındaki değerlendirmelerinin analizinde, frekans (f) ve yüzde (%) değerleri kullanılarak yorumlar yapılmıştır. Ayrıca

problemde, araştırmanın veri toplama aracında kullanılan her bir ifade için ortalama değerler hesaplanmış ve bu ortalama ($\bar{X}$) değerlere dayalı yorumlara da yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde, öğrencilerin lise tarih öğretiminde kadının kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumlarının öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılığı araştırılmıştır. Bu analizde bağımsız gruplar için t-testi kullanılmıştır. Araştırmanın üçüncü, dördüncü ve beşinci alt problemlerinde öğrencilerin tarih öğretiminde kadın tarihinin yer almasına ilişkin tutumlarının sınıflarına, anne eğitimine ve baba eğitimine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu problemin analizinde, anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarının yorumlanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlarda, $\alpha = .05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

II. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

2.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın birinci alt probleminde, araştırmaya katılan öğrencilerin, kadın tarihine ilişkin tutumları analiz edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin öğrenci görüşlerinin analizi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Kadın Tarihine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Dağılımı

Anket Maddeleri	Cevap Seçenekleri										$\bar{X}$
	Hiç Katılmıyorum		Az Katılıyorum		Orta düzeyde katılıyorum		Oldukça Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1. Tarihi olaylara az veya çok katkısı olan kadınların insanlığa anlatılması gereklidir.	9	1.3	8	1.1	47	6.7	226	32.2	412	58.7	4.46
2.Kadın şahsiyetlerin tarih derslerinde anlatılması beni mutlu eder.	12	1.7	27	3.8	-	-	82	11.7	581	82.8	4.69
3.Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması öğrencilerin ufkunu genişletmesi için gereklidir.	17	2.4	64	9.1	166	23.6	237	33.8	218	31.1	3.82
4. Kadın şahsiyetlerin tarihteki rolünü ve yerini bilmek önemlidir.	8	1.1	24	3.4	56	8.0	282	40.2	332	47.3	4.29
5. Tarihi olayların gelişmesinde erkekler kadar kadınlar da etkilidir.	21	3.0	51	7.3	81	11.5	207	29.5	342	48.7	4.14
6.Tarih derslerinde kadınların rollerinin ortaya konması tarih dersine karşı merakımı artırır.	47	6.7	102	14.5	183	26.1	199	28.3	171	24.4	3.49
7. Tarihte kadınların rolleri ders kitapları aracılığıyla öğretilmelidir.	28	4.0	67	9.5	169	24.1	268	38.2	170	24.2	3.69
8. Başarılı kadınları tarih ders kitaplarında görmek ilgimi çeker.	26	3.7	50	7.1	110	15.7	248	35.3	268	38.2	3.97
9.Kadınların tarihteki sosyal hayatlarını ders kitaplarında görmek ilgimi çeker.	34	4.8	79	11.3	162	23.1	214	30.5	213	30.3	3.70
10. Tarih ders kitaplarında kadınlara ait görseller (fotoğraf, resim vs.) yetersizdir.	270	38.5	229	32.6	122	17.4	60	8.5	21	3.0	2.05
11.Tarih ders kitaplarında kadınlara ait biyografilere yer verilmelidir.	18	2.6	55	7.8	119	17.0	289	41.2	221	31.5	3.91
12. Tarih ders kitaplarında başarılı kadınların anlatılması kız öğrencilerin özgüvenini artırır.	13	1.9	42	6.0	87	12.4	199	28.3	361	51.4	4.22
13.Milli mücadelede kahramanlık göstermiş kadınlar ders kitaplarında yer almalıdır.	9	1.3	16	2.3	32	4.6	191	27.2	454	64.7	4.52
14. Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması kadın-erkek eşitliği için gereklidir.	40	5.7	75	10.7	93	13.2	209	29.8	285	40.6	3.89
15.Kadınların tarihe katkıları ilgi çeken bir konudur.	32	4.6	60	8.5	143	20.4	255	36.3	212	30.2	3.79
16. Tarih ders kitaplarında kadınların tarihteki rollerinin anlatılması, toplumda kadının önemini artırır.	17	2.4	32	4.6	78	11.1	250	35.6	325	46.3	4.19
17.Tarih ders kitaplarında kadınların tarihe katkılarının anlatılması, kız öğrencilerin kendilerini önemli hissetmelerini sağlar.	20	2.8	48	6.8	112	16.0	246	35.0	276	39.3	4.01
18. Tarihteki başarılı ve kahraman kadınların anlatılması kız öğrencilerin azmini artırır.	27	3.8	47	6.7	103	14.7	224	31.9	301	42.9	4.03
19.Tarihte erkek şahsiyetlerin rolleri daha önemlidir	124	17.7	136	19.4	135	19.2	130	18.5	177	25.2	3.14
20.Tarih ders kitapları kadın veya erkek rollerine değil, olaylara odaklanmalıdır.	31	4.4	69	9.8	190	27.1	159	22.7	252	35.9	3.76
21-Tarih ders kitapları kadın şahsiyetlerin ve rollerinin anlatılması açısından eksiktir.	42	6.0	75	10.7	148	21.1	237	33.8	200	28.5	3.68

Tablo 8’e göre “tarihi olaylara az veya çok katkısı olan kadınların insanlığa anlatılması gereklidir” ifadesine ilişkin görüşler analiz edildiğinde bu ifadede

öğrencilerin %91'i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. “hiç katılmıyorum” cevabını veren öğrencilerin oranı %1.3'dür. Bu ifadeye ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.46$ (tamamen katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin kadın tarihini ders kitaplarında görmeye istekli oldukları ve bunu gerekli gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

”Kadın şahsiyetlerin tarih derslerinde anlatılması beni mutlu eder” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin yaklaşık %90'ı “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %1.7'si “hiç katılmıyorum” cevabını işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.69$ (tamamen katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu ortalama göre öğrencilerin ders kitaplarında kadın tarihinin anlatılması ile mutlu olacakları ve memnuniyetlerinin artacakları söylenebilir.

“Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması öğrencilerin ufku genişletmesi için gereklidir” ifadesine ilişkin görüşler analiz edildiğinde, bu ifadede araştırmaya katılan öğrencilerin %65'i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %2.4'ü “hiç katılmıyorum” cevabını işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.82$ (oldukça katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu ortalama göre öğrencilerin önemli bir kısmının tarih ders kitaplarında kadın tarihine yer verilmesinin ufuklarını genişleteceğine inandıklarını söyleyebiliriz.

“Kadın şahsiyetlerin tarihteki rolünü ve yerini bilmek önemlidir” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin yaklaşık %88'i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %1.1'i “hiç katılmıyorum” cevabını işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.29$ (tamamen katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin kadın şahsiyetlerin tarihteki rolünü ve yerini bilmeyi önemli buldukları şeklinde yorumlanabilir.

“Tarihi olayların gelişmesinde erkekler kadar kadınlar da etkilidir” ifadesine ilişkin görüşler analiz edildiğinde, bu ifadede araştırmaya katılan öğrencilerin %78'i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %3'ü “hiç katılmıyorum” cevabını işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin

genel ortalama $\bar{X}=4.14$ (oldukça katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ile öğrencilerin önemli bir kısmının tarihi olayların gelişmesinde erkekler kadar kadınların da etkili olduğu fikrini taşıdıklarını söyleyebiliriz.

“Tarih derslerinde kadınların rollerinin ortaya konması tarih dersine karşı merakımı artırır” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin yaklaşık %53’ü “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %6.7’si “hiç katılmıyorum” %14.5’i “az katılıyorum” %26.1’i “orta düzeyde katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}= 3.49$ (oldukça katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu öğrencilerin yaklaşık yarısının tarih ders kitaplarında kadınların rollerinin ortaya konmasının meraklarını artıracaklarını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ancak önemli bir kısmının ise buna katılmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

“Tarihte kadınların rolleri ders kitapları aracılığıyla öğretilmelidir” ifadesine ilişkin görüşler analiz edildiğinde, bu ifadede araştırmaya katılan öğrencilerin %62’si “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %4’ü “hiç katılmıyorum” %24.1 orta düzeyde katılıyorum, %9.5’i az katılıyorum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.69$ (oldukça katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulguya dayanarak öğrencilerin yarısından fazlasının kadınların rollerinin ders kitapları aracılığıyla öğretilmesi gerektiği kanaati taşıdıklarını söyleyebiliriz.

“Başarılı kadınları tarih ders kitaplarında görmek ilgimi çeker” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin yaklaşık %74’ü “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %3.7’si “hiç katılmıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.97$ (tamamen katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ile öğrencilerin başarılı kadınları ders kitaplarında görmek istediklerini söyleyebiliriz.

“Kadınların tarihteki sosyal hayatlarını ders kitaplarında görmek ilgimi çeker” ” ifadesine ilişkin görüşler analiz edildiğinde, bu ifadede araştırmaya katılan öğrencilerin %61’i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %4.8’i “hiç katılmıyorum” %23.1 “orta düzeyde katılıyorum” %11.3’ü “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=$

3.70 (oldukça katılıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulguya göre öğrencilerin yarısından fazlasının kadınların sosyal hayatlarını tarih ders kitaplarında görmek istediklerini söyleyebiliriz.

“Tarih ders kitaplarında kadınlara ait görseller (fotoğraf, resim vs.) yetersizdir” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin %38.5’i “hiç katılmıyorum” ve %32.6’sı “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Öğrencilerin %17.4’ü “orta düzeyde katılıyorum”, %8.5’i “oldukça katılıyorum” %3 “tamamen katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=2.05$ (hiç katılmıyorum) düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bulguya ilişkin öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadınlara ait görselleri fotoğraf, resim vs.) yetersiz bulmadıklarını söyleyebiliriz.

“Tarih ders kitaplarında kadınlara ait biyografilere yer verilmelidir” maddesine ilişkin cevaplar analiz edildiğinde, öğrencilerin %73’ü “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %2.6’sı “hiç katılmıyorum” %17’si “orta düzeyde katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.91$ (oldukça katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu genel ortalamaya dayanarak öğrencilerin 3/ 4’nün tarih ders kitaplarında kadın biyografilerini görmek istediklerini söyleyebiliriz.

“Tarih ders kitaplarında başarılı kadınların anlatılması kız öğrencilerin özgüvenini artırır” maddesinin analizi ile, öğrencilerin %80’i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %1.9’u “hiç katılmıyorum” %12.4’ü “orta düzeyde katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.22$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bulguya ilişkin öğrencilerin tarih ders kitaplarında başarılı kadınların yer almasının kız öğrencilerin özgüvenini artıracığı düşüncesini taşıdıkları söylenebilir.

“Milli mücadelede kahramanlık göstermiş kadınlar ders kitaplarında yer almalıdır” maddesine ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin %92’si “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %1.3’ü “hiç katılmıyorum” %4.6’sı “orta düzeyde katılıyorum” %2.3’ü “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.52$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Maddenin analizini doğrultusunda öğrencilerin

milli mücadelede kahramanlık göstermiş kadınları ders kitaplarında görmek istediklerini söyleyebiliriz.

“Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması kadın-erkek eşitliği için gereklidir” maddesinin analizi neticesinde öğrencilerin %70’i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %5.7’si “hiç katılmıyorum” %13.2’si “orta düzeyde katılıyorum” %10.7’si “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.89$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bulguya ilişkin öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılmasını kadın-erkek eşitliği için gerekli gördükleri söylenebilir.

“Kadınların tarihe katkıları ilgi çeken bir konudur” maddesine ilişkin görüşler incelendiğinde, öğrencilerin yaklaşık olarak %67’si tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %4.6’sı “hiç katılmıyorum” %20.4’ü “orta düzeyde katılıyorum” %8.5’i “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}= 3.79$ (oldukça katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu değerlere dayanarak öğrencilerin kadın tarihini ilgi çekici buldukları söylenebilir.

“Tarih ders kitaplarında kadınların tarihteki rollerinin anlatılması, toplumda kadının önemini artırır” maddesinin analizi neticesinde, öğrencilerin yaklaşık olarak %82’si “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %2.4’ü “hiç katılmıyorum” %11.1’i “orta düzeyde katılıyorum” %4.6’sı “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.79$ (oldukça katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu seçeneğin bulgusuyla ilgili olarak, öğrencilerin tarih ders kitaplarında kadınların rollerinin anlatılmasının toplumda kadının önemini artıracak görüşünü taşıdıkları söylenebilir.

“Tarih ders kitaplarında kadınların tarihe katkılarının anlatılması, kız öğrencilerin kendilerini önemli hissetmelerini sağlar” maddesine ilişkin görüşler incelendiğinde, öğrencilerin %74’ü “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %2.8’i “hiç katılmıyorum” %16’sı “orta düzeyde katılıyorum” %6.8’i “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.01$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu seçeneğin bulguları doğrultusunda öğrencilerin, tarih ders kitaplarında kadınların tarihe

katkılarının anlatılmasının, kız öğrencilerin kendilerini önemli hissetmelerini sağlayacağı fikrini taşıdıkları söylenebilir.

“Tarihteki başarılı ve kahraman kadınların anlatılması kız öğrencilerin azmini artırır” maddesi incelendiğinde, öğrencilerin %75’i “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %3.8’i “hiç katılmıyorum” %14.7’si “orta düzeyde katılıyorum” %6.7’si “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=4.03$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bulguya ilişkin öğrencilerin tarihteki başarılı ve kahraman kadınların anlatılmasının kız öğrencilerin azmini artıracaklarını düşündüklerini söyleyebiliriz.

“Tarihte erkek şahsiyetlerin rolleri daha önemlidir” maddesinin analizi neticesinde öğrencilerin %43.7’si “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %17.7’si “hiç katılmıyorum” %19.2’si “orta düzeyde katılıyorum” %19.4’ü “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.14$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bulguların verileri doğrultusunda öğrencilerin yarıya yakını tarihte erkek şahsiyetlerin rollerinin daha önemli olduklarını düşündükleri söylenebilir.

“Tarih ders kitapları kadın veya erkek rollerine değil, olaylara odaklanmalıdır” maddesine ilişkin görüşler incelendiğinde öğrencilerin %58.6’sı “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %4.4’ü “hiç katılmıyorum” %27.1’i “orta düzeyde katılıyorum” %9.8’i “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.76$ (tamamen katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu maddenin bulgusuna dayanarak öğrencilerin yarıdan fazlasının tarih ders kitaplarının kadın veya erkek rollerine değil, olaylara odaklanması gerektiğini düşündüklerini söyleyebiliriz.

“Tarih ders kitapları kadın şahsiyetlerin ve rollerinin anlatılması açısından eksiktir” maddesinin analizi neticesinde öğrencilerin %62’si “tamamen katılıyorum” ve “oldukça katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. %6.0’sı “hiç katılmıyorum” %21.1’i “orta düzeyde katılıyorum” %10.7’si “az katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu seçeneğe ilişkin genel ortalama $\bar{X}=3.68$ (oldukça katılıyorum) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu seçeneğin bulgusuyla ilişkili olarak öğrencilerin yarıdan

fazlasının hatta önemli bir oranının tarih ders kitaplarını, kadın şahsiyetlerin ve rollerinin anlatılması açısından eksik buldukları söylenebilir.

2.2. İKİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın ikinci alt probleminde, araştırmaya katılan öğrencilerin tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. I. araştırmanın analizi sonuçları Tablo.9’da,

II. araştırmanın analiz sonuçları Tablo.10 Tablo.11, Tablo.12, Tablo.13’de gösterilmiştir.

Tablo 9. Tarih Öğretiminde Kadının Yerine İlişkin Tutumlarına Yönelik Öğrencilerin Görüşlerinin Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Farklılığı İçin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	P
Kadın	475	83.52	9.92	6.969	,000
Erkek	227	77.12	12.04		

Tablo 9’a göre I. araştırmaya katılan bireylerin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. [$t_{(702)} = 6.969$; $p < .05$]. Buna göre, kız öğrencilerin ($\bar{X} = 83.52$), erkek öğrencilere ($\bar{X} = 77.12$) oranla tarih öğretiminde kadının daha fazla yer alması yönünde daha yüksek düzeyde görüş belirttikleri söylenebilir.

Tablo 10. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1.Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

Cinsiyet	-f-	%
Kız	21	33.3
Erkek	42	66.6
Toplam	63	%100

Tablo 10’a göre örnekleme giren öğrencilerden 1. soruya hayır cevabı verenlerin, 21’i yani %33.3’ü kız öğrenciler, 42’si yani %66.6’sı erkek öğrencilerdir.

Araştırmanın amaçlarından birisi de kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin kadın tarihini ilişkin tutumlarında fark olup olmadığını ortaya çıkarmak idi. Yukarıdaki tabloya göre “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “hayır” cevabını verenlerin çoğunluğunu erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu soruya hayır diyen kız öğrencilerin sayısı da önemli orandadır. Tablodaki oranlara göre kadın tarihine ilişkin erkek ve kız öğrencilerin tutumlarında fark olduğu söylenebilir. Fakat ankete katılan öğrencilerde erkek öğrenci sayısının fazla olması bu sonuçta etkilidir.

Toplamda 187 kız öğrenci içerisinde 21 kız öğrenci birinci soruya hayır cevabı verirken 214 erkek öğrenci içerisinde 42 erkek öğrenci birinci soruya hayır cevabı vermiştir. Bu rakamlar kıyaslandığında erkek ve kız öğrencilerin tutumları birbirine yakın olarak değerlendirilebilir.

Tablo 11. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru) “Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılım Tablosu

Cinsiyet	-f-	%
Kız	166	49.1
Erkek	172	50.8
Toplam	338	%100

Tablo 11’e göre “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı veren öğrencilerin %49.1’ini kız öğrenciler, %50.8’ini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Bu verilere göre tarih ders kitaplarında kadınlara yönelik bilgilerin yer almasını isteyen erkek öğrenci sayısı daha fazladır. Ancak ankete katılan erkek öğrenci sayısının fazla olması böyle bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Zira, araştırmaya katılan öğrencilerden 187’si kız, 214’ü erkektir. Bu oranlar dikkate alındığında 1.soruya “evet” cevabı veren kız ve erkek öğrenci oranlarının birbirine yakın olduğu düşünülmektedir. Bu veriler doğrultusunda kadın tarihinin tarih ders kitaplarında yer almasına yönelik kız ve erkek öğrenci tutumlarında benzerlik görülmektedir.

Tablo 12. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru) “Hayır” ve “Evet” Cevabı Veren Erkek Öğrencilerin Yüzdelik Dağılımı

Erkek öğrenci	-f-	%
1.Soruya “evet” cevabı veren	172	80.3
1.Soruya “hayır” cevabı veren	42	19.6
Toplam	214	%100

Tablo 12’ye göre ankete katılan erkek öğrencilerin %80.3’ü “tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna evet cevabı vermişlerdir. Erkek öğrencilerin %19.6’sı hayır cevabı vermiştir. Oranlar karşılaştırıldığında hayır cevabı veren öğrencilerin oranının oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak erkek öğrencilerin kadın ders kitaplarında yer almasına ilişkin çoğunlukla olumlu tutum sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 13. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna (1. Soru) “Hayır” ve “Evet” Cevabı Veren Kız Öğrencilerin yüzdelik Dağılımı

Kız Öğrenci	-f-	%
1.Soruya “evet” cevabı veren	166	88.7
1.Soruya “hayır” cevabı veren	21	11.2
Toplam	187	%100

Tablo 13’e göre kız öğrencilerin %88.7’si “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı vermişlerdir. %11.2’si ise hayır cevabı vermiştir. Bu oranlar karşılaştırıldığında “hayır” cevabı veren kız öğrencilerin oranı oldukça düşüktür. Ayrıca tablo 12 ve tablo 13 karşılaştırıldığında birinci soruya hem “evet” cevabı veren öğrencilerin hem “hayır” cevabı veren öğrencilerin oranlarının

birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ankete katılan erkek öğrenci sayısının kız öğrenci sayısından bir miktar fazla olmasını da göz önünde bulundurursak oranlardaki farklılığın ciddi düzeyde olmadığını kabul edebiliriz. Ancak daha fazla öğrenci üzerinde uygulanan I. araştırmanın analizi sonucunda kadın tarihine yönelik kız ve erkek öğrencilerin tutumlarında fark gözlenmesi ve daha az sayıda öğrenci üzerinde uygulanan II. araştırmanın bu sonucu desteklemesi üzerine, kız ve erkek öğrencilerin kadın tarihi konusunda farklı tutum sergilediklerini ve kız öğrencilerin daha olumlu tutum içinde olduklarını söyleyebiliriz.

2.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşlerinin, öğrencilerin anne eğitimine göre” anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Anne eğitimi değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Anne Eğitim Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler

Anne Eğitimi	N	X	S
1.İlköğretim	276	81.9022	10.23476
2.Ortaöğretim	281	80.2562	12.16957
3.Yükseköğretim	145	82.8690	10.09418
Toplam	702	81.4430	11.05654

Araştırmaya katılan öğrencilerin tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarının anne eğitim değişkenine göre farklılığı için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 15.’de verilmiştir.

Tablo 15. Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Anne Eğitim Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Varyansın						
Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Gruplararası	748.800	2	374.400	3.081	.047	2-3
Gruplar içi	84946.421	699	121.526			
Toplam	85695.221	701				

Araştırmaya katılan bireylerin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşlerinin, anne eğitimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F_{(3; 698)} = 3.081$; $p < .05$]. Buna göre, öğrencilerin annelerinin eğitiminin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşleri üzerine bir etkisi olduğunu istatistiksel olarak söyleyebiliriz. Öğrencilerin annelerinin eğitimi yüksekokul olanların ($\bar{X} = 82.87$) annelerinin eğitimi ortaöğretim ($\bar{X} = 80.26$) olanlara göre tarih öğretiminde kadının yer almasını daha çok destekledikleri söylenebilir.

II. araştırmada anne eğitimi ile ilgili elde edilen sonuçlar Tablo 16 ve Tablo 17’de verilmiştir. Öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumlarında anne-baba eğitim düzeyinin rolü olup olmadığı araştırılmıştır. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” ve “hayır” cevabı veren öğrencilerin anne eğitim düzeyi karşılaştırılmıştır.

Tablo 16. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” (1. Soru) Sorusuna “Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Tablosu

Anne Eğitim Düzeyi	-f-	%
Okur Yazar Değil	6	1.8
İlkokul	58	18.2
İlköğretim	25	7.8
Ortaokul	22	6.9
Lise	71	22.3
Üniversite	114	35.9
Yüksek Lisans	15	4.7
Doktora	6	1.8
Toplam	317	%100

Tablo 16’ya göre araştırmaya katılan ve 1. soru olan “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı veren öğrencilerin annelerinin %1.8’i okur-yazar değil, %18.2’si ilkokul, %7.8’i ilköğretim, %46.9’u ortaokul, %22.3’ü lise, %35.9’u üniversite, %4.7’si yüksek lisans, %1.8’i doktora eğitimi almıştır. 114 kişilik %35.9 oranla en yüksek dilimi üniversite mezunları oluşturmaktadır.

I. araştırma ile II. araştırma birbirini desteklemekte ve eğitim düzeyi, yükseköğretim olan annelerin çocuklarının kadın tarihine yönelik daha olumlu bir tutum içinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 17. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” Sorusuna” (1. Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu

Anne Eğitim Düzeyi	-f-	%
Okur Yazar Değil	-	-
İlkokul	18	28.5
İlköğretim	4	6.3
Ortaokul	4	6.3
Lise	21	33.3
Üniversite	14	22.2
Yüksek Lisans	2	3.1
Doktora	-	-
Toplam	63	%100

Tablo 17’ye göre 1. soru olan “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna” “hayır” cevabı veren öğrencilerin annelerinin %28.5’i ilkök, %6.3’ü ilköğretim, %6.3’ü ortaokul, %33.3’ü lise, %22.2’si üniversite, %3.1’i yüksek lisans eğitimi almıştır.

En yüksek oranı %33.3 ile lise mezunu anneler oluşturmaktadır. % 28.5 ile ilkök mezunu, %22.2 ile üniversite mezunu anneler de yüksek bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. I. ve II. araştırmanın sonuçlarına göre ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitim almış annelerin çocukları tarih öğretiminde kadın tarihinin yer almasına ilişkin daha olumsuz tutum sergilemektedirler.

2.4. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumları”na yönelik görüşlerinin, öğrencilerin baba eğitimine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Baba eğitimi değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Baba Eğitim Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler

Baba Eğitimi	N	$\bar{X}$	S
1.İlköğretim	276	81.90	10.23
2.Ortaöğretim	281	80.26	12.17
3.Yükseköğretim	145	82.87	10.09
Toplam	702	81.44	11.06

Araştırmaya katılan öğrencilerin tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarının baba eğitim değişkenine göre farklılığı için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Baba Eğitim Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Gruplararası	748.800	2	374.400	3.081	.047	2-3
Gruplar içi	84946.421	699	121.526			
Toplam	85695.221	701				

Araştırmaya katılan bireylerin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşlerinin, baba eğitimi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F_{(3; 698)} = 3.081$; $p < .05$]. Buna göre, öğrencilerin babalarının eğitiminin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşleri üzerine bir etkisi olduğunu istatistiksel olarak söyleyebiliriz. Öğrencilerin babalarının eğitimi yüksekokul olanların ($\bar{X} = 82.87$) babalarının eğitimi ortaöğretim olanlara ($\bar{X} = 80.26$) göre tarih öğretiminde kadının yer almasını daha çok destekledikleri söylenebilir.

II. araştırmada baba eğitimi ile ilgili elde edilen sonuçlar Tablo 20 ve Tablo 21’de verilmiştir. Öğrencilerin kadın tarihine yönelik tutumlarında baba eğitim düzeyinin rolü olup olmadığı araştırılmıştır. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” ve “hayır” cevabı veren öğrencilerin baba eğitim düzeyi karşılaştırılmıştır.

Tablo 20. Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir? (1. Soru) Sorusuna “Evet” Cevabı Veren Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Tablosu

Baba Eğitim Düzeyi	-f-	%
Okur Yazar Değil	1	0.3
İlkokul	32	8.9
İlköğretim	16	4.1
Ortaokul	21	5.1
Lise	61	17.4
Üniversite	154	52.0
Yüksek Lisans	29	9.9
Doktora	6	2.0
Toplam	320	%100

Tablo 20’ye göre araştırmaya katılan ve 1. soru olan “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?” sorusuna “evet” cevabı veren öğrencilerin babalarının %0.3’ü okur-yazar değil, %8.9’u ilkokul, %4.1’i ilköğretim, %5.1’i ortaokul, %17.4’ü lise, %52’si üniversite, %9.9’u yüksek lisans, %2’si doktora eğitimi almıştır. %52 oranla en yüksek dilimi üniversite mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 21. “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?”Sorusuna” (1. Soru) “Hayır” Cevabı Veren Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Tablosu

Baba Eğitim Düzeyi	-f-	%
Okur Yazar Değil	-	-
İlkokul	4	6.3
İlköğretim	-	-
Ortaokul	6	9.5
Lise	17	26.9
Üniversite	32	50.7
Yüksek Lisans	4	6.3
Doktora	-	-
Toplam	63	%100

Tablo 21’e göre 1. soru olan “Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?”sorusuna” hayır” cevabı veren öğrencilerin babalarının %6.3’ü ilkokul, %9.5’i ortaokul, %26.9’u lise, %50.7’si üniversite, %6.3’ü yüksek lisans eğitimi almıştır. Üniversite mezunu babaların çocukları %50.7 gibi bir oranla kadın tarihine karşı olumsuz bir tutum sergilemektedirler. Bu oranın yüksek çıkmasında babaların eğitim düzeylerinin yüksek olmasının payı vardır.

I. ve II. araştırmanın analizi ile elde edilen sonuçlarda kadın tarihi ile ilgili üniversite mezunu babaların çocuklarının, lise mezunu babaların çocuklarından daha olumlu tutum içinde oldukları söylenebilir. Ancak ikinci araştırmada elde edilen sonuca göre, olumsuz tutum içinde olan öğrencilerin babalarının çoğunlukta üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Kadın tarihine olumsuz tutumla yaklaşan öğrencilerin, tavırlarının oluşmasında, babalarının eğitim düzeylerinin olumlu yönde etki yapmadığı gözlenmiştir. 10. Sınıfta eğitim alan ve birinci soruya hayır cevabı veren bir kız öğrenci hayır demesinin gerekçesi olarak tarihi erkeklerin yaptığını ve kadınların ikinci planda yer aldığını ifade etmiştir. Devamında bundan sonra tarihe kendi çabalarıyla geçebileceklerini açıklamıştır. Bu kız öğrencinin yanıtı oldukça ilgi çekici bulunmuştur. Kadın tarihine ilişkin tarih ders kitaplarından aklında hiçbir şey kalmadığı iddia edilebilir. Bu ise dolaylı olarak bizi tarih ders kitaplarının kadın tarihi konusunda yetersizliğine götürmektedir. Her ne kadar bir kız öğrencinin ifadesiyle bu sonuca

ulaşmak bilimsel görünmese de, kız öğrencinin “Tarihi erkekler yapmıştır.” cümlesi, ders kitaplarının, erkeklerin tarihi gibi görüldüğü izlenimini uyandırmaktadır.

Ayrıca öğrencilerin, bu çalışmanın dışında kalan ve belirli olmayan etkenler sebebiyle olumsuz tutum geliştirdikleri söylenebilir. Örneğin, anneleri ve tarih öğretmenleri ile yaşadıkları çatışmalar, yaşları gereği kız ve erkek arkadaşları ile yaşadıkları olumsuz durumlar, olumsuz düşünmelerinde katkı payına sahip olabilir. Ya da daha genel olarak tarih derslerine karşı olumsuz tavır ve duygular içerisinde olabilirler.

Sonuç olarak, kız ve erkek öğrencilerin genel olarak tarih ders kitaplarında kadın tarihinin işlenmesi konusunda olumlu tutum içinde oldukları söylenebilir. Olumsuz tutum içinde olan öğrencilerin çoğunu erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversite mezunu olan anne-babaların öğrencileri kadın tarihi ile daha ilgili görünürken, üniversite mezunu anne-babalarının öğrencileri arasında da olumsuz tutum geliştirenler bulunmaktadır.

2.5. BEŞİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumları”na yönelik görüşlerinin, öğrencilerin sınıflarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Sınıf değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22. Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel Analizler

	N	$\bar{X}$	S
9.Sınıf	94	82.05	10.05
10.Sınıf	161	81.57	10.86
11.Sınıf	285	81.83	10.94
12.Sınıf	162	80.28	11.99
Toplam	702	81.44	11.06

Araştırmaya katılan öğrencilerin tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarının sınıf değişkenine göre farklılığı için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23. Öğrencilerin Kadın Tarihine İlişkin Tutumlarının Sınıf Değişkenine Göre Farklılığı İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplararası	304.297	3	101.432	.829	.478
Gruplar içi	85390.924	698	122.337		
Toplam	85695.221	701			

Araştırmaya katılan bireylerin, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşlerinin, sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$F_{(3; 698)} = 0.829$; $p > .05$]. Buna göre, öğrencilerin kaçınıcı sınıfta olduğu, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarına yönelik görüşleri üzerine bir etkisi olmadığını istatistiksel olarak söyleyebiliriz.

2.6. ALTINCI ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin, önerdikleri kadın imajlarının neler olduğu ve mevcut ders kitaplarında yer alan kadın imajları ile benzerlik gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo.24’de gösterilmiştir.

Tablo 24. Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Yer Almasını İstedikleri Kadın İmajlarına Ait Dağılım Tablosu

Önerdikleri Kadın İmajları	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	-f-
Başarılı kadın imajı	13	27	40
Erkeklerle eşit kadın imajı	18	8	26
Ünlü şahsiyetlerin annesi , eşi ve kızı olarak veya başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı*	10	15	25
Savaşçı ve kahraman kadın imajı*	55	35	90
Tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajı	16	14	30
Cesur, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakar kadın imajı	17	20	37
Lider ve yönetici kadın imajı*	21	15	36
Sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın imajı	17	8	25
Merhametli ve sadık kadın imajı	3	2	5
İlkleri başaran kadın imajı	2	1	3
Yenilikçi kadın imajı*	4	2	6
Vatansever kadın imajı	6	1	7
Örnek alınması gereken model kadın imajı	2	2	4
Kültürün ve geleneklerin taşıyıcısı olarak kadın imajı	1		1
Toplam			335

*Mevcut ders kitaplarında bulunan kadın imajları

Tablo 24'e göre öğrencilerin önerdiği imajlar içinde ön plana çıkan imaj "savaşçı ve kahraman kadın imajı"dır. Bu imajı erkek öğrencilerin daha fazla önerdikleri dikkat çekmektedir. Aynı şekilde kız öğrenciler de en fazla "savaşçı ve kahraman kadın imajı"nı önermektedir. Öğrencilerin bu imajı önermelerinde son zamanlarda, Kurtuluş Savaşında kadının rolünü anlatan belgesel ve kitapların artmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ya da öğrenciler öncelikle Türk kadınına kahraman olarak görmek istemektedir. İkinci sırada ise "başarılı kadın imajı" yer

almaktadır. Bu imajı ise kız öğrenciler erkek öğrencilerden fazla önermektedirler. Kız öğrencilerin başarılı kadınları ders kitaplarında görmek istemelerinin arkasında, kendilerine model arayışı, öz güvenlerini sağlamlaştırma duygusu yatabilir. Erkek öğrenciler ikinci sırada “lider ve yönetici kadın imajı”nı ifade etmişlerdir. Bu imajın da fazla ifade edilmesi erkek öğrencilerin ders kitaplarında güçlü bir Türk kadını ile karşılaşmak istedikleri olduğunu düşündürmektedir.

Erkeklerle eşit kadın imajı önerisi de en çok ifade edilen imajlardan biridir ancak dikkat çeken yönü bu imajı erkek öğrencilerin daha fazla ifade etmiş olmalarıdır. “Cesur, dayanıklı, girişimci azimli ve fedakar kadın imajı” yine kız öğrencilerin ders kitaplarında en çok görmek istedikleri imajlar arasındadır. Kız öğrenciler kadın-erkek eşitliğinden ziyade, başarılı, azimli, fedakar girişimci gibi öz güvenlerini besleyecek imajlarla ilgilenmektedirler. Bunun yanı sıra ünlü şahsiyetlerin annesi, eşi, kızı ve başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı, tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajı, sanatçı, bilim adamı ve filozof kadın imajı öğrencilerin sıklıkla ifade ettikleri imajlar arasında yer almaktadır. Merhametli ve sadık kadın, ilkleri başaran kadın, yenilikçi kadın, vatansever kadın, örnek alınması gereken model kadın imajı, kültürün ve geleneklerin taşıyıcısı olarak kadın imajları öğrencilerin ifade ettiği ve mevcut ders kitaplarında açıkça yer almayan kadın imajları arasındadır.

2004’te yapılan bir tez çalışmasına göre; mevcut tarih ders kitaplarında ön plana çıkan kadın imajları arasında;

- Sanatın esin kaynağı olarak kadın imajı
- Ülkelerin yıkılmasında etkili olan kadınlar ve ajan kadın imajı
- Yönetimde kadın ve yönetici kadın imajı
- Kutsal bir varlık olarak kadın imajı
- Ünlü bir şahsiyetin yakını olarak kadın imajı
- Akrabalık bağı kurma ve devleti güçlendirmenin aracı olarak kadın imajı
- Korunması gereken ve haksızlığa uğramış bir varlık olarak kadın imajı
- Adına sanat eseri yapılan kadın imajı
- Barışın aracı olarak kadın imajı yer almaktadır.

Ön plana çıkmamakla birlikte ara ifadelerde ulaşılabilen kadın imajları ise şunlardır:

- Toplumsal kültürel ve düşünce hayatında kadın imajı
- Ekonomide kadın imajı
- Yenileşme hareketlerinde kadın imajı
- Millî mücadelede kadınlar ve kahraman Türk kadını imajı
- İnkılâplarda yer alan kadın imajı (Köse, 2004)

Öğrencilerin önerdikleri 13 başlık altındaki kadın imajları ile örtüşen imajlar 4 tanedir ve bu imajlar ise şunlardır:

- Yönetimde kadın ve yönetici kadın imajı
- Ünlü bir şahsiyetin yakını olarak kadın imajı
- Yenileşme hareketlerinde kadın imajı
- Millî Mücadelede kadınlar ve kahraman Türk kadını imajı

Öğrencilerin önerdikleri imajlar içerisinde ilk sırayı alan “savaşçı ve kahraman kadın imajı” mevcut ders kitaplarında oldukça sönük durumdadır. Ünlü bir şahsiyetin yakını olarak kadın imajı mevcut ders kitaplarında yoğun olarak yer almakta iken öğrencilerin ifade ettiği başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajı yer almamaktadır. Bilhassa ünlü bir şahsiyetin yakını olarak kadın imajı kadını pasif bir konuma getirmektedir. Öğrencilerin ifadelerindeki başarılı erkeğin arkasındaki kadın imajının arkasında kadını aktif görme isteği yatmaktadır. Öğrencilerin önerdikleri imajlarda daha çok erkeklerin sahnesi olarak algılanan tarih ders kitaplarında, kadını sahneye çıkarma talebi göze çarpmaktadır. Tablo 24’e yansıyan imajlar, aktif ve etken bir kadın rolü çizmektedir. Tabloya yansıyan imajlara dayanarak öğrencilerin tarih ders kitaplarında daha ön planda bir kadın imajı görmek istediklerini söyleyebiliriz.

2.7. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin, tarih ders kitaplarında kadın tarihine ilişkin görmek istedikleri yönler ve niteliklerin neler olduğu araştırılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları Tablo.25’de verilmiştir.

Tablo 25. Öğrencilerin Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Niteliklere Ait Dağılım Tablosu

Kadın Tarihine İlişkin Görmek İstedikleri Yönler ve Nitelikler	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	-f-
Objektif bir şekilde anlatılmalı	13	20	33
Her yönüyle anlatılmalı	22	22	44
Tarihte kadınların yer ve önemi anlatılmalı	14	21	35
Kadınlara verilmesi gereken hak ve özgürlükler anlatılmalı	2	4	6
Değişen toplumsal rolleri ve tarihteki değişimleri anlatılmalı	3	5	8
Biyografilerine yer verilmeli	1	1	2
Ekonomik katkıları	1	1	2
Annelik yönüyle		1	1
Tarih kitabının içeriğinin değişmesi için kadın tarihine yer verilmeli	1	-	1
Toplam			132

Tablo 25'e göre hem erkek öğrenciler hem de kız öğrenciler kadınların tarih ders kitaplarında her yönüyle anlatılması gerektiğini düşünmektedirler. Yine ağırlıklı olarak kadın tarihinin objektif olarak anlatılması vurgusu çok yapılmıştır. Özellikle kız öğrenciler konunun objektif olarak anlatılmasını daha fazla ifade etmişlerdir. Öğrencilerin objektif anlatıma vurgu yapmaları anlamlıdır. Çünkü kadın tarihini ders kitaplarında olduğu gibi görmek istemektedirler. Kadından sadece övgüyle bahsetmek yada kadınları sadece olumsuz yönleri ile tanıtmak kadın tarihine dair yanlış yönlendirmelere sebep olabilir. Öğrenciler olumlu ya da olumsuz yönlendirilmeler yerine kadını gerçeği ile tanımak istemektedirler. Tarihte kadınların yer ve öneminin

anlatılması öğrencilerin çokça belirttiği hususlardan birisi olmuştur. Bu tablo 24’de önerilen başarılı, lider, kahraman kadın imajlarını desteklemektedir. Çünkü kadınların tarihteki yer ve önemini bilmek isteyen öğrenci, kadına bir önem atfetmektedir. Tarihin önemli kadınları ile karşılaşmak kız öğrencilerin kendilerini önemli hissetmelerinde etkili olacak ve yine kendilerine olumlu roller biçmede yarar sağlayacaktır. Bunun arkasında kız öğrencilerin öz güvenini artırma kaygısının olduğunu düşünmek ihtimal dahilindedir. Öğrenciler az da olsa, kadının değişen toplumsal rollerini, biyografilerini ders kitaplarında görmek istemişlerdir. Bir erkek öğrencinin, tarih ders kitabının içeriğinin değişmesi için kadın tarihine yer verilmelidir görüşü, ilgi çekicidir. Bunun arkasında kadın tarihine yer verilmesi tarih ders kitaplarını değiştirir anlayışı yatmaktadır. Bu öğrencinin tarih ders kitaplarının değişmesine yönelik bir beklentisi olduğunu düşünebiliriz. Kadının ekonomik katkıları tarih ders kitaplarında yer almayan önemli bir yöndür. Özellikle üretici olmalarına rağmen pazarlayan sınıfta fazla yer almamaları kadını ekonomik açıdan pasif durumda göstermiştir. Kadınların ekonomideki yerini sadece iki öğrencinin ifade etmesi, ekonomik faaliyetlerden bahsedildiğinde kadınların akla pek gelmediğini de göstermektedir. Bu konu önerilen imajlar konusunda ayrıca tartışılacaktır. Kadının annelik yönünün sadece bir öğrenci tarafından belirtilmesi dikkat çekmektedir. Kadının annelik yönünün tarihe konu olmasını gerekli görmemektedirler.

İmajlara yönelik tablo genel olarak değerlendirildiğinde kız ve erkek öğrencilerin kadını ders kitaplarında başarılı, lider, kahraman, azimli, güçlü , savaşçı olarak görmek istedikleri sonucu çıkmaktadır. Kadın tarihinin ders kitaplarında yer almasının boyutlarını ortaya koyan, öğrencilerin görmek istedikleri kadın tarihine ilişkin yönler ve nitelikler tablosuna göre ise, kadın tarihinin her yönüyle ortaya konulmasına yönelik istek dikkat çekicidir.

Kadın tarihi araştırmalarının ve tarih ders programlarına taşınması çalışmalarının arttığı bu dönemde, öğrencilerin tutumları da umut verici düzeyde görülmüştür.

2.8. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN MODEL ÖNERİSİ

Araştırmanın ilk yedi alt problemi ışığında tarih öğretiminde kadın imajının yeniden inşası için bir model geliştirilmiştir. Bu model çerçevesinde önerilen imajlar aşağıdaki şekildedir;

- Ekonominin güçlü bir ayağı olarak üretici kadın imajı
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışmada kadınlar; hayırsever kadın imajı
- Kahraman, savaşçı ve vatansever kadın imajı
- Sanatçı kadın imajı
- Alanında ilk, ilkleri başaran, reformist ve öncü kadın imajı
- Aydın kadın imajı
- Yönetimde kadınlar ve lider kadın imajı
- Mağdur kadın imajı
- Casus kadın imajı

Önerilen imajların gerekçeleri, tarihsel bilgilerle aşağıdaki konu başlıkları altında açıklanmıştır.¹

2.8.1.EKONOMİNİN GÜÇLÜ BİR AYAĞI OLARAK ÜRETİCİ KADIN İMAJ²

Tarih ders kitaplarında ekonomi düşünüldüğünde kadınları aklımıza getirmek kolay olmayacaktır. İnsanlık tarihinin üretim boyutu aktarılırken, kadınlar dikkate alınmamıştır. Sanayi İnkılâbından önce insanlığın en önemli ekonomik faaliyeti şüphesiz tarım ve hayvancılık idi. Sanayi İnkılâbı her ne kadar insanlara farklı iş imkanları sunsa da insanlığın, doğası gereği tarım sektöründen uzak durması mümkün değildir. İnsanlık var olduğu sürece tarım ve hayvancılık var olacaktır demek, abartı olarak görülmemelidir. Öyleyse kadınlar tarih öncesi çağlarda ve sanayi inkılâbına kadar bu üretim faaliyetlerinin neresinde idiler? Kadının ekonomideki rolünü anlamak bu soruya cevap bulmakla ilgilidir.

Daha çok siyasi olaylarla ve savaşlarla ilgilenen geleneksel tarih yazıcılığı, iktisat tarihi konusunda da erkeklerin faaliyetlerini esas almıştır. Toplayıcılık ve avcılıkla başlayıp sanayi inkılâbı ile devasa fabrikalara kadar uzanan üretim faaliyetleri içerisinde kadının rolü çok az dile getirilmiştir. Avcılık ve toplayıcılık döneminde kadının daha çok toplayıcılık kısmıyla ilgilendiği daha zor olan avcılık kısmının erkeklere bırakıldığı kimi yazarlarca ifade edilmektedir (Sevim, 2005: 9).

¹ Çalışma içerisinde kullanılan kavramlar aşağıdaki anlamlarıyla kullanılmıştır. Bazı tanımlar tarafımızdan yapılmıştır.

² İmaj: Hayal, bir hissi uyandıran şey, ortada olmadığı halde, bu hissin şuurda yeniden belirmesi.

Yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte artan tarım faaliyetleri içinde de kadınlar erkeklerle birlikte çalışmışlar ve -günümüzde de tanık olduğumuz gibi- kadınlar tarih boyunca özellikle tarım sektörünün en aktif çalışanları olmuşlardır. Bu gerçeği göz ardı etmek mümkün değildir. Mehmet Ali Kılıçbay’a göre tarımı insanın dışı icat etmiştir. İnsan yavrusunun diğer canlılar gibi doğduğunda kendini idare edememesi, kadının hareket alanını sınırlandırmış; etrafındaki yiyecekleri toplayarak bitkilerin yaşama olanaklarını ve özelliklerini keşfetmiştir. Bu gözlemler sonucu kadın tarımın kaşifi olmuştur. Tarım aynı zamanda yerleşik hayat demektir. Avcılık rolünü üstlenen erkek ise zamanla toplumda baskın konuma gelmiştir. Gücün ve iktidarın sembolü olmuştur (Kılıçbay, 1999: 101).

Avcı-toplayıcı toplumlarda avcılık erkeğin, toplayıcılık kadının görevidir. Erkek avlar, kadın pişirir; erkek keser, kadın yolar, temizler, pişirir, dağıtır. Tarım kültürlerinde erkek sürer ve eker, kadın biçer. Erkek çobanlık yapar, otlatır korur; kadın sağlar, yağ, peynir, yoğurt yapar. Erkek kırpar, kadın örer ve dokur. Erkek çatıyı çatar; kadın sıva ve badana yapar. Avcılık, sürücülük, çobanlık, balıkçılık, savaş gibi güç isteyen işler erkeğe bırakılırken, pişirme, dikiş, nakış, temizleme, çocuk bakımı gibi şefkat ve yumuşaklık isteyen işler kadına bırakılmıştır. Cinsel ve biyolojik iş bölümü olarak görülen unsurlar, biyolojik temelden çok kültürel temelli anlayışlardır. “Kadının güçsüzlüğü ve erkek kadar üstün niteliklere sahip olmadığı” kanaati kültürden kültüre ve dönemden döneme değişebilecek göreceli yaklaşımlardır (Güvenç, 1984: 253). Ancak, tarih öncesi çağlardan itibaren kadın-erkek arasındaki iş bölümü iktisadi anlamda bir gerçeğin de altını çizmektedir. Kadın üretim faaliyetlerinde erkeklerle birlikte yükü paylaşmaktadır. Kadın ekonomik faaliyetlerin pasif elemanı ya da etkisiz elemanı değildir. Kadınların ekonomik faaliyetleri üzerine yapılan araştırmalar, kadının üretimdeki faaliyetlerini ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Yazının icadından sonra, kayıt altına alınan ticari faaliyetler arasında kadınlara ait bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Yazının kullanıldığı ve artık yazılı belgelerin ortaya konduğu Sümerlerde MÖ. 2050’den itibaren hemen hemen 250 yılı kapsayan satış senetleri, kira sözleşmeleri, alış veriş makbuzları, mahkeme tutanakları, kanunname ve edebî metinlerden kadınların köle ve hür olmak üzere iki sınıfa ayrıldığını, hür kadınların geçimlerini tarla, bahçe, kanal, değirmen, dokumacılık gibi işlerle sağladığını, özellikle dokumacılığın önemli bir yere sahip olduğunu öğreniyoruz. Kültepe’de bulunan vesikalarda borçları yüzünden rehin olan, mallarına el konulan

kadınların isimlerine rastlanmaktadır. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre Anadolu’da kadınlar borç verebiliyor, senet imzalayabiliyor, ödünç verebiliyor, dava açabiliyordu. Bu da göstermektedir ki kadınlar ticari hayat içinde aktif konumdadırlar. Yine Turfan’da bulunmuş Türk tarihine ait belgelerde dokumacı kadınların izlerine rastlanmaktadır (Gültepe, 2008).

Uygur vesikalarında kadınlar borç alan veya veren taraf olmamakla birlikte kocasının ölümü durumunda kocasının borcunu ödemekle mükellef görülmüştür. Bunun dışında Uygurlara ait vesikalarda “Kutluk” adında bir kadının Kutluk Temür’e satılarak ondan yüz elli pamuklu bez alındığı ve başka bir belgede “Kimzun” isminde bir köle kadının “elli stir yarmak” gümüşe satıldığı yazmaktadır (İzgi, 1987: 138-143). Bu belgelerden Uygur kadının ekonomik faaliyetleri hakkında bilgi edinmek mümkün olmamakla birlikte, kadınların da erkek köleler ve oğullarla birlikte satılarak para kazanmada kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbn-i Battuta, seyahatnamesinde yanında köleleri ile birlikte pazara süt yoğurt getirip satan ve karşılığında koku ve esans alan Türk kadınından bahsetmektedir (Parmaksızoğlu, 1971: 80).

Kadınlar içinde yaşadıkları toplumun ortaya koyduğu ekonomik faaliyetlerin aktif birer üyesi olmuşlardır. Örneğin; göçebe Arap toplumlarında develere bakmak ve sağlamak, hurma lifinden dokuma yapmak, yaralıları tedavi etmek kadınların yaptığı işler arasında idi (Gültepe, 2008: 195). Hz. Hatice İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in eşi olması nedeniyle tarih kitaplarında ve tarih ders kitaplarında adından bahsettirmiştir. Bu vesile ile Hz. Hatice’nin ticaretle uğraştığını biliyoruz. Böylece o dönemlerde kadınların ticaret ilgilendiği bilgisine de ulaşıyoruz. Hz. Hatice sahip olduğu ticaret kervanları ile ekonomik faaliyetlerde yer almasının yanısıra, İslam’ın ilk yıllarında Hz. Muhammed’e verdiği maddi ve manevi destek ile de hatırlanmaktadır. İslam’ın getirdiği değişime bütün mal varlığını harcayarak yaptığı destek onu değişimci ve reformist olarak da anılmasını gerektirmektedir (Kadriye, 1982: 11-30).

İslamiyet’ten sonra da Türk kadınının üretim faaliyetleri ile ilgili kaynaklara rastlanmaktadır. Üretici kadınlara örnek gruplardan biri Bacıyan-ı Rum’dur. Âşık Paşazâde Anadolu Selçukluları devrinde Türkmenler arasında dört sosyal zümreden bahsetmektedir. Bunlar “Gâziyan-ı Rum, Âhiyan-ı Rum, Abdalân-ı Rum ve Bâcıyan-ı Rum” dur (Atsız, 1985: 195). Alman Franz Taeschner, Anadolu’da o dönemde Bacıyan-ı Rum gibi bir kadın faaliyetinin olamayacağını iddia ederek, bu kelimenin

yanlış okunmuş olabileceğinden yola çıkarak, bu kelimenin bahşı veya hacı olması gerektiğini ifade etmiştir. Yani Bâcıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) değil Hâcıyân-ı Rum (Anadolu Hacıları) veya Bahşıyân-ı Rum (Anadolu Sihirbazları) olmalıdır demektir. Ancak Fuad Köprülü Anadolu’da böyle bir kadın teşkilatının var olduğunu, Franz Taeschner’in iddialarının doğru olmadığını, Bektaşî rivayetlerine ve başka kaynaklara dayanarak çürütmektedir. Bâcıyan-ı Rum olarak adlandırılan bu kuruluşun kurucu Ahi Evren’in eşi, Evhadu’d-Din Hâmid el- Kirmanî’nin kızı Fatma Hatun (Fatma Bacı) kabul edilmektedir. Fatma Bacı’nın adı Hacı Bektaş Menakıbnâme’sinde Bacı, Fatma Bacı, Kadıncık, Kadıncık Ana olarak sık sık geçmektedir. Fatma Bacı’nın adı, Muhyiddin isminde bir Bektaşî şairinin yazdığı (1475-76) “Hızırnâme” adlı manzumesinde Sarı Saltık, Yunus Emre, Ahmed Bedevi, Mevlânâ, Sultan Veled, Mahmut Hayranî, Karaca Ahmed ile birlikte Bektaş-i Veli silsile-nâmelerine giren isimler arasında gösterilmektedir (Köprülü, 1991: 111). Fatma Bacı’nın bu ünlü simalar arasında anılması Fatma Bacı’nın döneminde oldukça etkili olduğunu düşündürmektedir. Fatma Bacı’nın liderliğini yaptığı Bacıyân-ı Rum teşkilatı Anadolu’da örgü ve dokumacılık işleri ile ilgilenmiş, binicilik ve atıcılıkta usta olarak savaşlara katılmış, misafir ağırlama görevini üstlenmişlerdir. Ayrıca dinî ve tasavvufî faaliyetler içinde yer almışlardır (Bayram, 1984: 503). Bacıyân-ı Rum teşkilatına mensup kadınların, üretici, savaşçı, hayırsever ve sosyal yönleri ağır basmaktadır. Dolayısıyla çok yönlü bir kadın tipini temsil etmektedirler.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında sosyal ve ekonomik hayatta etkin olan Âhilik teşkilatına bağlı olarak çalışan Bacıyân-ı Rum teşkilatının Kayseri’de kurulan sanayi sitesinde örücülük ve dokumacılık yaptıkları hatta örücüler (külâh-duzlar) mahallesinin kurulduğu, İbn-i Battuta’nın verdiği bilgiler arasındadır. Moğol istilasından kaçan bu kadınların Anadolu’nun köylerinde dokuma sanatının gelişmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Koca, 1998: 41).

Osmanlı Devleti’nde yaşayan köylü ve göçebe kadınlar, tarım ve hayvancılığa dayanan ekonominin lokomotifleri sayılırlardı. Özellikle kadınların evde dokudukları dokuma ürünleri ve hayvanlardan elde edilen her türlü ürünün işlenmesinde kadınların emeklerinin yok sayılması mümkün değildir. 1678 tarihinde Bursa’daki ip eğirme tezgahlarının yaklaşık yarısının sahibi ya da kullananı kadındı. Dokuma tezgahları evde bulunduğu kadınlar dokumacı olarak çalışırlardı (Faroqhi, 2008: 240). Adana, Kayseri, Bursa, Ankara, Uşak, Konya, Niğde, Tire, Menemen, Merzifon ve

Diyarbakır'da kadınların evlerinde dokuduğu ürünleri pazarladıkları bilinmektedir (putting-out sistemi). Bu illerimiz hâlâ dokumaları ile meşhurdur. Ev sanayi adı da verilen bu yöntemle kadınlar Osmanlı ekonomisinde rahatlıkla yer alabilmişlerdir (Koca, 1998: 52). Cumhuriyetten önce İzmir bölgesinde 1280 tezgâhta 4780 kadın, Aydın'da 3600 tezgâhta 11.000 kadın halı dokuyordu. Uşak'ta 4000 kadın işçi 1500 eve dağılmıştı. Konya ilinde ise 1800 kadın işçi vardı. Urfa, Hereke, Karamürsel, İstanbul'da Eyüp Sultan dokumaları önemli boyutlara varan kadın emeğine dayanıyordu. 1678'de Bursa'da mevcut 300 iplik eğirme atölyesinin yarısından fazlası kadınlara aitti (Koca, 1998: 95). Yünlü ve ipekli dokuma Anadolu'da ve Suriye gibi Anadolu dışındaki Osmanlı şehirlerinde oldukça yaygındı. 19 yüzyılın sonlarında Anadolu'da pek çok evde dokuma tezgahları bulunmakta idi. Evlerinde kendi kıyafetlerini dokuyan bu kadınlar Osmanlı dokuma sektörünün de aktif elemanı olarak değerlendirilebilir (Quataert, 1991: 161). Halı ve kilim dokumacılığının Osmanlı'da ve Türklerde çok önemli olduğunu ifade eden ders kitapları kadınların bu alana katkılarından hiç bahsetmemişlerdir.

Bunun yanı sıra Osmanlı'da kadınların vakfiyeleri, miras hakları, vesayet hakları da bulunmaktaydı. Ankara'da Şeriyeye Mahkemesi sicillerinde kayıtlı vakfiyeler üzerinde yapılmış bir incelemede yer alan 151 vakfiyenin 43'ü kadınlara aittir (Başer, 2003: 55-56). Yapılan çalışmaların bazılarında, sanılanın aksine Osmanlı kadınının ticaret hayatı içinde yer aldığı belirtilirken, vakıf kurucusu kadınların , %20 ile %50 oranında olduğu ifade edilmektedir.

18. yüzyıl Osmanlı fetvalarından anlaşıldığına göre ebe, mürebbiye olarak çalışan ve tercümanlık yaptırılan bazı cariyeler mevcuttur. Hatta cariyeye satışında “dellâle” adı verilen kadın satıcıların da görev yaptığı bilgisine ulaştıran fetvalar bulunmaktadır (Özcan, 2003: 51-182). Kanuni Sultan Süleyman'ın ünlü şeyhülislâmı Ebusuud Efendi'nin fetvaları arasında hekim kadınlara ait olanlar da vardır. Saraya hasta olan cariyelere bakmak üzere çağrılan kadınlara ait belgeler arşivlerde bulunmaktadır. Yine III. Selim dönemini incelemiş olan D'ohsson harem mensuplarının çoğunun hastalık halinde hekim gibi çalışan kadınlara başvurduklarını yazmaktadır. Bu kadınların bilgilerinin az; fakat tecrübelerinin çok olduğundan bahseden D'ohsson bu kadınların “ebekadın” adıyla doğum yaptırdıklarını da belirtmektedir (Tuncaer, 1984: 551).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda çiçek aşısı yapan, kırık-çıkıkla uğraşan, geleneksel tedavi uygulayan, halkın sağlığıyla ilgilenen kadınlar bulunmakta idi

(Ortaylı, 2001: 132). Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde 19. Yüzyıl başlarında Mısır'da başlatılan toplumsal değişim sürecinde 1832'de ilk devlet okulu olarak ebe okulu kurulmuş ve modern bir eğitim verilmesi planlanmıştır. Temel görevleri ebelik olan bu kadınlar, kocasının kıskançlığından dolayı erkek doktora gidemeyen kadınların kendi alanlarının dışındaki sorunları ile de ilgilenmişlerdir. Ebelik görevini hakkıyla yerine getirip getirmediikleri çalışmanın konusu olmamakla birlikte kadının çalışma ve tıp hayatındaki varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir (Hatem, 2000: 63). 1919 yılında Tıp Fakültesi Müderrisler Meclisi Besim Ömer Paşa başkanlığında toplanarak kadınların tıp fakültesine kabulüne karar vermiştir. Hukuk Fakültesi Müderrisler Meclisi de hukuk fakültesine kadınların alınmasına karar vermiştir. Bu kararlarla Osmanlı kadını tıp ve hukuk eğitimi alma fırsatına kavuşmuştur. Bundan birkaç yıl öncesinde fen ve edebiyat fakültelerine kabul edilen kadınlar bu alanda eğitim almayı sürdürmekte idiler.

Osmanlı kadınının ekonomik faaliyetleri, dokumacılık, ebelik ve tarımla sınırlı değildir. Kadınlar çok farklı iş sektörlerinde yer almışlar ve Osmanlı'da yaşanan değişimlere paralel olarak ekonomik faaliyetlerinin alanlarını genişletmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde fabrikalarda işçi olarak çalışan çok sayıda kadın bulunmakta idi. 1897'de İstanbul Kibrit Fabrikası'nda çalışan 201 işçinin 121'i kadındır. Tahin ve bisküvi, konserve, tütün, sigara kağıdı imalatı gibi çok farklı sanayi kollarında çalışan kadın sayısı da az değildi. İpekli dokuma sektörünün çalışanları ise daha çok kadınlardan oluşmaktadır. Bursa'da ham ipek imal eden 41 ipek fabrikasının çalışanlarının %95 kadın idi (Kurnaz, 1992: 142). 1908'de konserve yapımında 67 erkeğe karşılık 194 kadın işçi çalışmaktadır, İzmir ve İstanbul'da iki tütün fabrikasında çalışanlardan 1026'sı erkek, 1086'sı kadındır. 1918'de kadınların kendi ürettikleri ürünleri sattıkları İstanbul Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı bulunmaktadır.

Ekonomi alanında kafa yoran ve verilen mücadeleler sonucu iş hayatında yer alan kadınlar çalışma hayatının sorunlarıyla karşılaşmışlar ve sendikal örgütlenmeler içinde de haklarını aramaya başlamışlardır. 1872-1907'de Osmanlı Devleti'nde örgütlenen 50 grevin 9'u kadınların çalıştığı iş kollarında yapılmıştır. Dönemin sendikal mücadele örneklerinden biri olan Feshane Grevi'nde 50 kadın işçi grevin örgütleyicisi ve yürütücüsü olmuşlardır (Çakır, 1996: 13). Osmanlı tarihinde işçi eylemleri arasında en ayrıntılı şekilde yazıya dönüştürüleni Mart 1908'de Uşak'taki kadın halı işçilerinin eylemleridir. Uşaklı kadınların mekanik ve buharlı yün eğirme fabrikalarının açılması

ile gelirlerinin düşmesi ve sıkıntı yaşamaya başlamaları ile gelişen bu ayaklanma eylemi, fabrika binalarını ateşe vermeye kadar gitmiştir. Bu eylem 1908’de yaşanacak diğer eylemleri de tetikleyici olarak görülmüştür (Karakışla, 2000: 54). İstanbul Fransız Ticaret Odası’nın 31 Ağustos 1900 tarihli bülteninde Sivas ve yöresinde yaklaşık 10.000 dokuma tezgahının olduğu, işçilere 2 para ile 1 kuruş ücret ödendiği anlaşılmaktadır. Bültende erkeklerin dokuma işini kadınlara uygun olarak gördüğü, erkeklerin dokuma işini onurlarına yakıştıramadıkları yer almaktadır. Dolayısıyla dokuma işi kadın ve çocuklara kalmaktadır. Kadın ve çocuklar bu işte ucuz eleman olarak görülmektedir. Musul’da konik biçimde sigara tüpü yapımında 300-400 kadın çalışmaktadır. Mezopotamya’da yaygın olarak kullanılan bu tüp çevredeki şehirlere gönderilmektedir. Yine Adana, Bursa, Selanik, Samsun, Kavala, Drama, Gümülcine, Halep gibi şehirlerde dokuma, iplik, ipek ve tütün fabrikalarında çok sayıda kadın çalışmaktadır. 1907 ve 1908 yıllarının ekonomik bunalımları nedeniyle 1908 yoğun işçi grevlerine sahne olmuştur. Kadınlar çoğunlukla daha iyi ücret ve daha iyi çalışma şartları için kendileri adına bu grevlerde yer alırken bazen de eşlerine destek olmak için grevlere katılmışlardır. Erkek nüfusun peşpeşe yaşanan savaşlarla azalması ve cepheye gitmek zorunda kalmaları, sanayi kollarında kadınların istihdam edilmelerini gerektirmiştir (Güzel, 1984: 612). Benzer durumlar Batı için de söz konusudur. Mayıs 1893’te, Viyana’da 600 kadın apreleme işçisi günde 12 saat yerine 10 saat çalışmak için grev yapmışlardır. İsteklerini kabul ettirmek için fabrikayı terk ederek işi bırakmışlardır. Bu grev bilgisi dünyanın farklı bölgelerinde de kadınların işçi olarak çalıştığını ortaya koyarken hangi sektörde faaliyet gösterdiklerini de ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bilgiler ise kadının üretici yönünü göstermesi açısından önemlidir (Kohlhagen, 2004: 181).

Tarım, dokuma ve işçilik sektörünün dışında, Kanuni dönemine ait bazı fermanlardan çok az da olsa evinin dışında çalışan, çamaşırcı dükkanları açan, esir ticareti yapan kadınların var olduğu anlaşılmaktadır. Ahmet Refik, “Onuncu Hicri Asırda İstanbul Hayatı” adlı kitabında, İstanbul’da çamaşırcı kadınların dükkan tutmalarına mani olmak için çıkarılmış bir karardan bahsetmektedir (Altınay, 1987: 60). Ayrıca evden eve dolaşan çorap çamaşır kumaş satan kadınları, çalışan kadınlar sınıfına dahil etmek mümkündür. 19. yüzyılın sonlarına doğru Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi yazarlar da kadının özgürleştirilmesi için meslek edinmeleri gerektiği fikrini o dönemlerde dile getirmişlerdir (Tekcan, 1984: 690). Özellikle Meşrutiyet yıllarından

itibaren, kadınların şehirde de iş hayatına girmeye başlaması kadını yavaş yavaş tarih sahnesine çıkarmaya başlamış gibidir. Kız çocukların eğitimi için açılan kız okulları kız öğrencilerin meslek edinmeleri konusunda çok önemli bir basamak olmuştur.

Osmanlılarda şehir kadınları çeşitli ürünlerin alım satım işlerinde, vakıflar gibi sosyal kurumların idareciliğinde, ticari faaliyetlerde, zanaat faaliyetlerinde ve hizmet faaliyetlerinde çalışmışlardır. Aslında şehir erkekleri ile karşılaştırıldığında kadınlar ile erkeklerin benzer faaliyetler içinde bulundukları söylenebilir. Ancak kadınları Meşrutiyet dönemine kadar –saray kadınları dışında- devlet memuriyetinde, Tanzimat’tan sonra açılan kız mekteplerine kadar eğitim dünyası içinde görmek pek mümkün olmamıştır . (Koca, 1998: 94).

Osmanlı şehir kadınlarının çalışma hayatına katılmaları, devlet memuru olabilmeleri için mücadele etmeleri gerekmiştir. Osmanlı şehir kadınlarının çalışma ile ilgili taleplerine Meşrutiyet döneminin bazı kadın dergilerinde rastlamaktayız. Alınan eğitimin kişilerin kendilerine yön çizmede önemli bir yeri vardır. Kadınların çalışma hayatında yer alabilmeleri eğitimleri ile de yakından ilgilidir. Osmanlı şehir kadınlarının kastettikleri çamaşırcılık, pazarcılık gibi işler değildi muhakkak. Çünkü Osmanlı kadını bu tip faaliyetler içinde önceden de varlık gösteriyordu. Statü bakımından daha iyi meslekleri düşünmektedirler. Daha iyi mesleklere sahip olmak, daha iyi eğitim almakla sağlanabileceği için, Meşrutiyet yıllarında dergilerde yazı yazan kadınlar, zaman zaman yazılarında çalışma ve eğitim taleplerini birlikte dile getirmişlerdi. Örneğin;

1908’de İsmet Hakkı Hanım, Demet’te yayınlanan “Kadınlarımız ve Maarif” başlıklı yazısında, birçok kadının bakışını yansıtan görüşlerini açıklıyor:

“Dokumacılıkta kol yoracak zaman geçti. Artık amelî işlerden usandık. Bir parça zihinlerimizi işletelim.

İğne ipliğimizle beraber biraz fikirlerimiz, kalplerimiz de yorulsun. Fikr-i acizanemce bir kız az çok her fennin, her ilmin kavaid-i esasiyyesini (temel kanunlarını) okumalı, öğrenmelidir... Tahsil-i umumiyyesi erkeklerinkisi kadar kuvvetli i’tinalı olmalı: Kadınların ihtiyâcât-ı zaruriyyelerinden olan el işleriyle beraber fen derslerine de çalışmalı arz üzerinde cereyân-ı vakâyî’inin (geçen olaylar) kâffesi (tümü) hakkında bir fikir edinmelidir.” (Demirdirek, 1993: 66)

İsmet Hakkı Hanım yukarıdaki ifadelerinde kadınların dokumacılıktaki ağırlığını da ortaya koyarken, modern bilimlerde de kadınları görme isteğini açıkça belirtmektedir.

Aziz Haydar, 1914’de “Kadınlar Dünyası” adlı dergide kadınların çalışma talebini şu şekilde kaleme almıştır;

“İşte size yeni bir hatvemizi (adım) tebşir (müjdelemek) ediyorum. Posta ve Telgraf Nezareti Ferîde Yaver Hanım isminde bir hemşiremizi pul memurluğuna kabul etmekle bize yeni bir saha-i faaliyet açtı. Bugün Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti namına kendisini tebrike memur olduğum Feride Yaver Hanım’ı görmek için gittiğim zaman bilseniz ne büyük bir saadet hissediyordum. Evvelden yol üzerinde duran ve mini mini bir kafesi andıran pul fûruhtuna (pul satışı) mahsus baraka içine nakl olunmuş hemşiremiz Feride Hanım’da o zarif kafesin faal bir bülbülü gibi eshab-ı müracaata (müracaat edenlere) nezaketle pul veriyor, vazifesini kemal ü vakarla ifa ediyordu. Kendisini tebrik ettim. Ve aradan çekildiğim zaman şimdiye kadar zavallı kadınlığı hain pençesi içinde sıkkan atâlete diş bileyerek diyordum:

- Artık seni ayaklarımız altına alıyoruz. Bizi ezemeyeceksin hain atâlet.

Evet şimdiye kadar ezildik, ezildik, ezildik ve bu ezildiğimizin başlıca sebebi de hep maişetimizin yalnız erkekler tarafından te’min olunmasıdır. Eğer biz de çalışmış olsak eğer biz de kazansak o zaman bu kadar âciz olmayız (Demirdirek, 1993: 112).

Ferîde Yaver Hanım’ın kadın dergisine haber konusu olmasının temel nedeni, devlet memurluğuna kabul edilmesidir. İsmet Hakkı Hanım’ın ve Aziz Haydar’ın, kadının çalışması hakkındaki yazılarından, kadını daha iyi yerlerde görmek istedikleri, bu yöndeki gelişmelerden de büyük memnuniyet duydukları anlaşılmaktadır. Ancak kadınların memurlukta tutunması her zaman kolay olmamıştır.

1919 çıkan Yeni Gazete’ye göre cepheye giden erkeklerin yerine devlet dairelerinde kadınlar çalışmaktadır. Erkeklerin cepheden dönmesiyle kadınların işten çıkarılarak yerine erkeklerin alınmak istendiği ifade edilmektedir (Sarıhan, 2006: 121). I. Dünya Savaşı yıllarında erkeklerden boşalan çeşitli memurluklara alınan kadınların, savaş sonrasında memurlukların bir bölümünü tekrar erkeklere bırakmak zorunda kalmaları kadınların eleştirisine maruz kalmıştır. 1921’de “Kadınlar Dünyası”nda Feride Hanım “Dün ve Bugün” başlıklı yazısında bu durumu eleştirmektedir

(Demirdirek, 1993: 113). Maliye nezaretinde çalışan bazı kadın memurlar yerlerini tekrar erkeklere bırakmak istememişlerdir. Bazı basın mensupları da kadınların çalışmalarına devam etmesi konusunda destek vermiştir.

O dönemlerde, kadınları çok farklı sektörde görmek mümkündü. Eğitim sektöründe müfettiş olarak çalışan kadınlar da vardı. Halide Edip, Nakiye, Nezihe Muhiddin, Sadiye ve Hatice hanımlar bunlardan bazıları idi (Kurnaz, 1992: 136). Osmanlı kadınıni askeri personel olarak da görmekteyiz. Kadın Birinci İşçi Taburu, Osmanlı kadının formal anlamda askeri hayata attığı ilk adım kabul edilmektedir. 1917’de Birinci Ordu-yı Hümayun’a bağlı “Kadın Birinci İşçi Taburu” kurulmuştur. Çalışanları kadın olan bu tabur maaşlı memureler ve yevmiyeli işçilerden oluşmaktadır. Cephelere sevkî düşünölmeyerek geri hizmetlerde istihdam edilmesi uygun bulunmuştur. Bu tabur kadınların maaşlı olarak askeri hayatta görölmesinin başlangıcı olması bakımından dikkat çekicidir (Altındal, 1997).

Meşrutiyet yıllarında kadınlar hemcinslerine meslek edindirme ve onları çalışma hayatına yerleştirme konusunda ciddi çalışmalarda bulunmuşlardır. Kadının ekonomik ve sosyal durumunun düzeltilmesinde kadının çalışmasını gerekli gören Osmanlı aydın kadınları bu çalışmaları dernekler aracılığıyla da yürütmüşlerdir.

Bu cemiyetlerden olan Mâmulât-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi , İstihlâk-ı Millî Cemiyet-i 1912’de kurulmuştur. Melek Hanım’ın başkanlığında faaliyet gösteren bu cemiyet yerli malı kullanımını artırmaya çalışırken, Hereke fabrikasında kadınların çalışmasına ön ayak olmuştur. O yıllarda terzihane’de 30-40, Hereke fabrikasında 400 kadın çalışmakta idi.

Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan himayesinde kurulan “Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi” şehir kadınları için oluşturulmuş bir dernek idi. Bu cemiyet İstanbul’un üç ayrı bölgesinde “dârüssinâ” kurulmasını ve her birinde 10. 000 işçi çalıştırılmasını planlamıştır. On dokuz gün içinde çalışmak için başvuran kadın sayısı 11 000’e ulaşmıştır. Bu cemiyet kadınlara hem kendi işyerlerinde hem de özel sektörde çalışma fırsatı sağlamıştır. Yetiştirerek çalıştırdığı kadın sayısı 1917’de 254’ü bulmuştur. Bu bilgiler Osmanlı şehir kadınlarının da ekonomik faaliyetler içerisinde üretici ve aktif rol üstlenmek konusunda ne kadar istekli olduklarını göstermek bakımından da önemlidir (Kurnaz, 1992: 120).

Bu gibi örnekler Osmanlı Devleti'nde özellikle şehirli kadınların çalışma hayatına geçiş yapmak için önemli mücadeleler verdiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu mücadeleler şehirlerde erkeklerin yaptığı meslekler ve memuriyetlerle ilgilidir demek yanlış olmaz kanaatindeyim. Çünkü kadınların evlerinde dokumacılıkla uğraşması, tarlalarda, bağ ve bahçelerde çiftçilik yapmaları normal görülürken toplumda bu alanlarla ilgili bir dışlama söz konusu değildir. Meşrutiyet yıllarında kadının çalışma hayatına girmesi ile ilgili mücadeleler, daha çok Osmanlı şehirli kadının hikayesidir. Kırsal kesimde çiftçilik, dokumacılık gibi işlerle meşgul olan kadınların iş hayatına girmek gibi bir mücadelesi anlamlı değildir.

Osmanlı'nın aydın kadınları kadınların çalışması gerektiğini ısrarla ifade ederken, ekonomik kalkınma üzerine de düşünmeye ve düşüncelerini ifade etmeye başlamışlardır. Nezihe Muhlis, çocukların sanata ve ticarete değil, memuriyete yönlendirilmesinin ekonomik sıkıntıya yol açtığını belirtirken, zenginlerin fabrika kurmasını ve yerli malı üretiminin, kullanımının artırılması gerektiğini savunmaktadır. Yerli malı kullanımı konusunda kadınlardan söz alan Nezihe Muhlis, esaret zincirlerinin kırılmasının ekonomik kalkınma ile gerçekleşeceğini düşünmektedir. İktisadi gelişme için, ticaret ve sanatın teşvik edilmesini, yerli malı kullanımını kusurlu tüccarların affedilerek ıslah edilmesini tavsiye etmektedir (Kurnaz, 1993: 17). Nezihe Muhlis'in iktisadî görüşlerini ortaya koyan bu cümleler göstermektedir ki, Türk kadını artık sadece çalışmak isteği ile yetinmemekte iktisadî kalkınma için çözüm üretmektedir.

Avrupa tarihinde de kadınların ekonomik faaliyetlerde aktif olduğuna çeşitli kaynaklarda rastlanmaktadır. Fransız İhtilali'nin öncesinde yaşanan gösteri ve ayaklanmalarda, daha iyi hayat şartlarına kavuşmak isteyen çok sayıda satıcı, pazarcı, zanaatkâr, çamaşırcı, işçi kadın da yer almıştır. Fransız İhtilalinin ortaya çıkması ve sonrasında ki dönem ile verilen bu tip bilgiler kadınların hangi tür işlerde çalıştığını göstermektedir (Bock, 2004: 47-49).

19.yüzyıl İngiltere'sinde çalışan kadın imgesi fabrika kızı, şapkacı veya terzi imgesidir. Oysa hizmetçiler yüzyılın başlarında çiftliklerde, daha sonra evlerde, tarım sektöründen sonra en kalabalık çalışan kadın grubunu oluşturmaktadır. 1881'de her 22 kişiden biri kadın ya da erkek hizmetçi idi. Bu oran Londra'da 15, Bath'de 9, Lancashire'da 30 idi. Yatılı hizmetçilerin çoğunu genç kızlar ve kadınlar oluşturmaktaydı. Hizmetçilerin sayısı 1851'de 750.541 iken, 1891'de 1.386.167'ye

çıkmiştir. 1930'ların sonuna kadar da bir milyondan aşağı düşmemiştir. Bu hizmetçiler düşük bir ücret karşılığı çalışmaktaydılar (Davidoff, 2002: 118). Osmanlı toplumunda da hizmetçilik sektöründe çalışan kadınlar olduğu bilinmektedir. "Cariye, halayık, besleme ve evlatlık" gibi adlarla evlerin hizmet işlerini yapan bu kadınlar ücretli çalışan değillerdi. Osmanlı'da Batı tarzı hizmetçilik sektörü sonradan gelişmiştir. İrfan Organ'ın hatıralarına göre, annesi Şevkiye Hanım'ın bir aşçı, bir zenci dadı, bir zenci hizmetçi ve bir de arabacısı, ara sıra gelen çamaşırcısı ve bahçıvanı olmak üzere altı kişilik hizmetlisi bulunmaktadır. Osmanlı'da bu tip örneklere rastlama olasılığı oldukça fazladır. İngiltere, Avustralya, Amerika gibi ülkelerdeki hizmetçilik sektöründeki gelişmeleri izleyen Osmanlı kadın dergileri okurlarına, bu bilgileri aktarmaktadırlar. Hizmetçiler ile ilgili verilen bu bilgiler, kadının dünyada yaygın olarak çalıştığı sektörlerden birinin "hizmetçilik" sektörü olduğunu göstermektedir. Ancak, onların bu sektörde her zaman ücret karşılığı çalıştığı düşünülmemelidir (Karakışla, 1999: 15).

Peşpeşe yaşanan savaşlar erkeklerin cepheye gönderilmesine ve erkek nüfusun azalmasına sebep olurken kadınlara ailelerini geçindirme sorumluluğunu yüklemiştir. Ülkenin içine düştüğü zor şartlar kadınları çok farklı sektörde çalışmaya itmiştir. Bu dönemlerde kadın berberlerin ve kadın tüccarların sayısında artış olmuştur. Erkeklerin askere alınması ile kadınlar şehirlerde ticaret ve sanayi kollarında çalışırken, o yılların köylü kadını da tarım sektörünün yükünü üstlenmiştir. Aynı şekilde Avrupa'da da I. ve II. Dünya Savaşları boyunca, kadınlar en ağır işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Savaşların zorlu şartlarında, erkeklerin cepheye gitmesinden sonra iş hayatında kadınların yeri artmıştır. Ancak savaş sonrasında erkeklerin geri dönmesi, kadınların işten çıkarılması olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin; İngiltere'de I. Dünya savaşının arkasından bazı mesleklerde bekar kadınların çalışabileceği, evli kadınların çalışamayacağına ilişkin çıkarılan yasa 1946'ya kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak kadınların savaş öncesinde olduğu düzeyde evlerine geri dönmesi pek mümkün olmamıştır (Bourke, 2010).

Meşrutiyet yıllarında kadınların çalışma ve eğitim dünyasına girme çabaları önemli gelişmelere sebep olsa da Türkiye'de cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarında sorun olmaya devam etmiştir. Kadının eğitim-öğretim imkanlarının kısıtlı olması bu dönemde de söz konusudur. Kadının ev dışında çalışmasının aile hayatını bozacağına dair inanışlar kadının çalışma hayatında özgürce yer alabilmesinde engeller oluşturmuştur. Bu inanışlar köylü kadının tarlada, bahçede çalışmasının önünde bir

engel oluşturmamıştır. Şehir kadınının çalışma hayatında yer almak için verdiği mücadele cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Cumhuriyet Türkiye'sinde sosyal hayata kadın öncelikle öğretmen olarak katılmıştır denilebilir. 1935-45 arasında yapılan araştırmaya göre, tarım ve ziraat alanında çalışan kadınların oranı oldukça yüksektir. Sanayi, küçük sanatlar, maden ve inşaat sektöründe çalışan kadınların oranı ise %3.9'dur. Yine 1950-1965 arası tarım sektöründe çalışan kadın oranı %95'dir. Sanatkar, imalat ve tamirat alanında çalışan kadınların oranları 1950'de %2.3, 1965'de %2.8 olarak gösterilmektedir. 1970'te ilmî ve teknik eleman olarak çalışan kadınların oranları %2.6, 1985'de %4.9'dur. 1985'te idari personel olarak çalışan kadınların oranı ise %3.0 olarak gösterilmiştir (Doğramacı, 1992: 106). Cumhuriyet yıllarında kadının çalışma hayatında ki statüsü yavaş yavaş değişmeye başlamış ancak tarım sektöründeki ağırlıkları devam etmiştir. Türk ekonomisinin en önemli ayaklarından bir olan tarım ve ziraat sektöründe kadınların çalışmaları ile ilgili yüksek oranlar dikkate alınırsa, kadının ciddi düzeyde üretici sınıf olduğu anlaşılmaktadır.

Konuya tarih eğitimi açısından bakıldığında, üretim ve ekonomi söz konusu olduğunda günümüzde dahi tarım sektörünün ağır işçisi olan köylü kadınların ekonomiye katkıları tarih ders kitaplarında yer almamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, “dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyanın hiçbir milletinin kadını “Ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa, zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim” diyemez, demiştir.

Ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı Devleti içinde, erkeği ile birlikte tarlada çalışan kadınlar adı geçmeyen sınıfa girmektedir. Şehir hayatında ekonomide fazla yer almayan kadınlar tarih yazımında esas alınmış gibidir. Cumhuriyet tarihini anlatan ders kitapları, “Ekonomik Hayatta Kadın” başlığı ile kadın konusuna yer verirken cumhuriyet öncesi tarih yazımında bu konuya rastlanmamıştır. Tarih ders kitaplarında geçmiş medeniyetlerin ekonomilerinden bahsedilirken, kadınların tarım sektörünün çalışanları olduğu hiç ifade edilmemiştir. Maaşlı çalışan olarak kayıt altına alınmasalar da, bu tarım sektörünün çalışanları olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (Köse: 2004). Kadının üretim ve ekonomi faaliyetlerinde görünmezliği, onları tarih ders kitaplarında ekonomik faaliyetler konusunda pasif konuma düşürmüştür. İlk Türk devletlerinde ve Osmanlı Devleti'nde kadınların ekonomideki yeri incelenirken konuyu köylü, şehirli ve göçebe kadınlar açısından değerlendirmek en uygun olanıdır.

Şu bir gerçektir ki tarih ders kitapları tarihi bilgilerimizin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Tarih ders kitaplarının üretici ve ekonominin içinde bir kadın imajı bakımından yenilenmeye ihtiyacı vardır. Ekonominin aktörleri ders kitaplarında hep erkekler olarak algılanmaktadır. Erkek nüfus ekonomik faaliyetlerin ve ürünlerin pazarlayıcısı olarak ekonomi sahnesinin görünen oyuncularındırlar. Sahne gerisinin çalışanları olarak kadınlar hak ettiği yeri alabilirlerse üretime katılan kadın imajı ortaya konacaktır. Böylece kadınlar atıl tüketici bir imajdan üretici bir imajla ders kitaplarına yansıyabileceklerdir.ⁿ Bu kadını üretici duruma getirmek için yapılan bir zorlama olarak düşünülmemelidir. Zaten ekonomik faaliyetler içinde yer alan kadınların, ders kitaplarına bu şekilde yansıtılması düşüncesidir. Ekonomik faaliyetlerde kadının rolünün ve üretime katkılarının anlatılması öğrencilere, toplumdaki üretim-tüketim ilişkilerini ve ekonomik faaliyetleri bütün olarak değerlendirebilme imkanı verecektir.

2.8.2. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMADA KADINLAR; HAYIRSEVER KADIN İMAJI

Hayatın herkese eşit imkanlar sunmaması, sosyal bir varlık olan insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın gerekçesi olmuştur. Hemen hemen bütün din ve inanışlar yardımlaşma ve dayanışmanın gerekliliğini takipçilerine aşlamıştır. Bu inanışlar yardımlaşma duygusuna ivme kazandırmış, tarih boyunca çeşitli yardımlaşma faaliyet ve derneklerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Tarih boyunca sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın aktörleri arasında kadınlar da fazlası ile yerini almıştır. Kadınların belki de annelik duygusundan kaynaklanan koruyucu yanları, bu tip derneklerin ve vakıfların oluşmasında etkili olmuştur denebilir. Bu yardım dernekleri kimi zaman fakirleri, yetim ve dulları korumaya yönelik iken kimi zaman kadına meslek edindirme, kadını topluma kazandırma amacı taşımıştır. Toplumsal düzenin sağlanmasında ve devam ettirilmesinde, bireylerin hayatlarını idame ettirmesinde bu derneklerin inkar edilemez katkıları olmuştur. Yapılan kadın tarihi araştırmaları, dayanışma ve sosyal yardımlaşma kadınların rollerini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazılı olmayan döneme dair bilgilere ulaşmak pek mümkün olmasa da yazılı döneme ait bilgiler bu konuda aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Uygurlara ait belge ve minyatürlerde vakıfçı kadın ve erkeklerin olduğu görülmektedir. Bu İslamiyet'ten önce de Türklerin vakıf işleri ile meşgul olduğunu

ortaya çıkarmaktadır. Doğu Türkistan’da Turfan kazılarında VII. yüzyıl Uygur Türklerine ait bez üzerine yazılmış vakfiye niteliğindeki belge Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunmaktadır (Erzi, 1984: 578).

Türk-İslâm devletlerinde de hayır işlerinden bahsedildiğinde ilk akla gelen, vakıf kurumlarıdır. Vakıf; mal veya mülkü satılmamak şartıyla bir hayır işine bağışlayıp, bağlama demektir (Özün, 1979: 886). Vakıf mantığı içerisinde kurulun vakıf kurumlarından herkesin yararlanması vardır. Vakfedenin o mal varlığı ile ilgisi kalmamaktadır. Bu mal artık Allah’ın malıdır ve herkes ondan yararlanabilir. Vakfedene de minnet duyması beklenmez. Zengin kişilere mallarını vakfetmeye sevk eden içsel duygu inançlarından kaynaklanmaktadır. Hz. Muhammed’den nakledilen “ Kişinin öldükten sonra geride bıraktıklarının en hayırlısı üç şeydir: Kendisine dua eden salih bir evlat, ecri kendisine ulaşan sadaka-i cariyeye, kendinden sonra amel edilen ilim” anlamındaki hadis-i şerif zengin Müslümanları hayır kurumları yapmaya yöneltmiştir. Sadaka-i cariyeye olarak adlandırılan hayır kurumları, öldükten sonra da amel defterinin açık kalmasını sağlayarak kişiye sevap kazandırmaktadır (Kütüb-i Sitte, 1993: 547). Bu inanışla Türk-İslam devletlerinde hem zengin erkekler ve hem de zengin kadınlar tarafından hayır amacıyla pek çok vakıf eseri yapılmıştır.

Vakıf eserleri arasında cami, medrese, şifahane, köprü, çeşme gibi kurumlar bulunmaktadır. Bu vakıf eserleri ile halkın eğitim, sağlık ihtiyaçları karşılanırken, fakirleri doyurmak, yolda kalanlara yardım etmek, imar faaliyetlerine katkıda bulunmak, borçluları ve yetimleri gözetmek, gerekirse savunma hizmetlerine katkıda bulunmak vs. gibi görevler de üstlenmiştir. Kısaca hayatı güçleştiren problemlerin giderilmesi ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması vakıf kurumlarının temel amacı olmuştur.

Osmanlı’nın kadın sultanları vakıf kurumu yaptırma konusunda takdire şayan bir faaliyet sergilemişlerdir. Tarih ders kitapları Osmanlı kadın sultanlarına çoğunlukla olumsuz anlamda yönetici boyutuyla yer vermişlerdir. Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerilemesinden valide sultanlar sorumlu tutulmuşlardır (Köse, 2004: 11). Günümüzde pek çok çalışmaya konu olan valide sultanların ve padişah kızlarının hayır faaliyetleri bu çalışmalarla dillendirilmeye başlanmıştır. Osmanlı saray kadınlarının hayır kurumları tesis etme geleneği çok erken dönemlerde Orhan Bey’in eşleri ile birlikte başlamıştır. I.Murad’ın annesi Nilüfer Hatun adına yaptırdığı İznik İmarethanesi

ve Asporça Hatun Vakfiyesi 20. Yüzyıla kadar sürecek olan bu geleneğin ilk iki örneğidir (Sakaoğlu, 2008: 35). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları kabul edilen bu ilk dönemlerden itibaren başlatılan hayır kurumları yaptırma geleneği Osmanlı yöneticileri ve eşlerinin hayırseverlikteki hassasiyetinin göstergesidir. Bu hayırseverlik duygusu Osmanlı toplumunun içinde de yaşatılmıştır.

Batılı bir seyyah olan M .d. M. D'Ohsson "18. yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler" adlı kitabında şu bilgileri vermektedir: "İmparatorluk toprakları üstündeki şehirlerde, özellikle de İstanbul'da padişah ya da başka varlıklı kimseler tarafından ihtiyaç içindekilere yardım etmek için kurulmuş dini vakıflar vardır. Vakıf gelirleri devamlı bu maksada yönelik kullanılır. Bir gün bile sadaka verilmeksizin, borçlulara yardım edilmeksizin geçmez. Toplumun her kesiminden anneler, babalar, veliler çocuklarına böyle örnek olur, dolayısıyla çocuklarda cömertlik ve yardımseverlik hasleti erken yaşlardan itibaren yerleştirilir. Kişiyi kendi çıkarını bir yana koyup başkasına yardım etmeye sevk eden bu yüce erdem işte böyle gelişir. Bu haslet Türkler için kolay bir şey olduğu gibi onları diğer milletlerin üstüne çıkarır. Hayırseverlik kişinin kendisiyle ilgili bir şeydir; ama bununla birlikte böyle içten duygulara sahip, karşılığında hiçbir şey beklemezsizin başkalarına yardım eden bir başka halk da kolay kolay bulunmaz. Türk insanını buna sevk eden şey övgüye ya da gösterişe düşkünlüğü değil tamamıyla kendi dinî ve insanî inançlarıdır (Sancar, 2009: 27).

Osmanlı kadınının mirastan pay alması, gelin olurken aldığı mihr (mehir) Osmanlı'da kadının mülkiyet edinmesinde etkili olmuştur. Modern çağ öncesi herhangi bir toplumla karşılaştırıldığında mülkiyet hakları açısından Osmanlı kadınının geniş haklara sahip olduğu gözlenmektedir. Mahkeme sicillerinden, vakıf kayıtlarından kadınların mülkiyetine dair bilgilere ulaşmak mümkündür. 17. yüzyılda Kayseri'de kadınların borçlandıklarından yaklaşık iki kat sıklıkta borç verdikleri tespit edilmiştir. Kadınların kocaları ve babaları tarafından mali olarak desteklenmek zorunda olması, onların mülkiyetlerini daha rahat kullanabilmesinin yolunu açmıştır. Bu durum kadınların vakıf eseri yaptırmaları ve vakıf kurmalarını kolaylaştırmıştır, denebilir. Sosyal analizler kadınların kurduğu vakıf oranının erkeklerin kurduğu vakıf oranına oldukça yakın olduğunu göstermektedir (Roded, 1999: 418). Türk-İslam devletlerinde sosyal kültürel ve ekonomik amaçlı hayırlar için kurulan vakıflar çok önemli yere sahiptir.

Örneğin; 19. asırda hüküm süren padişahların dördü sadece 27 vakıf kurmuştur; fakat aynı dönemde yaşamış beş kadın sultanın kurduğu vakıf sayısı 45'tir.

Bugün Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi sosyal kuruluşların yapmaya çalıştığı işleri daha fazlasıyla Müslüman Türk devletlerinde vakıf kurumları yapmaya çalışmıştır. Hayır faaliyetlerinin kurumlaşmış hali olan vakıfların Türk-İslam Devletlerinde çok önemli yeri vardır. Zengin Türk kadını erkeklerle birlikte bu vakıf kurumlarının yaptırılmasında ve işletilmesinde üzerine düşeni yapmış ve hayırsever yanını ortaya koymayı başarmıştır.

II. Mustafa'nın kızı Safiyye Sultan vakfının işletme şartlarını belirttiği vakfiyesinin bir bölümüne;

“İstanbul'da Mehmet Han Camiinde tefsir ilmi okutan ve hadiste kuvvetli, fen ilimlerinde usta, fena alışkanlıklardan uzak ve iyi mal sahibi olmakla ünlü bir bilgin, her pazartesi ve perşembe günleri isteyenlerin, gönülden gelecek istekleri üzerine, bilgileri öğretecek. Ders süresince öğrenci ile üçer İhlas-ı şerif okuyarak sevabını ruhuma hediye edip, ders verme görevine karşılık günde on beş akçeye sahip olsun” (Duran, 1990: 168).

Cümlelerini yazdırmıştır. Bu cümlelerden anlaşıldığı gibi Safiyye Sultan'ın kendi adına beklentisi sadece duadır. Vakıf kurumlarını yaptıran bütün varlıklı insanların beklentisi bu düzeydedir. Gelirinin önemli kısmını vakfın işletilmesi için ayıran varlıklı Müslümanların ekonomik çıkar anlamında beklentileri söz konusu olmamıştır.

Valide sultanlar gelir bakımından çoğu zaman Osmanlı sultanlarından sonra ikinci sırayı almıştır. Valide Sultanlar gelirleri ile bu gün bile ayakta duran pek çok mimari eseri yaptırmışlardır. Bu eserler arasında türbeler, camiler, köprüler, şifahaneler, hanlar, hamamlar, aşevleri, külliyele, medreseler gibi vakıf eserleri bulunmaktadır. Bu eserler bir yandan ülkeyi daha bayındır hale getirirken, diğer yandan halkın değişik ihtiyaçlarını karşılamada önemli yere sahipti. Örneğin, medrese ve külliyele eğitim verirken, şifahaneler sağlık ihtiyacını, imarethaneler yoksul insanların yiyecek ihtiyacını karşılamakta idi. Hizmet bakımından çeşitli amaçları olan bu kuruluşların gözden kaçan noktası ise halk ve saray arasında bir bağ oluşturması idi. Sultanlar kadar valide sultanların da hayır kurumları yaptıрма geleneğinin olmasına rağmen, tarih ders

kitaplarında bu husustan bahsedilmez. Öğrencilerin zihninde valide sultanların yaptırdığı mimari eserler ve sosyal kurumlar hakkında bir fikir oluşturmaz.

Osmanlı’da vakıf faaliyetleri kuruluş döneminden itibaren dikkat çekmektedir. I. Mehmed’in kız kardeşi Selçuk Hatun, bütün malını Bursa’da yaptırdığı camiye vakfetmişti. Yine Edirne’nin imar ve iskânında bulunanlar arasında Selçuk Hatun’un da adı geçmektedir. Bursa- Karacabey yolu güzergahı üzerinde bulunan Nilüfer Çayı üzerinde “Mihraplı Köprü” adını taşıyan bir köprü, imaret ve mektep yaptırmıştır. Selçuk Hatun yeğeni Fatih Sultan Mehmet zamanında da İstanbul’da Selçuk Hatun Camiini yaptırmıştır. Cem Sultan ile II. Bayezit arasında yaşanan taht kavgası sırasında Bayezid’e giderek arabuluculuk yapmaya çalışmış ve devletin bekası için uğraşmıştır. Selçuk Hatun bir vakfiyesinde mallarını, Allah (c.c) evliyasına hazırladığı sevaba nail olmak ve cehennem azabından korumak maksadıyla vakfettiğini belirtmiştir (Alpgüvenç, 2010: 34).

Kanuni Sultan Süleyman’ın annesi Hafsa Sultan, Saruhan Sancak Beyi olarak Manisa’da bulunduğu yıllarda cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, hankâh, darü’ş-şifa ve hamamdan oluşan bir külliye yaptırmıştır. Hafsa Sultan mektepte öncelikle fakir ve yetim çocukların okutulmasını şart koşturmuştur (Alpgüvenç, 2010: 53). Hafsa Sultan yaptırdığı bu külliyenin masraflarını karşılamak için Urla’nın bir çok köylerini, oradaki bütün dükkanların kiralalarını, kapan’ın gelirlerini, Manisa’nın Bakır Köyü ve buradaki yörüklerin vergilerini, Hüdavendigâr Sancağına bağlı Kayadibi köylerinin, Manisa’daki Saray Hamamının, Gürleyen su değirmenlerinin, Çatal Kilise Köyü’ndeki koru gelirlerinin hepsini içeren bir servet bırakmıştı. Mektuplarında sık sık oğluna hasretini anlatan Hafsa Sultan ömrünü hayır işleri ile meşgul olarak geçirmiş ve saltanat işlerine müdahil olmamıştır. Tarih ders kitaplarında yönetimdeki hırsıyla anlatılan Hürrem Sultan aynı zamanda çok sayıda hayır kurumu inşa ettirmiştir. Avrat Pazarı’ndaki camii, imaret, hastane ve medrese; Bağdat’ta, kale, camii, imaret ve akıl hastanesi; Mekke ve Medine’de dağıtılan sadakalar; Şam’da yaptırdığı camii, medrese ve imarethane onun yaptırdığı hayır kurumları ve işleri arasındadır (Peçevi, 1992: 298).

II. Selim’in eşi Nurbanu Sultan, Üsküdar’da yaptırdığı “Atik Valide Sultan Külliye’sinin” vakfiyesinde şunlar yazılıdır;

“ Ehl-i ilmi halk arasında yükseltmek ve mümtaz kılmak için medrese, bütün Müslüman çocukları için mektep, hudud-ı şer’iyye’ye riayetkar süleha ve fukaraların

oturmaları için hankâh, ilm-i kıraat öğrenmek isteyenlere dar'ül-kurra, hadis ve tefsir okuyanlara dar'ül-hadis, mutfak, yemekhane, iki han ve misafirlerin içinde it'am edilmesi için yapılan tabhane ile fukara ve miskinlere, gelip giden misafirlere ve mücavirlere vakfedilen imaret ve her nev'i hastaların mesalih ve tedavileri için vakfedilen darü's-şifadan meydana gelir" (Alpgüvenç, 2010: 73).

Yukarıdaki vakfiye cümlelerinden anlaşıldığı gibi külliye'nin her bir biriminin hangi amaçla kurulduğu açıklanmış ve fakirler, miskinler, eğitim almak isteyenler, hastalar ve hatta yoldan gelip geçenler bile düşünülmüştür. Darü's-şifadan taburcu olan hastalar hemen evlerine gönderilmeyerek "tabhane" adı verilen kurumlarda bir müddet daha bakılırdı. Hatta buradan fakir seyyahlar, yiyecek bulamayan aç insanlar, kimsesizler de yararlanırdı. Valide Atik Tabhanesi de yoksulların korunması için kurulmuş tabhanelerden birisi idi.

IV. Mehmed'in annesi Hatice Valide Terhan (Turhan) Sultan'ın yaptırdığı vakıf eserleri arasında Yeni Valide Cami, çeşitli çeşme ve sebiller, darü'l-kurralar, sıbyan mektepleri bulunmaktadır. IV. Mehmed'e annesinin ölüm haberi verilince "Devletin rükn-ü a'zamı (devletin temel direği) gitti." diyerek üzüntüsünü ifade etmiş ve annesinin yanındaki değerini belirtmiştir.

Sultan IV. Mehmed'in başhasekisi ve Sultan II. Mustafa ile III. Ahmed'in anneleri Haseki Gülnuş Valide Sultan, Mekke'de darü's-şifa, imaret, anbarlar, ekmek fırını ve aletleri, değirmenler; Süveyş'te kullanılmak üzere gemi ve sandallar; ayrıca Mısır'da 21 adet köy vakfetmiştir. Büyük oğlunun saltanatı zamanında Galata Yeni Cami'yi, küçük oğlunun saltanatı zamanında Üsküdar'daki camiini yaptırmıştır. Hac yolunda ve diğer yerlerde çeşmeler, köprüler ve sebiller yaptırmıştır (Duran, 1990: 91).

III. Selim'in annesi olan Mihrişah Sultan, Eyüp'te imaret, mektep, kütüphane, sebil ve türbeden oluşan külliye, Halıcioğlu Cami, Levent ve Hasköy Lağımçılar Kışlalarında birer cami yaptırdı. Kağıthane'de Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi'ni tamir ettirdi. Nerede su ihtiyacı gördüyse oraya çeşme yaptırmaya özen göstererek hayır sever kadınlar arasında yerini aldı.

Sultan II. Mahmut'un eşi ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan'ın vakıfları arasında, Vakıf Gureba hastanesi, Dar'ül Maarif, Valide Mektebi, İstanbul İnas (Kızlar) Sultanisi, ahşap dubalar üzerinde yüzen Valide Sultan Köprüsü,

İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaptırdığı çeşmeler, Kerbela'da Bezmialem Çeşmesi bulunmaktadır. Yine Şam'daki tatlı suyun Hameyn'e taşınarak buradaki hacılara tatlı su içirilmesini belirten vakfiyesi vardır. Bezmialem Valide Sultan da diğer valide sultanlar gibi eksikliğini hissettiği her türlü sorunla ilgilenerek vakıflarını bu sorunların giderilmesi üzerine planlamıştır.

Pertevniyal Valide Sultan oğlu Abdülaziz'in tahta geçmesi ile Valide Sultanlığa yükselmiş ve kendinden önceki valide sultanlar gibi hayır işleri ile ilgilenmiştir. Aksaray'daki Valide Sultan Cami, sıbyan mektebi, sebiller, Pertevniyal Lisesi, Medine'de Kadınlar Hastanesi (Ebniyye-yi Hayriyye) Pertevniyal Valide Sultan'ın vakıf eserleri arasındadır.

II. Mahmud'un kızı olan Adile Sultan annesini küçük yaşta kaybetmiş ve Nevfidan Kadın'ın gözetiminde büyümüştür. Adile Sultan, Galata Mevlevihane'sine büyük bir sarnıç ve şadırvan yaptırmıştır. 1855'de annesi Zernigâr Kadın için Bedevî Tekkesi'ne bir sarnıç yaptırmış, giderlerini karşılamak için Galata'da üç katlı bir ev vakfetmiş ve dükkanın kirasını ayırmıştır. Medine'de kurduğu "Sebilhane Vakfı" ile bu bölgede çok sayıda kuyu açtırıp, sarnıçlar yaptırmıştır. Yine Medine'de kimsesiz ve çaresiz kadınların barınması için evler vakfetmiştir (Alpgüvenç, 2010: 201).

Osmanlı'da vakıf faaliyetleri Osmanlı'nın değişik bölgelerinde de sürdürülmüştür. Örneğin; 18. yüzyıl Osmanlı Mısır'ında 1700-1800 tarihlerinde kadınların tek başına kurduğu vakıf sayısı 97 iken, annesiyle birlikte 2, iki kız kardeş 2, iki yeğeniyle birlikte 3, kocasıyla birlikte kurduğu 14, kocası ve erkek kardeşiyle birlikte 1, oğluyla 1, akraba olmayan erkekler ile birlikte 6 vakıf olmak üzere toplam 126 vakfın kuruluşunda yer almışlardır (Fay, 2000: 35).

Osmanlı'da saray kadınlarının dışında da vakıf sahibi kadınlar bulunmakta idi. Şeyhi kızı Keyci Hatun, Herdem Şâd Hatun, Zağanos Paşa'nın eşi Nefise Hatun, Sofu Mustafa'nın karısı Sofu Sultan Hatun, Abdullah kızı Gülçiçek Hatun, Abdullah kızı Şehdane Hatun, Ahmed kızı Fatma Hatun, Mustafa kızı Şah Hûban Hatun çok sayıda vakıf sahibi kadınlardan bazılarıdır (Erzi, 1984: 577).

Yapılan bu vakıf eserleri devlet içinde pek çok ihtiyacı karşılamakla kalmamış, aynı zamanda şehirlerin imarında da önemli boşlukları doldurmuştur. Valide sultanların ve sultan kızlarının yaptırdığı vakıf eserlerinin türleri incelendiğinde, bu kadınların

eğitimden, sağlığa, gıdadan ulaşımına pek çok konu ile ve bu alandaki sorunların giderilmesi ile ilgilendiği gün yüzüne çıkmaktadır. Bu hayır kurumunu yaptıran kadınların beklentileri ise şan ve şöhret kazanmak olmamıştır.

Osmanlı kadının yardım faaliyetleri vakıflarla sınırlı değildir. Meşrutiyet döneminin hayır dernekleri bu gerçeği ispatlamaktadır.

Osmanlı Meşrutiyet yıllarında kurulan çok sayıda yardımlaşma ve hayır dernekleri bu konuda Osmanlı kadının hassasiyetini göstermektedir. 1908’de Fatma Aliye Hanım’ın başkanlığında Rumeli sınırlarındaki askerlere kışlık giyecek sağlamak maksadıyla kurulan “Cemiyet-i İmdadiye” ilk kadın kuruluşu olarak önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi Selanikli yardımsever kadınlar tarafından kurulmuştur.

Selanik’te yardımsever kadınlar tarafından kurulan “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi” hanımlardan elde etikleri ürünleri şefkat pazarlarında satıp gelir elde etmeyi düşünmekte idi. Cemiyetin isminin içinde bulunan “şefkat” kelimesi cemiyetin hayır işlerini öncelikli hedeflediğini göstermektedir.

Kuruluş tarihi ve amacı farklı olan “Esirgeme Derneği” adındaki aynı ismi taşıyan iki farklı dernekten birincisi 1909’da Süleyman Paşanın kızı Sabiha Hanım ve sekreteri Nezihe Muhiddin Hanım tarafından kurulmuştur. Amacı İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi’ne para yardımı sağlamaktır. Bu derneklerden ikincisi 1912’de kurulmuştur. Bu derneğin amacı ise Balkan göçmenlerine yardım etmektir. Dernek savaşın dul ve yetimlerine eski Türk sanatlarını ve dikişi öğretmek, onlara iş sağlamak için okul açmıştır. Ayrıca burada 75 yetim kız yevmiye karşılığı çalışmaktadır.

Naime Yusuf Hanım başkanlığında kurulan “Teal-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti” Osmanlı hanımlarının durumunu iyileştirmeyi amaçlamanın yanısıra Hilal-i Ahmer gibi yardım kuruluşlarına destek olmayı da planlamıştır.

Yazar Nezihe Muhiddin tarafından 1912’de kurulan “Donanma Cemiyeti Hanımlar şubesi Türk donanmasını desteklemek amacıyla kurulmuş ancak bir yıl sonra faaliyetine son vermiştir.

“Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi” 1912’de faaliyetine Ahmet Muhtar Paşa’nın eşi Prenses Nimet Muhtar başkanlığında başlamıştır.

100 üyesi bulunan bu cemiyet yaralı askerler, Balkan göçmenleri, kadının eğitimi gibi çeşitli konularla ilgilenmişlerdir.

“Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti” 1913’de kurulan bir yardım derneği olmakla birlikte milli mücadeleyi destekleyerek vatansever yanlarını ön plana çıkarmışlardır. Topladıkları altın, mücevher, kürk gibi değerli eşyaları Müdafaa-i Milliye merkezine teslim etmişlerdir.

“Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” 1913’te kurulmuş ve kadının sosyal ve kültürel durumunu iyileştirmeye çalışmıştır.

Nakiye Hanım tarafından büyük savaştan sonra kurulan “Şehit Ailelerine Yardım Birliği” Kurtuluş Savaşı sonrası dağılmıştır. Bu dernek, şehit ailelerine maaş bağlanması, yetim çocukların okutulması ile ilgilenmiştir.

Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan’ın himayesinde 1914’te kurulan “Asker Ailelerine Yardım Hanımlar Cemiyeti” Nuriye İsmail (Canbolat) Hanım’ın başkanlığında çalışmış çok sayıda kişiye yiyecek temin etmiştir.

Ahmet Edip Bey tarafından kurulan “Bilgi Yurdu” 1916’da faaliyetlerine başlamış ve çok sayıda Müslüman ve gayrimüslim hanımın eğitimine katkıda bulunmuştur.

Behire Hakkı Hanım’ın şahsi gayretleri ile açılan “Bıçkı Yurdu” fakir Türk kızlarına bıçkı-dikiş kursu vererek onların meslek edinmelerinde etkili olmuştur (Kurnaz, 1992).

II.Meşrutiyet’in ilanından sonra artan cemiyetleşme sürecinde Osmanlı’nın Müslim ve Gayr-i Müslim azınlık kadınları arasında da yardımlaşma dernekleri kurulmuştur. Bu derneklerden biri olan “Çerkes İttihad ve Teavün cemiyeti”dir. Serpil Çakır tarafından “Kültür Amaçlı Cemiyetler” kategorisinde incelenen bu cemiyetin yardımlaşmaya yönelik faaliyetleri de bulunmaktadır. Merkezi İstanbul Beşiktaş, Akaretler’de bulunan bu cemiyetin yayın organı “Diyane”dir. Diyane’nin sadece bir nüshası bulunmaktadır. Bu da uzun süreli bir yayın organı olamadığını göstermektedir. Bu cemiyetin amacı, yardıma muhtaç Çerkeslere yardım etmek, Çerkes milli terbiyesini çocuklarına aktarmak, Çerkes çocuklarını yetiştirmek için okullar, yurtlar açmak olarak belirtilmektedir. Yardıma muhtaç Çerkeslere para ve yiyecek yardımı yerine onlara

meslek edindirmeyi düşünerek onlara dokumacılık, dikiş-nakış öğretmeyi planlamıştır. Kendi kültür ve müziklerini yaşatmak için çalışmalar yapan bu dernek kültürel faaliyetlerini öncelemekle birlikte yardım çalışmaları içinde de yerini almış görünmektedir (Karakışla, 2001: 39).

Batı dünyasında da adını tarihe yazdırmış hayırsever kadınlar mevcuttur. Bu durum kadındaki yardımseverlik duygusunun evrensel boyutunu göstermektedir.

Florence Nigthingale Kırım Savaşı yıllarında Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nda yaralı askerlerle tek tek ilgilenmiş ve hastaların daha hijyenik ortamda tedavi edilmesi için uğraşmıştır. The Times'ta çıkan bir haberde "bakıcı melek" olarak adlandırılmış ve geceleri de elinde lamba ile gezerek hastalara moral vermiştir. Hastaların büyük sevgisini kazanan Nigthingale, ülkesine döndüğünde kahraman gibi karşılanmıştır. Nigthingale hemşireliğin kurumsallaşmasında önemli bir yere konulmaktadır. 1859'da Nigthingale fonunda biriken 45 bin Sterlin ile St.Thomas Hastanesi bünyesinde Nigthingale Yetiştirme Okulu (Florence Nigthingale Hemşire ve Ebelik Okulu) kuruldu. 1869'da "Kadınlar Medikal Koleji"ni açtı. Nigthingale, hayırsever bir kadın olmakla birlikte çalışmaları ile sağlık elemanlarının eğitimine de önem verdiğini göstermiştir. Bu yanıyla aydın ve reformist kadın imajı çizmektedir. Nigthingale'in doğum günü her yıl uluslar arası "Hemşirelik Günü" olarak kutlanmaktadır. İngiliz kralından "Britanya İmparatorluğu ve İnsanlık Yüksek Hizmet" madalyası alan ilk kadın olmuştur. Yine 1907'de Order Of Merit (İngiltere Üstün Hizmet Madalyası) alan ilk kadın olmuştur.

Rahibe Teresa, kırk yılı aşkın bir süreyi fakirlere, yetim ve hastalara yardım etmeye ayırmıştır. Kalküta'da "İyiliksever Misyonerler vakfı'nı" kurdu. Yetim evi, çocuk evi gibi hayır kurumları oluşturan Teresa, 1979'da Nobel Barış Ödülüne layık görülmüş, törende ziyafet verilmesi yerine 6 bin dolarlık fonun Kalküta'ya aktarılmasını istemiştir. Papa VI. Paul tarafından, Papa 23. John Barış ödülüne layık görülmüştür. 124 uluslar arası ödül alan Rahibe Teresa ölümüne kadar fakir ve muhtaçlara yardım etmeye çalışmıştır. 1996'ya gelindiğinde önderliğini yaptığı vakıf (Misyoner Kardeşler Vakfı) 100'den fazla ülkede 500'den fazla kurumu işletecek duruma gelmiştir. Rahibe Teresa'yı tarih, hayırsever kadın imajıyla hatırlamaktadır (Çimen, 2008: 240). Batılı kadınlarda da hayırseverliklerinin altında inançlarının güçlü motivasyonu hissedilmektedir.

Arjantin başkanı Juan Peron'un eşi Eva Peron, başlangıçta bir oyuncu idi. Devlet başkanının eşi olduğu zaman, fakirlerin ve işçi sınıfın sorunları ile ilgilendi. Halkın gönlünü kazanması ile halk tarafından Evita (Küçük Eva) olarak adlandırıldı. 1952'de kadınların seçimlere katılmasını sağlayan Eva Peron'un eşinin başarısında oldukça fazla rolü vardı. Kurduğu "Eva Peron Vakfı" ile evsiz ve fakirlere barınak sağladı ve ücretsiz sağlık hizmeti verdi. Bütün bu gelişmeler onun halk arasında efsaneleşmesini sağladı. Muhakkak Eva Peron'un bu kadar tanınmasında hayırsever kişiliğinin yanı sıra siyasette ki başarıları da etkili olmuştur. Eva Peron'un ölümünden sonra Juan Peron, Isabel Peron ile evlenmiştir. Isabel Peron Arjantin'in ilk kadın cumhurbaşkanı olarak tarihte yer almaya hak kazanmıştır (Çimen, 2008: 284).

Sonuç olarak tarih ders kitaplarında kadın tarihine dair en çok eksik bırakılan konulardan biri kadınların hayır faaliyetleri ve vakıflarıdır. Osmanlı kadın sultanlarının yaptığı hayır faaliyetlerinin bilgisine ve hayır eserlerine ulaşmak zor olmamasına rağmen tarih ders kitaplarında öğrencilerin zihninde hayır sever kadın imajı oluşturacak cümlelere, bilgilere ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Tarih kitaplarının ya da tarih ders kitaplarının bu hayır sever kadınlardan bahsetmemesi, tarihi eksik bilgiyle anlatmaktır. Tarih ders kitaplarında sosyal ve kültürel faaliyetleri ile yer almayan kadınlara yönelik atıl bir imaj oluşmaktadır. Hiçbir faaliyet içinde yer almayan, hiçbir olayla ilgilenmeyen, yazmayan, okumayan bir kadın tiplmesi gerçeğe tamamen aykırıdır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmada fedakarca yer almaktan çekinmeyen kadınlar tarihte pek çok yardım kurumunun oluşturulmasında emek vermekten kaçınmamışlardır. Çok sayıda yardım faaliyeti içinde bizzat yer almışlardır. Eksik olan taraf kadının hayırseverliği değil, hayırsever yönünün eğitimde ihmal edilmiş olmasıdır. Neticede tarih ders kitaplarında kadının "hayırsever" bir imajla yer alması zor olmayacaktır. Değer eğitimi açısından, hayırsever kadın imajı anlamlı bir model oluşturacaktır.

2.8.3. KAHRAMAN³, SAVAŞÇI VE VATANSEVER⁴ KADIN İMAJI

Savaşçı kadından bahsedildiği zaman ilk akla gelenler gerçek mi efsane mi olduğu belli olmayan Amazon kadınlardır. Antik dönemde Amazonlara ilk değinen

³Kahraman: Yiğitlik gösteren, yiğit, bahadır, alp; savaflara katılarak vatan savunmasında bulunan kişiler

⁴ Vatansever: Vatanperver, yurtsever; vatanının kurtulması için her türlü çaba içinde yer alan ve yer almada istekli olan

kaynak Homeros'un İlyada'sıdır. Sonra sırasıyla Pindaros'un Pythia'sı, Heredotos'un Historia'sı, Lysias'ın Cenaze Söylevi, İsakrotos'un Panathenaikos'u, Rodoslu Apollonius'un Argonautika'sı, Plutarkhos'un Moralia'sı, Apollodoros'un Historia'sı, Sicilyalı Diodors'un Bibliotheka Historike'si, Starabon'un Geographika'sıdır. Yunan mitolojilerine göre Amazonlar bu günkü Terme Çayı etrafında yaşamıştır. Mitolojide hep var olan Amazon kadınları üzerine arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bu arkeolojik kazılarla Amazonların varlığına dair işaretler aranmaktadır. 1969'da Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da bir kurganda yapılan kazılar, 1972'de Ukrayna'nın Kırım bölgesinde İskit mezarlarında yapılan kazılar, 1995-1997'de Rusya'nın Kazakistan sınırlarında yapılan kazılar ve bu kazılarda bulunan kadınlara ait iskeletler Amazonlara dair bilgilere ulaşma konusunda arkeologları umutlandırmıştır (Hür, 2002: 24). İnsanların zihninde imgesel olarak var olan Amazon kadınların, var olup olmadığı ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, diğer tartışma ise Amazonların kökeni hakkındadır.

Amerikalı Arkeolog-Etnograf Prof. Dr. Jeannine Davis-Kimball Amazonların tamamen Turanî (Türk) kökenli olduğunu yaptığı çalışmalar neticesinde iddia etmektedir. Altay Dağlarının eteklerinde yaşayan göçebeler arasında yaptığı araştırmalarda Meryemgül adında bir kız çocuğundan aldığı örneklerle Amazon mezarlarından alınan DNA örneğinin karşılaştırması sonucu elde ettiği %99.9 benzerlik Kimball'ı bu sonuca götürmüştür (Gültepe, 2008: 18).

Amazonların hangi milletten olduğu tartışması kadın tarihi açısından ikincil bir tartışmadır. Çünkü eğer Amazon kadınları tarihte gerçekten yaşamış ise, tarihte kadınların savaşçı ve kahraman yönlerini ortaya koyması bakımından daha önemlidir. Tarihin kayıt altına alınmadığı dönemlerden bu yana daha çok erkeklerin sahnesi olarak kabul edilen savaşlarda kadınların da yer aldığına işaret etmektedir.

Türk destanlarında, savaşçı kahraman kadın tiplerini belirgin olarak karşımıza çıkarmaktadır. Savaşçı kadınlar, tercih edilen kadınlar sınıfındadır. Manas Destanında, Manas'ın eşi Kanıkey düşmanları ile savaşıp onları yenen ve eşine sadık, eşini ölümden kurtaran, kahraman ve akıllı bir kadın olarak anlatılmaktadır. Türklerin en eski destanlarından biri olan Manas Destanında Bilge Bakay, Manas'a Kanıkey gibi bir kadınla evlenirse başarılı ve mutlu olacağına dair sözler söylemektedir. Yani evlilik için önerilen kadın tiplmesi savaşçı, kahraman ve akıllıdır (Gültepe, 2008: 18).

Dede Korkut hikayelerinde de evlilik için ön görülen kadın tiplerini Manas destanında olduğu gibidir. Dede Korkut hikayeleri oluşum tarihi itibarıyla atlı-göçebe toplumlarında, insanın ağır tabiat şartlarına karşı dayanıklı, kuvvetli olması gerekmektedir. Hatta insanlardan cesur ve savaşçı olması beklenmektedir. Dede Korkut hikayelerinde ideal eş ve anne, ideal sevgili tiplerini çizilmektedir. İdeal eş ve anne tipinde Dirse Han'ın hanımı, Boğaç Han'ın annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un eşi, Bay Böri'nin eşi, Bamsı Beyrek'in annesi, Deli Dumrul'un annesi, Kan Turalı'nın annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begil'in eşi, Segrek'in annesi yer alırken, ideal sevgili tipinde Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfuru'nun kızı, Segrek'in evlendiği kız verilmiştir. Dede Korkut hikayelerinde Kan Turalı'nın ve Beyrek'in evlenmek istedikleri eş için aradıkları özellikler arasında iyi ata binmeleri, savaşçı ve yiğit olmaları vardır. Selcen Hatun, Banı Çiçek, Burla Hatun tiplerinde ön plana çıkan özellikler yine kahramanlık, yiğitlik, iyi ata binme, güçlü olmasıdır (Gültepe, 2008: 136). Dede Korkut hikayelerinde kahraman, savaşçı ve güçlü kadın imajı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Göçebe hayatın hareketli ve zor şartları içinde, boylar arası çatışmaların da yaşandığı dönemlerde kadınların da erkekler kadar güçlü olması, kendini savunabilecek yetenekte olması önemlidir. Türklerin destan ve hikayelerine yansıyan bu kadın tiplerini ihtiyaçla bağlantılı olarak doğal karşılanmalıdır. Tarih ders kitaplarında İslamiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinde ordu anlatılırken Türklerin ordu millet olduğundan bahsedilmektedir (Komisyon, 2005: 39). Göçebe hayatın ve zor şartların etkisiyle kadınlar da erkekler gibi olumsuz şartlara hazırlıklı olmak durumundadırlar.

Geleneksel tarih öğretiminde siyasi tarihin öncelikli konusu olan savaşlardan bahsedilirken savaşlar sadece erkeklerin gerçeği olarak anlatıla gelmiştir. İnsanlığa en yıkıcı etkileri yapan savaşların erkeklerin meselesi gibi sunulması, siyasi tarihi tek boyutlu hale getirmesi, tarih yazımını da eksik bırakma riski taşımaktadır. Eksik bilgi eksik bir bakış açısına yol açarak tarihi olgu ve olayların tam anlamıyla değerlendirilmesinin önünde engel oluşturabilir. Tarihi olayları ve olguları doğru anlamak en doğru bilgiye ulaşmakla mümkündür. Siyasi olayları sadece erkeklerin hikayesi olarak dinleyen öğrencilerin üzerindeki etkileri de farklı olmaktadır. Vatansever veya kahraman erkeklerin hikayesini dinleyen erkek öğrenciler kendilerini bir kahraman erkeğin yerine koymakta zorlanmazken, kız öğrencilerin dünyalarında savaşlarda veya vatan savunmasında kadınlara dair herhangi bir düşünce oluşması

ihtimali oldukça düşüktür. Tarih ders kitapları geleneksel tarih yazıcılığın etkisiyle erkek merkezli bir çizgi takip ederken kadın tarihinin bu yönüne dikkat çekmeyi düşünmemiştir. Türk tarihinde, çok sayıda savaşçı, kahraman ve vatansever kadın bulunmaktadır.

Tomris, bu savaşçı Türk kadınlarının ilk örneklerindendir. Tomris İskitlerin kadın hükümdarıdır. İran hükümdarı Kirus (Kyrus)'la yaptığı savaşta Kirus'un ordusunu yenmiş ve adını tarihe yazdırmıştır. M.Ö 7. yüzyılda Tanrı Dağları ve Fergana vadisi arasındaki bölgede yaşamış olan İskitler (Sakalar)'ın kadın hükümdarı Tomris'in ismi yöneticiliğinin yanı sıra savaşçılığıyla da günümüze ulaşmıştır. Tomris'in oğlu döneminde yaşanan İran-Turan savaşları Tomris zamanında da devam etmiş ve Tomris ülkesini ayakta tutmaya, İran istilasından korumaya çalışmıştır (Gültepe, 2008: 292).

Tarihin farklı dönemlerinde yaşamış, isimleri kahraman ve vatansever olarak yazılmış kadınların bilgisi de günümüze ulaşmıştır. Ravendi, Harezmîlerle Iraklılar arasında 1197'de yaşanan bir savaşı anlatırken, zırh giymiş Harezmî kadınların Iraklıları önüne katıp sürdüğünden bahsetmektedir. İbn-i Battuta Özbekler arasında "Havatin (Hatunlar)" diye tanıttığı Türk kadınlarının bu tip faaliyetlerinden bahsetmektedir. Ahi Lideri Ahi Evren'in eşi olan Fatma Bacı tarafından kurulduğu kabul edilen Bacıyân-ı Rum teşkilatının ekonomik, dini, sosyal ve askeri bir teşkilat olduğu tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Yine Moğolların 1243 yılında Kayseri Muharasası sırasında Bacıyân-ı Rum teşkilatına mensup kadınların şehrin savunmasına katıldıkları ve savaştıkları belirtilmektedir. Ayrıca Dulkadir Oğulları'nda da silahlı kadın askerlerin varlığından söz edilmektedir.

Batıda da ismi dünya çapında duyulmuş savaşçı ve vatansever kadınlar bulunmaktadır. Serteller'in çıkardığı Ocak 1930 sayılı "Resimli Ay" dergisi "Dünyanın En Büyük On Kadını" arasında Jeanne d'Arc'ı da göstermiştir. Bu on kadın dergiye göre; Jeanne d'Arc, İngiliz kralı VIII. Henry'nin kızı Kraliçe Elizabeth, Florance Nightingale, Rus imparatoriçesi Katerina, Marguerite de Volois, Semiramis, İspanya Kraliçesi İzabella, Cleopatra, Bizans İmparatoru Justinyen'in eşi Theodora ve Truvalı Helen'dir. Bu kadınların bir arada yer almasının nedeni olarak "vatanseverlikleri" gösterilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı yazınında yer alan Jeanne d'Arc, Ahmed Midhat, Mizancı Murad, Şemseddin Sami, Mehmed Sedad gibi yazarların eserlerine de konu olmuştur. VII. Şarl döneminin Fransa'sında İngilizlere karşı savaşan Jeanne d'Arc, İngilizler karşısında başarılar elde etmiştir. İngilizler

tarafından yakalanması sonucu yakılarak öldürülen Jeanne d’Arc Batı dünyasının savaşçı ve kahraman kadınları arasında yerini almıştır (Toprak, 2000: 4).

Tarihin her döneminde savaşçı ve vatansever kadınların izlerini sürmek zor değildir. Namık Kemal, Midilli’de sürgün bulunduğu sırada, Abdülhak Hamid’e yolladığı 30 Mart 1879 tarihli mektubunda, “Tarık-yahut-Endülüs Fethi” adlı eserinde Tarık b. Ziyad ordusunda bulunan kadınlardan da bahsetmenin tarihe aykırı düşmediğini, İslam ordularında o zamanlar pek çok kadın bulunduğunu, hatta Yermük Savaşı’nın kazanılmasında kadınların katkısının önemli olduğunu anlatmıştır (Tansel, 1988: 1).

Namık Kemal’in “Vatan” adlı piyesinin “Zekiye” adlı karakterini, 1853-1856’da Türk-Rus Savaşında erkek kılığına girip nişanlısının arkasından Silistre’ye giden bir genç kızdan esinlendiği belirtilmektedir.

Rizâ’î “Manzume-i Sivastopol” adlı eserinde “Muharebe-i Kara Fatma” adlı bölümünde Kırım Savaşı sırasında, savaşlara katılan ve gazi olan, 500-600 askerle yardıma gelen “Kara Fatma” adlı bir kadından bahsetmektedir. Hatta destandaki

Beş-altı gün sonra geldi (sonunda) Fatma Gazi

Nisalar Kahramanı ser-fırazı

dizelerinde de bu kahraman kadının adını açıkça ifade etmektedir (Tansel, 1988:3).

1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili anonim bir destanda bu savaşa ilişkin bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Destanın aşağıda verilen bölümünde savaşa katılan kadınlardan da bahsedilmektedir.

Rukiye Abla’nın zikir dilinde
Askerin önünde balta belinde

“Şehid olur! Diyor cenkte vuruşan
Kadınlar vermeyin düşmana amân

Pümpür-kızı Ayşe amân vermiyor
Düşmana kaçmağa zaman vermiyor

Görenler şaşırıp yolun açıyor
Moskoflar, elinden amân dileyor

Yukarıdaki dizelerde Rukiye ve Pümpür-kızı Ayşe isimleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınların savaşta cesurca savaştıkları ve ölümü göze alarak, cesareti ile herkesi şaşırttıkları da anlatılmaktadır. Anonim bir destana ait bu dizelerin abartı olabileceği düşünülebilir. Destanlar bir milletin bütün varlığını, elemelerini, kederlerini, sevinç ve coşkularını hareketlendiren, duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hazineleri olarak kabul edilmektedir. Bir milletin geçmiş ile gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutan destanlar, milletlerin geçmişlerinin aktarılmasında birinci dereceden yazılı ve sözlü kaynaklardır. Ancak destanların hayal gücü ile örülmesi, gerçek ile hayal olanı ayırmayı zorlaştırmaktadır. Destanları kullanacak tarihçinin bu güçlüğü hesaba katması elzemdir (Sepetçioğlu, 1998: 7). Dilden dile, kulaktan kulağa gelen destanlar işitebilenler için bazı gerçekleri de anlatmaktadır. Tarihçi bu gerçeklere ulaşabildiği zaman destanları kullanmasında bir beis yoktur, denebilir. Özellikle yaşanan olaylarla bağlantılı olmaları gerçeği, bizi bazı bilgilere de ulaştırabilir. Bu destan ise 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşına kadınların da katıldığına işaret etmektedir. Tarihi belgeler bu bilgileri doğrulamaktadır.

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sırasında Erzurum'un savunmasında önemli bir rol almış olan "Nene Hatun" Erzurum'u savunan kadınlardan sadece birisi olarak ders kitaplarına geçebilmiştir. Çoğunda da yer alamamıştır (Başaran, Sert, İlgün, 2002: 109). Nene Hatun'un ismi bir iki ders kitabında yer alırken Nene Hatun'la birlikte savaşa katılan kadınlar ders kitaplarında yer alamamışlardır. Köse Mehmet Ağa'nın karısı Bayan Şerife, Kara Fatma, Topal Gülizar, Haydar kızı Hürmüz, Kadir kızı Name 93 Harbinde Aziziye'de erkeklerle birlikte vatansever kadınlar olarak savaşmış; hatta bu savaşta Kara Fatma ve üç hanım arkadaşı şehit olmuşlardır (Süerdem, 1956: 221).

Nene Hatun'un ölümü üzerine Midhat Cemal tarafından yazılan ve Türk Yurdu dergisinde yayınlanan şiir çok anlamlıdır.

Ba'zan ne kadar benzemiyor kendine insan
Erkek acaba kimdir? Eğer sen de kadınsan

Ruhun adı olmaz: Ne kadınsın ne de kızsın;
Bir dâne değilsin Nene Hatun sayısızsın

Evladı ölüm dersi alırken anasından,
Hep anneler akmış Meric'inden Tuna'sından.

Yurdunda şehid ülkesi vardır analardan,
Kaç bin kişisin, git, onu sor Dumlupınar'dan.

Tarihi yapanlar, bağırان fırtınalardır;
Ba'zan da fakat sesleri çıkmaz analardır.

Bu şiirde Türk kadınının kahramanlığına, vatanseverliğine Nene Hatun'un şahsında dikkat çeken Midhat Cemal, tarih yapan bu kadınların sessizliğine ve unutulmuşluğuna vurgu yapmaktadır.

Sırat-ı Müstakîm dergisinde, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına katılan Erzurumlu Kara Fatma'nın kahramanlığından bahsedilmektedir. F. Nafiz Çamlıbel'in Kara Fatma adlı şiiri de 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının kahraman kadınları ile ilgilidir. "Kara Fatma" isminin kadın mücahitleri mi temsil ettiği, yoksa savaşa katılan kadınların gerçek ismi mi olduğu konusu belirsizdir. Çünkü Erzurumlu Fatma Seher Hanım'ın "Anadolu'daki Kara Fatma'ların en kuvvetlisi benim" sözü, Kara Fatma isminin bir unvan olduğunu düşündürmektedir. Bu isim karışıklığı Türk kadınının vatan savunmasındaki rolleri ile ilgili gerçeği değiştirmemektedir.

Şair Nigar Hanım, Balkan ve Çanakkale Savaşları sırasında yazdığı şiirlerle kadınları mücadeleye çağırmıştır. Kimi cephe gerisinde çalışırken, kimi cephede varlık gösteren Türk kadını, dilinin döndüğünce kaleminin yettiğince milli mücadeleye destek vererek, vatansever yanını göstermiştir (Kurnaz, 1992: 64).

II. Abdülhamit'in kızı Şadiye Sultan hatıralarını anlattığı kitabında haremdaki dairelere top top bezler getirildiği, yaralı askerler için gecelikler dikildiği, hizmetkârlarla beraber dikiş makinelerinin başında sabahladıklarını ve yaralı askerlere özel bir ihtimam gösterdiklerini yazmıştır (Şadiye Sultan, t.b.: 30). Ülke savunmasında saray kadınlarının elinden geldiği oranda destek verdikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın yıkılmaya yakın son dönemlerinde yaşanan savaşlar Osmanlı halkının maddi manevi yıpranmasında etkili olmuştur. Osmanlı kadınları bu zor zamanlarda her açıdan devletin sorunlarıyla ilgilenmişler ve toplumlarında yaşanan sıkıntılara kayıtsız kalmamışlardır. Karşılaştıkları sorunları giderebilmek için eli kalem tutan kadınlar yazılarıyla mücadele ederken, konuşma yeteneği olan kadınlar da konuşmalarıyla toplumu bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Balkan Savaşları sırasında çok sayıda aydın Türk kadını meydanlara çıkarak halkı vatan savunmasına davet etmiş, ölümü göze alarak mücadele etmek gerektiği yönünde konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalar halkın harekete geçmesinde ve bilinçlenmesinde oldukça önemlidir.

Fehime Nüzhet, Dârülfünûn konferans salonunda yaptığı konuşmanın bir bölümünde şunları dile getirmiştir:

“ Evet, uyanalım ve çalışalım; paramızla vücudumuzla çalışalım. Gözümüzün nurunu, kolumuzun kuvvetini, beynimizin kabiliyetini ne güne saklıyoruz? Muazzam vatan binası başımıza yıkılmak üzere gıcırdarken kollarımızı bağlayıp bekleyecek miyiz? Paralarımızı Bulgar neferlerinin zevklerinin masraflarını ödemek için mi saklayacağız? Aylardan beri kafil kafil, hasırdan çatılı öküzlere takılı seyyar evleriyle sefil ve perişan payitahttan geçip Anadolu’nun mübarek ocağına misafir olan vatandaşlarımız gibi biz de yakın bir günde yola çıkmaya mı hazır olacağız? Hayır, bin kere hayır. Yurdunun eşiğinden düşman atlamadan evvel ölmeyi bilmek bir şereftir! Bu gün yalnız payitahtın kapılarını muhafaza etmek değil, belki düşmanı çiğnediği yerlerden geri atmak için çalışan ordumuza manen ve maddeten yardımcı olmalıyız. Bir ana kalbi gibi onun üstüne titremeliyiz. İşte, ancak o zaman bütün dünya bizim ölmemeye; hür, müstakil, şanlı yaşamaya azmetmiş bir millet olduğumuzu tasdik edecektir”.

Dinleyenleri, mücadeleye çağıran Fehime Nüzhet’in konuşmasında vatanına ve milletine duyduğu sevgi rahatlıkla fark edilebilmektedir. Abdülaziz dönemi paşalarından İsmail Hakkı’nın kızı olan Fehime Nüzhet, Hilal-i Ahmer’in çalışmalarına katıldığı gibi Balkan Harbi’nde ve I. Dünya Savaşında Bakırköy hastanelerinde hastabakıcılık da yapmıştır.

4-5 bin kadının katıldığı Darülfünûn konferanslarında Fehime Nüzhet’ten başka, çok sayıda kadın da konuşma yapmıştır. Bu kadınlar arasında Fatma Aliye, Halide Edip Adıvar, Nezihe Muhlis, İhsan Raif, Huriye Baha, Nigar Bint-i Osman, Ümmügülüm Kemalova, Nakiye Huriye (Elgün); kız idadisi talebelerinden Firdevs, Zehra, Asri; Kadınlar Cemiyetinden Naciye; Anadolu Hisarı İttihat ve Terakki Kız Mektebi talebelerinden Muzaffer bulunmaktadır. Konuşmalarında, zor durumda olan ülkelerini kurtarmak için el birliği yapmak gerektiğini ve herkesin imkanları dahilinde mücadeleye katılmaları gerektiğini anlatan kadınlar sözlerini vatan sevgisini ve vatanın zor durumda olduğunu anlatan şiirlerle süsleyerek, toplantıya katılanları heyecanla harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bu konferanslara çok sayıda kadının katılması, vatan savunmasına kadınların gösterdiği ilginin büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Balkan Harbinde kadınların yaptığı bu konuşmalar, dönemin basınında da olumlu yankılar uyandırmıştır. 13 Şubat 1913 tarihli içtihat Mecmuası “Hakiki Bir Hayat Emaresi” başlıklı yazıda, bu toplantılardan övgü dolu sözlerle bahsetmiş, Türk Yurdu ise “Türklük Şuunu- Türk Kadınlarının Faaliyet ve Fedakarlığı” yazısıyla benzer şekilde kadınların bu faaliyetini övmüştür (Kurnaz, 1993: 19).

Balkan Harbi sırasındaki kadın konferanslarına konuşmacı olarak katılan Ümmügülsüm Kemalova ve diğer arkadaşları Rukiye Yunusova, Meryem Yakubova, Meryem Pataşova; Kazan, Petersburg, Taşkent ve Rostof’lu Türk kızlarıdır. Petersburg Darülfünun’da öğrenci iken, Rusya’dan Hilal-i Ahmer’e yardım etmek, kadınları uyanışa çağırarak için gelmişler, Balkan Harbi’nde beş ay Kadırga Hastanesi’nde hasta bakıcılık yapmışlardır. Vatan savunmasında kadınların da aktif yer almasını sağlamak için çalışmalar yapmışlardır (Kurnaz, 1993). Bu üniversite öğrencisi Türk kızlarını Rusya’dan İstanbul’a getiren duygu elbette ki içlerindeki vatan sevgisidir.

Türk kadını Balkan ve Çanakkale savaşlarında olduğu gibi 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan işgaller karşısında da sessiz kalmamıştır. İstanbul hanımları, 1919’da Fatih Türbesi’nde toplanarak konuşmalarıyla hanımları savaşa mücadeleye teşvik etmişlerdir. 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal’in Samsun’a çıktığı günde Fatih Belediye’si önünde düzenlenen mitingde Halide Edip, Meliha Avnî gibi kadınlar konuşma yapmıştır. Bu tip konuşmalar milli mücadelenin hız kazanmasında ve halkın bilinçlendirilmesinde önemli yere sahiptir.

Türk kadınlarından bazıları milli mücadeleye, cepheye giderek destek vermiştir. Kimi de cephe gerisinde çalışmıştır. Milli mücadelenin örgütlenmesi sürecinde de Türk kadını pasif kalmamıştır. Sivas Kongresi’nden sonra Sivas Valiliği’nin 9 Aralık 1919 tarihli yazısıyla Melek Reşid Hanım’ın başkanlığında “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” resmen kurulmuştur. Sivas’ta çok sayıda kadın bu cemiyete üye olmuştur. Amasya, Erzincan, Kayseri, Bolu, Burdur’da Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Temsiliyyeleri kurulmuş ve milli kuvvetler için yüksek meblağda para yardımı toplanmıştır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’nin Kayseri şubesinin başkanı Seyyide Hanım, 22 Ocak 1920’de Melek Reşid Hanım’a bir telgraf çekmiş ve Kayseri kadınlar şubesinin kurulduğunu, bunun halkın özellikle de kadınların üzerinde derin tesirler yaptığını, Kayseri kadınları olarak üzerlerine düşen her şeyi hakkıyla yapacaklarını bildirerek düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Efendim, vatanımızda yarım asırdan beri te’sirât—hâriciyye ile serzede-i zuhûr olan gavâil-i dâhilî ve hâriciyyeden dolayı milyonlarca nüfusumuzu din ve vatan uğrunda feda etmekle beraber, mukaddes memleketimizin bir kısm-ı mühimmini dahi gaib ettik. Elyevm, mevcut vatanımıza da göz dikenlere insaniyet ve beşeriyet namına yaptıkları haksızlıkları bildirmek ve her türlü haksızlıklarla tecavüzlerini âlem-i medeniyet bir namına protesto etmek ve yetiştireceğimiz evlatları bu gâye-i mukaddeseye doğru götürmek ve harb-i âhir dolayısıyla tahammül-ü fersâ bir sefalet altında terk-i hayata mahkum kalan yüz binlerce yetimlerin ve dul kadınların imdadına koşmak üzere Kayseri hanımlarından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Vatan Cemiyet-i teşekkül etmiş ve bilutfihi tealâ vatanî, hissî gayelere matuf olan semerâtını iktitâfa başlamış olduğunu arz eder, hayra matuf umur ve teşebbüsâtımızda muvaffakiyâtımızı Cenab-ı Hakk’tan temenni eyeriz efendim” (Kars, 1993: 37). Seyyide Hanım’ın telgrafında dile getirdiği duygu ve düşünceleri vatanseverliğini açıkça ispatlar niteliktedir.

Milli mücadelenin örgütlenmesine aktif olarak katılan kadınlardan başka, bizzat savaşımlara katılan katılanların sayısı da fazladır. Erzurumlu Yusuf Ağa’nın kızı Fatma Seher Hanım (Kara Fatma) bunlardan biridir. Birinci Dünya Savaşında ailesinden dokuz-on kadınla Kafkasya Cephesine gitmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra başlayan işgaller sırasında Mustafa Kemal’den aldığı izinle İstanbul’a gelmiş, Topkapılı Pire Mehmet ve Laz Tahsin’le birlikte onbeş kişilik çete kurmuştur. Hepsi köylü kıyafetleri giyerek, İzmit’e ulaşmışlar ve kendilerini burada Erzurum muhaciri olarak tanıtmışlardır. Gülbahçe Köyü eşrafından Murad Ağa’nın katılmasıyla çete sayılarını 96’ya çıkarmışlardır. Albay Kara Emin idaresinde bir müddet bu bölgede savaşımlardır. Sonradan çetesinin sayısını 43 kadın 700 erkek olarak açıklayan Kara Fatma çetesindeki 43 kadından 28’nin şehit olduğunu söylemiştir. Geriye kalan erkek ve kadınlar ile birlikte İnönü Savaşlarına katılmışlardır. Batı Cephesi’nin değişik bölgelerinde savaşımlara katılan Fatma Seher Hanım’a Mustafa Kemal tarafından “Teğmenlik” rütbesi verilmiştir. Sonra Yunanlara esir düştükten sonra kurtulmayı başaran Kara Fatma’ya “Üsteğmenlik” rütbesi verilmiştir. Kara Fatma üsteğmenlikten dolayı aldığı maaşı Kızılay’a bırakmıştır. Yaptığı mücadeleleri karşılık beklemeden vatanî bir vazife olarak yaptığını ve bu yüzden bu maaşı Kızılay’a bıraktığını açıklamıştır. Ömrünün ilerleyen yıllarını ekonomik sıkıntı içerisinde geçirmiştir.

Kocasını Balkan Savaşı'nda kaybeden Ayşe Hanım, Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine köy köy dolaşarak gönüllü toplamış ve mücadeleye katılmıştır. Oğullarıyla birlikte savaşa katılan Ayşe Hanım, Aydın Demirci'deki savaşta büyük oğlunu kaybetmiştir. İnönü Savaşlarına da katılmış ve küçük oğlunu da bu savaşlarda kaybetmiştir. Sakarya Savaşında yaralanan Ayşe Hanım, iyileşince Büyük Taarruz'a katılmış ve İzmir'in kurtuluşu esnasında orada yer almıştır. Altuntac soyadını alarak Ankara Merkez Bankası'nda odacı olarak çalışmaya başlamış ve hayatını devam ettirmiştir.

Bitlis Defterdârı'nın hanımının Maraş'ın Kayabaşı Mahallesi'ndeki çatışmada sekiz düşman askerini öldürmesi, erkek elbisesi giyip savaşanların arasına katılması 2 şubat 1920 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde "Kahraman Bir Türk Kadını" başlıklı yazıda anlatılmıştır. Ali Fuad Cebesoy'da hatıralarında Maraş kadınlarından övgüyle bahsetmiştir.

Yahya Bey'in kızı olan Kara Fatma Şimşek (Yemine Vardarlı), Kurtuluş Savaşı'na, "Fahri Milis Üsteğmeni" rütbesiyle, Kocaeli Grubu Müretteb Süvari emrinde Müstakil Süvari Müfrezesi'nde katılmıştır. İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Kılavuz Hatice, Adana'da bulunan Nemrun'dan Mersin'e ulaşacak en kısa yolu soran Fransız Birliklerine kılavuzluk yaparak onları karboğazına sokmuş ve Türk askerlerine gizlice haber göndererek Fransız askerlerini tuzağa düşürmüştür. Pusuya düşürülen Fransız kuvvetleri, ilerleyememişler ve daha sonra sekizyüzü aşan Fransız askeri Pozantı'da esir alınmıştır. Fransızların ilerleyememesinde muhakkak Hatice Hatun'un da önemli bir payı olmuştur.

Adana'nın kadın kahramanlarından biri de Tayyar Rahmiye'dir. Osmaniye'nin, Raziyeler Köyü'ndendir. Dokuzuncu Tümen'in 1920 Şubat'ında Hasan Beyli çevresindeki Fransız kuvvetleri ile yapılan savaşa katılmıştır. Bu savaşta ateş hattında kalan arkadaşlarını korumak için korkusuzca ileriye atılan Rahmiye Hanım'a "uçan" anlamında "Tayyar" lakabı verilmiştir. Savaş sırasında cesareti kırılan arkadaşlarını sözleri ile cesaretlendiren Tayyar Rahmiye, Fransız Karargâhı önünde alınından vurularak şehit edilmiştir.

Çukurova'nın Haçın ilçesinde Ermenilerle yapılan mücadelelere katılan Melek Hanım, şehit olmuş ve öldükten sonra bohçasından çıkan destanda Ermeni işkencelerini anlatmıştır.

Asıl adı Adile olan, Adile Hala veya Adile Onbaşı olarak da bilinen Kara Fatma sekiz-on kişilik çetesiyle Afyon savaşlarına katılmıştır. Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye ile birlikte İstiklal madalyasına layık görülmüştür. Ancak Kara Fatma (Adile Onbaşı) da diğer kadın kahramanlar gibi tanınma fırsatını bulamamışlardır.

1921’de Gazi Antep’in Fransızlar tarafından kuşatılması sürecinde, bu kuşatmalara karşı koymak için oluşturulan çete teşkilatına Yirik Fatma’da katılmak istemiştir. Bu isteğine karşı gelenlere “Benim kanım sizinkinden daha mı şirindir? Kadanızı alayım” diye cevap vermiştir. Oldukça yaşlı olan Yirik Fatma, Sinan gediğinde iki gün iki gece düşman nakliye kolunu bekleyenlerle beklemiş, hatta çete üyelerinin dinlenmesi için geceleri nöbet tutmuştur.

1921’de Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan, “Fatma Kadın’ın Hissiyatı-Askerden Kaçan Haindir; Aile Ocağına Alınmaz” başlıklı yazıda Mudurnu’lu Kara Fatma’nın vatanseverliği anlatılmaktadır. Birinci İnönü Savaşından kaçarak evine gelen oğluna kapıyı açmayarak, hükümete teslim etmiştir. Kara Fatma oğluna memleketin hizmet beklediği bir zamanda firar ettiği için onu evlat olarak tanımayacağını söylemiştir. Kara Fatma’nın vatanseverliği, evlat sevgisinin önüne geçmiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Demirci Kaymakamı olan İbrahim Edhem Akıncı’nın anlattığına göre, 6 Mart 1922’de Bigadiç ilçesinin Bozyük Köyü’ndeki savaştan sonra, Halil Efe Müfrezesini 8 Mart’ta güneye doğru sevk etmişler, kendileri de Ulus Dağı eteklerinde karargah kurmuşlardır. Kavak-Önlü Köyü’nden Molla Hasbi adındaki bir çocuğun ekmek getirdiği zaman, bulundukları yeri düşmanın öğrendiğini söylemesi üzerine o bölgeden çekilmişlerdir. Yine bu köyden Nazife adında bir kadın da ekmek getirmiştir. Yunanlılar Bu kadından birliğin yerini öğrenmek istemişler, ne yaparlarsa yapsınlar yerlerini söylemeyeceğini açıkca Yunanlara ifade eden Nazife Kadın, Yunanlar tarafından fırına atılarak yakılmıştır (Sarıhan, 2006).

17 Mart 1922’de Akhisar –Sındırgı sınırında bulunan Koca yayla’daki savaşta, Makbule Hanım burada dört hasta askerin yanına bırakılmış ve atlara bakmakla da görevlendirilmiştir. Usturumcalı Halil Efe’nin eşi olan Makbule, Simavlı Yusuf Çavuş’un zayıf düşerek geri çekilmeye başlaması üzerine, cesaret verici sözlerle silahı alıp önlerine düşmüştür. Başından vurularak şehit olan Makbule yirmi-yirmi bir yaşlarındadır. Ancak arkadaşları onun korkusuz tavırlarından cesaret alarak düşmanı kaçırmışlardır.

İstanbul hanımlarından olan Saime Hanım, milli mücadeleye fiilen katılmıştır. İzmir'in işgali dolayısıyla Kadıköy Belediye Dairesi önündeki mitingde konuşma yapmış, ondan sonra Anadolu'ya geçmiştir. Savaştan sonra Münevver Saime Hanım olarak edebiyat öğretmenliği yapan Asker Saime Hanım, İstiklal Madalyası da almıştır.

Vatanseverliğini ve kahramanlığını cephede gösteren Türk kadınının faaliyet alanı cephelerle sınırlı kalmamıştır. Cephelere erzak ve cephaneye taşıyan kadınların sayısı az değildir (Sarıhan, 2006).

Garp cephesi Kumandanlığı, Eskişehir savaşının sonrasında orduda çalışan ve başarılı bir şekilde dönen on iki kadını Harp Madalyası vermiştir. Bu kadınlar, İnönü'ye bağlı Kurgun Köyü'nden, Ali Kerimesi Alime, Besim Kerimesi Şükriye, Hacı Osman Kerimesi Fatma, Musa Kerimesi Ayşe, Mehmed Ali Kerimesi Hâfıza, Kara Bektaş Kerimesi Fatma, Mehmed Kerimesi Ümmühan, Hacı Mustafa Kerimesi Fatma, Veli Onbaşı Kerimesi Ayşe, Molla İbrahim Kerimesi Ayşe, Molla Hasan Kerimesi Fatma'dır. Erzak Kolu kumandanlığı yapan Fatma Onbaşı'da çavuşluğa terfi ettirilmiştir. Halide Edip, kadınlar tarafından cepheye erzak nakil işlerini idare eden, yetmiş yaşlarında güçlü, sırtı dimdik duran Fatma Çavuş'un hayatından ve Sakarya Savaşı'nda ateş altında cepheye erzak götürdüğünden bahsetmektedir. Eskişehir Savaşından sonra çavuşluğa terfi ettirilen Fatma Onbaşı'nın Halide Edip'in bahsettiği Fatma Çavuş ile aynı olma ihtimali de vardır.

Dr. Fahri Can Kuvay-i Milliye'nin bir görevinin de savaşa katılmak isteyen gönüllüleri İstanbul'dan Anadolu'ya geçirmek olduğunu belirttiği yazısında ordudaki tek kadının Halide Onbaşı olmadığını, kırk arabalık bir Nakliye Kolu Kumandanı olan Ayşe Çavuş'un, tamamı kadınlardan oluşan diğer kolların, Adana'da Adile Çavuş'un bulunduğunu da söylemiştir.

Kazım Özalp'ın verdiği bilgiye göre, Karamürsel ile Ankara arasındaki yollar, gece gündüz sırtlarında mermi taşıyan kadınlarla, mermi yüklü kağnılarla doluydu, Cephaneler karışık olarak Ankara'da toplanıyor ve orada tasnif ediliyordu. Kastamonu Tosya'nın İlyas Bey Mahallesinden Kara Mehmed oğlu Mustafa'nın kızı olan Latife Hanım, Muhyiddin Paşa'ya verdiği bir dilekçede cepheye erkek kardeşleri ile birlikte gitmeye hazır olduğunu belirtmiştir.

İnebolu kaymakamı Kastamonu Valiliğine 8 Haziran 1921 şifre yazısıyla, askeri eşya yüklü 150 manda ve öküz arabasının yola çıktığını bildirmiştir. Eli kalem tutan

okur-yazar kadınlar milli mücadeleye yazıları, şiirleri ve konuşmaları ile katılırken Anadolu köylü kadını ise kağnılarıyla cephaneye taşıyarak katılmışlardır. Bu manzaralar Balıkesir, Sakarya, Eskişehir Kütahya çevrelerinde de yaşanmıştır. Tarih muhakkak bu kadınların çoğunun ismini yazamadı; ama Anadolu köylü kadını kahraman ve vatansever olarak anlatılmayı hak etmiştir.

Mustafa Kemal'in Konya Sultani'si Hilal-i Ahmer Hanımlar şubesinde yaptığı konuşmasında da belirttiği gibi, erkekler cepheye savaşırken, çift süren, tarlayı eken, ailenin ocağını tütüren, yağmur çamur demeden gerekirse çocuğuyla cepheye cephaneye taşıyan kadınların milli mücadeledeki yeri takdire şayandır. Eli silah tutan genç erkeklerin cepheye olmasından dolayı cepheye silah taşımak yaşlı erkek, çocuk ve kadınlara kalmıştır. Ankara'da cephanelerin hazırlandığı ve silahların onarıldığı atölyelerde kadınlar ve çocuklar yoğun olarak çalışmışlardır (Erdoğan, Günel, 2008: 257).

Kağnısı ile cephaneye taşıırken, yorganını cephaneye üzerine örterek korumaya çalışan ve kendisi donarak ölen Kastamonulu Şerife Bacı'nın öyküsü hâlâ anlatılmaktadır. Çocuğunu çullara sararak top mermilerinin arasında korumaya çalışan Şerife Bacı kendisini cephaneleri korumak için feda etmiştir. Şerife Bacı'yı canından vazgeçiren vatanseverliğidir. Bu vatanseverliği Şerife Bacı'yı kahramanlaştırmıştır (Sarıhan, 2006: 233).

Kadınların cephe gerisinde büyük güçlük ve fedakarlıklarla cephaneye taşımaları Türk edebiyatına da yansımıştır. 1920'de yüksek öğrenimini tamamlayıp Anadolu'da milli mücadeleye katılmış olan Veteriner Y. Ziya Ulusoy'un, Ömer Bey adını kullanarak yazdığı "Kağnı Kolu" adlı şiiri cepheye, cephaneye taşıyanlarla ilgilidir.

Kezban Nine, Kuru Kız'la İlbacı
Sarı öküz, konur tosun, kocabaş
Kol yürüyordu yavaş yavaş..
Mermi yüklü kağnılarla teker izi
Sıra sıra dizi dizi
Çıkıyorduk yamacı
Cephe idi Kol'un amacı
Gören yoktu önlerinden kağnının saptığını
Çok erkek yapamazdı onların yaptığını....

Dizelerinin sahibi Veteriner Y. Ziya Ulusoy, o günlerin şahidi olmuş, ve gözlemlerinden esinlenerek duygularını ifade etmiştir. O günlerin şahidi birinden bu dizelerin yazılması her ne kadar duygusallık karışsa da tarihi gerçeklik bakımından anlamlıdır.

Kastamonu’da memur eşleri Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti’ni kurmuş, işgaller karşısında mitingler düzenleyip, İngiltere ve İtalya Kraliçelerine Madam Wilson ve Poincare’ye protesto telgrafları çekmişlerdir. Belli ki kadınlar haksız gördükleri işgalleri, yine kadınlara duyurmak istemişlerdir.

Yine Kastamonulu kadınlar Hilal-i Ahmer’in (Kızılay) bir şubesini açmışlar ve askerlere verilmek üzere yardımlar toplamışlardır.

Kurtuluş savaşı konusu inkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin bir konusu olarak anlatılmaktadır. Ancak incelenen ders kitaplarında kurtuluş savaşında kadınların rolünün anlatıldığı kısımlar çok yetersiz bulunmuştur. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin kitaplarında “Kurtuluş Savaşında Kadınlar” başlığıyla ayrı bir bölümün açılmasının gerekliliği düşünülmektedir. Bu ülkenin işgallerden kurtuluşu sürecinde canla başla savaşan kadınlar bunu tarihe geçmek adına yapmamışlardır muhakkak. Fakat bu konuda kadınlardan bahsetmek bu toplumun vefa borcudur. Yine tarih sahnesinde Kurtuluş Savaşını birlikte yaşayan kadın ve erkeklerin, birlikte anlatılması konuyu bütüncül bir şekilde ortaya koyacaktır.

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında, Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınların kahramanlığından vatanseverliğinden kısmen bahsedilse de bu oldukça sönüktür. Tarih ders kitapları ve tarih öğretimi kadını belki de en çok bu yönüyle ihmal etmiştir. Yaşanılan savaşların acısını erkeklerle birlikte yaşayan ve sıkıntısını birlikte çeken, işgal edilen vatan topraklarını erkeklerle birlikte korumaya çalışan kadınlar, tarih ders kitaplarında hak ettiği konumda yer alamamışlardır. Muhakkak ki her toplumda vatan savunmasında kadınlar üzerine düşeni yapmışlardır. Ancak Türk kadınının milli mücadelelerdeki fedakar ve cesur tutumu tarihi belgeler ışığında göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Bu gerçekliğin tarih ders kitaplarında ihmal edilmesinin sebebinin, yine geleneksel tarih yazımı ve tarih öğretimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

2.8.4. SANATÇI KADIN İMAJI

Hayatta pek çok olayın gizemini koruduğu ve açıklanamadığı çağlarda, doğum olayının mucize olarak görülmesi kadını gizemli hale getiriyordu. Belki de kadının gizemli yanı kadını çekici kılmakta idi. Tarih öncesi çağlarda yapılmış bereketi ve doğurganlığı simgeleyen kadın heykelcikleri, kökü kadın başı ve üstü at dişi şeklindeki kadın heykelcikleri, ilk sanat eserlerinde kadınların model oluşturduğunu da göstermektedir. Kadınların sanat eserlerinde esin kaynağı olması insanlık kadar eskidir denilebilir. Elie Faure “ erkeğin sanatı, kadının aleti icat ettiğini düşünmektedir”. Erkeğin sanatını ortaya koyarken, dikkatini en fazla yoğunlaştırdığı modellerden biri muhakkak ki kadın idi (Bendason, t.b.: 10). Kadın resimden şiire, heykelden müziğe sanatın her alanında esin kaynağı olma özelliğini çağlar boyu sürdürdü ve sürdürmektedir. Kadınlar sanatın esin kaynağı olmaları yanı sıra kimi zaman dünyanın önemli mimari eserlerinin yapılmasında da etkili olmuşlardır. Babür İmparatoru Şah Cihan’ın doğum sırasında kaybettiği eşi Ercümen Banu Begüm (Mümtaz Mahal) için yaptırdığı “Tac Mahal” bu eserlerin en çarpıcı örneklerindendir (Konukçu, 2002: 756).

Sanatın esin kaynağı olan kadınlar doğal sonuç olarak tarih ders kitaplarında yer almışlardır. Hz. Meryem tabloları, Uygur prensesinin resimleri, Mona Lisa tablosu gibi eserler bu imaj için örnek gösterilebilir (Köse, 2004: 5). Kadınlar mevcut tarih ders kitaplarında sanatın esin kaynağı imajı ile yerlerini alırken, sanatçı kimlikleri ile var olamamışlardır. Bu kadınların sanatla ilgilenmediği anlamına gelmemektedir; ancak kadın tarihi ile ilgilenen pek çok araştırmacının ifade ettiği gibi kadının tarihte ve tarih ders kitaplarında görünebilme sorunudur.

Tarih kitapları veya tarih ders kitapları dokumacılık sektörünü ticari boyutuyla sorgularken, dokumacılığın sanatsal boyutunu fazla dikkate almamışlardır. Özellikle halı, kilim dokumacılığının sanatsal yönü düşünüldüğünde kadınların, Türklerin göçebelik dönemlerinden bu yana sanatın içinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Akad Kralı Sargon’un kızı ve Ur şehri ay tanrısı tapınağının baş rahibesi Enheduanna Sümer dilinde yazdığı çok sayıda şiirle edebiyat dünyasında yer alan ruhani bir lider olarak tarihe geçmiştir (Gültepe, 2008: 75).

Amr bin el- Hars’ın kızı olan Hansâ şair bir aileden gelen şair bir kadındır. İslamiyet’i kabul ettikten sonra da şairliğini devam ettirmiştir. Hz. Muhammed’in de

beğenisini kazanan Hansâ, Leyla adında başka bir kadın şairle kıyaslanmış ve dönemin erkek şairleri ile şiirler söylemiştir (Hüseyin, 1982: 192).

Abbasi Halifesi Harun Reşid'in eşi Zübeyde, zenginliğin verdiği imkanlarla Batının gözlerini kamaştıran altın ve mücevherlere sahip olduğu söylenmekle birlikte, evinde kullandığı devekuşu tüylü yastıkları ve altın kaplamalı sandalyeleri, Acem halıları, ipekli kumaşlarla süslenmiş odası, üzerinde beyitlerin yazılı olduğu duvar perdeleri ile evlerin sanatsal bakış açısıyla döşenmesinin ilk örneği olarak anlatılmaktadır. Şiiri de seven Zübeyde bu tür faaliyetleri de desteklemiştir. Oldukça yüklü bir mülkiyete sahip Zübeyde, mal varlığını hayır işlerinde de kullanmıştır. Mektepler, tekke ve hastaneler, çeşmeler yaptırmış, kuyular açtırmıştır. Fakir ve muhtaçları korumuştur. Doğu süs ve şaşaasının mucidi kabul edilmesinden dolayı sanatçı kadın imajıyla anlatıldığı gibi hayırsever kadın imajıyla da anlatılabilir (Hüseyin, 1982: 209-210).

İnsanların duygu ve düşüncelerini en güzel şekilde ifade etmeye çalışmasıyla ortaya çıkan sanatsal faaliyetlerde kadınlar da imkan bulabildikleri oranda varlık göstermekten çekinmemişlerdir. Kadınların her çağda erkekler kadar eğitim alabilmeleri mümkün olamadığı için eğitim fırsatını her kadının yakalayabildiği söylenemez. Bu fırsatı elde edebilmiş kadınlar ise ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eserler vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde ulema sınıfına mensup babalar, kızlarının eğitime de çok önem vermişlerdir. Eli kalem tutan, kendini ifade edebilen ve hatta Osmanlı'daki yeniliklerin ve gelişmelerin öncülüğünü yapan kadınların başında ulema kızları gelmektedir. Eğitimli ulema kızları yaptıkları çalışmalar ve bıraktıkları eserlerle tarihte kadınların sözcüleri olmuşlardır. Kadın tarihine yönelik yapılan çalışmalarda bu kadınların isimlerine ulaşma imkanı vardır. Ulema kızları sanatla da ilgilenmişlerdir. Özellikle şiir Osmanlı dönemlerinden beri kadınların kendilerini ifade ettikleri önemli bir araç ve tahsilli kadınların ilgilendiği bir alan olmuştur.

Amasyalı Ayşe Hubbî (Hubba) saray çevrelerine mensup meşhur Akşemseddin'in torunu, Şemsi Çelebi'nin karısıydı. Divanından başka 3000 beyitlik "Cemşit-ü Hurşit" adlı bir mesnevisi de vardı. Divan şairi Bakî'nin karısı Tûtf Hatunda devrinin meşhur şairleri arasında yer almıştı (Tuncaer, 1984: 520).

Saray içinde hırslı kişiliğiyle olumsuz ifadelerle anlatılan Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine yazdığı aşk şiirlerine kimi zaman şiirle karşılık vermiştir.

“Ey Sabâ sultanıma zar ü perişan diyesin

Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgan diyesin”

beyti Hürrem'in kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı şiire örnektir. Hürrem Sultan Kanuni'ye yazdığı mektuplarını şiirle de süslemiştir (Sakaoğlu, 2008: 181).

15. yüzyılda Zeynep Hatun, 16. yüzyılda Mihrî Hatun ve 18. yüzyılda Fitnat Hanım, 19. yüzyılda Şeref Hanım ve Leyla Hanım daha çok erkeklerin ilgilendiği gazel türü şiirler yazarak bu türde kendilerini kabul ettirmişler ve Osmanlı'nın şair kadınları olarak tarihe adlarını yazdırmışlardır. Kemal Sılay'a göre bu şair kadınların erkek söylemleriyle yazdıkları gazeller ataerkilliğin gücüne işaret etmekteydi. Bu ataerkil ortamda kadınların kullandığı erkeksi ifadeler klasik gazellerde kadın sesinin dışlanması anlamına geliyordu (Sılay, 2000: 190). Şiirlerinde erkek söylemleri kullansalar da şiirleri onları Osmanlı'nın kadın şairleri olarak günümüze kadar taşımıştır.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin derlediği Osmanlı Müellifleri adlı çalışmasında Hoca Sâdeddin Efendi'nin sülalesinden olan Âni Fatma Hanım şiirlerinin yanı sıra hat çalışmaları ile anılırken, Hersekli Ali Paşa'nın kızı Habibe Hanım, İffet Hatice Hanım, Balıkesirli Keşkek-zade ailesinden Fatma Kamile Hanım, İstanbullu Makbule Hanım, Şerif Paşa-zade Said Sîret Bey'in kızı Nesiba Tevfika Hanım, Darü'l-Muallimat'ta Farsça ve tarih öğretmenliği yapan ve aynı zamanda şair olan Nakiye Şerife Hanım, Sırrı Rahile Hanım, Safvet Nesibe Hanım, Matbû divanı olan şair Nebil Bey'in kızı Şeref Hanım, Osmanlı şairleri arasında yer almışlardır (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, 1972). İsmail Hakkı Esat Efendi'nin kızı şair Zübeyde Fitnat Hanım, Kastamonulu Bir kadının kızı Zeyneb Hanım, bir fıkıh uzmanı olan Mihrî Hatun, Şair kadı Kametizade Şeyh Mehmet Efendi'nin kızı Emetullah Hatun, Kazasker Moralızade Efendi'nin kızı Leyla Hanım Osmanlı döneminin önemli şairleri arasında hatırlanan isimlerdir. Doğu ve Batı müziğiyle de ilgilenen, şiirleri kadınlar arasında dilden dile dolaşan Nigar Hanım döneminin en tanınmış şairlerindendir. Fatma Aliye ve Şair Makbule Hanımlarla aynı dönemde yaşamış ve birlikte çalışmalar yapmışlardır. Fatma Aliye “Efsus” adlı makalesinde arkadaşlarına övgü dolu sözler söylerken, birbirleriyle dayanışma içinde olmanın mutluluğunu ifade etmektedir (Zihnioğlu, 2003: 44). Divan

şiiirlerinden seçilerek hazırlanan bir antolojide Zeynep Hatun’a ve Mihri Hatun’a da yer verilmiş olması dikkat çekicidir (Ekinci, 2007: 12)

Sultan II. Mahmud’un kızı olan Adile Sultan şiirleri ve besteleri ile sanatın içinde aktif olarak varlık göstermiştir. Yaşadıklarını şiirle ifade etmeyi tercih ederken, besteleri ile de müzik dünyasında da iz bırakmıştır. Annesini küçük yaşta kaybeden Adile Sultan;

Sonra oldu Nevfidan Kadın bana
Kendi evladı gibi sadık ana

Kimseye çeşmim yaşın sildirmedi
Validem olmadığımı bildirmedi

Dizeleri ile kendisini büyüten Nevfidan Kadın’a karşı hislerini dile getirmiştir. Yine eşi Mehmet Ali Paşa’nın ölümü üzerine;

Hoş idi halim onunla, bana şefkatli idi
Bir iyali muhabbetli, mürüvvetli idi
Düşman u dostu anlardı, dirayetli idi
Razıy-ı hüküm-ü kaza, pek ulu devletli idi.

Dizelerini yazmıştır. Adile Sultan’ın, TRT repertuarında “ gizlice şaha buyur, haney-i tenhaya buyur” sözleriyle başlayan Hicaz Hümayun makamında bestelediği ilahisi bulunmaktadır. Adile Sultan 1890 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın “Muhibbi” divanını bastırmıştır (Alpgüvenç, 2010: 196).

1918’de kurulan müzik üstatlarını ve eserlerini tanıtmaya çalışan “Mûsikî Muhibbi Hanımlar Cemiyeti” nin 80 hanım üyesi bulunmakta idi (Kurnaz, 1992: 121) .

Ayrıca müzisyen ve şairlerin dışında Esmâ İbrat, Şerife Fatma gibi hattat kadınlar, Dilhayat gibi besteci kadınlar tarihe mâl olmuş kadınlarımız arasındadır (Göksel, 1988: 138).

Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye Hanım, meşrutiyet döneminin aydın kadınları arasında en bilinenidir. Vatansever, yenilikçi yanıyla da anlatılması gereken Fatma Aliye Osmanlı Devleti’nin ilk kadın romancılarından biri olarak tarihe geçmiş, kadın hakları ile ilgili yazıları dönemini fazlasıyla etkilemiştir. Hayal ve Hakikat, Nisvan-ı İslam, Re’fet, Udî, Levayih-i Hayat, Teracim-i Ahval-i Felasife, Taaddüd-i Zevcat-ı Zeyl bilinen bazı eserleri arasındadır (Dağlı, 2002: 37).

Halide Edip Adivar'ın, Handan, Yeni Turan, Ateşten Gömlek, vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Dağa Çıkan Kurt, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Mor Salkımlı Ev, Kenan Çobanları gibi eserleri Türk Edebiyatında yerini almıştır. Halide Edip'in edebî kişiliği, çok yönlü kişiliğinin bir boyutudur. Döneminin askeri, edebi ve yenileşme faaliyetleri içinde aktif rol alan Halide Edip kadın araştırmalarında isminden en çok söz ettiren kadınlardan biridir.

Şair, hatip, tiyatro yazarı olan Fehime Nüzhet, dönemin sosyal çarpıklıklarını anlatan eserler yazmıştır. “Bir Zalimin Encamı, Adalet Yerini Buldu” adlarını taşıyan piyesleri vardır. Leyla Saz, Fehime Nüzhet'in Meşrutiyet'in ilanı üzerine yazdığı “Neşide-i Zafer” isimli marşını bestelemiştir.

İhsan Raif, Kadın şairlerimiz içinde hece veznini kullanan ilk kişidir. “Gözyaşları” adını taşıyan bir şiir kitabı olan İhsan Raif, Köse Raif Paşa'nın kızıdır. Şarkılar yazıp bestelediği bilinmektedir (Kurnaz, 1993: 13).

Avrupa tarihi de çok sayıda yazar ve şair kadın barındırmaktadır. Sophie von Laroche “Sternheimli Kızın Hikayesi” adlı mektup-romanıyla Almanların ilk kadın yazarıdır. Bettina Von Arnim, yine Almanya'nın kadın roman yazarlarından. Annette von Droste-Hülshoff Avrupa'da yazdığı şiirler ve tiyatro eserleriyle tanınmıştır. Fransız Aurora Dudevant kayınvalidesinin kendi soyadını kullanmasına izin vermemesi üzerine roman ve diğer eserlerinde George Sand takma adını kullanmıştır. “Tom Amcanın Kulübesi” adlı eserin yazarı Harriet Beecher Stowe, kölelere yapılan haksızlıklarla mücadele etmiştir.

Yerli ve yabancı yazar ve şair kadınların yanı sıra, edebiyatın ve sanatın çok farklı kollarında da kadınlar görülmektedir.

Edebiyatın türlerinden biri kabul edilen ağıtlar çoğunlukla kadınların ürünleri kabul edilebilir. Tarihte de ağıtçı kadınların varlığı bilinmektedir. Gelin olan kızının, askere giden oğlunun arkasından ve cenazelerde acılarını, özlemlerini ağıtlar şeklinde dile getiren kadınlar edebiyatta bu türün oluşmasında önemli yere sahiptir (Kolivar, Çelik, 2007: 87).

Osmanlı kadınlarının tiyatro alanında kendilerini göstermeleri zaman almıştır. Tiyatroda daha çok Ermeni ve Rum kadınlar varlık göstermiştir. 10 Kasım 1918'de Behire, Memduha, Beyza, Refika ve Afife adlı kızlar Darülbedayi'ye girmişler; fakat

bir kısmı ayrılmıştır. Afife ve Refika sahne gerisinde çalışmışlardır. İlk defa Afife “Jale” takma adıyla Kadıköy Apollan Tiyatrosu’nda sahneye çıkmıştır. Ancak “Tatlı Sır” ve “Odalık” oyunlarında polis baskını ile karşılaşmıştır. Bu alışma sürecinden sonra Seniye, Şaziye (Moral), Münire (Neyire Neyir), Bedia (Muvahhit), Huriye, Hikmet ve Ruhat hanımlar, Afife Jale’nin ardından sahnelerde görünmeye başlamışlardır (Kurnaz, 1992: 138).

Kadınların, pek çok sanat eserinin oluşma aşamasında bu eserlere esin kaynağı olması sebebiyle tarih ders kitaplarında “sanatın esin kaynağı” olarak yer almaları kaçınılmazdır. Ancak kadınların sanatçı kimlikleri ile tarih ders kitaplarında yer bulamamaları ciddi bir eksikliklerdir. Kadınların sanatçı kimlikleri ile ders kitaplarına yansıtılması, tarih ders kitaplarında görülen bu eksiğin giderilmesini sağlayacaktır.

2.8.5. ALANINDA İLK, İLKLERİ BAŞARAN, REFORMİST⁵ VE ÖNCÜ KADIN⁶ İMAJI

Reform, daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik ve iyileştirmeye, ıslahat ve düzeltmeye denmektedir. Reformist ise toplumda görülen iyileştirmeye açık kurumların ıslah edilmesi için çaba sarf eden kişidir. Daha iyi şart ve imkanlara kavuşmak için verilen mücadeleler reformun özünü oluşturmaktadır. Bu anlamda reform her çağ ve dönem için geçerlidir denebilir. Sonuç olarak reformlar ciddi değişimleri de beraberinde getirmektedir.

Değişim, olumlu veya olumsuz hayatın bir parçasıdır. İnsanlık dünya hayatına başladığı günden itibaren değişim olgusuyla iç içe olmuştur. Daha iyi duruma gelmeyi umarak ve isteyerek yapılan büyük çaplı düzeltme hareketleri reform olarak değerlendirilmektedir. İnsan hayatında değişim döngüsel bir seyir izler. Çevredeki değişim insanı etkiler, değişen insan çevresini değiştirmek ister. Bu döngüsel süreçte kadınlar yaşanan değişimlerden etkilenmişler ve değiştikçe olumsuz gördükleri şartları değiştirmek istemişlerdir. Toplumlarının ıslah çalışmalarında öncülük yapmaktan çekinmemişlerdir.

⁵ Reformist: Daha iyi, daha düzgün hale getirmek için yapılan değişiklik ve ıslahatlarda rol alan kişi; düzeltilmesini gerekli gördükleri sorunları, giderebilmek için çaba gösteren kişi.

⁶ Öncü: Önden giden, önde giden; mevcudun dışında yeni bir çıkış açan

Toplumlarında ve dönemlerinde kendilerine çok fazla hareket alanı bırakılmayan tarihin kadınları, toplumda pek çok eleştiriyi veya riski göze alarak dönemlerinde ilk sayılacak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kadınları yenileşme sürecine götüren sebepler yaşadıkları dönemin kadınlar açısından olumsuz kabul edilebilecek şartları, yaptıkları gözlemler ve sorgulamalarıdır. Daha genel bakış açısıyla kadınların adalet arayışlarıdır. Fırsatını bulabilen kadınlar kimi zaman toplumlarının olumsuz şartlarını düzeltmeye çalışmışlar ve toplumlarındaki değişimlerin öncüsü olmuşlardır. Bu eleştirel bakış açıları ve öncü hareketleri onları reformist olmaya yöneltmiştir. Toplumlarda öncü olmaları bazen de ihtiyaçlar doğrultusunda gelişmiştir. Öncü olmak reformist olmayı, reformist olmak ise öncülük yapmayı gerektirmektedir. Bu sebeple reformist ve öncü kadın imajı birlikte ele alınmıştır.

Osmanlı'da modernleşmeyle birlikte kadının değişimi de gereklilik olarak görülmüştür. Beklenen değişikliğin gerçekleşmesi kadının değişmesi ile mümkündür. Geleneksel içe dönük aile yapısının dışa açılımı Tanzimat'la başlamıştır. Kadının kamusal alana çıkmasının öncü kuvveti eğitim olmuştur. Osmanlı'daki ulema ve aydınlar kız çocuklarını kendileri ve gerekirse özel hocalarla eğitmişler ancak sıradan halkın kız çocuklarının eğitimi için yasal düzenlemeler gerekmiştir. 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile kızlara eğitim zorunluluğu getirilmiş, kızlara eğitim veren okullar açılmıştır. Kızlar 1911'de liseye, 1916'da üniversiteye gitmeye başlamışlardır (Meriç, 2000: 194). Kız okullarının artması ile birlikte bu okullarda eğitim alabilen kız çocukları, aldıkları eğitimin yardımıyla ve ulema kızları ile birlikte değişim sürecine katılmaya başlamışlardır. Dârül-muallimât'tan mezun olarak 1873'lü yıllarda kız rüştiyelerinde görev alan Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi Müdiresi Fatma Hanım, yine bu rüştiyenin öğretmenlerinden Fethiye Hanım, Münire Hanım, riyaziye hocası Fatma Nigâr Hanım eğitim tarihimizde görev alan ilk hanım öğretmenler olarak kabul edilmektedir (Kurnaz, 2011: 33).

Kadınlar, sanattan bilime, siyasetten ekonomiye, insanı ilgilendiren her alanda yerlerini alırken, toplumsal tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu tepkilere rağmen isteklerini gerçekleştirmeye çalışan kadınların sayısı az değildir. Edebiyat alanındaki gelişmelere duyarsız kalmayan kadınlar bu alanda yaptıkları çalışmalarla alanlarında ilk olma özelliğini kazanmışlardır.

15. yüzyılın ünlü şairi Necati Bey tarafından Mihri Hatun’a yöneltilen öfkeli eleştiriler buna örnek gösterilebilir. Kaynaklara göre Mihri Hatun, Necati Bey’in şiirlerinden çok etkilenecek nazireler yazmıştır. Bu harekete sevinmeyen Necati Bey,

Ey Benim şiirime nazire diyen
Çıkma râh-ı edepten eyle hazer

Dime ki işte vezn-i hafiyede
Şi’rüm oldu Necati’ye hem-ser

Dörtlüğü ile öfkesini ifade etmiştir.

“Ey benim şiirime nazire diyen,
Çıkma edep yolundan nezaket göster,

Deme ki işte vezin ve kafiye,
Şiirim oldu Necati’ye eş”

anlamında ki dizeleri Mihri Hatun’u kendine denk görmediğini ortaya koyarken, bir kadının kendi şiirlerine denk şiirler yazmaya çalışmasını edep yolundan çıkma olarak yorumlamıştır (Sılay,2000: 203).

Züleyha Zafer Hanım, 1877’de yazdığı “Aşk-ı Vatan” adlı eserle ilk romanı yazmış olmasına rağmen Fatma Aliye yazdığı beş romanla ilk kadın romancımız olarak kabul edilmiştir. Ancak Selma Rıza Feraceli’yi “Uhuvvet” adlı romanıyla ilk romancı olarak kabul edenler de bulunmaktadır. Nurullah çetin, Fazıl Alsan, aynı zamanda ilk kadın gazeteci olan Selma Rıza Feraceli’nin Uhuvvet (1892) adlı romanının ay farkı ile Fatma Aliye’nin romanından (Muhadarat) önce yayınlandığını belirtmektedirler (Canbaz, 2010: 21). Fatma Aliye 1889 yılında George Ohnet’in Volonte adlı romanını “Meram” adıyla çevirmiştir. Bu romanı da “bir hanım” imzasıyla yayınlamıştır. Böylece Fatma Aliye ilk kadın çevirmen özelliğini de kazanmıştır. Fatma Aliye diğer çevirilerinde “Mütercime-i Meram” takma adını kullanmıştır. Yayın hayatına takma adla giren Fatma Aliye “Muhadarat” adlı ilk romanını kendi adıyla yayınlamıştır. Yaşadığı dönemde her türlü konu ve sorunla ilgilenmiş ve pek çok alanda ilk olmayı başarmıştır. Ahmet Midhat Efendi’nin destekleri onun tanınmışlığını artırmıştır. Ancak örneklerden anlaşıldığı gibi Fatma Aliye’nin eserlerinde kendi ismini açıkça belirtmesi için zaman gerekmiştir. Meşrutiyet döneminde dergilere yazılar gönderen bazı kadınlar da yazılarının altına “bir hanım” gibi belirsiz ifadeler yazmayı uygun bulmuşlardır. Yine de Ahmet Midhat Efendi, Fatma Aliye ve Emine Semiye’nin babaları Ahmet

Cevdet Paşa gibi çok sayıda Osmanlı'nın erkek aydınları, kadınların değişim ve gelişim çabalarına desteklemekten çekinmemişlerdir.

Meşrutiyet döneminin çok yönlü kadınlarından biri olan İhsan Raif, kadın şairler içinde hece veznini kullanan ilk kadın olmuştur.

Belkıs Şevket Hanım, ilk kez uçağa binen hanım olarak, kadınlar arasında heyecan oluşturmıştır. Günümüzden bakıldığında önemli kabul edilemeyecek bu olaydan, Hint Müslüman kadınları çok etkilenmişler, Belkıs Şevket Hanım'ı kutlayarak, ona hediyeler göndermişlerdir. Bu haber, 1914'te Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin çıkardığı "Kadınlar Dünyası" adlı derginin 138. Sayısında Osmanlı ve İslâm kadınlığı adına duyurulmuştur. Belkıs Şevket Hanım'ın uçağa binmesi konusunda eleştiri getiren Tasvir-i Efkar'da ki yazıya karşılık Aziz Haydar, "Bunu mu Beklerdik?" başlıklı yazısıyla, cevap vermiştir (Demirdirek, 1993: 51).

Şükûfezar, yalnızca kadınların çıkardığı, sahibi kadın olan ilk dergidir. Bu derginin sahibi Arife'dir. Arife, derginin ilk sayısında "Biz saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin hande-i ihtizasına (alaycı gülüşüne) hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini isbat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek şâhreh-i s'ay ü amelde (çalışmanın açık ve doğru yolu) mümkün olduğu kadar pâyendâz-ı sebat (ayak diremek) olacağız" diyerek derginin çıkış amacını açıklamıştır. Arife, Maârif Nazırı Münif Paşa'nın kızıdır. Derginin çıkarılmasında babasının desteklerini de almıştır.

Balkan ve Sakarya Savaşlarında yaralılara hastabakıcılık yapan Halide Edip, Milli Mücadeledeki yararlı hizmetlerinden dolayı Atatürk'ün takdirini kazanarak onbaşı rütbesini almıştır. Böylece onbaşı rütbesi alan ilk kadın olmuştur.

Dönemlerinde öncülüğe soyunmuş ve ilkleri başarma cesaretini göstermiş kadınlar cesaretleri ve azimleri ile bilimsel dünyadaki gayretleri ile de tarih ders kitaplarında yerlerini almayı hak etmektedirler.

Eşi pierre Curie ile birlikte radyoaktif üzerine çalışan Marie Curie, adını bilim tarihine yazdıran öncü kadınlardan biridir. Madam Curie, 1908'de Sorbonne'da görev yapan ilk kadın profesör olmuştur. Ayrıca Nobel ödülü alan ilk kadın olarak da tarihe geçmiştir. İkinci kez Nobel ödülü almaya layık bulunan Curie iki kez Nobel Ödülü alan ilk kadın olmayı da başarmıştır (Çimen, 2008: 163).

Yüzyıllarca Sümer, Babil, Mısır, Yunanistan ve Roma gibi antik uygarlıklarda, Kolomb öncesi Amerika’da, ebelik, hastabakıcılık yapan, hasta tedavi eden kadınlar, sağlıkçı olarak saygı görmüşlerdir. İslam dünyasında Uhud Savaşı (625) sırasında Hz. Muhammed’in ailesi de dahil genç kadınlar yaralılarla ilgilenmişler, hastabakıcılık yapmışlardır. Hendek Savaşı’nda (627) Eslem Kabilesi’nden Rufeyde’nin yaralıları tedavi ettiği çadır, askeri bir hastane işlevi görmüştür. Savaşlarda tedavi ve bakım hizmetleri yapan kadınlara “yaraları saran, merhem sürerek tedavi eden” anlamında “Asiye” denmiştir. Ebelik ve hemşirelik tarih boyunca kadınların kabul görüldüğü alanlar olmuşlardır. Ancak kadınların hekim olarak kabul edilmeleri için mücadele vermeleri gerekmiştir. Sadece İtalya’daki tıp okulları kadınlara açık olmuştur. Salerno Tıp Okulu’nda çok sayıda kadın hekim yetişmiştir. Bunların en ünlüsü Trotula’dır (öl.1097). Bolonya Üniversitesi Mezunu Maria Dalle Done (1778-1842) tıp doktorası yapan ilk kadın hekim olarak tarihe geçmiştir. 19. yüzyılda ABD’de hekim olma mücadelesi verenlerin başında Harriot Hunt gelmektedir. Elizabeth Blackwell (1821-1910) 17 tıp okulundan ret cevabı almasına rağmen mücadelesinden vazgeçmemiş ve sonunda The Geneva College of Medicine’a kabul edilmiştir. İngiliz kadınlara tıp okulunun kapıları Sophie Jex Blake’in (1840-1912) mücadeleleri ile açılmıştır. 1890 yılında; İsviçre’de 40, İsveç’te 5, İspanya’da 2, Romanya’da 2 ve Belçika’da 1 kadın doktor bulunmakta idi. Osmanlı Devleti’nde ebelik yapan, geleneksel yöntemlerle hasta tedavi eden kadınlar bulunmakta idi. Abdülmecit’in kendini tedavi eden Meryem Kadın’a maaş bağladığı bilinmektedir. 1872’de Yıldız Sarayı’ndaki 10 müslüman hekimden biri, Tabibe Gülbeyaz Hatun idi. Kızların tıp fakültesine kabulü ise hemen olmamıştır. Türkiye’nin ilk kadın doktorları tıp eğitimlerine yurt dışında başlamışlardır (Yıldırım, 2006: 50).

Türkiye’nin ilk kadın doktoru, tıp eğitimini Almanya’nın Würzburg Üniversitesi’nde yaparak Türkiye’ye dönen Safiye Ali’dir. Çocuk hastalıkları uzmanı olan Safiye Ali, 1930’a kadar İstanbul Nuruosmaniye’deki muayenehanesinde çalışmış 1930’da tekrar Almanya’ya dönmüştür. İngiltere’de eğitim görmüş olan Dr. Hayrünnisa, Almanya’da öğrenimini tamamlayan Dr. Fatma Arif Atasagun, Dr. Semiramis Haydar, Dr. Suat Giz, Dr. Rıfat Tezel hanımlar bu alandaki öncülerdir. Türkiye’de kızların tıp fakültelerine kabulü diğer fakültelere nazaran geç olmuştur. 10 genç kız Rektör Besim Ömer Paşa’nın teşebbüsüyle 1922-1923 ders yılında Haydarpaşa Tıp Fakültesinde öğrenime başlayabilmişlerdir. Bu kızlardan altısı 1928’de

diplomalarını almışlardır. Ancak bu mezun kızların devlet sektörü olan Sağlık ve Sosyal yardım Bakanlığında işe alınmaları 1930'da gerçekleşmiştir. Bu altı mezundan prof. Dr. Müfide Kazım (Küley) ve Dr. Fitnat Celal iç hastalıkları uzmanı, Dr. İffet Naim onur, ortopedi uzmanı, Dr. Sabiha Süleyman çocuk hastalıkları uzmanı, Dr. Suat Rasim, genel cerrahi uzmanı, Dr. Hamdiye Abdurrahman Hanım fizik tedavi ve deri hastalıkları uzmanı olmuşlardır.

Alanında ilk olan kadınlar, kadınları çalıştıkları alanlara kazandırmak için, çalışmalarına devam etmişlerdir. Kendi başarısıyla yetinmeyen bu kadınlar, alanlarında hem ilk hem öncüdürler. Öncü çalışmaları, alanında ilk olan kadınlara tarihsel bağlamda ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Florence Nigtingale'in 1869'da açtığı "Kadınlar Medikal Koleji"nden bir yıl sonra mezun olarak Amerika'nın ilk eğitilmiş hemşiresi olan Linda Richards ABD'de ve Japonya'da hemşireliğin öncülüğünü yapmıştır (Çimen, 2008: 138).

1909 yılında kurulan İstanbul Tıp Fakültesi diş hekimliği okulu ilk mezunlarını 1926'da vermiştir. Şadiye Güvendire 175 öğrenci arasında başarıyla mezun olmuş ve Afganistan'a giderek Afgan kızları için dişçilik okulunun temelini atmıştır. Hatice Hanım ise dönemin ikinci mezunudur.

Türkiye'nin ilk kadın yol ve köprü mühendisi olan Melek (Erbul) ve Sabiha Rifat (Gürayman) 1933'te 23 erkek arkadaşıyla birlikte mezun olarak mühendislik hayatlarına başlamış alanında ilk olma özelliğini taşıyan iki kadındır. Melek Erbul Hanım Bursa Nafia Müdürlüğüne, Sabiha Rifat Hanım Ankara Nafia Müdürlüğüne atanmışlardır. Sabiha Hanım 1935'te Ankara-Beypazarı yolu üzerinde kemer köprü inşaatını yönetmiştir. Bu köprüye Sabiha Hanım'a atfen "kız Köprüsü" de denilmektedir.

İzmirde 1923'te doğan Şerife Feriha Sanerk, 1951'de kaymakamlık sınavını kazanmış; fakat Emniyet Genel Müdürlüğüne komiser muavini olarak atanmıştır. Şerife Feriha hanım ilk kadın polis şefi olarak, ilk sırada olmayı başarmıştır. Şerife Hanım Kasım 2010'da 87 yaşında iken ölmüş ve Antalya'da defnedilmiştir. (<http://www.haberler.com>)

Sara Akdik ve kendisiyle aynı zamanlarda çalışmaya başlayan Lutfiye Irmak, ilk kadın botanikçilerimizdir. Sara Akdik, 1897'de Girit'te doğdu. Ortaöğrenimini

İstanbul'da Alman Lisesi'nde yaptı ve bu okuldan 1918'de mezun oldu. İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi Tabiiye kısmından 1921'de ilk mezun olan kız öğrencilerdendir. Mezuniyetinden sonra, Çamlıca, Erenköy ve İstanbul Kız liselerinde ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmen ve yönetici olarak görev yaptı. 1933 üniversite reformundan sonra, yabancı dil bilmesi nedeniyle üniversiteye çağrılan Sara Akdik 1934'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi İspençiyari Nebatat ve Genetik Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmaya başladı. Bu enstitüde Prof. Alfred Heilbronn ile çalışmalar yapmıştır. Doktora derecesini Lütfiye Irmak (1938), Mehpare Başarman Heilbronn (1938), Sıdika Aydın (1941), Mürüvvet Hasman (1942) ve Nebahat Yakar Tan'dan (1943) sonra tamamlamakla birlikte, Sara Akdik'i, İstanbul Üniversitesi'nde kendisiyle hemen hemen aynı zamanda çalışmaya başlayan Lütfiye Irmak ile birlikte ilk kadın botanikçimiz olarak anmamız gerekmektedir (<http://www.cumhuriyet.com.tr>).

Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde ettikleri ilk ülke yeni Zelanda olmuştur. Bu hakkın elde edilmesinde yeni Zelanda'lı kadınların önemli çabaları söz konusudur. Ancak bu kadınlara da öncülük eden kadın Kate Sheppard (1847-1934)'dır. Liverpool doğumlu Kate Sheppard Yeni Zelanda'ya 1869'larda gelmiştir. Bu ülkede bulunduğu yıllarda kadınların oy hakkını alması için verdiği mücadeleler meyvesini vermiş ve seçimlerde dünyada kadınların oy kullanabildiği ilk ülke olmayı başarmışlardır. Yeni Zelanda'lı kadınların seçme-seçilme hakkını elde etmesi diğer ülkelerde yankı bulmuş ve örnek teşkil etmiştir (<http://katesheppard.com/>). Türk kadını ise seçme seçilme hakkını 1934'te elde edebilmiştir.

1934'te Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle, kadınlar yeni Türk devleti meclisinde de görülmeye başlanmıştır. Prof. Dr. Afet İnan bir konferansında ilk kadın milletvekillerinden olan “Satı Kadın” ile ilgili anısını şu şekilde anlatmıştır:

“1935 Temmuz’unda aynı otomobilde Atatürk ile birlikte Kızılcahamam’a gidilmektedir. Ankara yakınında ki Kazan köyünden geçilirken, köylünün yol kenarında Atatürk’e tezahüratta bulunmaları nedeniyle durulur. Köyün Muhtarı bir kadındır. Köylüyü tertibe soktukten sonra, köylü adına gayet içten ve düzgün bir söylev verir. Atatürk duygulanır, teşekkür eder. Tekrar hareket edildiği zaman, yanındaki Afet İnan ve Nuri Conker’e: “İşte hayalimdeki Türk kadın mebus.” der.

Satı Kadın bir müddet sonra Yeni Türk Devleti’nin ilk kadın milletvekillerinden biri olarak mecliste yerini almıştır.

Satı Kadın dışında, Mebrure Gönenç (Afyon), Şekibe İnel (Bursa), Huriye Önez (Diyarbakır), Dr. Fatma Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bediz Morova (Konya), Mihre Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Gökay (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon) 1935'te meclise milletvekili olarak giren ilk kadınlardır (Göksel, 1988: 172-173).

Mustafa Kemal Atatürk, yetenekli bulduğu bazı kız çocuklarını manevi evladı olarak kabul etmiş ve onların eğitimleri ile de ilgilenmiştir. Bunlardan biri Afet İnan'dır. Yine manevi kızlarından bir olarak kabul edilen Sabiha Gökçen, Eskişehir Havacılık Okulu'nda Sami Uçan ve Muhittin Bey'den özel uçuş eğitimi almış, 25 Şubat 1936'da ilk defa motorlu uçak ile uçmaya başlamıştır. Sabiha Gökçen'in, uçuş eğitiminde gösterdiği başarılarından dolayı, Atatürk kendisine şunları söylemiştir:

“Beni çok mutlu ettin... Şimdi artık senin için planladığım şeyi açıklayabilirim... Belki de dünyada ilk askerî kadın pilot olacaksın... Bir Türk kızının dünyadaki ilk askerî kadın pilot olması ne iftihar edici bir olaydır, tahmin edersin değil mi? Şimdi derhal harekete geçerek seni Eskişehir'deki Tayyare Mektebi'ne göndereceğim. Orada özel bir eğitim göreceksin ”

Gökçen, brövesini aldıktan sonra Eskişehir'deki 1. Hava Alayı'nda 6 ay görev yapmış, Trakya ve Ege manevralarına katılmıştır. 1937 yılında Tunceli'de çıkan ayaklanmayı bastırmak için başlatılan Dersim Harekâtı'nın hava saldırısı safhasında yer alarak “dünyanın ilk kadın savaş pilotu” olmuştur. Bu harekâta gösterdiği üstün başarı sebebi ile, cumhurbaşkanı, başbakan ve genelkurmay başkanı'nın da katıldığı bir törenle kendisine “Türk Hava Kurumu Murassa (İftihar) Madalyası” verilmiştir. 30 Ağustos 1937'de askerî uçuş brövesi almıştır. 1996'da Amerikan Hava Kurmay Koleji'nin mezuniyet töreni için düzenlenen “Kartallar Toplantısının” onur konuğu olarak katıldığı Maxwell Hava Üssü'ndeki törende “dünya tarihine adını yazdıran 20 havacıdan biri” seçilerek bu ödüle layık görülen ilk ve tek kadın havacı olmuştur. Böylece havacılık kariyerinin en büyük ödülünü almıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Sabiha, 22.12.2010).

Amelia Earhart ise, 1932'te Atlantik'i tek başına uçarak geçen ilk kadın olarak, döneminde pek çok kadına ilham kaynağı olmuş ve kadınların havacılığa ilgisinin artmasına sebep olmuştur. Amerika Kongresi tarihte ilk kez bir kadına “Seçkin Uçuş

Nişanı'nı (The Distinguished Flying Cross)" ödülünü vermiştir. Hawaii'den California'ya Pasifik'i uçarak geçen ilk insan olan Earhart, çok sayıda rekor denemeleri yapmıştır. Uçuş alanında pek çok ilke imza atmıştır

16 Haziran 1963'te Vostok Roket'i ile ve Chaika (Martı) telsiz kodu ile uzaya gönderilen Valentina Vladimirovina Tereşkova, uzaya giden ilk kadın oldu. Bir tekstil fabrikasında işçi iken 1963'de girdiği Rus uzay hizmeti bundan sonraki çalışma alanı oldu. 1997'de bu hizmetten emekli oldu. Sovyetlerin en yüksek nişanı sayılan Lenin Nişanı, BM Barış Altın Madalyası, Simba Uluslar arası Kadın Hareketleri Madalyası ve Joliot-Curie Altın Madalyası gibi çok sayıda ödül aldı. 1975'te Meksika'da yapılan "Birleşmiş Milletler Uluslararası Kadın Yılı Zirvesi"nde ülkesini temsil eden Tereşkova uzay çalışmalarının dışında çok sayıda politik görevler üstlenmiştir.

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesini bitiren Türkan Akyol, 19 Mart 1971'de Nihat Erim'in kurduğu hükümette sağlık bakanı görevini üstlenmiştir. Bu görev ona yeni Türk devletinin ilk kadın bakanı olma vasfını kazandırmıştır. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi rektörlüğü de yapan Türkan Akyol, Türkiye'nin ilk kadın rektörlerinden birisi olarak da tarihe geçmiştir (<http://tr.wikipedia.org>).

Bilim, sanat alanında ilk olma fırsatı yakalayan kadınlarla birlikte, düşünce dünyasındaki faaliyetleri ile toplumun değişimine katkıda bulunmuş çok sayıda kadın hem dünya tarihine hem de Türk tarihine adını yazdırmıştır. Bu kadınları reformist olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

19. yüzyıl şairlerinden Leyla Hanım, cesaretli tavırlarıyla ün yapmıştır. Macar Osman Paşa'nın kızı şair Nigâr Hanım, Mustafa Celaleddin'in kızları Osmanlı başkentine alafranga hayat tarzı getirenler arasındadır. Pek çok konuda olduğu gibi Osmanlı ulemasının kızları Osmanlı feminizmi olarak ifade edilen hareketlerin ve modernleşmesinin de öncülerinden olmuşlardır (Ortaylı, 2001: 56).

Arjantin'li diplomat Jorge Blanco Villata'a göre, "Latife'nin reformların gerçekleştirilmesinden, özellikle de kadınların kurtuluşuna ilişkin reformlarda rol oynamasından Mustafa kemal hoşnut kalmış, onunla gurur duymuştur. Ancak o, katılımcılığı ile Türkiye cumhurbaşkanının karısı olma konumunun çok ötesine geçmiştir (Çalışlar, 2006: 75). Nezihe Muhiddin'e göre de, kadınsız inkılap olamazdı. Kadın hakları ve kadının yönetime katılması için önemli mücadelelerde bulundu. Kadınları siyasette yer alabilmeleri için hem düşünceleri ile hem de faaliyetleri ile

örneklik teşkil etti. İlerleyen yıllarda yönetimin dışında bırakıldığı iddia edilen Nezihe Muhiddin kendi adına sonuç alamasa da, Türk kadınının her alanda ilerleyişi konusunda inkar edilemez boyutta katkıda bulunmuş bir kadın olmuştur (Zihnioğlu, 2003: 22)

Dünyanın en önemli değişim olaylarında kadınların hareketleri onların, öncülüğünü kanıtlar niteliktedir. Bu öncü ve reformist hareketleri, kadınları zor durumlarda bırakmıştır. Ciddi değişimlerin insanlara hazır olarak sunulması söz konusu olmamıştır. Büyük değişimler için emek vermek ve mücadele etmek kaçınılmazdır. Türk ve dünya kadınları değişim istedikleri alanlarda mücadele verirken, hem toplumdaki ataerkil yapı ve statüko ile baş etmek zorunda kalmışlar, hem de toplumun değişime karşı oluşturduğu dirençle yüzleşmişlerdir. Bu anlamda kadınların değişim ile ilgili mücadeleleri daha fazla çaba gerektirmiş gibi görünmektedir.

“Haksız güce karşı direnmek, bedensel bir zevktir” diyen Paris’li Germaine De Stael-Holstein, fikirlerinden dolayı Napoleon Bonaparte’ın öfkesine maruz kalmıştır. Dönemi için fikirleri aykırı, tehlikeli ve ahlaksızcadır. Napoleon tarafından Paris’ten sürülen Germaine bundan sonraki ömrünü Paris dışında geçirmek durumunda kalmıştır (Kohlhagen, 2004: 29).

Tarihin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilen Fransız İhtilali’nde kadınlar ön saflarda yer almışlardır. 1 Ocak 1789’ da Fransa’da kadınlar, reform coşkularını dile getiren bir dilekçe sunmuşlardır. Kadınların şikayetleri öncelikli olarak eğitim hakkı ve toplumsal sorunlarla ilgilidir. Tüm devrim boyunca kadınlar ön saflarda aktif bir rol üstlenmişlerdir. 5-6 Ekim 1789’da Parisli kadınların Versailles’a yürümeleri özgürlüğün ve anayasal düzenin kabul ettirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yürüyüş günümüze kadar devrimin ilk döneminin simgesi haline gelmiştir. Fransız İhtilali öncesi faaliyetleri ve yazıları ile kadın düşmanlığını, sömürgecilik ve köleliği eleştiren Olympe de Gouges “Kadın idam sehpasına çıkma hakkına sahip olduğu gibi, konuşmacı kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır” demiştir. 1793’de Kraliçe Maria Antoinette’den sonra giyotine gönderilen ikinci kadın olmuştur. Cinsine özgü özellikleri göz ardı ederek, doğasının dışına çıkmaya çalışmakla suçlanan Manon Roland da idam edilen kadınlardan biri oldu. Fransa’da kadınların yaptığı yurttaşlık mücadelesinin bedeli kadınlar açısından ağır olmuştur De Gouges’in idamından üç gün önce tüm kadın örgütleri yasaklanmıştır.

Fransız İhtilali sonrası Emilie von Berlepsch Almanya’da kadınların kendi ayakları üzerinde durması gerektiğine dair fikirleri ile basının kadın düşmanı tonuna eleştirilerde bulunmuştur. Fransız ihtilalinin etkileri Hollanda ve İtalya gibi ülkelerde de hissedilmiştir. İtalyan Eleonora Fonseca Pimentel soylulara verilen ayrıcalıklara karşı çıkmıştır. “Monitore Napoletano” adlı derginin yayıncısı ve editörü olan Pimentel 1799’da yüz asi ile birlikte idam edilmiştir. İtalya’da da kadınlar seçme-seçilme hakkı ve eğitim hakkı gibi taleplerle mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu mücadeleler uzun yıllar devam edecektir (Bock, 2004). Ancak kadınların bu çalışmaları kadınların toplumsal değişimlerdeki çabalarını ve reformist yanlarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Harriet Beecher Stowe, “Tom Amcanın Kulübesi” adlı eseriyle köleliğe karşı mücadele etmiş, bu eseriyle Amerika’da kölelik sisteminin sarsılmasına yol açmıştır. ABD başkanı Abraham Lincoln, kendisiyle karşılaştığında “Demek bu savaşı başlatan kitabı yazan küçük kadın sizsiniz.” demiştir. Abraham Lincoln’un bu sözü Stowe’un ABD’de ki köleliğe yönelik değişimde etkisinin boyutunu göstermektedir.

1865’te sona eren iç savaştan sonra Amerika’da kölelik kaldırılmıştır. Ancak insanların zihninde ırk ayrımcılığına dair izlere rastlanmaktadır. Amerika’da ırk ayrımcılığı ile mücadele ederek bazı haklar elde edenler arasında cesareti ile dikkat çeken kadınlar bulunmaktadır. 1 Aralık 1955’te bindiği otobüste yerini otobüse binen beyaz yolcuya vermesini isteyen şoförün sözüne itaat etmeyen Rosa Parks adlı siyahi kadın tutuklanarak polis merkezine götürülmüştür. Bu olay Amerika’daki siyahların toplu taşıma araçlarını protesto etmelerine neden olmuştur, otobüs şirketleri bu tip uygulamaları kaldırmak zorunda kalmıştır. Rosa Parks’ın cesaretli tavrı Amerika’da siyahlar lehine bazı kararların alınmasında tetikleyici rol oynamıştır. 1996’da Amerika’da bir sivilere verilen en yüksek nişan olan “Başkanlık Hürriyet Madalyası”na layık görülmüştür. Cenazesinde Amerikan eski Başkanlarından Bill Clinton “Rosa herkesin özgür olması gerektiğini görmemizi sağladı” diyerek, Rosa Parks’ın Amerika tarihindeki önemini ortaya koymuştur.

Amerika’nın ilk siyahi spikeri olan Oprah Winfrey, parçalanmış bir ailenin çocuğu olarak büyümüştür. Okulda kıvrak zekası ve hazırcevaplığı hocalarının ile dikkat çekmiştir. 17 yaşında Nashville’deki bir radyoyu ziyareti sırasında sesi beğenilmiş ve piyes seslendirmesi istenmiştir. Tenesse Devlet Üniversite’sinde ikinci

sınıf öğrencisi iken Nashville’de ilk siyahi televizyon sunucusu olarak işe başlamıştır. Televizyonculuk hayatına show programları ile devam eden Winfrey, 1986’lı yıllarda “Oprah Winfrey Show” ile çok sayıda izleyici kitlesine sahip olmuştur. Ulaştığı şöhreti ve maddi gücünü Oprah Winfrey Vakfı’nı (The Oprah Winfrey Foundation) kurarak eğitim için kullanmıştır. Eğitimin özgürlüğe açılan kapı olduğunu düşünen Winfrey, okullar yaptırmış, daha iyi eğitime layık olduklarını düşündüğü öğrencileri desteklemiştir. Eğitim üzerine yaptığı çalışmaları Güney Afrika’ya da uzanmıştır. Çok sayıda öğrenciye gıda, giysi, kırtasiye yardımı yapmakla kalmamış, burada “Oprah Winfrey Liderlik Kız Akademisi”ni açmıştır. Alanında ilk olan Oprah Winfrey aynı zamanda hayırsever kadın yönüyle de dikkat çekmektedir (Çimen, 2008). Oprah Winfrey, alanında ilk olma fırsatını yakalayan siyahi bir kadın olarak yetinmemiş ve değişimin sürekliliğini sağlamak amacıyla eğitime önem vermiştir. Rosa Parks’ın ırk ayrımcılığı ile ilgili başlattığı mücadelenin geldiği nokta açısından dikkat çekici bir örnektir, Oprah Winfrey.

Polonya ve Almanya’da sosyalist hareketin en güçlü öncüsü olan Rosa Luxemburg, kimilerine göre Avrupa’daki komünizmin gerçek lideridir. Kitleler eylemlerin ve grevlerin işçilerin sosyal haklarını kazanmada etkili bir yol olduğunu savunmuştur. Avrupa’nın düşünce tarihinde silinmez bir iz bırakan Rosa Luxemburg, faaliyetleri ve sosyalizm adına verdiği mücadele ile reformist bir kişilik sergilemektedir. 1919’un Ocak ayında Alman askerleri tarafından öldürülmüştür.

Simone de Beauvoir, 1949’da yazdığı “İkinci Cins (Le Deuxieme Sexe)” adlı kitabıyla 70’lerdeki kadın hareketlerinin tetikleyicisi olmuş ve feminizm teorisyeni kabul edilmiştir. Kadının “öteki” olarak görülmesinin nedenlerini ve sonuçlarını eserlerinde tartışmıştır.

Çin’in komünist lideri Mao Zedong’un eşi olan Jiang Qing, eşi Mao’nun Çin’i komünistleştirme sürecinde ülkenin kültürel devrimini sağlamak görevini üstlenmişti. Komünizmin Çin’de tam olarak yerleşmesinin kültürel devrimle ve eğitimle mümkün olacağını düşünen çift, bunu şiddet ve baskı kullanarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Jiang Qing, kültür devrimi sırasında 727 bin Çinliye işkence etmekle suçlanarak yargılanmıştır. Yargılanması sırasında haklı olduğunu savunan Jiang Qing’in, Çin’in Komünistleşme sürecinde silinmez bir iz bıraktığı rahatlıkla söylenebilir.

Alanında ilk, ilkleri başaran, reformist ve öncü kadın imajı tarihi değiştiren ve tarihe yön veren kadın imajları ile iç içedir. Bu sebeple bu imajları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Alanında ilk olan ve reformist imajla sunulan kadını öğrenci, tarihi değiştiren kadın olarak da algılayacaktır.

Alanında ilk olmak veya toplumun alışkanlıklarının dışında bir rolle ortaya çıkmak beraberinde güçlükleri getirme potansiyeline sahiptir. Değişimlerin öncüsü olan kişilerin karşılaştıkları engelleri göğüsleyebilmesi gerekmektedir. Öncü ve reformist kadınları tarihe mâl eden biraz da bu mücadelecileridir. Onların arkasından gelen kadınlar, elde ettikleri imkan ve hakları öncü kadınlara borçludurlar. Bu sebeple tarihin bu kadınlardan bahsetmesi gerekli görülmektedir. Bu kadınlar tarih ders kitaplarında öncü, reformist ve alanında ilkleri başaran imajları ile yerlerini almalıdırlar.

2.8.6. AYDIN KADIN İMAJI⁷

Toplumda çoğunlukla aydın sınıf, toplumunun sorunları ile yakından ilgilenirken, topluma da öncülük etme rolünü üstlenmişlerdir. Aslında aydın olmak toplumlarının sorunları ile yaşarken toplumun içinde olmayı, fikirleri ile toplumlarının ilerisinde olmayı gerektirmektedir. Geçmişten geleceğe sağlam köprüler kurmak aydınların başlıca görevleri arasındadır. Toplumunu oluşturan bireylerin gelişmesinde aydınların eserlerinin ve çalışmalarının inkar edilemez etkisi vardır. Her çağda bu tip aydınlar ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlar ve fikirlerinin mücadelelerini vermişlerdir. Toplumun sorunları arasında yok olup giden, çözümler üretemeyen ve toplumun önüne geçemeyenler gerçek aydın olma, toplumun aydınlanmasında rol alma işlevini kaybetmişlerdir. Kadınların, aydın imajı ile tarihe yansıtılmamış olması, onların bu tip faaliyetler içinde yer almadığı anlamına gelmemelidir. Toplumsal değişimlerin bir çok ayağı vardır. Aydınların çalışmaları bu ayaklardan sadece biridir. Kadınlar da zaman zaman imkanları dahilinde döneminin aydınları arasında varlık göstermişlerdir.

Eğitim alma fırsatını yakalamış kadınlar, dönemleri içerisinde hemcinslerinin öncüleri, sözcüleri ve temsilcileri olabilmişlerdir. İnsan eğitiminin ve özellikle kadınların eğitiminin önemini kavramış erkek aydınlar, toplumlarındaki geleneklerin tersine kız çocuklarının, eşlerinin eğitime karşı duyarlı bir tavır sergilemişler ve hatta

⁷ Aydın: Kültürlü, bilgili, entelektüel, yaşadığı dönemin sorunları ve durumunun bilincinde olan, bu sorunlara çözüm üretebilen kişi.

kadının eğitimi üzerine görüşlerini açıkça ifade etmişlerdir. Şemseddin Sami, bir erkeğin aldığı ilim ve hünerin kendi nefsinde kalacağı ve kendine fayda sağlayacağı, kadının aldığı eğitimin ise bütün aileyi, hatta beşeriyeti etkileyeceği kanaatindedir. İnsanlığa verilmesi amaçlanan eğitimin öncelikle kadına verilmesi gerektiğini savunan Şemseddin Sami, bu ilmin bir defter tutmaktan, bir mektup yazmaktan öteye olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tıp ve eczacılık konularında “kadınlar erkeklerden daha maharetlidir” görüşünü savunurken halk arasında halkın sağlığı ile ilgilenenlerin daha çok kadın olduğuna dikkat çekmektedir. Ticaret konusunda da oldukça yetenekli gördüğü kadınların eğitiminin her alanda olması gerektiğini belirtmektedir (Sami, 2008). İslam’a göre ilmin kadın erkek herkese farz olması, İslam toplumlarında erkeğin, eğitimi, kadının elinden alması hakkının olmadığı düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı’nın kadın aydınları, eğitim hakkı taleplerinde özellikle dinin yasaklamadığı ilmi erkeklerin yasaklamasını eleştirirken bunun kültürden kaynaklandığını yazılarında dile getirmişlerdir. Dolayısıyla eğitim hakkı taleplerinde kültürü engelleri ile mücadele etmek zorunda kalan kadınlar her şeye rağmen, tarihe adlarını yazdırmayı başarmışlardır. Dinin kadın eğitime engel olmadığına dair örnekler tarihte mevcuttur.

İslam Devleti’nin ilk halifesi Hz. Ebubekir’in kızı ve Hz. Muhammed’in eşi olan Hz. Aişe, gençliğinin ve zekasının verdiği avantajla peygamberden duyduklarını insanlara aktarmış ve hadislerin insanlara ulaşmasında etkili olmuştur. Döneminin kadınlarını da bilgilendirmeye çalışmıştır. Hz. Osman’ın ölümünden sonra Müslümanlar arasında yaşanan iç savaşta bizzat yer alan Hz. Aişe kendini siyasi olayların içinde bulmuştur. Dönemin siyasi gelişmeleri ile de ilgilenmiştir. Hz. Aişe’in devesinin etrafında yaşanması sebebiyle tarihte “Cemel Vak’ası” olarak bilinen savaşa katılmış ve bu savaştan sonra siyasi olaylardan uzaklaşmıştır. Peygamberin yanında yaşamış ve peygamber evinde yetişmiş bir kişi olması sebebiyle, aktardığı hadisler İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Aişe, Müslümanlar için önemli bir kaynak olan hadislerin, en önemli rivayetçilerinden bir kabul edilmiştir.

Memlûkler döneminde yöneticiler kendilerine ait olan asalet unvanı olan “Havend (Hond) kelimesini kadınlar için de kullanmışlardır. Siyasi alanda ön plana çıkmayan Memlûk kadınları ilmi, toplumsal ve mimari alanda ön plana çıkmayı başarmışlardır. Boşanmış, dul ve kimsesiz kadınların barınması için kullanılan “Ribat” adı verilen sosyal yapılar önemli bir yere sahiptir. Ribatlara sığınan kadınlara eğitim

verilmiş ve kendilerini geliştirmek için fırsat sağlanmıştır. Bunun dışında Memlûk sultanlarının eşleri ve kızlarının, zengin kadınların yaptırdığı medreseler de bulunmaktadır. Sultan el-Eşref Şa'ban b. El-Hüseyin'in annesi ve Atabek Olcay el-Yusuf'un eşi olan Ümmü'l-Eşref Şa'ban Hond Berke bint Abdillâh'ın 1369 yılında Kahire kalesi yakınlarında yaptırdığı medrese, farklı mezhepler için derslerin verildiği, tasavvuf sohbetlerinin düzenlendiği çok yönlü bir eğitim yeri olmuştur. Hatta yetimlere de bir yer ayrılmıştır. Yine el-Medreset'ül-Hicaziyye Nasır Muhammed b. Kalavun'un kızı Hond Tatar el-Hicaziyye tarafından yaptırılan medreselerden biridir. Emir Kanbay'ın kızı Fatıma adına yapılan "Fatıma bint Kanbay Medresesi" de bu medreseler arasındadır. Hadis alimi Fatıma bint Süleyman ed-Dımaşkıyye'nin Suriye'de yaptırdığı birkaç medrese bulunmaktadır. Örneklerden anlaşıldığına göre Memluk kadınları ilim ve kültür faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmışlardır. Bu dönemde Hadis ilmi kadınların en çok rağbet gösterdikleri alan olmuştur. 1285'te Fatıma bint Abbas el-Bağdadiyye, kadın hadisçilerden biri olarak tanınırken, fıkıh konusunda da dönemin hocalardan ders aldığı bilinmektedir. Kendisi de Bağdadiyye Ribatı'nda kadınlara ders vermiştir. Türk hadis alimi Zehebî, İbn-i Hacer'e hocalık yapmış 100 kadından bahsetmektedir. Memluk alimlerine ders veren kadınlardan ikisi Şamiyye bint el-Bekri (1285), Zeyneb bint Mekki b. Ali el-Harraniyye'dir (1289) (Yılmaz, 2008: 46-57). Memlukler'de erkeklere de hocalık yapan, kadınların eğitime ve korunmasına emek veren kadınların çok sayıda olması o dönem kadın faaliyetlerinin ve kadınların konumunun anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Bu da göstermektedir ki kadınlar tarih içerisinde fırsat verildiği zaman ilim ve kültür hayatı içinde gönüllü yer alabilmişlerdir.

Fatma Aliye, "Meşâhir-i Nisvân-ı İslâmiyye" adıyla yayınladığı çalışmasında "Fatma Bint-i Abbas" adlı tekke şeyhesinden bahsetmektedir. Fatma Bint-i Abbas'ın 13. Yüzyılda Ribatü'l Bağdadiyye tekkesinin şeyhi olduğu, tekkede kadınlara ders verip, kadınlara ve erkeklere kürsüden vaaz verdiği bilgisi yer almaktadır. Hem şeyhe (post-nişin), hem müderris, hem de vaize olan Fatma Bint-i Abbas gibi kadınların o çağlarda Avrupa'da bile bulunmadığını ve buna şaşırırları kınayamayacağını belirtmiştir. Fatma Bint-i Abbas'ın en dikkat çekici faaliyetlerinden birisi de tekkesinin kadın sığınma evi şeklinde kullanılmasıdır (Çakır, 1996: 29). Kocasından boşanmış , kocası tarafından kovulan, aciz kalan kadınların korunduğu bir mekan haline gelen tekke dünyanın ilk kadın sığınma evlerinden kabul edilebilir.

Osmanlı kadınları çıkardıkları dergi ve gazetelerle, Osmanlı kadınının gelişimi ve değişiminde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu yayınlar aracılığıyla kadınların sorunlarını tartışmışlar ve sorunlarına çözümler aramışlardır.

Hanımlara Mahsus Gazete'nin ilk çıkış sayısında, kadın ve erkekte oluşan toplumun her iki cinsinin eğitilmesi gerektiği ve bir tarafın eksik kaldığı sürece toplumun gelişemeyeceği belirtiliyor. Dönemin padişahı, II. Abdülhamit'e eğitim alanında yaptıkları için teşekkür ediliyor. Gazetenin kadının eğitiminin gerekliliğini vurgulaması ve toplumsal gelişim için bunu şart görmesi oldukça önemlidir. Fatma Aliye'de gazetenin ikinci sayısında kadınların eğitiminden bahsetmiştir (Demirdirek, 1993: 19). Günümüzde hâlâ kız çocuklarını eğitime kazandırmaya yönelik kampanyaların -Haydi kızlar okula- devam ettiğini düşünürsek, o dönemde kadınların eğitimi için verilen mücadelelerin ve çalışmaların önemi daha iyi anlaşılabilir. Hanımlara Mahsus Gazete'de Dünya ve İslâm kadınlarının başarılarını, kadınları hor gören anlayış ile mücadeleyi, ev ve çocuk bakımını, sağlık ve modayı içeren yazılar da yayınlanmıştır. Gazete ülke içinden ve dünyadan verdiği haberlerle okurlarını çok yönlü bilgilendirmektedir. Özellikle yurt dışında ki kadınların faaliyetleri ve başarıları ile ilgili haberler Osmanlı aydın kadınlarının dünyadaki gelişmeleri izlediklerini göstermektedir. Demet (1908), Mehasin (1908), Kadın/Selanik Gazetesi (1908), Kadın/İstanbul (1911), Kadınlar Dünyası (1913), Kadınlık (1914) Osmanlı Meşrutiyet yıllarında çıkarılmış ve kadınların gelişimi ve sorunları ile ilgilenen gazete ve dergilerdir. Bu dergi ve gazetelerde, Osmanlı'nın aydın kadınları fikirlerini, şiir ve hikayelerini yayınlama imkanı bulurken, kadınların sorunları ile ilgili görüşlerini de açıklamışlardır. Demet Dergisi'nde "Osmanlı Meşahir-i Nisvan" başlıklı yazı dizisinde din ve mezhep ayrımı yapılmadan gayr-i Müslim kadınlar da tanıtılmıştır. Madam Zabel Asadur, Madam Zabel Yeseyan gibi Ermeni kadın yazarlar anlatılan yazarlar arasındadır. Elbis Gesaratsyan, Zabel Asadur, Zabel Yeseyan gibi Ermeni kadınlar yazılarında, edebi eserlerinde, kadınların eğitimi, çalışması gibi kadın sorunlarını ele almışlar ve kadın hakları için mücadele etmişlerdir. Hatta Hayganuş Mark kendini ilk aktif feminist Ermeni kadını olarak tanımlamıştır. Dönemlerinde Osmanlı Türk kadınında olduğu gibi erkeklerin eleştirilerine maruz kalmışlar ve bu eleştirilere cevap vermişlerdir (Ekmekçioğlu, Bilal, 2010). Osmanlı'da Müslim ve Gayr-i Müslim kadınlar, dünyadaki kadın hakları konusundaki gelişmelere paralel gelişme göstermişlerdir. Kadın çalışmalarının aynı tarihlerde artış göstermesi bu gerçeğe işaret etmektedir.

1908’de çıkmaya başlayan “Mehasin” adlı kadın dergisinde İsmet Hakkı Hanım, Zöhre Hanım, Evliyazade Makbule, Halide Salih (Halide Edip), Zekiye Hanım, Ruhsan Nevvare, Fatma Münire, Hayriye Melek Hunç, A.R. Bint-i Danyal gibi kadınlar, şiirleri, hikayeleri ve makaleleri ile yer almışlardır. Derginin 10. Sayısında görünmeye başlayan Şükufe Nihal, Emine Semiye, Fatma Aliye Hanımlar makaleleri ile kadınların sorunları ile ilgilenmeye devam etmişlerdir. Şükûfe Nihal’in “İnas Mektepleri Hakkında”, Emine Semiye’nin “Terakkiyat-ı Nisvan-ı Kimden Bekleyelim?”, Fatma Aliye’nin “Terbiye-i 123 İctimaiye” başlıklı makaleleri Osmanlı kadınlarının toplumsal konularla yakından ilgilendiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Kadın/Selanik Dergisi’nin daimi yazarlarından olan Zekiye bu dergi kapandıktan sonra Mehasin Dergisi’nde yazmaya devam etmiştir. Zekiye Hanım, Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvan’ın başkanı olarak çalıştığı yıllarda, kız okullarının çoğaltılması, programlarının düzenlenmesi ile ilgilenmiş, Selanik’te kadınlar için sanayi atölyesi kurma girişimi olmuş “Bir Pederin Hatası” adlı romanının gelirinin bu kurumun ilk ianesi olacağını belirtmiştir. Zekiye Hanım, edebiyatçı yönünü kadınların gelişimi için kullanırken, kadınların ekonomik gelişmeleri ile de ilgilenmiş görünmektedir. Kadınlar Dünyası Dergisi, 1913’te Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti tarafından çıkarılmıştır. Bu derginin yazarlarından olan Ulviyye Mevlan (Nuriye Ulviyye) derginin sahibidir. Yazarları arasında Aziz Haydar, Belkıs Şevket, Mükerrrem Belkıs, Nimet Cemil bulunmaktadır. Bu yazar kadınlar, etraflarındaki gelişmeleri yakından takip ederek, değerlendirmelerde bulunan yazılar yazmışlar, kadınların öncü hareketlerini ayrıntıları ile okurlarına aktarmışlardır. Belkıs Şevket Hanım’ın ilk uçağa binen kadın olmasını, Bedra Osman Hanım ve arkadaşlarının İstanbul Telefon İdaresine girme teşebbüslerini, İngiltere’de kadınlara oy hakkını savunan sufragetlerin durgunluğunu anlatarak, kadınlarla ilgili her türlü gelişimi takip ettiklerini göstermişlerdir. Gelişimleri takip etmekle kalmayıp, müdahil olmuşlardır. Telefon Şirketine işe alınmak istenmeyen Müslüman kadınlarla ilgili yazışmalarda bulunmuşlar ve bu kadınların işe alınmasında etkili olmuşlardır.

Yine Kadınlar Dünyası dergisi yazarlarından Aziz Haydar, sadece bir yazar değildir. Öğretmen olan Aziz Haydar, Erenköy’de bir kız okulu açmak için mücevherlerini bağışlamış, eğitimli anne yetiştirmek için “Ana Mektebi” açmış ve buranın idareciliğini yapmıştır. Yazılarında kadının eğitimi ve çalışmasının gereği üzerinde durmuştur. Aziz Haydar sadece kalemiyle değil, aktif çalışmaları ile de

kadınların sorunlarını gidermeye çalışmıştır. Aziz Haydar'ın bu çok yönlü ve girişimci kişiliği onun aydın bir kadın olduğunu göstermektedir.

Yazılarında “Kadınlar Dünyası Dergisi” ne göre daha geleneksel çizgide olduğu anlaşılan “Kadınlık” dergisi aşırı eğilimlerden uzak duracaklarını, ama taassupla suçlanmak istemediklerini belirtiyorlar. Her şeyin sözde kaldığını ifade eden dergi yazarı kadınlar, büyük çaplı olmasa bile küçük çaplı iş yerlerinin (dikimhane, çoraphane gibi) açılarak kadınların buralarda çalıştırılması gerektiğini vurguluyorlar. (Demirdirek, 1993)

Osmanlı'da Meşrutiyet yıllarının aydın kadınları arasında yer alan Nezihe Muhiddin'in 1909-1912 yılları arasında eğitim, sosyoloji, pedagoji, psikoloji ilimlerine ait yazıları dönemin Sabah, İkdam gibi çeşitli gazetelerinde yayınlandı. Bu yazıları döneminde oldukça ses getirdi (Zihnioğlu, 2003: 37). Yazdığı edebi eserler ve layihalar, yaptığı eğitim çalışmaları ile döneminin aydın kadınları arasında ilk sıralarda yer aldı. Her ne kadar tarih ders kitaplarında görünmese de, çeşitli kitap ve belgesel çalışmalarının içinde kendine yer buldu (Zihnioğlu, 2003: 41). Nezihe Muhiddin aydın kimliği ile birlikte reformist bir kadın kimliği, öncü kadınlar arasında yer almasını sağlamıştır.

Kadınlar Osmanlı Devleti'nin meşrûtiyet yıllarında kaleme aldıkları eserlerinde edebi nitelikte olmakla beraber içerik olarak çoğunlukla kadınların sorunlarını dile getirmişler ve kadınların geliştirilmesini amaç edinmişlerdir. Şair Makbule Leman'ın en tanınmış şiiri “Kadınlık” bunlardan birisidir. Fatma Aliye “Efsus” adlı makalesinde Makbule Hanım'la ilgili olarak “kadınlık âleminin karanlık devrelerinde bir yıldız gibi belirmediği” yorumunu yapmaktadır ve “yürekli kalemiyle görülmedik güzellikler yaptığını” anlatmaktadır (Zihnioğlu, 2003: 43). Fatma Aliye yazıları ile fikir hayatına atılan ilk kadınlarımızdandır ve ilk kadın romancımız olarak bilinmektedir. Babası Ahmet Cevdet Paşa'nın konağına gelen hanımlarla boşanma, örtünme, çok eşlilik gibi kadınlara ait sorunları tartışmış, bu tartışmalara 1891'de yayınladığı Nisvan-ı İslâm adlı eserinde yer vermiştir. Toplumunun aydın bir kadını olarak hemcinslerinin durumlarını iyileştirme mücadelesi vermiştir. Çok eşliliği savunan Mahmut Esat Efendi ile basın aracılığıyla mücadele etmiştir. Fatma Aliye Hanım verdiği edebi eserlerle, toplumsal değişimde üstlendiği reformist çabaları ile çok yönlü kişiliğe sahip aydın bir kadındır. (Kurnaz, 1992: 62)

Fatma Aliye'nin Allah'ın hem kadına hem erkeğe lütfettiği ilmi, erkeklerin kadınlardan esirgemeye çalıştığına dair eleştirileri bulunmaktadır. Ayrıca bu durum Avrupa ve Amerika erkekleri için de geçerlidir. Erkeklerin Avrupa'da yazarlık yapan kadınları “mavi çoraplılar (bas blue)” lakabını takarak aşağıladıklarını anlatan Fatma Aliye, dünya genelinde kadınların aydın sınıf içinde yer alma mücadelesini benzer şekilde yaşadıkları gerçeğini de ortaya koymaktadır (Çakır, 1996: 29). Fatma Aliye, tarihimizde ilk kadın mütercim, ilk kadın romancı, ilk felsefeci, Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin ilk kadın üyesi, dünya sergilerine davet edilen kadın olarak Osmanlı'da pek çok ilke imzasını atmakla kalmamış makale ve romanlarda kadın sorunlarıyla ilgilenerek, kadınların bilinçlenmesi için çalışmıştır. Yaklaşık kırk kadar makalesi bulunan Fatma Aliye'nin bu çalışmaları, Hanımlara Mahsus Gazete, İnkılab, Mehasin, Malumat, Servet-i Fünûn, Tercüman-ı Hakikat ve Ümmet gibi süreli yayınlarda yayımlanmıştır. Muhadarat (1892), Hayal ve Hakikat (1892), Refet (1898), Udi (1899) Enin (1910) Fatma Aliye'nin romanlarıdır. Döneminde sorun olarak algıladığı konularda fikrini belirtirken, sorunların çözümünde aktif olarak yer almıştır (Canbaz, 2010: 170).

Ahmed Cevdet Paşa'nın diğer kızı ve Fatma Aliye'nin kız kardeşi Emine Semiye Hanım'da II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı kadınının hak arayışında öncülük yapan aydın kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. 1920 sonrası Adana, Sivas, Ordu gibi Anadolu'nun değişik kız öğretmen okullarında öğretmenlik yapmıştır. Emine Semiye edebî, sosyal, kültürel ve siyasi faaliyetler içinde aktif olarak yer alırken geride dönemine ışık tutacak kaynaklar da bırakmıştır. Emine Semiye'nin Fatma Aliye'ye yazdığı mektuplar, hatırat ve gezi yazıları kadın tarihi için önemli kaynaklar olarak görülmelidir (Kurnaz, 2008). Ancak ablası Fatma Aliye gibi Cumhuriyet sonrasında adı pek duyulmayan kadınlar listesinde yerini almıştır. Zira ablası Fatma Aliye'nin 13 Temmuz 1936'daki ölümü basında “Unutularak Ölen Bir Edip” başlığında verilmiştir. Aslında bu gazete cümleleri bu öncü kadınlarının unutulduğunun bir itirafı gibidir (Toska, 1998: 76).

Meşrutiyet yıllarında düşüncelerini bazı kadın dergi ve gazetelerinde yayınlarak toplumun kadınlarını bilinçlendirmeye çalışan Türk kadını cumhuriyet döneminde akademik unvanlarla üniversitelerde yer almaya başlamıştır. Türkiye üniversitelerinde görevli akademik personelin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında zaman, kadınların akademik çevrenin dışında olmadığı görülmektedir. Türkiye'deki

durum Batı ülkeleri ile kıyaslandığında Batı standartları ile yarışabilir hatta çoğu defa onları aşan durumdadır. Türkiye üniversitelerinde kadınların katılımı her dal ve düzeyde düzenli biçimde artış göstermektedir. 1960'ta %19 civarında olan kadın oranı 1970'de %23'e, 1980'de %25.4'e, 1990'da %32'ye, 1998'de %34.2'ye yükselmiştir (Acar, 1998: 313).

İmkanlarını zorlayarak, toplumlarında gördükleri sorunlarla çok yönlü mücadele eden aydın kadınların tarih ders kitaplarında yer alması, tarih eğitimi adına çok farklı açılımlar sağlayacaktır. Kadınların “aydın” imajıyla verilmesi için gerekli tarihsel materyalin olmadığı iddia edilemez. Bütün imajlarda olduğu gibi problem tarih yazımı ile ilgili bakışın değişmesinde yatmaktadır.

2.8.7. YÖNETİMDE KADINLAR VE LİDER KADIN İMAJI

Yönetim ve yönetici denildiği zaman akla ilk önce erkekler gelmektedir. Bu durum oldukça doğaldır. Çünkü tarihte yönetici erkekler ağırlıktadır. Ayrıca tarih ders kitaplarının içeriğinin siyasi ağırlıklı olması, yönetici erkeklerin ön plana çıkmasını kolaylaştırmıştır. Yönetim ve yöneticilik tarihinden bahsedildiğinde çoğunlukla erkeklerin tarihinden söz ediliyor demektir. Kadınların yönetimde yer alması veya yönetici olarak anılması pek kolay görünmemektedir. Ancak kadın tarihi çalışmaları ile yönetimde kadınların rollerine ilişkin daha fazla bilgiye ulaşılmıştır. Mevcut tarih ders kitaplarında kısmen de olsa- hatta daha çok olumsuz anlatılsa da- yönetimde kadınlara ait ifadeler rastlanmaktadır (Köse, 2004: 9). Yerli ve yabancı kadın yöneticilerin ve yönetime müdahale eden kadınlardan bahsedilmesi öğrencilerin zihninde bir yönetici kadın imajı oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde padişahтан sonra protokol bakımından ikinci konumda bulunan valide sultanlar, tahta geçen çocukları küçük yaşta ise, “saltanat naibesi” görevini de üstlenmişlerdir (Pazan,2009:13). Ancak kadınların yönetimde olmaları Osmanlı tarihçileri tarafından eleştiri konusu olmaktadır. Özellikle Osmanlı Tarihi'nde Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde ve yıkılmasında kadınların rollerine vurgu yapılmaktadır. Ahmet Refik, Safiye Sultan, Kösem Sultan ve Turhan Sultan gibi kadın sultanların siyasetle meşgul olması sonucu yönetimde zorbarların kuvvetinin arttığını düşünmektedir (Altınay,2001:20). Bu vurgu kadının yönetimden uzak durması gerektiği izlenimini uyandırmaktadır. Öğrencilerin zihninde genel

anlamda böyle bir izlenim oluşmasını kadın tarihi açısından doğru olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

Kadın tarihinin kayıt altına fazla alınmadığı dönemlerde yönetici kadınlarla ilgili bilgilere ulaşmak zor olsa da yönetimde kadının rollerine ait bilgilere ulaşmak mümkündür. Önemli olan tarihi bilgilerin doğru yorumlanması ve doğru okunmasıdır. Tarihinin elde ettiği bilgileri doğru zemine oturtabilmesi tarihi bilgiyi anlamlı yaparken, bilgiyi subjektif değerlendirmesi ise tarihi bilimsellikten uzaklaştıracaktır. Kadınların yönetimdeki rollerinin ister olumlu ister olumsuz olsun gerçekliği ile ders kitaplarına yansıtılması, yönetime dair bilgilere bütünsel bakılabilmesi için gereklidir. Tarihin her döneminde kadınlar yönetimle yakından ilgili olmuşlardır. Özellikle krallık yönetiminin ağır bastığı zamanlarda saray ilişkileri kadının yönetime müdahalesini kolaylaştırmıştır. Yönetimin babadan oğula geçmesi, çocuk yaşta hükümdarların tahta geçmesine sebep olduğu için, bu durumlarda yönetim kadınlara kalmıştır. Kadınların saltanat naibliği yaptığına dair çok sayıda örnek eski çağlardan beri bulunmaktadır.

MÖ 195 yılında Çin İmparatoru Kao-tsu bir asi derebeyliğine karşı verdiği savaşta yaralanarak ölmüştür. Onun ölümü üzerine Karısı Lü idareyi ele alarak oğlu İmparator Hui-ti'nin naipliğini yapmış, Hui-ti'nin ölümü üzerine de diğer çocuklarını tahta geçirmiştir. Kendisi fiilen MÖ. 179'a kadar devlet idaresini bırakmamıştır. İdaresi boyunca imparatorun ailesine mensup kişileri bertaraf ederek, kendi ailesine mensup kişileri onların yerine getirmeye çalıştığına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır (Eberhard, 1987: 90).

Hititlerde hüküm sürmekte olan kralın birinci eşine “tavananna” denirdi. Kocaları ölen tavanannalar oğulları zamanında da güçlerini sürdürmekte idiler. II. Hattuşil vasiyetnamesinde karısından şikayet etmektedir. Ayrıca kraliçe tarafından yakalanan bir yazışmasında “*Yılan ol gel Hattuşa'yı sok, kurtar bizi bu canlı cenazeden, benim iktidarında her şey çok güzel olacak*” yazdığını vasiyetnamesinde belirtmesi kadınların siyasete müdahale ettiğini göstermektedir. Fakat Hattuşil'in bundan memnun olmadığı bellidir.

Šuppiluliuma'nın eşi Kraliçe Puda-Hepa 17 sene süren Mısır- Hitit Savaşlarının barışla sonuçlanmasından sonra Mısır Kraliçesine ve Mısır Firavunu II. Ramses'e tebrik mektubu göndererek devleti adına yazışmalar yapmıştır (Gültepe, 2008: 84). Kraliçe Puda-Hepa, Hitit tarihinin en seçkin kadın şahsiyetlerinden biridir. Mısır ile yapılan

antlaşmalarda, abideler ve mühürler üzerinde ismi daima kralla birlikte yazılmaktadır. Hattuşas arşivinde ona ait mektup ve vesikalar bulunmaktadır. Puda-Hepa'nın bu kadar güçlü olmasında babasının meşhur bir baş rahip olmasının etkisi olabileceği düşünülmektedir. "Tavananna" olarak nüfuzunu oğlu IV. Tuthalya zamanında da sürdürmüştür (Kinal, 1987: 119).

Babası kral Ptoleme'den sonra kardeşi VIII. Ptoleme ile yönetimi paylaşan Cleopatra kısa sürede kardeşini etkisiz hale getirmiştir. Mısır yönetiminde tek söz sahibi olmak istemiş, kardeşinin taraftarları tarafından saray darbesi ile tahttan indirilmiştir. Ülkesinden kız kardeşi Arsinoe ile birlikte Roma'ya kaçmış ve orada Caesar ile tanışmıştır. Önce Caesar'ı kendine aşık eden Cleopatra'nın, sonra başka bir Romalı Marcus Antonius'u da kendine aşık ettiği ve onunla evlendiği iddia edilmektedir. Marcus Antonius MÖ. 34'te Ermenistan'ı ele geçirdikten sonra, Cleopatra ve Caesarion, Mısır ve Kıbrıs'ın ortak hükümdarı olarak taç giymişlerdir. Cleopatra'nın diğer çocukları İran, Libya, Güneydoğu Anadolu, Filistin gibi imparatorluğun doğu kesimini yönetmeye başlamışlardır. Bu sebepten Cleopatra'ya "Kralların Kraliçesi" unvanı verilmiştir. "Roma'nın başkentinde de benim hükmüm geçecek" ifadesini sık sık tekrarlaması onun yönetimde ne kadar hırslı olduğunu göstermektedir. Ekonomik reformları ile ülkenin refahını sağlamaya çalışan Cleopatra tarım ile ilgili aldığı kararlarla kuraklıkla mücadele etmeye çalışmıştır. Shakespeare ve Dante gibi ünlü edebiyatçıların eserlerinde kötü sözlerle tanımlanan Cleopatra sadece yaşadığı dönemlere izini bırakmakla kalmamıştır, günümüzde de en bilinen yönetici kadınlardan biridir. Kutsal kitaplarda adı geçen saba (Seb'e) melikesi Belkıs yönetici kadın olarak tanıdığımız en eski isimlerden biridir. Belkıs'a ait bilgilere daha çok kutsal metinlerde rastlanmaktadır.

Milattan önce 6. yüzyılda İskit/Saka Messaget/Sarmat diye adlandırılan Turanlı milletlerin bir bölümünün lideri olarak kabul edilen Tomris'in Peçenek Türklerinin lideri olarak İran'la savaşlar yaptığı belirtilmektedir., İran hükümdarı Kirus (Kyrus) ile savaşlar yapmış ve Kirus karşısında büyük bir başarı elde etmiştir. Ziya Gökalp'in "Kızılalma" adlı şiirinde;

Mutlak ordadır güzel hurisi

Münevver Turan'ın yeni Tomris'i

Dizeleri Tomris'e atıfta bulunmaktadır. Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Tomris efsaneleşmiş bir kadın liderdir (Gültepe, 2008: 291).

Avrupa Hun Devleti'nin kağanı Attila'nın eşi Arıkan, Grek tarihçisi Priskos'a göre Doğu Roma elçilerini eşinden önce ağırlamıştır. Kadınların elçileri kabul etmeleri yazışmalarda adlarının geçmesi, yönetimde Türk kadının etkili olduğunun önemli göstergeleridir (Gökçe, 2008: 232).

Türk dünyasında yönetimde kadın denildiğinde akla ilk gelen “hatun, katun” kelimesidir. “Katun” kelimesi, Orta Asya Türkçesinde soylu bayanlara verilen ve Arapçalaşmış “Hatun” olan bir unvandır. Selçuklular döneminde hatunla birlikte “melike” ve “şah” unvanlarını kullanmışlardır. Osmanlılarda “hatun” kelimesi padişah eşleri ve kızlarının ortak unvanı olmuştur (Sakaoğlu, 2008: 23). “Hatun” kelimesi hem dil bakımından hem mana bakımından “hakan” ve kağan” veznindendir. Arap ve Farslarda hatun olarak kullanılan kelimenin çoğulu “havatin”dir. Arap edebiyatçıları padişah ve sultanların eşleri için bir yüceltme lakabı olarak “hatun” kelimesini kullanmışlardır. Türk hatunlarında bulunan büyük hürmet ve şeref, bizzat hatun kelimesinde gizlidir (Carullah, 2002: 24).

Türk devletlerinde hatunlar söz sahibi idi. Aralarında devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve naip olarak devleti idare edenler vardı. 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabulünde Gök-Türk (Kök-Türk) hatunları hazır bulunmuşlardı. Ayrı sarayları ve buyrukları bulunan hatunlar genellikle devlet meclislerine katılırlar, elçileri kabul ederlerdi. Hatunların gelecek hakanların anneleri olmaları sebebiyle ilk eşlerin Türk olmasına dikkat edilirdi (Kafesoğlu, 1988: 257). Devlet meclislerine katılan, elçiler kabul eden kendine ait sarayları bulunan hatunları devlet yönetiminden uzak düşünmek mümkün değildir. Türk kadınlarının Orta Asya Türk devletleri döneminden itibaren yönetici özellikleri ile varlık gösterebildikleri söylenebilir.

Ünlü seyyah ibn-i Battuta Kuzey Türk illeri, Kırım'da yaptığı gezisinde buradaki hatunların konumuna dikkat çekmiş, ayrı bir bölüm ayırdığı seyahatnamesinde hatunlara eşleri tarafından gösterilen saygıyı ve verilen değeri uzun uzun anlatmıştır (Batuta, 1971: 85). İslam öncesi Türk devletlerinde hatunun önemli yetkileri olduğu bilinmektedir. İbn-i Battuta'nın verdiği bilgilere göre Kuzeydeki Türkler arasında hatuna verilen değerin devam ettiği söylenebilir.

Hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte bazı tarihi kaynaklarda adına rastlanan hatunlardan birisi de Buhara Melikesi Kabaç (Kınık) Hatun'dur. İslam tarihçisi Taberi'nin ve Narşahi'nin eserlerinde bahsettiği Kabaç Hatun, kocası Beydun'un ölümü üzerine oğlu Tuğşad'ın küçük olması nedeniyle yönetimi devralmıştır. 15 yıl yönetimde kaldığı belirtilen Kabaç Hatun'un 690 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Kabaç Hatun'un halkın şikayet ve sorunlarını dinleyerek şehrini adaletle yönetmeye çalıştığı, ayrıca şehrin ileri gelenlerini de dinleyerek onlarla fikir alış verişinde bulunduğu yazılanlar arasındadır. Yönetimde olduğu dönemde Emevi orduları ile savaşlar yapmıştır. Ancak Arap ordularının ilerleyişini durduramamıştır. Türk kadınlarının yönetimdeki etkililiği Türk-İslam devletlerinde de devam etmiştir.

Raziye'nin babası İltutmuş, Gazneliler döneminde askeri bir komutan olarak görev yapan bir köle iken, Hindistan'da bağımsızlığını kazanarak kendi devletini kurmuştur. Kendinden sonra devletin başına geçmesi için çocukları arasında Raziye'yi seçmiş ve kendine Raziye'yi varis bırakmıştır. 1236'da erkek kardeşlerine karşı da taht mücadelesi veren Raziye Sultan, soylular, zenginler ve dini otoritelerin faaliyetleri ile tahtan indirilene kadar devletini başarıyla yönetmiştir. Kızının zekasına ve başarısına güvenen İltutmuş yerine kızını varis göstermekte bir beis görmemiştir. Raziye Sultan yönetimi boyunca savaşlar yönetmiş, at üstünde silah kullanmış ve bir kadın olarak sarayda oturarak zaman geçirmemiştir.

Şeceretü'd-Dür yönetimi, Eyyübi Hanedanının hükümdarı olan kocası El-Melik es-Salih'ten devralmıştır. Kendi oğlu olmayan Şeceretü'd-Dür, kocasının oğlu Turan Şah'ı çağırarak yönetime geçmesini sağlamıştır. Ancak Turan Şah'ın sert tutumundan rahatsız olan komutanlardan Aybek Türkmânî, Aktay ve Baybars Büdükdârî birleşerek Turan Şah'ı öldürerek yönetime tekrar Şeceretü'd-Dür'ü geçirmişlerdir. Abbasi Halifesi kadın olması sebebiyle yönetimini tanımak istememiştir. Memluk komutanlar bu sebeple desteklerini çekince kendine destek olan bir komutanla evlenerek, hutbeyi ikisi adına okutmuştur. Haçlıların Mısır'ı boşaltmasından sonra Şeceretü'd-Dür'e "Emiret'ül-Mü'minin" ve "Melike İsmetüddin" unvanı verilmiştir. Bundan sonra Eyyübiler dönemi kapanmış ve Memlûkler dönemi başlamıştır. Ancak Eyyüboğulları'ndan bir sultanın öldürülerek onun yerine bir kadının geçirilmesini kabul etmeyen Şam'daki Kölemenler ve Eyyüboğulları, Mısır'a gelerek Şeceretü'd-Dür'ü tahttan indirmişlerdir (Cevdet, 1985: 74).

Kirman Kutluk Devleti'nin yöneticisi olan Savfetüddin Hatun aynı zamanda hattat, müzehhip ve şair olarak ta kendinden söz ettirmiştir (Durmuş, 2008: 415-416).

Saltanat ile yönetilen devletlerde taht kavgaları tarih ders kitaplarına en çok yansıyan olaylardır. Bu taht kavgalarına saray kadınları da karışarak kendi çocuklarını tahta geçirme mücadelesi vermişlerdir. Abbasi Devleti'nin çöküş yıllarında yaşanan iktidar mücadelesine saray kadınlarının karıştığı, bir müddet sonra siyasi roller oynama başladıkları ve durumun karışıklığı artırdığı belirtilirken, Halife el-Musta'in'in Türk kökenli annesinin iki Türk kumandan ile birlikte devlet kudretini paylaştığı anlatılmaktadır (Hitti, 1989: 735).

Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın eşi Terken Hatun, eşinin ölümünden sonra taht kavgasına karışan kadınlardan biridir. Terken Hatun dört yaşındaki oğlu Mahmud'u 1209'da sultan ilan ettirmiştir. Terken Hatun'un oğlunun saltanatını pekiştirmek için ordu mensuplarına 20.000 altın dinar dağıttığı rivayet edilmiştir. Mahmud'un sultanlığını kabul etmeyen veliaht Berkyaruk ile taht mücadelesine girmiştir. Terken Hatun, Berkyaruk ve Suriye Meliki Tutuş arasında yaşanan taht kavgaları ülkedeki istikrarı bozarak, ülkenin sıkıntılı günler geçirmesine neden olmuştur (Merçil, 2002: 619). Necati Gültepe, Terken Hatun'u akıllı, dindar ve bir asena diye anlatırken, Cüveynî Tarih-i Cihangüşa'da Terken Hatun'un devlet yönetiminde izlediği politikaların devleti zayıflattığını düşünmektedir. Terken Hatun'un ayrı bir sarayı, kendine bağlı devlet erkanı, özel emlak ve akarı vardır, bilgisini vermektedir. Kendi kabilesi olan Kanklı kabilesinin fertlerini daima himaye ettiğini ve bu kabilenin merhametsiz olduğunu anlatmaktadır (Cüveyni, 1988: 162). Terken Hatun'un nasıl bir lider olduğu konusunda ihtilaflar olsa da yönetici bir kadın olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir.

1263-1286 yıllarında Salgurlu'ların hükümdarlığını yapan Ebeş (Abiş) Hatun, 1316'da Hurşitoğullarının ondördüncü hükümdarı Devlet Hatun, Celayirli Döndü Hatun, 1600 yıllarında kasım Hanlığı'nda Fatma Sultan Begüm tarihte bahsedilen yönetici kadınlar arasında yerlerini almışlardır.

17. yüzyılın erken dönemlerinde Avrupalılar peçenin arkasına gizlenmiş Ortadoğu kadınlarının, cinsel bir obje olarak görüldüğünden bahsetmektedirler. Kadının baskı altına alınmasında dini ve yasal doktrinlerin etkili olduğunu iddia etmişlerdir. İslam ülkelerinde ki kadının durumuna bu ön yargılı bakış "haremler" konusunda da fark

edilmektedir (Hale, 1989: 247). Osmanlı Devleti'nde de kadınlardan söz açılınca ilk akla gelen harem kurumudur. Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin en yaygın simgesi olmuştur. Yine Avrupa Doğu tiranlığını, kokuşmuş harem hikayeleri ile açıklamaya çalışmıştır. Cinsel eğlencelerin odağı olarak anlatılan harem bu süreçte gerçekliğini yitirmiş ve haremın gerçek işlevi göz ardı edilmiştir. Saraya getirilen ve haremde eğitim verilen cariyelerin çok azı sultanın hanesinde kalabilirdi. Bu kadınlar büyük itibar ve nüfuz sahibi idiler. Haremın idarecisi ve kontrol edicisi olan valide sultanların hem oğulları üstünde hem de sarayda güç sahibi olduğu bilinmektedir. Valide sultanlar sarayda hükümrancılık gücünün bekçileri olmalarının yanı sıra hanedanın yenilenmesini de güvence altına almaktan sorumlu idiler. Bu da haremde Osmanlı üreme politikasını oluşturuyordu. Osmanlı üreme politikasında söz sahibi valide sultanlar oğullarının kararlarında da etkin konuma gelmekte idi. Valide sultanların görevi "hizmet-i terbiye ve nezaret" olarak tanımlanıyordu. 17. Yüzyıla gelindiğinde küçük ve ehliyetsiz oğullarının yerine naiplik yapmaları olağan dışı değildi. Şehzade annelerinin oğullarını koruması politik bir zorunluluktur. Oğulları yaşadıkça bu kadınların statüsünü ellerinden almak kolay değildi. Şehzade annelerinin statülerinin oğullarının tahta geçmesiyle arttığı düşünülebilir. Bu da kadınların taht kavgalarına karışmalarının altında yatan itici güç olarak değerlendirilebilir (Peirce, 2002). Osmanlı Devleti'nde bir kadının tahta varis olma geleneği bulunmadığı için, kadınları bizzat hükümdar olarak görmek mümkün değildir. Ancak bu kadınların yönetimde etkili olmadığı anlamına gelmemelidir (Yaraman, 1999: 41). Oğullarının tahta geçmesi ile söz sahibi olmayı başaran Osmanlı valide sultanlar, sarayın işleyişinde kimi zaman oldukça fazla etkili olmuşlardır. Taht kavgalarında en fazla adı geçen valide sultanların başında Hürrem Sultan gelmektedir.

Osmanlı Sarayına cariyeye olarak gelen ve cariyelikten sultanlığa kadar yükselen Hürrem Sultan Osmanlı'da Tarihçi Ahmet Refik'in ifadesi ile "Kadınlar Saltanatı"nın oluşmasında çok etkilidir. Yine Ahmet Refik'in ifadesi ile Kanuni devri Hürrem Sultan'ın cinayet ve hile devridir. Hürrem Sultan'ın ektiği facia tohumları zehirli meyvelerini onun ölümünden sonra vermiştir (Altınay, 2001: 15). Hürrem Sultan'ın güç kazanmasında Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine olan aşkın da etkisi olmuştur. Cariyelere nikah yapılmaması geleneği var iken, kendini azad ettirerek hürriyetini aldıktan sonra nikah yaptırmıştır. Kendi oğlunu tahta geçirmek adına padişahın çok yakını ve sırdaşı İbrahim Paşa'nın ve Şehzade Mustafa'nın ölümünden sorumlu

tutulmuştur (Çimen, 2008: 65-66). Kayınvalidesi Hafsa Sultan'ın ölümünden sonra etki alanı genişleyen Hürrem Sultan, kızı Mihrimah Sultan ve eşi Damat Rüstem Paşa'nın da desteğini almıştır. Osmanlı Tarihi kitapları ve Tarih ders kitapları Hürrem Sultan'ın ve daha sonra yönetime müdahale eden kadınların bu tavrını eleştirirken, Osmanlı'nın yıkılmasında önemli bir etken olarak kabul etmişlerdir (Köse, 2004: 12).

III. Murad'ın eşi olan Valide Safiye Sultan, yönetimde olumsuz kadın imajıyla karşımıza çıkan kadınlardan biridir. Sarayda gücünü artırmak için güvendiği kişileri bazı görevlere getirmiş, kendine bağlı kadro oluşturmaya çalışmıştır. Döneminde yolsuzluk ve rüşvetin arttığı, çaresiz ve güçsüzlerin doğruları III. Mehmed'e söylemekten çekindiği iddiaları bulunurken Safiye Sultan'ın devletin yularını ele geçirerek, adeta valide padişah konumuna geldiği belirtilmektedir. Devlet işlerinin yürütülmesinde ciddi düzeyde söz sahibi olan valide sultanın saygınlığını rüşvetle, sancakbeylerini, ulema ve valileri atamakla kazandığı, o sıralarda İstanbul'da bulunan gezgin John Alderson tarafından dile getirilmiştir. 1600 ve 1603'te ayaklanan yeniçeriler, valide sultanın devlet işlerine karışmamasını talep etmişler; rüşvet, pahalılık ve yolsuzluklardan şikayet etmişlerdir. Şehzade Mahmud'un, onun annesinin ve otuz kadar cariye'nin boğdurulmasından sorumlu tutulan Valide Safiye Sultan tarih kitaplarında suçlanarak anlatılmaktadır (Sakaoğlu, 2008: 204).

I.Ahmed'in eşi Mahpeyker Kösem Sultan, Osmanlı tarihinin en hırslı kadınlarından biri olarak anlatılmaktadır. Eşi döneminde fazlasıyla söz sahibi olmuş ve çocuklarının iktidarı döneminde de yönetimin içinde yer almıştır. Oğlu I. Mustafa'nın kısa iktidarından sonra diğer oğlu IV. Murad tahta geçmiştir. IV. Murad tahta geçtiğinde 11 yaşında idi. Bu durum Kösem Sultan'ın yönetimi ele geçirmesi için oldukça uygundu. IV. Murad olgunlaşınca annesini yönetimden uzaklaştırmıştır. Fakat IV. Murad'ın genç yaşta ölmesi üzerine yönetim yine Kösem Sultan'a kalmıştır. Diğer oğlu İbrahim'de tahta çıktığında çocuk yaşta idi. O da IV. Murad gibi büyüdüğünde annesini yönetimden uzak tutmak istediği için annesi tarafından boğdurulduğu iddia edilmektedir. Sultan İbrahim'den sonra tahta geçen torunu IV. Mehmed 7 yaşında idi. Yine bu boşluktan dolayı devlet işlerine müdahil olmak isteyen Kösem Sultan gelini Hatice Turhan Sultan'ın direnişiyle karşılaşmıştır. 3 Eylül 1652'de odasında askerler tarafından boğularak öldürülmüştür. Halk arasında dindar, hayırsever sultan olarak tanınan Kösem Sultanın çok sayıda hayır kurumu vardır. Her yıl çok sayıda cariyeyi gelin etmesi, hapishanedeki mahkumları borçlarını ödeyerek kurtarması, sadakalar

dağıtması, hacı kafilelerine su ve şerbet dağıtması gibi faaliyetleri, halkın gönlünü kazanmasını sağlamıştır (Sakaoğlu, 2008: 224). Kösem Sultan'ın iktidarı elinde tutmak istemesi ve bu yöndeki faaliyetleri Osmanlı tarihine kadınlar saltanatı gibi bir ismi miras bırakmış ve Osmanlı gerilemesinin sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Sarayda, kadınların önemli bir konuma gelmeleri çocuklarının tahta geçmesi ile mümkün olmakta idi. Valide sultanlığa yükselmek isteyen padişah eşleri arasında yaşanan taht kavgalarının yönetimi yıprattığı gerçektir. Hatice Turhan Sultan kayınvalidesi Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirerek, Osmanlı tarihinde "Köprülüler Dönemi"ni başlatmıştır. Bundan sonra kadınların yönetime karışmalarına engel olmuştur. Kayınvalidesi Kösem Sultanın öldürülmesinde payı olduğu düşünülen Hatice Turhan Sultan kayınvalidesi gibi servet ve görkem düşkünü olmakla suçlandığı gibi, bazı tarihçiler tarafından iyiliksever, müşfik, dindar ihtirastan uzak olarak öne çıkarılmıştır. Hakkındaki farklı iddialara rağmen çok sayıda vakfı olduğu gerçektir. En önemli mirası, Valide Camii ve Külliyesidir. Tarih-i Raşid'de ölümünün orduyu üzüntüye boğduğu, takvada Meryem ve Asiye ile benzer olduğu yazılmaktadır (Sakaoğlu, 2008: 252).

Talat Hasırcıoğlu'nun "Osmanlı Sarayında Saltanat Süren Kadınlardan Kösem Sultan ve Telli Sultan" başlığıyla sunulan çalışmasında, Telli Sultan adıyla anlatılan Sultan İbrahim'in eşi Hümaşah Sultan'ın saraydaki gücü uzun uzun anlatılmaktadır. Sultan İbrahim'in Telli Sultan'dan başkasını dinlemediğini belirten yazar, Telli Sultan'ın memnun edilebilmesi için her türlü imkanın işe koşulduğunu ifade etmektedir. Hiç kimsenin bu duruma ses çıkaramadığı ancak memleketin için için kaynadığını, Kösem Sultan'ın bile etkisiz hale getirildiğini anlatırken, kadınların Osmanlı yönetimini fazlasıyla karıştırdığını vurgular gibidir. Çalışmanın başlığında yer alan "saltanat süren kadınlar" ifadesi yönetimde kadınların etkin rolünü ön plana çıkarmakta ve aynı zamanda tarih ders kitaplarında sıkça rastlanan "Osmanlı gerilemesinin nedeni olarak kadınların yönetime karışmaları" iddiasını ispatlamaya çalışmaktadır (Hasırcıoğlu, 1956: 226). Valide sultanların yönetime müdahale etmesinin sonuçları tartışılabilir bir konu iken, kadınların yönetimde etkin olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak görünmektedir.

Halk arasında ve sarayda kendisine büyük bir saygı ve sevgi duyulan Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın çok sevilmesinde, devletin kendine verdiği maaş ve diğer gelirlerini fakirleri doyurmak, ihtiyaçlarını gidermek, hayır

eserleri yaptırmak için kullanmasının etkisi vardır. Mahalle aralarında dolaşan Valide sultan yetim ve kimsesiz kızları evlendirmiş, borcundan dolayı hapiste bulunanları borçlarını ödeyerek kurtarmıştır. Ancak Bezmiâlem Valide Sultan'ın yönetimde övgüye layık görülen yanı sadece bu değildir. Batılılaşma sürecinde müsrif bir tavır sergileyen Abdülmecid'in annesi tarafından kontrol edildiği ve yönetimle ilgili entrikalarda yer almadığı belirtilirken, entrika ve desiselere sahip saray kadınlarından farklı olarak ayrı bir konumda görülmektedir. Hatta kendisi de müsrif olan Abdülmecid'in saray kadınlarını da böyle yaşamaya teşvik ettiği, saray kadınlarının Valide Sultan tarafından kontrol edilmeye çalışıldığı, ölümünden sonra bu saray kadınlarının zapt edilemez hale geldikleri anlatılmaktadır (Şentürk,1998:7-69). Bezmiâlem Valide Sultan, yönetime karıştıkları için eleştirilen kadınlardan farklı şekilde, yönetime olumlu katkıları ile hatırlanan nadir kadınlardan bir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Batı'da kadınlar oğullarının hükümdarlığında söz sahibi olma fırsatını yakalamışlardır. Bunlardan biri Catherina de Medici'dir. Fransa kralı I. Francis'in büyük oğlu Henry ile evlenerek Fransız sarayının İtalyan asıllı gelini olmuştur. Kocasının hükümdarlığında geri planda duran Catherine de Medici, on yaşındaki oğlu IX. Charles'ın tahta geçmesinden sonra yönetimi ele geçirmiştir. Kızı Elizabeth'i İspanya'nın Roman Katolik Kralı II. Philip ile, diğer kızı Margaret'i Navarre Kralı Protestan Henry ile evlendirerek, mezhepler arası denge kurmaya çalışmış, kızlarının evliliklerini bu denge için araç olarak kullanmıştır. Kendisi bir Katolik olan Catherina, 50 bin protestanı bir gecede kılıçtan geçirmekle suçlanmaktadır. Bu olayların neticesinde kızlarını farklı mezheplerden krallarla evlendirerek ülkesinde yaşanan mezhep kavgalarına son vermeye çalışmıştır. Yönetimi boyunca ülkesinde istikrarı sağlama mücadelesi vermiştir. Rakiplerini zehirleyerek öldürttüğü ve bunun için özel kimyager bulundurduğu, Fransa'da boyunun kısılalığından dolayı Fransa'da ilk topuklu ayakkabı giyen, ilk tütünü kullanan kişi olduğu söylenmektedir. Ünlü kahin Nostradamus'u saray doktoru ve astrologu olarak tayin etmiştir. Bu ilginç yanlarının yanı sıra sanatla yakından ilgilenen Catherina de Medici, tarihte Rönesans'ın kadınlarından biri olarak ta anılmaktadır (Çimen, 2008: 73-79).

Kraliçe I. Elizabeth 1558'de İngiltere tahtına geçerek 45 yıl yönetimde kalmıştır. Onun dönemi İngiliz tarihinde altın çağ (golden age) olarak anılır. Yönetimi boyunca ülkesinin ekonomisini düzelter, İngiliz parasına değer kazandıran I. Elizabeth, ordusunun başına geçerek İspanyol ordusunu bozguna uğratmıştır. Yönetimi boyunca

bilimsel çalışmalara, sanat ve edebiyata destek vermiştir. Döneminde cadı yakma olayları ve işkence azaltılmaya çalışılmıştır. Yaptığı icraatlarla İngiltere’yi kalkındıran I. Elizabeth ülkesinde efsaneleşmiştir.

En tanınmış kadın liderlerden biri Rus kraliçesi Çariçe Katerina’dır. Alman bir prensin kızı olan Katerina Rus tahtının varisi Holstein Dükü Peter ile evlendi. Eşi III. Peter olarak tahta geçti. İmparatorluk muhafızları Peter’i tahttan indirerek yerine Çariçe Katerina’yı geçirdiler. Rusya’da hızlı bir reform süreci başlatan Katerina ülkesinin sanayileşmesi için çalıştı. Edebiyat ve mimaride önemli gelişmeler sağladı. Kırım’ı Osmanlılardan aldı. Novorusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Litvanya ve Letonya’yı alarak ülkesinin topraklarını genişletti. Avrupa’dan aldığı 250 tabloyu sergilemek için Hermitage Müzesi’ni inşa ettirmiştir. Fransız aydınlarla sık sık mektuplaşan Katerina Avrupa aydınlanmasını da yakından takip etmiştir. Yaptığı reformlar ve elde ettiği başarılarla adından Büyük Katerina olarak söz ettirmiştir. Türk tarih yazımında ve tarih ders kitaplarında Rusya tarihi ile ilgili konularda ilk akla gelen isimlerden biri Katerina’dır. Türk tarih ders kitaplarında Katerina yönetimdeki başarısı ve güzelliği ile beraber entrikacılığı ile de yer bulmuştur (Aktaş, 2006: 74).

Kraliçe Victoria, İngiltere’nin en uzun süre tahtta kalan kraliçesi olmuştur. Prens Albert’in eşi olan Victoria döneminde buharın güç olarak ortaya çıkması sonucu sanayi devriminin yaşanması ve sanayi toplumunun oluşması gerçekleşmişti. “İlk Victoria Dönemi” diye adlandırılan 1838-1848 dönemde işsizlik, fakirlik olsa da “Orta Victoria Dönemi”nde zenginliğin ve istikrarın artmasıyla daha iyimser bir hava oluşmuştur. 1901’e gelindiğinde İngiltere sömürgeleriyle birlikte üzerinde güneş batmayan imparatorluk haline gelmişti. Victoria 1877’de Hindistan İmparatoriçesi olarak anılmaya başladı. Victoria dönemi emperyalizm ve sömürgecilikle ilgili tartışmaların başladığı bir dönemdi. Zamanında demiryolu ağının oluşturulmasıyla tren yolculuğu yapan ilk kraliçe olmuştur (Çimen, 2008: 150).

Hürrem, Kösem, Safiye, Nurbanu Sultanları kasteden “kadınlar Saltanatı” ifadesi yönetimde kadınlarının etkisini eleştirmede sıkça tercih edilmiş ve harem kadınlarının devlet işlerine müdahale geleneğine son veren kişinin IV. Mehmet’in annesi Hatice Terhan (Turhan) Sultan olduğu belirtilmiştir (Ortaylı, 2001: 42). Ancak kadınların Osmanlı yönetimine katkıları anlamında hiçbir işlevi, ne tarih ders kitaplarında ne de tarihçilerin eserlerinde dile getirilmemiştir.

Osmanlı Devletinde şehzadeler sancaklara görevli olarak gönderildiğinde anneleri de yanlarında gitmesi geleneği bulunmakta idi. Şehzadeler için staj yeri olarak düşünülmesi gereken sancaklarda, onlara göz kulak olmak ve onlarla ilgilenmek annelerinin görevi idi. Bu devlet yönetiminde olağan ve normal bir işleyiş idi. Ancak hiçbir zaman bu işleyişe kadın cephesinden bakılmamıştır. Aslında bu oğlu büyüyene kadar sarayda eşinin yanında yaşayan kadının, eşinin yanından ve saraydan uzaklaşması anlamına geliyordu. Bu kadın için aynı zamanda hasret ve hüznü demekti. Devletin işleyişine uyum sağlamak zorunda olan şehzade anneleri, üzerine düşenleri yaparken kimi zaman sessiz kalamıyorlardı. Yavuz Sultan Selim'in eşi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan, oğlu Süleyman ile birlikte Manisa Sarayında bulunduğu sürede Yavuz Sultan Selim'e hasret ve sitem dolu mektuplar yazmıştır. Kadın tarihi araştırmaları için birinci dereceden kaynaklar olarak değerlendirilmesi gereken mektuplarından birinde Hafsa Sultan duygularını şu şekilde ifade etmiştir;

“Ümit bu idi ki, Hüdavendigâr Hazretleri serir-i saltanata geldiklerinden sonra bu nahifeyi dahi hâk-pây-i kimya- bahşlerine yüz sürmek ile müşerref olmak tasavvur olunurdu. Lakin bu cariyenin karanlık talihinden ol şereften mahrum olduk. Ümiddir ki, Padişah-ı âlempenahın ayağı toprağından bu cariyeye feramüş buyurulmayup inayet-i Sultanî ile behremend ola...Baki ferman sultanımındır... Zaife-i Nahife Valide-i Süleymanşah”^{*} (Alpgüvenç, 2010: 44).

Unutulmaktan yakınan Hafsa Sultan'ın mektubunda en dikkat çeken duygulardan birinin de özlem olduğu anlaşılmaktadır. Bu valide sultanların ve şehzade annelerinin geleceğin hükümdarını yetiştirebilmek için kendi duygularını ihmal etmek zorunda kaldıklarını bize göstermektedir. Gerek tarih kitapları, gerekse tarih ders kitapları bu sürece kadınların dünyasından bakmamışlardır. Osmanlı'nın saltanat yıllarında, saltanatın verdiği fırsatlarla yönetimde söz sahibi olan Osmanlı kadını, Meşrutiyet yıllarında yönetimde yer alabilmek ve liderlik konularında çaba sarf etmek zorunda kalmışlardır.

^{*} (Ümit ediyordum ki, Sultan Hazretleri Osmanlı tahtına geldikten sonra, bu zayıf, çaresiz kulunu da her şeye can veren ayağının toprağına yüz sürmekle şereflendirecektir, böyle hayal ediyordum. Fakat kölenizin karanlık talihinden olacak, maalesef bu şereften mahrum kaldım. Ümit ediyordum ki; bu köleniz, zayıf ve acizlerin sığınağı olan sultanımın ayağının toprağına yüz sürme imkanından uzak tutulmaz, unutulmaz ve ben deniz Sultanımın lütfundan nasiplenirim. Kesin karar elbette sultanımındır... Süleyman Şah'ın annesi, aciz ve zayıf.)

II. Meşrutiyet döneminde Cevdet Paşa'nın kızı Emine Semiye Hanım “Osmanlı Demokrat Fırkası”nda ve “İttihat ve Terakki Cemiyeti”nde; Şerif Paşa'nın eşi Prenses Emine ise “İslahat-ı Esasiyye-i Osmaniye Fırkası”nda aktif olarak siyaset yapmışlardır. Teal-i Nisvan Cemiyeti’nde beş bin kadının katıldığı iki toplantı düzenlenmiş, Türk kadınları ikinci Edirne seferinin masraflarına katkıda bulunmuşlardır. Halide Edip Adıvar, bu durumu “ulusun tarihinde ilk kez erkekler ve kadınlar ulusal konularda birlikte yer aldılar” şeklinde yorumlamıştır. 1923’de Nezihe Muhiddin başkanlığında “Kadınlar Halk Fırkası” kurulmuştur. Parti Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kuracağı partiyle aynı adı taşıdığı için bir süre sonra kapatılmıştır. Halide Edip Adıvar kadın derneklerinin ayrı kurulabileceğini ancak kadınların adaylığının mevcut partiler aracılığıyla sağlanması gerektiğini savunmuştur (Yaraman,1999:44). Halide Edip, Vakit Gazetesi’ndeki bir yazısında, kadınlar için seçmen yaşının 20, seçilme yaşının 30 olması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için yasal düzenlemenin yapılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunun 11. Ve 12. Maddeleri ile 30 yaşını bitirmiş her erkek ve kadının mebus seçilebileceği karara bağlanmıştı. 18 Aralık 1934’te yapılan seçimlerde, genel mebus adedinin %5’nin kadın olabileceği kotası getirilmiştir. Cumhuriyetle birlikte kadına seçme ve seçilme hakkının bağışlandığı düşüncesi, şüphe ile karşılanırken, Türkiye’de kadının diğer ülkelerde olduğu gibi bu hakkı mücadele ile aldığı düşünülmektedir (Yaraman,2006: 14). Daha sonraki yıllarda kadınların meclise milletvekili olarak girme sayısının çok fazla arttığı söylenemez.

Haziran 1923’te yapılan seçimlerde kadınlar aday olamamıştı. Ancak bazı illerde seçmenler aday olmamalarına rağmen kadınlara oy vermişti. Sandıktan İzmir, Konya, Malatya ve Diyarbakır’dan Latife Hanım, Halide Edip, Mevhibe Hanım, Nezihe Muhiddin, Kara Fatma, Müfide Ferit, Aliye Fehmi’ye oy çıkmıştı. Aday olmamalarına rağmen kadınlara sandıktan oy çıkması, halk içinde kadınları mecliste görmek isteyenlerin olduğunu göstermektedir. Latife Hanım’ın Mustafa Kemal’in ölümü halinde ülkeyi yönetebileceğine dair “New York Times” gazetesinde çıkan haber, Ankara’da halk arasında çıkan dedikodular da ilgi çekicidir (Çalışlar, 2006: 59).

Büyük Millet Meclisi’nin ikinci döneminin sonlarına doğru, kadınlara siyasi hakların verilmesi konusunda bazı taleplerinin olduğu ve bazı konferanslarda bunun dile getirildiği bilinmektedir. 1926’da Trabzon’da verilen bir konferansta Türk Ocağında ilk kadın konuşmacı olan Süreyya Hulusi:

“Türk kadını tarihte siyasi rol oynamıştır. Kadın kendi benliğini idrak eder, iktisadî sahada etki sahibi olursa, neden memleket işlerinde geri kalsın? Herkes ondan vatan dersi alır da niçin o vatanın idaresi ve mukadderatı söz konusu olduğu zaman, ihmal edilmiş bir durumda bırakılır?” sözleriyle, vatan savunmasında canla başla mücadele eden Türk kadının yönetimde söz sahibi olmalarına izin vermeyen zihniyeti eleştirmektedir.

Yine Tunalı Hilmi’nin 1923’te “kadınların seçimlerde sadece nüfustan sayılması gerektiğine dair düşüncesi” mecliste ayak patırtıları, gürültülerle desteklenmiş, fakat idealist bir milletvekilinin;

- “Ayaklarınızı vurmayın beyefendiler, benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayağınızı” sözleri ile tepki almıştır.

1930’da kadınlar belediye seçimlerine katılma hakkı verildiği gün Ankara Türkocağı’nda yapılan bir konferansta Afet İnan’ın yaptığı konuşmasında, Türk milletinin bir ferdi olarak seçimlere katılma hakkı olduğunu, seçim hakkının cinsiyet farkı gözetilmeksizin her vatandaşı kapsamaması gerektiğinin altını çizmiştir. Konuşmasının devamında, seçim hakkının “milli egemenliğin” bir ifadesi olduğunu belirten Afet İnan, milli egemenliğin toplumun yalnız bir kısmının lehinde kullanılmasının doğru olmadığını açıklamıştır. Seçim sandığı önünde en cahil insan ile en büyük devlet adamı eşittir, kadın niçin bu eşitliğin dışında kalsın? Sorusuyla insanları kadının seçme hakkı üzerine düşündürmeyi amaçlamıştır (Taşkiran, 1973: 122).

Dünya çapında kadınların seçme-seçilme haklarını kazanmaları mücadele gerektirmiştir. Bu mücadelelerden sonra kadınlar farklı ülkelerde farklı zamanlarda bu hakkı elde edebilmişlerdir. 1893’te Yeni Zelanda’lı kadınların seçme-seçilme hakkını elde etmesinden sonra dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Bu hakka Macaristan kadınları 1920’de Moğolistan kadınları 1924’te kavuşabilmişlerdir. Türk kadınları bu hak için 5 Aralık 1934’ ü beklemek zorunda kalmışlardır.

1934’ten sonra yapılan seçimlerde Türk kadını meclisteki yerini almaya başlamış ve seçilme hakları için yaptıkları çalışmalar ürününü vermişti. Seçilerek meclise giren kadınlardan biri de Nakiyye Elgün idi. 1882’de İstanbul’da doğan Nakiyye Huriye (Elgün) İstanbul Kız Öğretmen Okulu’nu bitirmiş ve aynı okulda edebiyat

öğretmenliği yapmıştır. Meşrutiyetten sonra Fevziye Lisesi müdürelği ve İstanbul Kız Lisesi müdürelği yapmıştır. Türk Ocağı, Halkevi, Kızılay ve Hava Kurumunda üye olarak çalışan Nakiye Hanım, İstanbul Üniversitesi Umumi Meclisinde 5 yıl encümen üyesi olarak çalışmış ve 1935'te Erzurum milletvekili olarak seçilmiştir. Balkan Muharebeleri sırasında düzenlenen konferanslara konuşmacı olarak katılan Nakiye Huriye Hanım milletvekili seçilerek yönetimde de yerini almıştır (Kurnaz, 1993: 12). Nakiye Hanım'ın dışında meclise milletvekili olarak giren kadınlarımız arasında şu kişiler bulunmaktadır:

Satı Kadın (Ankara), Mebrure Gönenç (Afyon), Şekibe İnel (Bursa), Huriye Öniz (Diyarbakır), Dr. Fatma Memik (Edirne), Fakihe Öymen (İstanbul), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bediz Morova (Konya), Mihre Bektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Gökay (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon) 1935'te meclise milletvekili olarak giren ilk kadınlardır (Göksel, 1988: 172-173).

Yakın tarihte dünyanın çeşitli ülkelerinde seçimle gelen ve seçimleri kazanarak yöneticiliği hak eden kadınlar da var olmuştur. Bu kadınların ismi çoğu insan tarafından hala hatırlanmaktadır. Siyasetin üst sınıflarında yer alan bu kadınlar alanında ilk olarak da tarihe geçmişlerdir. Bunlardan biri İndra Gandhi'dir.

İndra Gandhi 1966 seçimlerini kazanarak Hindistan'ın ilk kadın başbakanı olmuştur. Yönetimde olduğu sürede Hindistan'ın nükleer güce kavuşması için çalışan Gandhi, ABD ve SSCB arasında denge politikası izlemeye çalışmıştır. Tarım ve gıda yönetim alanlarında reformlar gerçekleştirmiştir. 1977 seçimlerini kaybeden Gandhi 1979'da yapılan seçimlerle tekrar başbakan olmuştur. Hindistan'ın ilk kadın başbakanı İndra Gadhi, korumaları tarafından 31 Ekim 1984'de öldürülmüştür.

1979 seçimlerini kazanarak İngiltere'nin ilk kadın başbakanı olarak yönetime gelen Margaret Thatcher Ruslar tarafından verilen "Demir Lady" lakabıyla anılmaya başladı. Ülkesinde özelleştirmeyi gerçekleştirmeye çalışan Thatcher, Saddam'ın Kuveyt'ten çıkarılmasında, Rusya'nın açıklık (glasnost) politikasının uygulanmasında da önlerde yer aldı. Falkland Adaları'nı işgal eden Arjantin ile de savaşa giren Margaret Thatcher ülkesinde yeniden güç kazanarak 1983 seçimlerinde başarı elde etmiştir. Avrupa Birliği'ne sıcak bakmayan Thatcher Amerika üzerinde de etkili bir başbakan olmuştur. Parti lideri seçimlerinde rakibinden az oy alınca partisinden istifa etmiştir. Üç dönem süren başbakanlığından yenilgi almadan ayrılmıştır. İzlediği politikalarla ve

cesaretli tavırlarıyla 20. Yüzyıla damgasını vuran kadın liderlerden biri olan Margaret Thatcher, Tarih ders kitaplarında yönetici kadın imajıyla yer almaya başlamıştır (Çimen, 2008).

21 Haziran 1953'te Pakistanlı zengin bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Benazır Butto, babası Zülfikar Ali Butto'nun tutuklanarak öldürülmesinden sonra, babasının kurduğu Pakistan Halk Partisinin lideri olmuştur. Harvard ve Oxford'da iyi bir eğitim alan Butto İslam dünyasının ilk kadın başbakanı olma sıfatını, 19 Kasım 1988'de kazandığı seçimler sonrasında elde etmiştir. Gulam İshak Han'ın yaptığı darbe ile hükümetten uzaklaşan Butto 1993'de ikinci kez başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 1999'da Pervez Müşerref'in yaptığı darbe ile tekrar başbakanlıktan ayrılan Benazır Butto ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. 2008'de yapılacak seçimlere katılmak üzere ülkesine tekrar dönmüştür. Ancak 27 Aralık 2007'de Ravalpin'de yaptığı bir miting sonrası uğradığı suikast sonucu ölmüştür. "Yöneticiler seçimlere girmeme ister izin versin, ister vermesin. Ne pahasına olursa olsun, ülkeme döneceğim. Başbakan olmak istediğim için değil, halkıma verdiğim sözü yerine getirmek için..." sözlerini suikasta uğramadan kısa bir süre önce sarf eden Benazır Butto'nun yönetimi eşi ile ilgili yolsuzluk iddiaları ve darbelerle oldukça çalkantılı geçmiştir. İnançlı olmakla birlikte ekonomide Marksizm'i benimsediğini ve Pakistan halkının bu şekilde kurtulabileceğini iddia eden Butto ülkesinde yaptığı toprak reformu ile 45 bin dönümlük aile toprağından vazgeçmiştir.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu olan İmran Aykut, Türkiye Kağıt Sanayi İşverenler Sendikası Genel Sekreterliği görevinde bulunmuştur. 17. 18. 19. Dönemlerde İstanbul, 20. Dönemde Adana Milletvekili olan İmran Aykut Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Devlet Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı görevlerinde bulunarak, Türkiye'nin kadın bakanları arasında yerini almıştır.

Türkiye'nin ilk kadın başbakanı ve ilk kadın dış işleri bakanı olan Tansu Penbe Çiller, 1991 ve 1997 yıllarında siyasette bulunduğu dönemde koalisyon hükümetlerinde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevinde de bulunmuştur. 13 Haziran 1993'te Doğru Yol Partisi'nin genel başkanlığına seçilmiş 25 Haziran 1993'ten 6 Mart 1996 tarihine kadar 50. 51. Ve 52. Cumhuriyet hükümetlerinde başbakanlık yapmıştır (<http://tr.wikipedia.org>)

Tarihin her döneminde yönetimde naib veya kraliçe olarak yer alan kadınlar günümüzde de bakanlar kurulu kadrosunda yer almaya devam etmektedir. Kadınlar sadece siyasette değil, her alanda idari kadrolarda yer alarak yönetici ve lider kimliklerini sürdürmektedir.

Tarih ders kitaplarında daha çok olumsuz yönleri ile yer alan yönetici kadın imajının yenilenmeye ihtiyacı vardır. Sadece olumsuzluklardan bahsetmek, yönetimde kadın konusunu tam açıklamamaktadır. Yönetimde kadınların yeterince anlatılması ile erkeklerin alanı görülen yöneticilik ve liderliğin sadece erkeklere ait olmadığı ortaya çıkacaktır.

2.8.8. MAĞDUR KADIN İMAJI

Mağdur kadın imajı ders kitaplarına kısmen yansımakla beraber, açıkça dikkat çeken bir imaj değildir. Mağdur kadın imajı, ders kitaplarında anlatılan çeşitli konuların arasında fark edilmektedir. Aslında ders kitapları böyle bir imajı yansıtmaya kaygısı taşımamaktadır. Ancak yapılan kadın tarihi çalışmalarında, kadınların mağduriyetine dair bilgiler de bulunmaktadır. Kadının tarihteki sosyal ve ekonomik durumunun tam anlaşılabilmesi için mağdur kadınların da aktarılması ihtiyacı vardır. İnsanlığın ve kadınların gelişim süreçlerini değerlendirebilmeleri, yaşanan olayların doğru yorumlanabilmesi için kadınların mağduriyetlerinin ortaya konulması kaçınılmazdır. Kadınların mağdur durumlarının bilgilerine ulaşmak hiç zor olmayacaktır.

Kadınların mağduriyeti kimi zaman fermanlara yansımış ve kimi zaman sığınma evleri açılmasına sebep olmuştur. Bu ferman ve sığınma evleri kadının mağduriyetini ispatlamak bakımından anlamlıdır. Fatih Sultan Mehmet'in fermanı kadın hakları açısından da önemli görülmüştür.

Fatih Sultan Mehmet, fermanında kadınların haklarını şu cümlelerle savunacağını bildiriyor: “Hane-i mülkümde kimse zevcesine el kaldırmaya... Her kim ki nesne-i saadetimde zevcesini incitir; onun kadrine mülkümde yer yoktur. Ta ki zevcesi zevcini sine-i hakikatinde affeder. Zinhar ben yaşadıkça kimse kimsenin hakkını gasp etmeye... El şeriat ki, göze (kadının iffetine) yapılanı görmeye ancak Allah (c.c) kâfidir”. Bu sözleriyle günümüzde sosyal toplumun kanayan en büyük yarası olan

kadınlara yönelik şiddete karşı katı bir tavır alan Fatih, sadece tavır almakla yetinmiyor, eşine şiddet uygulayan erkeğe, eşi affedene kadar sürgün cezası uyguluyordu.

1453'te İstanbul'u fethederek Türk ve dünya tarihinde yeni bir çığır açan II. Mehmet, fethin hemen ardından İstanbul halkından altı temsilciyi şehrin durumunu öğrenmek için huzuruna çağırmıştır. Temsilcilerle görüşükten sonra şehirde boşanan çiftlerin ve intihar eden kadınların oranını öğrenen Fatih, Bizans'ın Kostantinapolis valisi Takilitipos'dan bu konuyla ilgili resmi rakamları kendisine getirmesini istemiştir. Yapılan tespitin sonucunda intihar eden evli kadınların sayısının şehrin üçte birine yakın olması üzerine Fatih, 13 Haziran 1453 de "Zevce-i Taalluk" isimli fermanla Osmanlı ve Türk tarihindeki ilk kadın haklarını savunan belgeyi yayınlamıştır. Çağına göre devrim niteliği taşıyan bu fermanı nedeniyle, ünlü tarihçiler Abdî, Avnizade Mahmut Efendi, Nikola Yorga, Phillips Marko, James Michelle zamanının "ilk feminist hükümdarı" olarak tanımlamıştır.

Bu fermanın ardından başta Bizans ahalisi olmak üzere İstanbul'daki kadınların büyük bir feraha kavuştuğu da yine tarihçiler tarafından kaydediliyor. Kadınların haklarını böylesine koruyan fermanın peşinden çeşitli uygulamalar da gündeme gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Fatih Medresesi müderrisi Numan Efendi'nin eşine şiddet uygulaması üzerine tarihte ilk kez Beşiktaş'ın Kabataş semtinde 'İhsaniye' isimli bugünkü anlamda ilk rehabilitasyon ve kadın sığınma evi kurdurmuştur. Bu merkeze Padişah tarafından bugünkü anlamda bir uzman hekim (Sururizade Abdurrahman Efendi) ve psikolog diye adlandırabilecek bir hekim Tayyibe Kalfa tayin edilmiştir. Numan Efendi'nin eşi Nefise Hatun bu eve sığınan ilk muhtaç kadın olarak tarihe geçmiştir. Numan Efendi bu olayın ardından Rodos Adası'na daimi ikâmetle sürgüne gönderilmiştir (Kiremitçi, 2010: <http://tarihimiz.net/v3/Haberler/tarih/Kadin>).

Batı'da, dünyada ilk kadın sığınağının 16. Yüzyılda İtalya'nın Bologna şehrindeki "The Casa del Soccorso di San Paolo" olduğu kabul edilmektedir. Ancak Ribatü'l Bağdadiye tekkesi, üç asır önce 13. Yüzyılda faaliyet gösterdiği için kadın sığınma mekanı olarak önceliği hak etmektedir. Gerçi 1972'de Londra'da açılan Chiswick Kadın Sığınma Evi'nin de dünyanın ilk kadın sığınma evi olduğunu belirten kaynaklara da rastlanmaktadır (<http://en.wikipedia.org/wiki/Refuge>). Ancak Fatma Bint-i Abbas ile ilgili bilgiler dünyanın ilk kadın sığınma evinin Bağdadiye Tekkesi

olduğunu göstermektedir. Bu tekkeye sığınan çok sayıda kadın eğitim alma fırsatını da elde etmiştir.

Tarihte kız çocuklarını zavallı duruma düşüren en önemli acıklı hikayelerden bazıları İslam'dan önce “Cahiliyye Devri” adı verilen dönemde yaşanmıştır. Halkını geçindirecek kadar bereketli olmayan Arabistan toprakları, sonradan İslamiyet'in yasakladığı kız çocuklarını öldürme olaylarının olduğu bir mekan olarak anlatılmaktadır. Daima yoksulluk içinde yaşayan bazı çöl kabilelerinin geçinemeyecekleri korkusu ile kız çocuklarını öldürme yolunu seçtikleri bilinmektedir. Ancak bu olayın en vahim tarafı kız çocuklarının diri diri gömülmesidir (İslam Ansiklopedisi, 1993: 129). Cahiliyye Devri denilen İslam'dan önceki dönemde, kız çocuğunu öldüren bir adam Hz. Muhammed'e gelerek, “Ey Allah'ın Resûlü, biz cahiliyet ehli iken, puta tapan kişilerdik. Çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım olmuştu. Konuşacak yaşa gelmişti, kendisini çağırdığımda sesini duyunca sevinç duyardım. Bir gün onu çağırdım ve peşime taktım, birlikte yürüdük. Sonunda çok uzak olmayan bir akrabamın kuyusunun başına geldik. Elimle tutup onu kuyuya attım. Ondan hatırladığım son söz, babacığım, babacığım, çığlığı idi”. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) ağladı. Sonra ona dedi ki: “Doğrusu Allah cahiliyet ehlinin yaptıklarını kaldırmıştır. Sen yeniden amel et.”

Bazı Araplar ise karısının doğumu yaklaştığında bir kuyu açar, doğan çocuk kız ise hemen kuyuya atarlar, erkek ise bırakırlardı. İslam'ın ilk yıllarında yaşamış olan Ferezdek adlı bir kişi, dedesi Sa'saa İbn Naciye ibn İkal'ın çok sayıda kız çocuğunu öldürülmekten kurtardığını, şiirlerinde övünerek anlatmıştır. Sa'saa cahiliye döneminde kendi kabilesinden hiçbir kızın öldürülmesine izin vermemiş ve kızları ölümden kurtarmak için çalışmıştı. Bin ya da bundan daha az kızı kurtardığı söylenmektedir (İbn-i Kesir, 1987: 832). Kuran-ı kerim, Tekvir Suresi'nde kıyamet sahnelerini anlatırken “diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçtan öldürüldüğü sorulduğu zaman” (8-9) mealindeki eleştiri içeren ayetiyle bu uygulamanın hesabının sorulacağını belirtirken, olayın vehametine de dikkat çekmektedir.

İslamiyet'le birlikte kesinlikle yasaklanan ve ortadan kalkan bu uygulama bazı kabilelerde geçim sıkıntısı durumunda ilk gözden çıkarılanların kız çocukları olduğunu göstermektedir. Bu çocukların tercih edilmesinin temel nedeni “kız” olmasıdır. Bu olay kız çocuklarının mağduriyetinin vahim örnekleri arasında görülmektedir. Yine cahiliye

devrinde cariyeye kadınların fuhşa zorlandığı ve bunu gelir kaynağı olarak gören insanların olduğu bilinmektedir. Kredi karşılığı tefecilere kadınları verme ve borç ödendikten sonra geri alma yine bu dönemin uygulamaları arasındadır. Bu uygulamalar da İslamiyet’le birlikte yasaklanmıştır. Bu yasaklamalarla birlikte İslamiyet’te kadına miras, eğitim ve iktisadî haklar verilmiştir (Fazlurrahman, 1996: 21).

Kadın ve kız çocuklarının mağdur edilmesi doğrudan yapıldığı gibi dolaylı olarak da yapılmıştır. Tarihi kayıt altına alan erkeklerin tam olarak kadınlarla empati kurmaları zor olabilir. Bu anlamda tarih yazımına kadın eli değmesi oldukça önemlidir. Çünkü bir kadının hemcinsleri ile empati kurması ve olaylara onların gözüyle bakabilmesi daha kolaydır. Kadınların bakış açılarının tarih yazımına farklı boyutlar getireceği kesindir. Bu talep tarih yazımında “kadın-erkek ayrımını” içermemektedir. Sadece kadınların hemcinslerini anlama konusuna daha yatkın olabileceği düşüncesi olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, saray kadınlarının ve erkeklerinin hayatı dışarıdan bakıldığında gösterişli gelebilir ; ancak tarih bilgileri hem kadınlar için hem de erkekler için bunun her zaman özenilecek bir durum olmadığını göstermektedir.

Abbasi Halifesi Harun Reşid’in kız kardeşi, Harun Reşid’in vezirlerinden Cafer ile yaşadığı gizli aşktan sonra evlenmiştir. Ne var ki Harun Reşid’in eşi Zübeyde’nin adamları tarafından hakkında suçlayıcı sözler yayılan Cafer, Harun Reşid’in emriyle öldürülmüştür. Eşinden böyle bir olayla ayrılan Abbase de bir müddet sonra eşi gibi Harun Reşid tarafından ölüm cezasına çarptırılmıştır. Abbase Sultan’ın başına gelenleri Batıdaki Romeo-Juliet hikayelerinden daha elim bulan Prenses Kadriye Hüseyin, onun yaşadıklarını dehşet verici bir haksızlık ve Harun Reşid’in şöhret güneşini gölgeleyen hüznün verici bir bulut olarak yorumlamaktadır (Hüseyin, 1982: 67). Saray içinde yaşanan gizli güç savaşları her zaman kurbanlar almıştır. Bu kurbanlar arasında erkekler olduğu kadar kadınlar da yer almıştır. Abbase Sultan saray kadınlarının karşılaştığı sıkıntılara ışık tutması bakımından bir örnektir. Abbase Sultan istediği evliliği yapmış; fakat saray oyunları nedeniyle yaşayamamıştır. Evliliği de hüznü bir şekilde son bulmuştur. Muhakkak ki tarihte böyle örnekler çoktur. Kitaplarda yer almasa da prenseslerin siyasi kaygılarla yaptıkları evliliklere her zaman rıza gösterdikleri söylenemez. Siyasî evliliklere çoğu zaman çıkarlar karar vermekte idi. Donald M. Nicol, Epiros despotlarının, İtalyan prenslerine; Sırp krallarının, Trabzon Rum imparatorlarının, kızlarını Osmanlı, Akkoyunlu beylerine “eş” olarak sunmak suretiyle bağımsızlıklarını koruduklarını; ancak böyle piyon gibi kullanılan prenseslerin mutlu

olmadıklarını belirtmektedir (Pazan, 2008: 42). Bu tip evliliklerin en trajik örneği, Bizans imparatoru II. Andranikos'un beş yaşındaki kızı Simonis Palaiologna'nın 1299'da 50 yaşındaki Sırbistan kralı Stepan Milutin'le evlendirilmesidir. Beş yaşındaki kız çocuğu imparatorluğun geleceği için feda edilmiştir. 13. Yüzyılda Yunanistan'da hüküm süren ailelerin on bir kadın üyesinden sekizi ya İtalyan, ya Frank eşlerle evlendirilmiştir. Erkeklerin hiçbiri bu dönemde yabancı kadınla evlenmemiştir. Diplomatik kaygılarla yaptırılan bu evliliklerde kız çocukları bir araç olarak görülmüş ve çoğu bu tip evliliklere karşı çıkamamıştır. Sırp Mara Brankoviç, Bizans imparatoru Konstantinos XI. Palaiologos ile evlendirilmeye karşı çıktığında dul ve yetişkin bir bayandı (Nicol, 2001: 6). Mevcut ders kitaplarında barışı sağlamanın ve dostluğu sürdürmenin aracı olarak dikkat çeken bu tip evlilikler her zaman mutsuzluk getirmiştir iddiası gerçekçi olamaz, ancak bu tip evliliklerin her zaman mutluluk getirdiği de söylenemez. Hepsini için olmasa da bazı prenseslerin mağdur oldukları şeklinde yorum yapılabilir. Yıldırım Bayezid'in Despina adlı eşinden olan kızı Paşa Melek Hatun, Timur'un esiri olduktan sonra Moğol emirlerinden Celaleddin İslam'ın oğlu Şemseddin Mehmed ile evlendirilerek Semerkand'a gönderildiği iddiası bazı kaynaklarda yer almaktadır (Pazan, 2008: 74). Bu bilgiler saray kadınlarının esir edilerek iradeleri dışında ki hayatları yaşamaya zorlandıklarına işaret etmektedir. Esaretin kadın ve erkekler için yaygın olduğu dönemlerde sadece saray kadınları değil, sıradan kadın ve erkeklerin esir ve köle olarak kullanıldığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. "Tom Amcanın Kulübesi" adlı eseriyle ünlenen ve köleliğe karşı mücadele etmiş olan Amerikalı Harriet Beecher Stowe, küçük oğluna yazdığı bir mektupta şunları ifade etmektedir: " Halkımız tarafından kölelere reva görülen haksızlık ve vahşet karşısında üzüntüden neredeyse kalbim parçalanıyordu. Bazı geceler sen yanımda uyurken çocukları ellerinden alınan zavallı köle anneleri düşündüğümde ateş gibi yaşlar akardı gözlerimden" . Yaşadıklarından esinlenerek yazdığı Tom Amcanın Kulübesi adlı eseriyle kendince haksız bulduğu bu durumla mücadeleye başlamıştı (Kohlhagen, 2004: 59). Esaretin ve köleliğin ortaya çıkardığı mağduriyet ders kitaplarında yer alarak, insan hakları eğitiminin bir aracı olarak kullanılmalıdır. İnsanların her zaman ve her ortamda birbirine saygılı, hoş görülme davranmaya ihtiyacı olacaktır. Köleliğin yaygın olduğu dönemlerin –hem kadınlar hem erkekler için- anlatılması insanlığın özgürlük mücadelesinde geçirdiği evreleri daha net görmek açısından önemlidir.

Kadınların çalışma hayatı içinde de mağdur edildikleri bilinmektedir. Aynı işi yapan erkek ve kadınların ücretlerinde ki farklılık pek çok kaynakta dile getirilmektedir. Yine çalışan kadınların yaptıkları grevlerin sebeplerinden biri de erkeklerle eşit ücret alma talebidir. Amerika'nın Newyork şehrinde Cotton Tekstil Fabrikasında çalışan kadınlar, 1800'lerde daha iyi çalışma koşulları, daha iyi ücret alma gibi sebeplerle mücadele ediyorlardı. Yaptıkları çalışmalardan sonuç alamayan kadınlar sonunda 8 Mart 1908'de greve gitmişlerdir. Ancak greve katılan kadınlar, fabrikaya kilitlenerek, dışarı çıkmaları engellenmeye çalışılmıştır. Fabrika yanmaya başlayınca barikatları aşarak kaçamayan kadınlardan 129'u yanarak ölmüştür. Erkeklerden daha düşük ücret alan, ağır şartlarda çalışan bu işçi kadınların insani talepleri dikkate alınmak yerine, ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. Kadınların iş dünyasında ki mağduriyetleri tabii ki bu örnekle sınırlı değildir. Bu konuda araştırma yapıldığı takdirde çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür. III. Uluslar arası Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda alınan bir kararla 8 Mart'ın kadınlara özgü bir gün olarak kutlanması kararlaştırıldı. I. ve II. Dünya savaşları sırasında pek çok ülkede yasaklanan bu gün 1960'tan sonra ABD'de kutlanmaya başlayınca yaygınlaşabilmiştir. BM Genel Kurulu, 1977 yılında 8 Mart'ın "Dünya Kadınlar Günü" olmasını kabul etmiştir. 1975'de Meksika'nın Mexico City şehrinde yapılan BM I. Uluslararası Dünya Kadın Konferansı'nda CEDAW (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) kabul edilmiştir. Bu sözleşme aynı zamanda kadının çeşitli boyutlarda mağduriyetinin göstergesidir. Kadının mağduriyetinin uluslararası düzeyde kabul edilmesi ve bunun ortadan kaldırılması çalışmalarıdır (Durmuş, 1988: 18).

Kadınların mağduriyeti bazen de kadın olmalarından kaynaklanmıştır. Kadınların fiziksel ve biyolojik farklılıkları, kimi zaman onların aleyhine kullanılmıştır. Savaşlar bu farklılıkların en çok suistimal edildiği ortamları hazırlamışlardır. Savaşların, kıtlık dönemlerinin vs. durumlarda bir toplumun bütün bireyleri ciddi düzeyde etkilendiği ve bu durumda kadın erkek herkesin ciddi mağdur olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Savaş ve felaketlerin acılarını kadınlar, erkekler ve çocuklar hep beraber yaşamaktadır; ancak Savaşların kadınlara telafi edemeyeceği yaralar açtığı da bilinmektedir.

Erkekler savaşa gidince geride kalan kadınlar, evinin hem erkeği hem kadını olarak ağır sorumluluklar üstlenirken, savaşın getirdiği fakirlikle mücadele ederek çocuklarını ve evde kalanları korumak durumunda kalmıştır. Hem ülkesinin ekonomik

problemlerini üstlenirken hem de evlerinin düzeninin sürdürmeye çalışmışlardır. Kadın açısından savaşların en acı tarafları bunlar değildir muhakkak; ancak savaşların neticesinde işgale uğrayan topraklarda düşman askerlerinin eline düşen, tecavüze uğrayan, ağır işkencelere maruz kalan kadınların hikayeleri göz ardı edilmemelidir. Türk tarihi de bu tip hikayelerle doludur.

Falih Rıfkı Atay 1918’de kaleme aldığı bir yazısında I. Dünya Savaşı yıllarında Rusların işgale ettiği, Doğu Anadolu bölgesinde yaşananları anlatmış ve bu yazısında vahşice öldürülen erkek ve kadınlardan, tecavüze uğrayan genç kızlardan bahsetmiştir.

Güney Marmara’da Yunanların yaptıkları ile ilgili olarak 29 Mayıs 1921 tarihli bir raporda İngiliz subayı Mister Cockhill, Yunanlı Teğmen Kaçaros’un Türklere yaptığı zulümleri anlatmaktadır. Bu raporda Evden çıkarılan çok sayıda kadın ve çocuğun süngülerle meydanda toplandığından, genç kızlara çok kötü işkenceler yapıldığından, bu genç kızların elbiselerinin yırtıldığı, göğüslerinin kesildiğinden, kadınların ayaklarına kapanarak merhamet dilendiklerinden, boğazı kesilerek öldürülen bir kadının çocuğunun süngüye takılarak erkeklere uzatıldığından bahsedilmektedir.

Yine Müttefik İnceleme Kurulunda görevli Kızılhaç temsilcisi M. Gehri’nin 10 Temmuz 1921 tarihli İzmit’te yazdığı 5 numaralı raporunda, tecavüze uğramaları sonucu çıldıran, Yunanlar tarafından eğlence aracı olarak kullanılan kadınlardan bahsetmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlar tarafından gerçekleştirilen işkence ve eziyetler Marmara ile sınırlı kalmamış orta Anadolu’ya kadar uzanmıştır (Sarıhan, 2006).

1920’de Çukurova Haçın ilçesinde Ermenilerle mücadeleye katılan ve yapılan olaylara şahit olan Melek Hanım’ın öldürülmesinden sonra bohçasından çıkan destanın bir bölümünde şunlar yazmaktadır:

Meydan kazan kurdular
Bebekleri kaynattılar

Gün görmedik hanımları
Süngü ile oynattılar

Kapı kapı geziyorlar
İfadeyi yazıyorlar

Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Kele Dudu, Kele Dudu
Kanlı gömlek yu diyorlar

Bebekleri kaynatmışlar
Kuzu eti, ye diyorlar... (Tansel,1988: 44)

Destanın içeriğinden erkek ve kadınlara, hatta çocuklara yapılan işkencelerin boyutları fark edilebilmektedir. Özellikle o dönem için namusu oldukça önemseyen Türk kadınının, tehditlerle oynatılarak psikolojik tacize maruz kalması söz konusudur. Annelik duygusu kadına çocukları için canını feda edebilme cesaretini vermektedir. Bu duyguya sahip kadınların bebeklerinin pişirilmesi, süngülerle öldürülmesi, kadına kendi ölümünden daha ağır gelecek bir durumdur. Çeşitli savaşlarda, maddi ve manevi zorluklarla mücadele eden eşi, babası askerde iken her türlü işin sorumluluğunu üstlenen, gerektiğinde cepheye koşan Türk kadınının psikolojik yaraları, diğerleri kadar kolay sarılamamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yeniden Meclis başkanlığına seçildiği 13 Ağustos 1923'te savaş kahramanları ile ilgili olarak yaptığı konuşması, TBMM Zabıt Ceridesinde şu şekilde yer almaktadır:

“Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silahıyla göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi, yangınlarda ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır.

Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamaya mahkûm genç kızlar da vardır.” (Sarıhan, 2006: 71).

Mustafa Kemal Atatürk 16 Ocak 1921'de *United Telgraph*'in sorularını cevaplandırırken, Antep'te öldürülen ve imha edilen kadın ve çocuklardan bahsetmektedir.

Savaşlarda kadın, erkek, çocuk fark etmeksizin insanların öldürülmesi savaşın doğası olarak görülebilir. Ancak savaşların kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisi savaşlarda öldürülmelerinden kaynaklanmamaktadır. Asıl yıkıcı etkisi kadınların tecavüze ve işkenceye uğrayarak, kadınlara ömrü boyunca unutamayacağı acılar bırakmasında yatmaktadır. Yakın tarihimizde yaşanan Bosna ve Irak savaşlarında da bu tip olayların hala yaşandığı bilinmektedir.

Tarih ders kitaplarında savaşların veya felaketlerin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisinin anlatılması değer eğitimi açısından önemli görülmelidir. Savaşların insanlığa verdiği telafisi mümkün olmayan zararların bilinmesi, öğrencilerin savaşa sonuçlarıyla bakabilmesini sağlayacaktır. Kadını karşı cins olma yönüyle değil de insani yönüyle görebilmek, kadının toplumda değer kazanması için oldukça önemlidir. İşkencenin kadın ve erkek fark etmeksizin kaldırılmaya çalışılması ve savaş durumunda kadınların bedenlerine, ruhlarına yapılan saldırıların engellenmesi için bilinçlendirme gereklidir. Tarih dersi bu konular için araç olabilmelidir. Hâlâ yüzyılımızda bile kadının bedenine ve ruhuna yapılan saldırılar daha aşikar bir şekilde dünya kamuoyunun önünde gerçekleşmektedir. İşkence ve tacizlerin engellenmesi için eğitilmiş zihinlere ihtiyaç vardır. Bunun için toplumsal hafızaların yoklanması ve bu acıların sorgulanması sağlanmalıdır.

Halkın belleği çilekeş ve zavallı kadınların hikayeleri ile doludur. Kadınların sosyal hayat içinde maruz kaldıkları haksızlıklar, toplumda kadının durumunu ortaya koyabilmek bakımından çok önemlidir. Tarihin her safhasında kadınların mağduriyetini gösteren örnekler yaşanmıştır. Bu örnekler aracılığıyla öğrencilere toplumun bütün bireylerine saygı gösterme ve değer verme tutumu kazandırılabilir. Siyasi nedenlerle yapılan evlilikler kadının mağduriyetini ortaya koymak için yeterli değildir (Yaşar, 2007: 14).

2.8.9. CASUS KADIN İMAJI

Casusluk faaliyetleri neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Devletler güvenliklerini sağlamak ya da yapacakları faaliyetlerin öncesinde sağlıklı planlar yapabilmek için başka devletlerin içerisinde casus bulundurma girişimlerini hep sürdürmüşlerdir. Daha çok erkek işi olarak algılanan bu casusluk faaliyetleri aslında kadınlardan uzak değildi. Kadınlar tarih boyunca casusluk faaliyetleri içerisinde kullanılmıştır.

Tarih ders kitaplarımız isim vermemekle birlikte casusluk faaliyetlerinde kullanılan kadınlara dair cümleler içermektedir. Örneğin Ki-ok döneminde evlenilen prensesler sayesinde ülkeye giren Çinli tüccarların, elçilerin Çin'e bilgi sızdırdığı ifade edilmektedir (Komisyon, 1994: 41). Doğu Göktürk Devleti'nin hükümdarı Çu-lo Kağan'ın, Çinli eşi tarafından zehirlenerek öldürülmesi Çinlilerin, Türklerin üzerine

yaptığı seferleri önlemek için, bu kadını kullandığı gerçeğini göstermektedir (Kara, 1998: 50). Çinli prenseslerin Türk Devletlerini yıkabilmek amacıyla kullanıldığı ders kitaplarının çokça vurguladığı bir konudur. Fakat tarih ders kitapları kadınların casusluk yönünü ön plana çıkarmak amacıyla bu cümleleri yazmamışlardır. Türk devletlerinin yıkılmasında Çin politikasına dikkat çekmek istemektedirler. Bu cümlelerle kadının casusluk boyutunu ancak çok dikkatli öğrenciler fark edebilirler. Devletler güvenlik politikalarını geliştirmede çok önemsedikleri casusluk faaliyetlerinde her zaman kadınları kullanmışlardır. Kadın tarihi açısından bu tip bilgilere ulaşmak mümkündür. Eski çağlarda daha bireysel ve küçük çaplı düşünebileceğimiz casusluk faaliyetlerinin, ilerleyen yüzyıllarda niteliği değişmiştir.

Uluslararası faaliyetlerin artması ile casusluğun önemi artırmış ve her milletin kendi gizli teşkilatını kurmaya başlamasına sebep olmuştur. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, Çar Petro, Çariçe Katherine gibi tarihi şahsiyetlerin casusluk faaliyetlerine çok önem verdikleri ve bu faaliyetlere yönelik kurumlar oluşturdukları bilinmektedir (Ok, 2008: 15). Bu kurumlar içerisinde kadınlar da yer almaktan çekinmemişlerdir. Örneğin 1833'de Rusya'ya görevli giden bir Amerikalı, Rusya'da gizli polis teşkilatına bağlı olmayan bir hizmetçi bulmanın zorluğundan bahsetmektedir.

Osmanlı devletinde de casusluk faaliyetleri kuruluşan itibaren varolagelmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul kuşatmasında, şehrin sırlarını casusları aracılığıyla öğrenmeye çalışmıştır. Yine Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren Rodos Adası'nı içeriden de yakından tanımak için Türk casuslar bu adada faaliyet göstermişlerdir. Bu ajanlar içerisinde yakalanıp idam edilene kadar çalışmış bir hekim de yer almakta idi (Kemal, 1974: 156). Ancak Rodos kuşatması sırasında en verimli çalışmayı kadınlar yapacaktı. Vaktiyle korsanlar tarafından kaçırılarak Rodos beylerinin haremine sokulan Türk kadınları, kaleden haberler göndermeyi ve kale içinde sabotajlar yapmayı başarmışlardır. Yine bu adada casusluk faaliyeti içinde bulunan üç Türk kadını yakalanarak işkence ile öldürülmüşlerdir. Hatta surlardan işaret verirken yakalanan bir başka kadın, gözleri oyulmuş olarak bulunmuştu. Bu da Rodos kuşatmasında şehit olan askerler kadar kadınların da minnetle anılmasını sağlamıştır (Ok, 2008: 14).

Kadınların casusluk faaliyetlerinde kullanılmasının en bilindik yöntemi kadının cinselliğinin ön plana çıkarılmasıdır. Filistinli Dalila Babilon'un Bağdat kabileleri

kahramanı Samson’u cinselliğini kullanarak kandırması ve ona gücünü veren saçlarını kesmesini sağlaması yine Musa’nın dördüncü kitabında Rahap isimli bir kadın Yesuva’nın iki casusunu Eriha Kralının elinden kurtarmasına kadar dayanır, kadının casuslukta cinselliğini kullanmasının hikayesi.

Almanların 21 Mart 1918’de batıda geniş bir saldırı hareketına hazırlanırken Amerikan birlikleri hakkında daha geniş bir bilgiye sahip olmak için görevlendirdikleri Yvonne ve Marie, hayat kadını pozisyonunda askerlerden bilgi almaya çalışmışlardır.

Washington’daki Japon Deniz Ataşesi Yoşitake Uyeda, evinde düzenlediği gece eğlencelerinde geyşa giysili genç ve güzel Amerikalı kızları ağırlaması ile tanınmıştı. Amerikalı Deniz Yüzbaşı Ellie Zacharis deniz ataşesinin gece eğlencelerine katılan genç kızların arasına kadın ajanları sokmayı başarmıştır. Elde ettiği bilgiler ile Japonların gizli bilgilerine ulaşmıştır (Ok, 2008: 16).

Kadınların casuslukta yöntemleri sadece cinselliklerini kullanmaları değildi. Zekaları ile dikkat çeken kadınlar, bazı görevlerle ülkeleri için bilgi toplamakla görevlendirilmişlerdir. Miss Agnie, Herbert Yardlev’in New York’taki ajanlık bürosu için çalışmış, dikkat çeken matematik zekası ile Japonların “Amirallerin şifresi” adlı gizli kodlamalarını çözmeye başararak ülkesine göndermişti.

Kimi casus kadınlar bulundukları konumlar aracılığıyla bilgiler elde ediyorlar ve ülkelerine çeşitli yollarla gönderiyorlardı. Rose Greenhowe 1846-1848 yılları arasında Amerika’da yaşanan iç savaşta kocası yazar Robert Greenhowe sayesinde edindiği sosyetik çevre ile Demokrat Parti’nin bir numaralı kadını olmuş ve Kuzeylilerden edindiği bilgileri Güneylilere ulaştırmıştır. Tutuklanmasına rağmen edindiği geniş çevre ile hapisanede iken bile bilgi sızdırmayı başarabilmiştir.

1914-1918 savaşının en ünlü Alman kadın casusu Anne Marie Lesser (Lisbeth Schragmüller) en usta casusların yetiştirildiği okulun yöneticiliğini yapmıştır. Daha sonra Fraulein Doktor olarak çalışmalarına devam etmiştir.

Elli hücreden oluşan ve bin ajanı ile Fransa ve Belçika’yı saran “Beyazlı Kadın Teşkilatı’nın” lideri Maria Brickel, I. Dünya Savaşı yıllarında, geniş bir ağa sahip casusluk faaliyetlerini cezaevinde bulunduğu dönemde de sürdürmüş ve Alman polisleri tarafından “hayalet örgüt” olarak adlandırılmıştır.

Louise De Bettignies, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesi Fransa için yaptığı casusluk faaliyetleri ile “Legion d’Honneur Nişanına” layık görülmüştür. İngiltere’de casus yetiştiren bir okulda eğitim alan Gabrielle Petit, Almanlar tarafından casusluğu tesbit edilince kurşuna dizilmiş ve Belçika Kraliçesi tarafından “Leopold Nişanına” layık görülmüştür.

Casusluk tarihinin en popüler ve renkli simalarından birisi kuşkusuz Mata Hari’dir. Asıl adı Margureite Zelle “şafağın gözbebeği” anlamına gelen Mata Hari ismini kullanmıştır. Çıplak dansları ve dişiliğini aşırı kullanması onun kısa sürede tanınmasını sağladı. Alman casusu olmakla beraber Fransa ile de işbirliği içinde olmuştur. Daha sonraları hakkında filmler çekilen (1931- Mata Hari, Alman Yapımı) kitaplar yazılan Mata Hari, yakalanan pek çok casus gibi 15 Ekim 1917’de kurşuna dizildi (Çimen, 2008: 195). Kurt Singer, Mata Hari’nin kızı Banda’nın da casusluktan dolayı kurşuna dizildiğini ifade etmektedir (Singer, 2003: 379).

Marta Mac Kenaa, Rose Ducimetirer, Marguerite Francillard, Eva de Bournonville, Marie Edwige, Nadjeda Vassilievna, İngiliz casusu Lawrence’ın kadın casuslarından biri olan Gertrude Bell, Türk Kurmaylarının arasına sızan Yahudi asıllı Sara Aranson kitaplarda adı geçen kadın casuslardan bazılarıdır.

Türk tarihinde de adı kitapları geçmiş kadın casusların sayısı az değildir. Teşkilat-ı Mahsusa adına çalışan Mebruke Hanım Ortadoğu’da sürdürülen Fransız-İngiliz işbirliğine karşı casusluk faaliyetlerinde bulunmuş, daha sonra Trablusgarp’a geçerek pasif görevlerde bulunmuş, Osmanlı’nın Arap topraklarından çıkarılmasından sonra unutulmuştur.

1920’de TBMM açıldıktan sonra Osmanlı sarayında bu gelişmeye ne gibi tedbirler alındığının bilgisini, Ankara Hükümeti V. Murad’ın kızı Fehime Sultan’dan almıştır. Yine II. Abdülhamit’in kız kardeşi Cemile Sultan ile Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın oğulları Prens Mehmet’in kızı Mevhibe (Celalettin) Hanım sarayda duyduklarını Mustafa Kemal’e ileterek olup bitenler hakkında bilgiler vermiştir. Bir nevi sarayda casusluk yapmıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında gizli görevlerle çalışan kadınların amacı casusluk yapmaktan ziyade vatanlarının kurtulması için üzerlerine düşenleri yapması olarak yorumlanmalıdır. Garp Cephesi hareketinde istihbarat şefliğini üstlenen Münevver Saime Hanım, İzmir’in işgali yıllarında Milli Mücadeleye katılmak için dilenci kılığına girerek Aydın’a geçen Ayşe Çavuş, İzmit’te

pazara sandıklarla yiyecek getirip sattıktan sonra sandıklarına cephane koyarak dönen ve yakalandığı zaman ciddi işkencelere maruz kalan Kara Fatma gibi kadınlar, kadın casuslar çalışmalarına konu olmuşlarsa da aslında yaptıkları çalışmalarla daha çok vatan savunmasının birer askeri olarak değerlendirilmelidir (Ok, 2008: 89).

Emine Adalet Pee, 14 yaşında Almanya'ya giderek, burada tanınmış bir sanatçı olmuştur. Almanya'da Hitler'in yönetiminde olduğu yıllarda, Mustafa Kemal'e Hitler'in faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Aynı şekilde İstanbul'da Hitler için çalışan casuslar bulunmaktadır. Paola Koch II. Dünya Savaşının Mata Hari'si olarak ün yapmış İstanbul-Arap ülkeleri arasında kurye ağı oluşturmuştur. Oleg Viladimir Penkovsky Sovyetler Birliği'nin yetiştirdiği önemli bir ajan olarak Türkiye'de görev yapmıştır. Budapeşte doğumlu Adrienne Ankara'da sahne sanatçısı pozisyonunda görünerek casusluk yapan kadınlar arasındadır. Edith Shollwer kalabalık Hint sarayına mürebbiye olarak girip burada İngiliz casusluğu yapmıştır. Lydia Çkalof Paris'te fotoğraf sanatçısı olarak çalışan ve aslında Sovyetler hesabına çalışan casus kadınlardan biri olarak kitaplarda yerini almıştır.

Macaristan'da tanışarak, Burhan Belge ile evlenen ve boşanana kadar Ankara'da yaşayan (1941) Zsa Zsa Gabor, boşandıktan sonra Conrad Hilton ile evlenerek Amerika'da bulunmuştur. Amerika'da bulunduğu yıllarda Amerikan Askeri İstihbaratı ile görüşmüş ve beş yıl boyunca Türkiye'den edindiği bilgileri bu istihbarat birimine aktarmıştır. Verdiği bilgiler yüzeysel olmasına rağmen, Askeri İstihbarat Bölümü tarafından raporlaştırılarak saklanmıştır (Bali, 2006: 79). Bu tarihi belgede ismi yer alan Gabor'un, istihbarat niyetiyle geldiği iddia edilemese de, istihbaratçı işlevinde bulunduğu söylenebilir.

Yukarıda isimleri geçen kadınların dışında da hemen hemen bütün doğu ve batı ülkelerinin, istihbarat kurumlarının bünyelerinde çalıştırdıkları çok sayıda kadın casus olmuştur. Tarihin en eski devirlerinden bu yana kadınlar, kimi zaman ülkelerinin savunmasına katkıda bulunmak, kimi zaman kişisel taleplerine ulaşmak, kimi zaman çevrelerindeki insanların etkisiyle casusluk faaliyetlerinde erkekler kadar görev almışlardır. Ağırlıklı olarak ülkelerinin savaş içinde bulunduğu dönemlerde Türk kadını da dahil olmak üzere her türlü tehlikeyi göze alarak istihbarat süreci içerisinde gönüllü yer almış kadınlar, tarih ders kitaplarında bu yönleriyle de yerlerini alabilirler.

Yukarıda önerilen imajların dışında başarılı ve fedakar kadınlar imajları da düşünülmüştür; ancak başarılı ve fedakar kadın imajları için ayrı bir bölüm ayrılmamıştır. Önerilen kadın imajların anlatıldığı bölümlerde başarılı ve fedakar kadın imajı doğal oluşmaktadır. Kahraman ve vatansever kadın imajında kadının fedakarlığı da hissedilmektedir. Öncü, lider, alanında ilk gibi imajlarda ise başarılı kadın imajı oluşmaktadır.

Mevcut tarih ders kitaplarında yer alan imajlardan biri de tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın imajıdır. Bu imaj kaçınılmaz olarak ders kitaplarında yer almaya devam edecektir. Örneğin, Zübeyde Hanım. Yakınlık imajının, annelik boyutu da ön plana çıkarılmalıdır. Daha genel ifade ile kadının en kutsal görevi olan anneliği de gerekli durumlarda ders kitaplarına yansıtılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınların sosyal hayat içinde yaşadıkları sıkıntılar ve haksızlıklar kadınları, haklarını arama mücadelesine itmiştir. Kadın hakları arayışı ile başlayan bu süreç “feminist hareketler” olarak değerlendirilmiştir. Bu feminist hareketler çok uç noktalara kadar uzansa da, hem Doğu’dan hem Batı’dan kadın yazarlar asıl sorunlarının hak arayışı olduklarını zaman zaman ifade etmişlerdir. Kadınların sosyal hayat içindeki hak arayışları doğal olarak eğitim, ekonomik ve siyasi alanlarla iç içedir. Kadınların çok yönlü hak arayışları, kadın tarihi çalışmalarını da gündeme getirmiştir. Toplumsal cinsiyetçilik (gender) başlığı altında yapılan araştırmalar kadının her alanda konumunu sorgulamaya başlamıştır. Başlık ister feminizm olsun ister toplumsal cinsiyetçilik olsun, sonuçta kadın tarihi ve ders kitaplarında kadın imajları sıkça gündeme getirilmektedir.

Ders kitaplarında erkek ve kadınlar imajlarıyla bulunmaktadırlar. İmaj çalışmaları, kadına yüklenen imajların yetersizliğini ortaya koymuştur. Aynı gerçek tarih ders kitapları için de söz konusudur. Tarih ders kitaplarına yeni imajlar önererek, kadın imajının yeniden inşasını öngören bu çalışma, tarihsel bilgilerle bu imajların gerçekliğini ortaya koymuştur. Ancak tarih öğretiminin amaçları doğrultusunda kadın tarihinin ders kitaplarına nasıl yerleştirileceği, müfredat düzenlemesi gerektirmektedir. İmaj temelli olan bu araştırmada öncelikle öğrencilerin kadın tarihine karşı tutumları ortaya konmaya çalışılmış ve öğrencilerin önerdiği imajlara ulaşmak istenmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde yapılan Likert tipli anket uygulaması ve analizi sonucu erkek öğrencilerin kadın tarihi konusunda daha ön yargılı oldukları gözlenmiştir. Kız öğrencilerin tarih ders kitaplarında, kadın tarihini görmeye daha istekli oldukları anlaşılmaktadır. Erkek öğrencilerin ön yargılı bakışlarının arkasında, ataerkil bakış açısının yattığı söylenebilir. Yine önyargılı bakışın altında kadın kelimesinin geçtiği her çalışmada gizli bir erkek düşmanlığı aramak yatmaktadır. Kadın çalışmalarının feminizm olarak değerlendirilmesi ve feminizmin erkek düşmanlığı olarak algılanması gibi sosyal bir gerçek bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüz için yeni bir feminizm tanımlamasına ihtiyaç vardır. Kadınların hak arayışının, erkeklerin haklarını ellerinden almak gibi bir anlamı olduğu düşünülmemelidir. Kadın araştırmaları ve kadın tarihi çalışmaları bilimsel bağlamda değerlendirilmelidir. Kadınların gözden ırak tarihlerini arama ve bunu yeni nesillere anlatma çabaları erkeklerin tarihteki otoritesine yapılmış bir saldırı değildir. İnsanlığın diğer yarısı olan kadınların geçmişinin arayışıdır. Hem

erkek ve hem kadınlardan bahseden tarih ve tarih ders kitapları böylece insanlığın bilgisini bütün olarak verme işlevini yerine getirecektir. Bu çalışma kadın tarihinin, tarih ders kitaplarında yok denecek kadar az olmasından dolayı bir eksiği tamamlamak için atılmış gerekli adım olarak görülmelidir. Osmanlı aydın kadınlarının ifade ettiği gibi “kadınlığı erkekliğin yerine geçirme” ya da kadınları erkekliğin önüne geçirerek bir yarış kazanma çabası değildir. Sahnede erkeklerle birlikte rollerini oynayan kadınların, sahne kapandıktan sonra unutulmaması çabasıdır.

Açık uçlu anketin analizi sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda erkek öğrencilerin önerdikleri kadın imajları arasında ilk sırayı “savaşçı ve kahraman kadın imajı” almaktadır. İkinci sırada ise “lider ve yönetici kadın imajı” almaktadır. Kız öğrenciler ise erkek öğrenciler gibi en çok “savaşçı ve kahraman kadın imajı”nı ilk sırada önermişlerdir. Ancak ikinci olarak önerdikleri imaj “başarılı kadın imajı” olmuştur. Hem kız öğrenciler hem erkek öğrenciler için önerdikleri roller arasında ilk sırada “her yönüyle” ifadesi yer almaktadır. Bu da hem kız öğrencilerin hem de erkek öğrencilerin kadın tarihini her yönüyle tanıma isteği içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Yine kız öğrencilerin en çok dile getirdiği boyutlar arasında “tarihte kadınların yeri ve önemi, objektif bir şekilde anlatılması” bulunmaktadır. Analizler doğrultusunda, hem kız öğrencilerin hem de erkek öğrencilerin tarih ders kitaplarında kahraman, savaşçı, lider, yönetici, başarılı kadınları görmek istediklerini söyleyebiliriz. Kız öğrencilerde kadın tarihinin objektif olarak anlatılması kaygısının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin, kadınların olumlu yanlarının ya da olumsuz yanlarının ön plana çıkarılmaya çalışılmasının yerine, kadınları olduğu gibi tanımak istedikleri söylenebilir. Tarihsel yöntem gereği yapılması gereken de objektif bir tutumdur.

Ders kitapları zihinlerimizde tarihi tek başına erkeklerin yaptığı fikrini uyandırmaktadır. Kadın ve erkeklerin birlikte yaşadığı hayatlardan kadınları çıkararak, sadece erkekleri anlatmak tarihe tek boyutlu bakma problemidir biraz da. Tarihte kadınları yok sayarak insanlık tarihini anlamaya çalışmak tarihî bilgilerde derin boşluklar oluşturacaktır. Konu kadın olunca söylemlerin feminist bir eleştiri olarak algılanması ihtimali çok yüksektir. Ancak bu kadını her halükarda tarih ders kitaplarına sıkıştırma çalışması değil, kadın tarihini eğitim sürecine getirme çalışmasıdır. Böylece sadece kadın tarihi gün yüzüne çıkmayacak; bilakis kadın ve erkeğin birlikte yaşadığı bu hayata bütüncül bakma imkanı yakalanacaktır. Erkeklerin kalemıyla yazılan tarih ile

kadınların kalemıyla yazılan tarih arasında fark görmemek mümkün değildir. Tarih eğitime getirilmeye çalışılan çok perspektifli bakış açısından bakıldığında bile kadınların çok perspektifliliğe katkıları olacaktır.

Ancak kadın tarihine ve kadın tarihinin ders kitaplarına yerleştirilmesine yönelik çalışmaların bilimsel düzeyde sürdürülmesi için bu tip çalışmalara kadını ön plana çıkarma çalışmaları ön yargısı ile bakılmaması gerekmektedir. Kadın tarihi ifadesinin çok kullanılmasının temel nedeni, erkek tarihine duyulan antipati değil, şu ana kadar eksik kalan bir alanın oluşturduğu boşluğun doldurulması için yapılan tamamlama denemeleridir. Eğer bir yerde su yoksa en çok sudan söz edilir; yemek yoksa yemekten bahsedilir. Tarih yazımında kadınların yok denecek düzeyde olması da “kadın tarihi” ifadesi ile sıkça karşılaşmamıza ve bu ifadenin sıkça dillendirilmesine neden olmuştur. Tarih yazımında ve ders kitaplarında gözlerin kadın tarihine ait bilgileri aramaya başlaması, bu alandaki boşluğu ortaya çıkarmıştır. Arkasından kadınlar tarihin neresinde ve nasıl yaşadılar sorusu ile karşılaşmamıza neden olmuştur. Kadın tarihi çalışmaları belli bir düzeye geldikten sonra, bu çalışmalar meyvesini verecek ve kadın tarihi bilimsel yöntem ve kaynakları ile tarih ders kitaplarında –sıkıştırılmaktan ziyade- olduğu gibi yerini alacaktır. Özellikle erkek öğrencilerin kadın tarihi ifadesine ön yargılı bakmalarının sebebi, bu ifadeye pek alışık olmamalarından; kız öğrencilerin “kadın tarihi” denildiğinde duydukları heyecan ise, kızların hemcinslerini tanıma isteklerinden kaynaklanıyor görünmektedir. Ders kitaplarında erkek ve kadın tarihinin iç içe anlatılması sürecinde de ön yargılı tepkiler geliştirilebilir. Ancak bunun geçici bir süreç olma ihtimali yüksektir. Bir müddet sonra kadın tarihi çalışmaları, tarihe bütüncül bakma şeklinde yorumlanacaktır.

Kadın tarihinin ders kitaplarında görünmesini sebepler ve sonuçlar açısından değerlendirecek, tarihin erkekler tarafından yazılması, kadın hikayelerinin kayda değer bulunmaması, kadının yerleşik hayatla beraber zamanını daha çok evinin etrafında geçirmesi ve buna bağlı olarak kadın tarihine ilişkin kaynaklara ulaşmanın güçlüğü beraberinde getirmiştir. Mektuplar, hatıratlar, kadın dergi ve gazeteleri gibi materyaller kadın tarihi için kaynak görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar kadınlara ait bilgiler erkeklere ait tarihi bilgilerden az olsa da kadın tarihine ulaşmak zor; ama imkansız değildir. Tarihte daha çok imgelerle var olan kadınlar, kimi zaman tanrıça, kimi zaman cadı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Erkeklerin kaleminden ve zihninden sızan kadın imajları melek ile şeytan gibi çelişkiler içermektedir. Erkeğin dünyasında sanatın,

güzelliğin ve aşkın esin kaynağı olan kadın, bereketin ve doğurganlığın sembolü olarak ta görülmüştür. Diğer taraftan fitnenin ve günahın da öncüsüdür. Hem kahramandır hem zavallı; hem akıllıdır hem insan olup olmadığı tartışılan bir varlıktır. Erkeğin zihninde çelişkilerle var olan kadın, erkeğin kaleminden çelişkili imajlarla aktarılarak gelmiştir. Sanatçı kimliğinden ziyade sanatın esin kaynağı, edebiyatçıdan çok edebiyatın malzemesi olmuştur kadın. Kadınlara ait bilgiler, erkeklerin kalemi ve yorumuyla bize ulaşırken, kadınların bakış açısı eksik kalmıştır. Feminizmin ivmesi ile artan kadın tarihi çalışmaları bu anlamda önemli bir yere sahiptir. Tarih öğretiminde kadın konusu objektif ve bilimsel çalışmalarla irdelenmeli ve ders kitaplarında duygusal kaygılarla değil, bilimsel verilerle yerini almalıdır. Tarih ders kitapları ne erkeklerin tarihi ne de kadınların tarihi görüntüsü çizmemeli, daha genel bir ifadeyle insanlığın tarihi görüntüsünü vermelidir. İnsanlık tarihinin ortak aktörleri olan kadın ve erkek cinslerinden birini eksik bırakmak, tarihi eksik bırakmak anlamına gelecektir. Kadın tarihine bu anlayışla yaklaşmak, bilimsel çalışma ortamı oluşturmak için önemlidir. 10. Sınıf erkek öğrencilerinden biri, yapılan bu anket çalışmasını, kadın adına yapılan pozitif bir ayrımcılık olarak değerlendirmiş ve bunun üzücü olduğunu ifade etmiştir. Öğrenciye göre tarihe geçmeyi hak etmiş kadın zaten tarih ders kitaplarında anlatılmaktadır. Öğrencinin bu yaklaşımı kadın çalışmaları yapan bütün araştırmacılar için yabancı olmasa gerektir. Ülkemizde kadın tarihine yapılan çalışmalara getirilen eleştirilerin başında, gereksiz olduğu ve feminist kaygılar içerdiği bulunmaktadır. Oysa dünyada pek çok ülkede yıllardır kadın tarihine ilişkin çalışmalar artarak devam ederken, tarih ders programlarında nasıl yer alacağı sorgulanmaktadır. Ülkemizde de bu tip çalışmaların yapılması bu alandaki eksikleri gidermek için gereklidir. Bu çalışmalara feminist çalışma yargısıyla değil de gerekli bir çalışma olarak bakmak daha doğru olacaktır.

Kadın tarihi araştırmaları kadının tarihte toplumun aktif bir üyesi olduğunu göstermektedir. Öyleyse sorun kadının baş rol oynayıp oynamadığı değil, kadının tarih yazımında görünebilme sorunudur. Tarih ders kitaplarında yenilenen imajlar sayesinde öğrenciler kadını çok yönlü tanıyacaklar ve zihinlerindeki atıl kadın imajından kurtulabileceklerdir. Çalışma içinde önerilen imajlar;

- Ekonominin güçlü bir ayağı olarak üretici kadın
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışmada kadınlar; hayırsever kadın
- Kahraman, savaşçı ve vatansever kadın

- Sanatçı kadın
- Alanında ilk, ilkleri başaran, reformist ve öncü kadın
- Aydın kadın
- Yönetimde kadınlar ve lider kadın
- Mağdur kadın
- Casus kadın imajlarıdır.

Kadınların tarihleri ile ilgili çalışma içinde sunulan bilgiler, önerilen imajların içini doldururken, bu çalışmanın gerekliliğini bir kez daha ispatlamıştır.

Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın, barışı ve dostluğu sürdürmenin aracı olarak kadın imajları, mevcut ders kitaplarında rastlanılan imajlar arasındadır. Bu imajlar için ayrı bir bölüm ayrılmamış ancak Ek:3'te verilen tabloya eklenmiştir. Barışı ve dostluğu, ilişkileri güçlendirmek için yapılan siyasi evlilikler sebebi ile kadınların bu imajla yansıtılması zorunludur.

Tarih ders kitaplarına kadın imajlarını yerleştirmek çok kolay görünmemektedir. Çünkü kadınların faaliyetleri incelendiğinde, aydın bir kadının eğitimden, siyasete, ekonomiden insan haklarına edebiyattan savaşa pek çok alanla aynı zamanda ilgilendiği gözlenmiştir. Bu da yazılarıyla edebiyat ve yayın alanında yer almış kadını yazar-sanatçı imajı ile ön plana çıkarırken, dönemlerindeki savaşlarda vatan savunmasında fiilen yer almaları, eğitimin nasıl olacağı tartışmalarına katılmaları, yardım derneklerinde çalışmaları vs. aynı kadınların vatansever, hayırsever, lider, aydın imajları ile de anlatılabileceğini göstermektedir. Bu tip kadınların çok yönlü anlatılmaları kaçınılmazdır. Bu durum hem Türk kadını hem de diğer milletlerdeki kadınlar için geçerlidir. Yayın hayatına kimi zaman, hikaye ve roman yazarı, kimi zaman şair olarak giren kadınlar aslında eserlerinde, toplumlarında gördükleri sorunları işlemişler ve çözüm üretmeye çalışmışlardır. Eserleri, toplumlarını tahlil ederken değişimlere ışık tutmuştur. Sanatlarını ve emeklerini toplum için kullanmışlardır. Bu tavırları erkeklerden farklı değildir. Erkeklerin tarih içinde üretici, savaşçı, vatansever, sanatçı, aydın, lider gibi pek çok özelliği bir arada barındırması gibi, kadınlar da bu özellikleri bir arada barındırmıştır.

Tarihsel bilgilerle desteklenerek önerilen imajlar, öğrencilerin önerdikleri imajlar konusunda haklı beklenti içinde olduklarını ispatlamıştır. Örneğin, ilk sırada yer

alan “kahraman ve savaşçı kadın” imajının tarih ders kitaplarında oldukça yetersiz olduğu düşünülmektedir. Türk kadınının vatanseverliğinin ve özellikle Kurtuluş Savaşı’ndaki kahramanlıklarının ders kitaplarında yer almayışı Türk kadını adına haksızlık olarak görülmelidir. Türk gençliği Milli Mücadelede yaşananları sadece erkeklerin boyutunda değerlendirmemeli ve kadınların rolünü de fark edebilmelidir. Gerekirse İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında “Milli Mücadelede Türk Kadınları” başlıklı bir bölümde daha ayrıntılı ortaya konmalıdır. Ayrıca Meşrutiyet döneminde karşımıza çıkan kadın hareketleri kadınların gelişimine sağladıkları katkılardan dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple Osmanlı Tarihi ders kitaplarında “Meşrutiyet Dönemi Kadın Hareketleri” başlığı ile ayrı bir bölüm yerleştirilebilir.

Çalışma içerisinde önerilen imajlar tarih ders kitaplarında kadının yer alma durumu açısından sınırlı bir çalışmadır. Bir başlangıç çalışması olarak eksikleri de içerisinde barındırmaktadır. Fakat bu başlangıç çalışmasına yeni ilaveler olacak çalışmalara ışık tutması umudunu taşımaktadır.

Kadınların yazılarında takma ad kullanmaları ya da “Bir Hanım” gibi belirsiz ifadeler kullanmaları, kadınların isimlerini tesbit etmede güçlük oluşturmakta ve karışıklığa sebebiyet vermemek için dikkatli bir çalışma gerektirmektedir.

Ek:3 olarak verilen tabloda belirtilen kadınların dışında muhakkak ki gözden kaçmış kadınlar da bulunmaktadır. Daha sonraki süreçte tespit edilen, tarihte önemli bir yere sahip kadınlar bu tabloya ilave edilebilir. Tablo bu haliyle geliştirilmeye açıktır. Ancak kadınların tarihinin yeterince kayıt altına alınmaması yine de isimler konusunda karışıklığa sebep olmaktadır. Tabloda padişahın kadınları, gözdeleleri, cariyeleri gibi farklı ifadeler, tek bir başlık altında “eşleri” şeklinde verilmiştir. Osmanlı padişahlarının eşleri ve kızlarının hepsine yer verilememiştir.

Tabloda ismi verilen kadınların hepsinin tarih ders kitaplarına yerleştirilmesi iddiası söz konusu olamaz. Ancak bundan sonra tarih ders kitapları yazılması sürecinde, kadın tarihi konusunda ışık tutması amacıyla hazırlanmış bir tablodur. Bu tabloya yakın dönemlerin kadınları da eklenmelidir. Yakın tarih içinde ön plana çıkmış kadınlarla ilgili tarihsel bilgiye ulaşmak zor olmamakla birlikte ayrı bir çalışma gerektirmektedir.

Bu çalışma şunu göstermektedir ki kadınlar da erkekler kadar hayatın her safhasında üzerlerine düşenleri yapmışlar ve insanlık tarihinin sahnesinde erkeklerle baş

rolü paylaşmışlardır. Bu sebepten tarih ders kitaplarında kadınların da erkekler gibi çok yönlü ve farklı imajlarla anlatılması gereklidir ve zor olmayacaktır. Kadın tarihinin tarih ders kitaplarına yerleştirilmesi, tarih müfredatlarının yenilenmesiyle de yakından ilgilidir. Dolayısıyla tarih öğretiminde kadın imajının yeniden inşasının tarih müfredatlarının yenilenmesi ile paralel sürüdürülmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

ACAR, F. (1998). **75 Yılda Kadın ve Erkekler**, A. Berktay Hacımirzaoğlu (Editör). *Türkiye Üniversitelerinde kadın Öğretim Üyeleri*. (1.Baskı) İstanbul: Tarih Vakfı yayınları.

AKTAŞ, Ö. (2006). **Cumhuriyet Devri Tarih Ders Kitaplarında Rusya İmgesi**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.

AKYILDIZ, A. (Tarihsiz). **Refia Sultan**. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

AKSOY, N. (2009). **Kurgulanmış Benlikler**. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

ALEKSOV, B. (Tarihsiz). **Teaching Women's and Gender History**. http://www.ffzg.hr/seetn/practice/history/gender_history_en adresinden 12-01-2011 saat 22.00 ' de alınmıştır.

ALPGÜVENÇ, C. (2010). **Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar**. İstanbul: Kaynak Yayınları

ALTINAY, A.R. (2001). **Köprülüler**. (1 Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

..... (2001). **Sokollu**. (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ALTINDAL, M. (1997). *Kadın Birinci İşçi Tabur*. **Toplumsal Tarih**. Sayı: Mayıs Sayfa:14-16.

ARAT, R. R. (1988). **Kutadgu Bilig**. (4. Baskı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ATİKOĞLU, A. (2006). **Cumhurbaşkanı Eşleri**. (1. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi

ATSIZ, A. N. (1985). **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**. (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

BALCI, H. (1997). *Müfide Ferid Tek ve Feminiz Üzerine Bir Konferans*. **Toplumsal Tarih**. Sayı: Ekim. Sayfa:15-22.

BAŞARAN, A. SERT, A., İLGÜN L. (2002). **Osmanlı Tarihi**. Ankara: M.E.B. yayınları.

BATUR, Z. (2010). *Son çeyrek Yüzyılda Kadının Değişen Sosyal Statüsü ve İmajı: İlköğretim İkinci Kademe Anadili Ders Kitaplarında Metin ve Görsel Öğelerin İncelenmesi*. **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Volum.3; 35-41
<http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi13kadinsayisipdf> adresinden Ocak 2011 de saat 21.20’de alınmıştır.

BAYRAM, M. (1984). *Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) Teşkilatı*. **Kadın Ansiklopedisi**. Cilt: 2 (Ed: B. Aksun). Sayfa 503-516. (1. Baskı). İstanbul: Tercüman yayınları.

BERKTAY, F. (2006). **Tarihin Cinsiyeti**. (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

..... (2001). *Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmiş Geri Almak*. **Cogito**. Sayı: 29. Güz Dönemi, Sayfa:270-282. Yapı Kredi Yayınları.

.....(2010). *Osmanlı- Türk Modernleşmesinin Etkin ve Küskün Öznesi Kadınlara Bir Örnek: Halide Edip Adıvar*. **II. Meşrutiyeti Yeniden Düşünmek**. (Derleyen: F. Ergut) (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BEŞER, F. (2003). **Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği**. (1. Baskı). İstanbul: Bilge Yayınları.

BOCK, G. (2004). **Avrupa Tarihinde Kadınlar**. (Çeviren: Z. A.Yılmazer) (1.Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

BOURKE. J. (2010). **Women on the Home Front in World War One**.
http://www.bbc.co.uk/history/british/britain_wwone/women_employment adresinden 12-01-2011, saat: 23.30’da alınmıştır.

BOZKURT, G. (1984). **İnsan ve Kültür** (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

BURSALI Mehmet Tahir Efendi (1972). **Osmanlı Müellifleri**. 2. Cilt. (I. Baskı). İstanbul: Meral Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2003). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. (3. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.

CANAN İ. (1993). **Kütüb-ü Sitte**. (Editör: A.H. Ünalımsı) Cilt: 16. Sayfa: 547
Ankara: Akçağ.

CANBAZ,F. (2010). **Fatma Aliye**. (1.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

CARULLAH, M. (2002). **Hatun**. (3. Baskı). Ankara:Kitabiyât.

CEVDET, A. (1985). **Kısas-ı Enbiya**. (Hazırlayan: M. İz). Cilt:VI. (2. Baskı).
Ankara: Kültür ve Turizm bakanlığı.

CONNELL, R.W. (1987). **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CÜVEYNÎ A. A. M. (1988). **Tarih-i Cihangüşa**. (Çeviren: M. Öztürk). Cilt:II.
(1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

ÇAKIR, S. (1996). **Osmanlı Kadın Hareketi**. (2. Baskı). İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları.

..... (2002). *Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerine Ulaşma Yolları*.
Toplumsal Tarih. Sayı: Mart.

ÇALIŞLAR, İ (2006). **Latife Hanım**. (3. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

ÇEBİ, A. K. (1995). *Kişiliksiz “Münevver-Aydın” Tipi*. **Edebiyat ve Eleştiri**.
Sayı: Mart-Nisan. Sayfa: 3-11.

KUTLUAY N. Ç. AVLAR M. (2005). **Genel Türk Tarihi Ders Kitabı**. (1. Baskı) Ankara: MEB.

ÇİMEN, A. (2008). **Tarihi Değiştiren Kadınlar**. (1.Baskı). İstanbul:Timaş Yayınları.

ÇUBUKÇU H. SİVASLIGİL P. (2007). **İngilizce Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**. Yıl:2007/Cilt:3/Sayı:34. <http://egitim.cukurova.edu.tr/efdergi> Adresinden Aralık 2010’da alınmıştır.

DAĞLI, K. (2002). *Bir Osmanlı Entellektüeli Fatma Aliye Hanım*. **Yeni Eğitim Dergisi**. Sayı:1.

DAVIDOFF, L. (2002). **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**. Çevirenler: Z. Ateşer, S. Somuncuoğlu). (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

DEMİRDİREK, A. (1993). **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

DOĞAN, İ. (1999). *Kadının toplumsallığında Tarih Ve Gelenek*. **Düşünen Siyaset Dergisi**. Yıl.1. sayı:5. Ankara: ESF Yayıncılık

DOĞAN. M. (1996). **Büyük Türkçe Sözlük**. (10. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

DOĞRAMACI, E. (1992). **Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü**. (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

DUBY, G. PERROT, M. (2005). *Kadınların Tarihini Yazmak*. **Kadınların Tarihi**. Cilt:1. (Çev: A. Fethi). (1 Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

DURAN, T (Editör). (1990). **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar**. İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi.

DURMUŞ, A. (2008). **Geleneksel ve Modern Hurafeler Kışkırtıcısında Kadın**. (1.Baskı). İstanbul: Nesil Yayıncılık.

EBERHARD, W. (1987). **Çin Tarihi**. (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

EKİNCİ, B. (2007). **Divan Şiirlerinden Seçmeler**. (1. Baskı). Ankara: Elips Yayınları.

EKMEKÇİOĞLU, L. BİLAL M. (2010). **Bir Adalet Feryadı**. (2. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

ERASLAN, S. (2008). **Osmanlı Sarayında Kadın Sultanlar**. (3. Baskı). İstanbul: Selis Kitaplar.

ERDOĞAN, A. GÜNEL G. (2008). *İstiklal Savaşında Ankara. Ankara Tarihi ve Kültürü*. Cilt:3. (2. Baskı). Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi

ERKMEN, N. (1998). *Türk Mitolojisinde kadın ve Kız Çocuğunun Yeri*. **Bilim ve Ütopya**. Sayı: Mayıs 1998

ERZİ, İ. (1984). *Vakıf Yapan Kadınlar*. **Kadın Ansiklopedisi** (Koordinatör: B. Aksun). Cilt:2. Sayfa: 577-600. İstanbul: Tercüman Gazetecilik matbaacılık.

FAROQHİ, S. (2008). **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak,Yaşamak**. (Çev: G. Ç. Güven, Ö.Türesay). (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

FAY, M. A. (2000). *Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, iktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı*. **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**. (Editör: M. C. Zilfi). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

FAZLURRAHMAN. (1996). **Hız. Muhammed (Siret Ansiklopedisi)**. Cilt:2. (Çev: Sami Şener, Ergin Öztürk). (2. Baskı). İstanbul: Yeni Şafak

GÖKÇE, M. (2008). *Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın*. **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Volume: 1/4 Yaz 2008.

GÖKSEL, B. (1998). **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**. (1. Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GÖKYAY, O. Ş. (1973). **Dedem Korkudun Kitabı**. (1. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

GÜLTEPE N. (2008). **Türk Kadın Tarihine Giriş**. (1.Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

GÜMÜŞOĞLU, F. (1998). *Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini*. **75 Yılda Kadın ve Erkekler**. (Editör: A. B. Hacımirzaoğlu). (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı yayınları

GÜVENLİ G. TANRIÖVER, H. U. (2009). *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*. **Ders Kitaplarında İnsan Hakları II**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

GÜZEL, M. Ş. (1984). *1908 Kadınları*. **Tarih ve Toplum**. Sayı:7. Temmuz 1984. Sayfa:6-12. İstanbul: İletişim Yayınları

HALE, S. (1998). *The Politics of Gender In the Middle East*. **Gender and Antropology**: (Ed: Sandra Morgen). Washington: American Anth. Association.

HATEM, M. F. (2000). *19. Yüzyıl Mısır'ında Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi*. **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**. (Editör: M. C. Zilfi). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

HASIRCIOĞLU, T. (1956). *Osmanlı Sarayında Saltanat Süren Kadınlardan Kösem Sultan ve Telli Haseki*. **Resimli Tarih Mecmuası**. Sayı: 4-76, Nisan-1956. Sayfa: 226-227. İstanbul.

HİTTİ, P.K. (1989). **İslam Tarihi**. (Çeviren:S. Tuğ). Cilt:2. (1.Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

HÜSEYİN, Prenses Kadriye. (1982). **Büyük İslam Kadınları**. (1. Baskı). İstanbul: Bedir Yayınları.

HÜR, A. (2002). *Metafor Ya da Tarihsel Gerçeklik Olarak Amazonlar*. **Toplumsal Tarih**. Sayı: Mart 2002. Sayfa: 24-27.

IŞIK, E. (1984). *İslam'da Kadın*. **Kadın Ansiklopedisi**. (Koordinatör: B. Aksun). Cilt:2. (1. Baskı). Sayfa:453-466. İstanbul: Tercüman Yayınları.

İBNİ-KESİR. (1987). **Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri**. (Çevirenler: B. Karlıhağa, B. Çetiner). Cilt:15. İstanbul: Çağrı Yayınları.

İZGİ, Ö. (1987). **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi**. (1. Baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

KAFESOĞLU, İ. (1988). **Türk Milli Kültürü**. (5. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları

KAHYA, E. (2002). *Eski Türkler'de Bilim*. **Türkler**. Cilt: 3. (Ed. Salim Koca vd.). Sayfa: 400- 418. Ankara: Semih Ofset.

KARA, K. (1998). **Genel Türk Tarihi 1**. İstanbul: Önde Yayınları.

KARASAR, N. (2002). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. (11. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

KARAKIŞLA, Y.S. (2001). *Çerkes Kadınları Teâvün Cemiyeti*. **Toplumsal**

Tarih. Sayı: 2001-4 Nisan 2001. Sayfa:39-43.

..... (1999). *Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar*. **Toplumsal Tarih.** Sayı: Mart 1999. Sayfa:15-24.

..... (2002). *Uşak'ta Kadın Halı İşçilerin İsyanı (1908)*. **Toplumsal Tarih.** Sayı: Mart 2002. Sayfa: 54-57.

KARS, Z. (1993). **Milli Mücadelede Kayseri.** (1. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı

KILIÇBAY, M. A. (1999). *Kadının Ekonomi Politikası Çocuğun Politik Ekonomisi*. **Düşünen Siyaset Dergisi.** Yıl.1. Sayı: 5. 1999. Ankara: ESF Yayıncılık.

KINAL, F. (1987). **Eski Anadolu Tarihi.** (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KIRCAALİ, İ. G. (1999). **Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri.** Tarih. 12-01-2011 Saat:18:45. <http://egitim.erciyes.edu.tr> adresinden alınmıştır.

KİREMİTÇİ, M. (2010). **Kadın Haklarının da Sultanı.** Tarih: 22.12.2010 Saat: 18.00. Yeni Şafak <http://tarihimiz.net/v3/Haberler/Tarih/Kadin-Haklarininda-Sultani.html> adresinden alınmıştır.

KOCA, K.Y. (1998). **Osmanlı'da Kadın ve İktisat.** İstanbul: Beyan Yayınları.

KOLİVAR, A. ÇELİK L. (2007). **Fadime Kimdir.** (1. Baskı). İstanbul: Heyemola Yayınları.

KOMİSYON. (1994). **Tarih 1.** İstanbul: M.E.B. Yayınları.

KEMAL, N. (1974). **Osmanlı Tarihi,** Cilt:3. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

KOHLHAGEN, N. (2004). **Dünyayı Değiştiren Kadınlar.** (Çeviren: O.Deniztekin). (3. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.

KONUKÇU, E. (2002). *Babürlüler "Hindistan'daki Temürlüler"*. **Türkler.** (Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca). Cilt:8. Sayfa:744-759. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

KÖPRÜLÜ, F. (1991). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. (7. Baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

KÖSE, M. (2004) **Tarih Öğretiminde Kadın ve Türk Kadını İmajı**. Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

KURNAZ, Ş. (1992). **Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını**. (1. Baskı). İstanbul: MEB Yayınları.

..... (1993). **Balkan Harbinde Kadınlarımızın konuşmaları**. (1. Baskı) İstanbul: MEB.

..... (2011). **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları

..... (2008). **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir öncü Emine Semiye**. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

LEVSTİK, L.S. (2008). *İyi Huylu Kadınlar Nadiren Tarih Yapar: Tarih Öğretimi ve Öğreniminde Toplumsal Cinsiyet*. **21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi**. (Editörler: M. Safran, D. Dilek). (1. Baskı). Ankara: Yeni İnsan Yayınevi

MEB. (1993). “Cahiliyye”. **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:3, Sayfa: 12. İstanbul: MEB yayınları.

MERÇİL, E. (2002). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. **Türkler**. Cilt:4. (Editörler: H. C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca). Sayfa:597-637. (1.Baskı). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları..

MERİÇ, N. (2001). **Gündelik Hayatın Değişimi**. (1.Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

NICOL, D. M. (2001). **Bizans'ın Soylu Kadınları**. (Çeviren:Ö. Arıkan). (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

OK, S. (2008). **Osmanlı Devleti'ni ve Dünyayı Sarsan Kadın Casuslar**. İstanbul: Bilge Karınca.

OKAY, O. (2008). **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**. (4. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

- ORTAYLI, İ. (2001). **Osmanlı Toplumunda Aile**. İstanbul: Pan Yayınları.
- ÖZCAN, T. (2006). **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**. (I. Baskı). İstanbul: Kitabevi yayınları.
- ÖZMAN, A. (2006). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu Yeniden Okumak: "Cins-i Latif'in Ölümü ya da Erkekliğe Methiye"*. **Toplum Ve Bilim**. Sayı: 107, İstanbul: Birikim Yayınları.
- ÖZÜN, M. N. (1979). **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**. (6.Baskı). Sayfa:886. İstanbul: İnkılap ve Aka yayınları.
- PARMAKSIZOĞLU, İ. (1971). **İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**. (1. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PAZAN. İ. (2009). **Padişah Anneleri**. (3. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.
- PEÇEVİ İbrahim Efendi. (1992). **Peçevi Tarihi**. (Hazırlayan: B. S. Baykal). Cilt:1, (2. Baskı). Ankara: Kültür .
- PIERCE, L. P. (2002). **Harem-i Hümayun**. (Çeviren: A.Berktaş). (4. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- RODED, R. (1999). *Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması*. **Osmanlı Ansiklopedisi**. (Editör: G. Eren). Cilt:5. Sayfa: 418-427 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- QUATAERT, D. (1991). *Ottoman Women, Households, and Textile Manufacturing, 1800-1914*. **Women in Middle Eastern History: Shifting Boundaries in Sex and Gender**. (Led: Nikki R. Keddie and Beth Baron). Yale University Press
- SAFRAN, M. (2008). *Türkiye'de Tarih Eğitimi ve Öğretimi*. **21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi**. (Editörler: M. Safran, D. Dilek). (1. Baskı). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- SAKAOĞLU, N. (2008). **Bu Mülkün Kadın Sultanları**. (1. Baskı). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

SAMİ, Ş. (2008). **Bir Elinde İğne Bir Elinde Kitap**. (Çevrimyazı ve İnceleme: S.Karakoç). (1. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

SANCAR, A. (2009). **Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek**. (1. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

SARIHAN, Z. (2006). **Kurtuluş Savaşı Kadınları**. (2. Baskı). Ankara: Çankaya Belediyesi TODAM

SEPETÇİOĞLU, M. N. (1998). **Karşılaştırmalı Türk Destanları**. (6. Baskı). İstanbul: İrfan Yayınevi

SEVİM, A. (2005). **Feminizm**. İstanbul: İnsan Yayınları.

SILAY, K. (2000). *Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel; Osmanlı Kadın Şairler Ve aterkilliğin Gücü*. **Modernleşmenin eşliğinde Osmanlı Kadınları**. (Editör: ZILFI, M. C.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

SINGER, K. (2003). **Asya'da Casusluk ve Kadın Casuslar**. (Çev.H. H. Arıkan-Tekin). İstanbul: IQ Kültür-Sanat yayıncılık.

STARDLING, R. (2003). **20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli**. (Çeviren, A. Ünal). (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

SÜERDEM, R. *Erzurum ve Aziziye*. **Resimli Tarih Mecmuası**. Sayı: 4-76, Nisan-1956. Sayfa: 217-222. İstanbul.

ŞADİYE Sultan. (t.b.). **Hayatımın Acı ve tatlı Günleri**. (1.Baskı). İstanbul: Bedir Yayınları.

ŞENTÜRK, M. *Hüdaî Bezmiâlem Valide Sultan'ın Hayatı ve Eserleri*, **İstanbul Araştırmaları 6**, Yaz 1998, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1998.

TANSEL, F. A. (1988). **İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız**. (1.Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını.

TAŞKIRAN, T. (1973). **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**. (1. Baskı). Ankara: Başbakanlık Basımevi.

TATLIDİL, H. (2002). **Uygulamalı çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**. (1. Baskı). Ankara: Akademi Matbaası.

TDK. (1988). **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**. (Cilt: 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TEKCAN, L. (1984). *Cumhuriyet Döneminde Kadın*. **Kadın Ansiklopedisi** (Koordinatör: B. Aksun). Cilt: 2. Sayfa 665-695. (1. Baskı). İstanbul: Tercüman Yayınları.

TEKİN, M. (1984). *Mitolojide Kadın*. **Kadın Ansiklopedisi**. (Koordinatör: B. Aksun). Cilt: 2. Sayfa 434-452. (1. Baskı). İstanbul: Tercüman Yayınları.

TOPRAK, Z. (2000). *Karıların Sahipkıranı Jan Dark*. **Toplumsal Tarih**. Sayı: Mart 2000. Sayfa:4-9.

TOSKA, Z. (1998). *Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar*. **75 Yılda Kadın ve Erkekler**. (Editör: A. B. Hacımiraçoğlu). (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı yayınları.

TUNCAER, G. (1984). *Osmanlı Devleti'nin İlk Yıllarında kadın*. **Kadın Ansiklopedisi**. (Koordinatör: B. Aksun). Cilt: 2. Sayfa 520-555 (1. Baskı). İstanbul: Tercüman yayınları.

ÜNÜVAR, S. (2000). **Saray Hatıralarım**. (1.Baskı). İstanbul: Bedir Yayınevi.

VELLA, Y. (2001). *Yaratıcı Tarih Öğretimi*. **Milli Eğitim Dergisi**. (Çev: B. Ata), Mart-Nisan-Mayıs 2001. Sayı: 150.

W.SCOTT, J. (2007). **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**. 1. Baskı. İstanbul: Agora Kitaplığı.

WIKIPEDIA. **Sabiha Gökçen, Tansu Çiller, Türkan Akyol, İmran Aykut kimdir?**: <http://tr.wikipedia.org> . Tarih: 22.12.2010. Saat:15.30 alınmıştır.

WINDISCHBAUER, A. (Tarihsiz). **Gender as a Historical Category in Austrian History School Books from the 1960s until Today**, Salzburg, <http://www.veritas.at/lehrer/menu/30434> adresinden 15 Aralık 2010'da saat 15.10'da alınmıştır.

YARAMAN, A. (1999). **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili.** (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.

..... (2006). *Kadını İçermeyen Siyaset.* **Toplumsal Tarih.** Sayı: Aralık, 2006. Sayfa: 14-22.

YAŞAR, B. A. (2008) “**Asiye**” **Fadime Kimdir.** (Ed. A. Kolivar, L. Çelik). (1. Baskı). İstanbul: Heyamola Yayınları.

YILDIRIM, N. (2006). *Kadınların Hekim Olma Mücadelesi.* **Toplumsal Tarih.** Sayı: Mart 2006. Sayfa:50-57.

YILMAZ, M. (2008). **İbn-i Hacer’in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler.** (1. Baskı). Ankara: Araştırma Yayınları.

ZİHNİOĞLU, Y. (2003). **Kadınsız İnkılâp.** (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

ZILFI, M. C. (2000). **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı kadınları.** (Çev. N.Alpay). İstanbul,: Tarih Vakfı Yurt yayınları.

<http://www.haberler.com/kadin-emniyet-muduru-serife-feriha-sanerk-topraga-2373160-haberi/> alındığı Tarih:29.11.2010 Saat:16.00

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=190494> Alanında İlk Kadınlar. Alındığı Tarih: 29.11.2010 saat:16:00

<http://katesheppard.com/>. Kate Sheppard led the women's suffrage movement in New Zealan the first country in the world to give women the vote. Alındığı Tarih: 19.01.2011 saat: 15:10

EKLER

EK:1

Sınıf:

Cinsiyet:

Baba Eğitimi:

Anne Eğitimi:

Sevgili Öğrenci,

Bu ölçek, tarih öğretiminde kadının yerine ilişkin tutumlarınızı belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Aşağıda konuyla ilgili tutumunuzu belirlemeyi amaçlayan 25 adet cümle bulunmaktadır. Her bir cümleyi dikkatlice okuduktan sonra, cümlelere ne derece katıldığınızı belirlemek için cümlelerin sağındaki seçeneklerden size en uygun olan yalnız bir tanesini (X) işareti koyarak işaretleyiniz. İşaretlediğiniz seçeneklerin doğru ya da yanlış olması söz konusu değildir. Cümlelerden hiçbirini yanıtsız bırakmayınız. Teşekkür ederim.

TUTUM İFADELERİ	Tamamen Katılıyorum	Oldukça Katılıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Tarihi olaylara az veya çok katkısı olan kadınların insanlığa anlatılması gereklidir.					
2. Kadın şahsiyetlerin tarih derslerinde anlatılması beni mutlu eder.					
3. Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması öğrencilerin ufkunu genişletmesi için gereklidir.					
4. Kadın şahsiyetlerin tarihteki rolünü ve yerini bilmek önemlidir.					
5. Tarihi olayların gelişmesinde erkekler kadar kadınlar da etkilidir.					
6. Tarih derslerinde kadınların rollerinin ortaya konması tarih dersine karşı merakımı artırır.					
7. Tarihte kadınların rolleri ders kitapları aracılığıyla öğretilmelidir.					
8. Başarılı kadınları tarih ders kitaplarında görmek ilgimi çeker.					
9. Kadınların tarihte ki sosyal hayatlarını ders kitaplarında görmek ilgimi çeker.					

10. Tarih ders kitaplarında kadınlara ait görseller (fotoğraf, resim vs.) yetersizdir.					
11. Tarih ders kitaplarında kadınlara ait biyografilere yer verilmelidir.					
12. Tarih ders kitaplarında başarılı kadınların anlatılması kız öğrencilerin özgüvenini artırır.					
13. Milli mücadelede kahramanlık göstermiş kadınlar ders kitaplarında yer almalıdır					
14. Tarih ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin anlatılması kadın-erkek eşitliği için gereklidir.					
15. Kadınların tarihe katkıları ilgi çeken bir konudur.					
16. Tarih ders kitaplarında kadınların tarihteki rollerinin anlatılması, toplumda kadının önemini artırır.					
17. Tarih ders kitaplarında kadınların tarihe katkılarının anlatılması, kız öğrencilerin kendilerini önemli hissetmelerini					
18. Tarihteki başarılı ve kahraman kadınların anlatılması kız öğrencilerin azmini artırır.					
19. Tarihte erkek şahsiyetlerin rolleri daha önemlidir					
20. Tarih ders kitapları kadın veya erkek rollerine değil, olaylara odaklanmalıdır.					
21. Tarih ders kitapları kadın şahsiyetlerin ve rollerinin anlatılması açısından eksik					
TOPLAM					

Meliha KÖSE

Tarih öğretmeni

EK: 2

Okul:

Sınıf:

Cinsiyet:

Annenin Eğitim Durumu:

Babanın Eğitim Durumu:

Sevgili öğrenciler, sizin aşağıdaki sorulara vereceğiniz cevaplar, tarih ders kitaplarında kadınların yer almasına yönelik çalışmalara ışık tutacaktır. Bu sebeple sorulara ciddi bir şekilde cevap vermeniz çalışmanın başarısı açısından oldukça önemlidir. Lütfen yukarıdaki bilgileri eksik bırakmayınız. Çalışmaya yapacağınız katkılar için şimdiden çok teşekkür ederim.

Meliha KÖSE

Tarih Öğretmeni

Aşağıdaki sorulardan ilkinin cevabınız “evet” ise ikinci soruyu cevaplayınız. Eğer birinci soruya cevabınız “hayır” ise ikinci soruyu cevaplamanıza gerek yoktur.

1- Tarih ders kitaplarında kadınlara yer verilmeli midir?

2-Tarih ders kitaplarının, kadınları hangi yönleri ile tanıtmalarını istersiniz.

EK:3**TARİH DERS KİTAPLARINA YERLEŞTİRİLEBİLECEK KADINLAR TABLOSU***

Kadının İsmi	Kimdir	Hangi İmaj	Hangi Konu veya Üniteye Yerleştirilebileceği
Abbase Sultan	Halife Harun Reşid'in kızkardeşi	Mağdur kadın	Abbasiler Dönemi Tarih 9
Abide Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Adelheid Popp	Avusturya'lı yazar ve siyasetçi	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1869-1939)
Adile Sultan	II. Mahmud'un kızı vakıf sahibi, şair ve bestekar	Hayırsever kadın ve sanatçı kadın	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Adilşah Kadın	III.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Adviye Sıdkı	Kadınlık Dergisi yazarı	Aydın kadın	Osmanlı Tarihi Meşrutiyet Dönemi, Tarih 10
Afet İnan	Tarihçi ve sosyolog	Aydın kadın	TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
Afife Jale	İlk kadın tiyatrocu	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Osmanlı Tarihi Meşrutiyet Dönemi (1918-1920) Tarih 10
Afife Sultan	IV. Mehmed'in eşi, şair	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve sanatçı kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Afitab Başkadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hız Aişe	Hız. Muhammed'in Eşi	Aydın kadın	İslam Tarihi, Tarih 9
Aişe Hatun	I.Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Osmanlı Tarihi Kuruluş Dönemi Tarih 10
Aişe Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Aişe Hatun	Yavuz Sultan Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Sultan	III.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Aişe	II.Osman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe	IV.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Başkadın	I.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Sultan	II.Mustafa'nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

*Bu tablo Meliha Köse tarafından hazırlanmıştır.Her hakkı mahfuzdur.

Aişe Sultan (Ayşe Osmanoglu)	II.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aişe Dürrüşehvar Hanım	I.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Akile Hatun	II.Osman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Alicenap Kadın	I.Mahmud'un başkadını, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aliyye Sultan	V.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Amelia Earhart	Atlantik okyanusu'nu uçarak geçen ilk kadın Pasifik'i uçarak geçen ilk insan	Alanında İlk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi XX. Yüzyıl Başlarında Dünya (1897-1937)
Anna Hatun	Fatih Sultan Mehmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Annette Von Droste-Hülshoff	Şair	Sanatçı kadın	Avrupa Tarihi (1797-1848), Tarih 10
Angelina	I.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Âni Fatma Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarih (1710) , Tarih 10
Arıkan	Avrupa hun İmparatoru Attila'nın eşi	Yönetici kadın	Avrupa Hun Devleti, Tarih 9
Arife	Şükûfezar Dergisinin sahibi (sahibi kadın olan ilk kadın dergisi)	Aydın ve alanında ilk	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1886), Tarih 10
Asiye	Firavun'un eşi (Hz. Musa'yı yetiştiren Kadın)	Merhametli ve hayırsever Kadın	Mısır Tarihi Tarih 9
Asiye Sultan	II. Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Asporça Hatun	Orhan Bey'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIII-XIV.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aşubcan Kadınefendi	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Atıfet Sunay	Cevdet Sunay'ın Eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1966-1973)
Atike Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Atike Sultan	Sultan İbrahim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Atike Sultan	II. Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Atike Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII-XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Atiyye Sultan	II.Mahmud'un kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Ayla Erduran	Dünyaca ünlü kemancı sanatçısı	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi
Aynışah Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aynülhayat Kadın	III.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Ayşe İsmet	Kadın/Selanik Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Ayşe Gülbahar Hatun	II. Bayezid'in eşi, Yavuz Sultan Selim'in annesi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını, hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Ayşe Hanım (Altuntac)	Batı cephesinde Yunanlılarla yapılan savaşlara katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	TC inkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kurtuluş Savaşı
Ayşe Sineperver Valide Sultan	I.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını vehayırsever Kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Aziz Haydar	Kadınlar Dünyası Dergisi yazarı	Aydın ve reformist kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bahire Hakkı	Esirgeme derneği (1912) kurucularından	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bayan Şerife	Aziziye savunasına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877-1878 Rus Harbi, 93 Harbi) Tarih 10
Bedia Muvahhit	İlk Kadın tiyatrocularından	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bedrifelek Kadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih10
Bedri (Bedra) Osman Hanım	Osmanlı Telefon Şirketine memure olarak alınan ilk hanım	Alanında ilk	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1913-1914) Tarih 10
Behice Ziya (Kollar)	İlk kadın çevirmenlerden, edebiyatçı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi (1871) Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Behice Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Belkis	Saba (Seb'e) Melikesi	Yönetici kadın	İbraniler Dönemi Tarih 9
Belkis Derman	Eczane açan ilk kadın	Alanında ilk	TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1909 sonrası)
Belkis Şevket Hanım	Uçağa binen ilk Osmanlı Hanımı	Alanında ilk	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Benazır Butto	İslam coğrafyasının ilk kadın başbakanı (Pakistan)	Yönetici kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1953-2007)
Bertha Von Suttner	Avusturya'lı yazar ve barış mücadelesi vermiştir. Nobel Barış Ödülü'e layık görülen ilk kadın	Alanında ilk ve reformist, aydın kadın	Avrupa Tarihi (1843-1914)
Bettina Von Arnim	Yazar	Sanatçı ve aydın kadın	Avrupa Tarihi (1785-1859)
Beyhan Sultan	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
BeyhanSultan	Sultan İbrahim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Beyhan Sultan	III.Mustafa'nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bezmialem Valide Sultan	II.Mahmud'un eşi, çok sayıda vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Bezmiârâ Hanımefendi	Abdûlmecidin eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bidar Kadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bilecikli Ayşe Çavuş	Batı Cephesi Nakliye Kolu kumandanı	Kahraman ve vatansever kadın	TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Binnaz (Beynaz) Kadın	I.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Bitlis Defterdarı'nın Hanımı	Maraş Savunmasına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı, Güney Cephesi
Bülbül Hatun	II. Bayezid'in eşi, vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
(Candarlı kızı) Hatun	I.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Canfeda Kadın	III. Murat dönemi Harem Kethüdası ve vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Caterina De Medici	Fransız sarayında İtalyan bir kraliçe	Yönetici kadın	Avrupa Tarihi (1519-1589), Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Cemile Sultan	Abdûlmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Çariçe Katerina	Rus Kraliçesi	Yönetici kadın	Rus Tarihi veya XVIII. Osmanlı Tarihi (1729-1796), Tarih 10
Çiçek Hatun	Fatih Sultan Mehmed'in eşi, Cem Sultan'ın annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Cilvenaz Hanım	Hattat	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Despina Hatun	I.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Devlet Hatun	I.Bayezid'in eşi, I.Mehmed'in annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Devletşah Hatun	I.Bayezid'in eşi, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı	Tarihi bir şahsiyet'in yakını	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Dilfirib Kadınefendi	V.Mehmed Reşad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Dilhayat	Bestekar	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1710-1780) Tarih 10
Dürriaden Kadınefendi	V.Mehmed Reşad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Dürrinev Başkadın Efendi	Abdülaziz'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Edadil Kadınefendi	Abdülaziz'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Elbis Gesaratsyan	Osmanlı'da ilk Ermeni kadın gazetecisi olarak kabul edilir	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
I.Elizabeth	İngiltere kraliçe	Yönetici kadın	Avrupa Tarihi (1533-1603)
Elizabeth Bathory (Kanlı Kontes)	Vampir hikayelerinin çıkmasında etkili	Zalim ve acımasız kadın	Avrupa Tarihi (1560- 1614)
Emel Korutürk	Fahri Korutürk'ün eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1973-1980)

Emmeline Pankhurst	İngiltere’de kadınların oy hakkı için mücadele etmiştir.	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1858-1928)
Emetullah Hatun (Kametizade Şeyh Mehmet Efendi’nin kızı)	Şair	Sanatçı kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emetullah Kadın (Ümmetullah Banu)	III. Ahmed’in eşi, vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyet’in yakını olarak ve hayırsever kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emetullah Gülnüş Sultan	IV. Mehmed’in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emetullah Sultan	II. Mustafa’nın Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emine Hatun	I. Mehmed’in eşi, II. Murad’ın annesi	Tarihi bir şahsiyet’in yakını olarak kadın	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emine Sultan	II. Mustafa’nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emine Semiye	Yazar, Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı, yazar	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emine Sultan	Abdülaziz’in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emine Nazikeda Kadın	VI. Mehmed Vahideddin’in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Emire Sabiha	Kurtuba Melikesi (Melik Hakem el-Mustansirbillah’ın eşi)	Yönetici kadın	Endülüs Emevi Devleti Tarih 9
Enheduanna	Akad Kralı Sargon’un kızı ve şair	Sanatçı kadın	Sümerler Tarih 9
Ercümen Banu Begüm (Mümtaz Mahal)	Adına Tac Mahal Yapılmıştır. Şah Cihan’ın eşi	Sanatın esin kaynağı olarak Kadın	Babürler Tarih 9
Erhundu Hatun	I. Bayezid’in kızı	Tarihi bir şahsiyet’in yakını	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Erhundi Hatun	II. Murad’ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayır sever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Esmâ İbrat	Hattat	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1795-1800) Tarih 10
Esmâ Sultan	III. Ahmed’in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Esmâ Sutan	I. Abdühamid’in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Esmâ Sultan	Abdülaziz’in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Esmihan Gevher Sultan	II. Selim’in kızı, vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Esmihan Sultan	IV. Murad’ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Eva Peron (Evita)	Arjantin Başkanı Juan Peron’un eşi Arjantin’de efsaneleşmiştir	Hayırsever kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1919-1952)

Evliyazade Makbule	Mehasin Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fahriye Sultan (Fahri)	III.Murad'ın Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Faize Fatma	Şair	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1761), Tarih 10
Fanny Lewald	Alman yazar	Aydın kadın	Avrupa Tarihi (1811-1889)
Fatıma	I.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma bint Abbas el-Bağdadiyye	Kadın Hadisçi	Aydın kadın	Türk-islam Devletleri (Memlukler-1285) Tarih 9
Fatıma Hatun	II.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Hatun	Orhan Bey'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIII-XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Hatun	II.Bayezid'in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	III.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	III.Ahmed'in kızı, vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	II.Mahmud'un kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Başkadınefendi	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatma Aliye	İlk kadın romancılarından ve yazar Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı	Sanatçı, reformist ve yenilikçi, vatansever, lider kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatma Bacı	Bacıyan-ı Rum'un kurucusu	Üretici kadın ve ekonomide Kadın	Anadolu Selçuklu Devleti (1228), Tarih 9
Fatma Bint-i Abbas	Tekke Şeyhesi, hocası, mağdur Kadınları Korumuştur	Aydın kadın, hayırsever kadın	Abbasi Dönemi (13. Yüzyıl) Tarih 9
Fatma Çavuş (Fatma Onbaşı)	Batı Cephesi, Erzak Kolu kumandanı	Kahraman ve vatansever Kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Fatma Kamile Hanım Balıkesirî	Şair	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1920), Tarih 10
Fatma Münire	Hikaye ve şiir (Mehasin dergisi) yazarı	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
H. Fatıma (Fâtımatü'z-Zehra)	H. Muhammed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	İslam Tarihi 9. Sınıf
Fatma Nesibe Hanım	"Beyaz Konferans" adlı feminist toplantıların Hatibi	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Fatıma Âni	Hattat, şair	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1713), Tarih 10
Fatıma Gülistû Sultan	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	II.Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	Sultan İbrahim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Sultan	V.Murat'ın Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Emetullah Sultan	IV. Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Şebisefa Kadın	I.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fatıma Ulviye Sultan	VI.Mehmed Vahideddin'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fehime Nüzhet Hanım	Piyesleri vardır,Şair,aydın Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Sanatçı, aydın,vatansever,	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Fehime Sultan	V. Murat'ın Kızı, Mustafa Kemal'e Saraydan bilgi aktarmıştır	Casus kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Milli Mücadele yılları)
Feride Hanım	Divan şairi	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1837-1903), Tarih 10
Feride Yaver Hanım	Osmanlı'da Postanede Pul Satış memuru olarak çalışan ilk kadın	Alanında ilk	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Feride Hanım	Hattat	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, (1837-1903), Tarih 10
Ferruhşâd (Ferahşad) Hatun	II.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Flora Tristan	Fransa'da kadın hakları ve işçi hakları savunucusu	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1803-1844)
Florance Nightingale	Hemşire (Kırım Savaşı), İngiltere Kralından Britanya İmparatorluğu ve insanlık Yüksek Hizmet Madalyası alan ilk kadın	Alanında ilk ve yardımsever kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (Kırım Savaşı, 1820-1910), Tarih 10
Franziska Tiburtius	Almanya'nın ilk kadın doktoru	Alanında ilk	Avrupa Tarihi (1870'li yıllar)
Filiz Dinçmen	Türkiye'nin ilk kadın büyükelçisi	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1982)
Firdevs	Kız idadisi Talebelerinden Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (Balkan Savaşları,1912), Tarih 10
Fitnat Hanım (Zübeyde)	Şair (Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin kızı)	Sanatçı kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1780), Tarih 10

Fitnat Hanım	Şair (Trabzon Valisi Abdullah Paşa'nın kızı)	Sanatçı kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1842-1911), Tarih 10
Füruzan İkinçioğulları	İlk kadın Danıştay başkanı	Alanında ilk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi (1994)
George Sand (Aurora Dudevant)	Fransız yazar	Sanatçı ve reformist kadın	Avrupa tarihi (1804-18769)
Gevher Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevherhan Hatun	Fatih Sultan Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevherhan Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI-XVII Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevherhan Sultan	Sultan İbrahim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevheri Kadın	Abdülaziz'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevherimülûk Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gevhermülk Sultan	II.Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Germaine de Staël – Holstein	Fransız yazar	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (Napoleon Bonaparte Dönemi) (1766-1817)
Gönül Bingöl	İlk kadın başhekim	Alanında ilk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi
Gördesli Makbule	Batı cephesinde (Akhisar-Sındırgı) geri çekilen müfrezinin başına geçerek savaşa katılmış ve şehit olmuştur	Kahraman ve vatansever Kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük,Kurtuluş Savaşı
Gülbahar Hatun (Aişe)	Fatih Sultan Mehmet'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını, Hayırsever Kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülbahar Hatun	II. Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülcemal Kadınefendi	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülçiçek Hatun	I.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülfem Hatun	Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülnûş Valide Sultan	Çok sayıda vakıf kuran Valide Sultan	Hayırsever kadın	XVII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülruh Hatun	II.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Gülşah Hatun	Fatih Sultan Mehmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Gülten Akın	Şair ve hukukçu	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1933)
Habibe Hanım	Şair (Hersekli Ali Paşanın kızı)	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1890) tarih 10
Hacer	Hiz. İsmail'in annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak Kadın	İslam Tarihi 9. Sınıf
Hadice Hatun	Orhan Bey'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Hatun	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Sultan	IV.Mehmed'in kızı,	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Kadın	II.Süleyman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Sultan	III.Mustafa'nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Sultan	I.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Sultan	V.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hadice Rami Kadın	I.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafsa Hatun	I.Bayezid'in eşi, Aydınolu İsa Bey'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafsa Hatun	II.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafsa Sultan (Ayşe Hafsa Sultan)	Yavuz Sultan Selim'in eşi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi, çok sayıda vakıf kurduran Valide Sultan	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever Kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafsa Hatun	I.Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafise (Hafsa) Hatun	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hafise Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Hafize Hanım	II.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Halide Edip Adıvar (Halide Onbaşı)	Osmanlı kadınların aydınlanmasında ve Milli Mücadelede çok önemli bir yere sahip	Vatansever, aydın sanatçı, reformist ve lider kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük , Kurtuluş Savaşı
Halide Nevzat	Kadınlık Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1914), Tarih 10
Halime Hatun	Osman Gazi'nin annesi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Halide Nusret Zorlutuna	Şair ve yazar	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1901-1984)
Halime Çavuş	Kastamonulu Milli Mücadele kahramanlarından	Kahraman ve vatansever kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Hamiyet Hulusi	Esirgeme derneği (1912) kurucularından	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Handan Valide Sultan	III. Mehmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hanım Sultan	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hansa	Arap şairlerinden	Sanatçı kadın	İslam Tarihi Hz.Muhammed Dönemi), Tarih 9
Hanzade Sultan	I.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hanzade Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Harriet Beecher Stowe	Yazar (Tom amcanın Kulübesi), kölelikle mücadele etmiştir	Merhametli, hayırsever, aydın kadın	Amerika Tarihi (1811-1896)
Hatem Başkadın	I.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hiz. Hatice	Hiz. Muhammed'in eşi	Üretici Kadın , reformist ve hayırsever kadın	İslam Tarihi 9. Sınıf
Hatice Hatun (Kılavuz Hatice)	Adana'da Fransız birliklerinin yenilmesini sağlamıştır	Kahraman kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Hatice Halime Hatun	II.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hatice Huriye	Hattat (Bursa Ulu Cami)	Sanatçı kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1400'lü yıllar), Tarih 10
Hatice Mahfirûz Valide Sultan	I.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını, hayırsever Kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Hatice Muazzez Sultan	II.Ahmed'in annesi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hatice Valide Terhan (Turhan) Sultan	I.İbrahim'in eşi, IV. Mehmed'in annesi, çok sayıda vakıf kurmuştur	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Havva	Dünyanın ilk kadını	Ata kadın	Tarih 9
Hayranıdil Kadınefendi	Abdülaziz'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hayriye Melek Hunç	Hikayeci ve şair (Mehasin Dergisi)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hay Ayişe Kadın	Şair	Sanatçı kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1589), Tarih 10
Haydar kızı Hürmüz	Aziziye Savunmasına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877-1878 Rus Harbi,93 Harbi), Tarih 10
Hayganuş Mark	Osmanlı Ermeni kadın yazar	Aydın ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hayme Ana	Ertuğrul Gazi'nin annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hayriye Aişe Dürrüşehvâr Sultan	Son Halife Abdülmecid Efendi'nin kızı	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak Kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hedwig Dohm	Alman yazar	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1833-1919)
Helena Rubinstein	Rubinstein Kozmetik Firmasının kurucusu	Üretici kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1870-1965)
Hibetullah Sultan	III.Mustafa'nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hibetullah Sultan	I.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hikmet	İlk kadın tiyatroculardan	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hind	Ebu Süfyan'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	İslam tarihi Tarih 9
Hubbî Hatun (Hubba)	Şair	Sanatçı kadın	XVII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1589), Tarih 10
Hundî Fatıma Hatun	I.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hundi Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Huriye	İlk kadın tiyatroculardan	Alanında İlk ve Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Huriye Baha	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10

Hûşyar Kadınefendi	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hüma Hatun	II. Murad'ın eşi, Fatih Sultan Mehmed'in annesi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hüma Sultan	III.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hümaşah Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hümaşah Kadın	I.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hürrem Sultan	Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi	Yönetici kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hüsnümelek Hanım	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Hüsnüşah (Hüsnüşad) Hatun	II.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Işıl Tüzünkan Koçhisarlıoğlu	Türkiye'nin ilk kadın savcılarından	Alanında İlk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi
İffet Halim Oruz	Şair	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1904 sonrası)
İffet Hatice Hanım	Diyarbakırlı Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (18609 Tarih 10
Ilse Koch	Nazi Eylemcisi	Zalim Kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (Nazi Almanyası II. Dünya Savaşı 1906-1967)
İdil Biret	Piyano sanatçısı	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1950 sonrası)
İhsan Raif	Şair, bestekar Balkan Harbi sırasında Darülfünun konferans salonunda konuşma yapanlardan	Sanatçı vatansever aydın kadın	XIX-XX Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
İlaldı Hatun	I.Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
İlaldı Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
İlbilge Hatun	Uygur Kağanı Moyun-Çor'un eşi	Yönetici kadın	Uygurlar, Tarih 9
İlbilge Katun	Bilge Kağan ve Kültigin'in annesi	Yönetici kadın	Köktürkler, Tarih 9
İndra Gandhi	Hindistan'ın ilk kadın başbakanı	Yönetici kadın, alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi 81917-19849
İncü Hatun	I.Mehmed'in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
İnşirah Kadın	VI.Mehmed Vahideddin'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

İsabella Peron	Arjantin'in ilk kadın cumhurbaşkanı	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1973)
İsmet Hakkı Hanım	Yazar (Osmanlı Kadın Dergileri)	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Jeanne d'Arc	Avrupa Yüzyıl Savaşlarının savaşçı kadını (Fransız)	Savaşçı ve kahraman kadın	XV. Yüzyıl Avrupa Tarihi
Jiang Qing	Çin'in Komünist Lideri Mao Zedong'un eşi	Reformist kadın	Çağdaş Türk Ve dünya Tarihi (1914-1991 Çin tarihi)
Julia Pardoe	Şair, tarihçi roman yazarı, gezgin (Osmanlı hakkında bilgi vermiştir)	Aydın kadın	19. Yüzyıl Osmanlı ve Avrupa Tarihi, Tarih 10
Julide	Şair (Demet Dergisi)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Kabaç (Kınık) Hatun	Buhara Melikesi	Yönetici kadın	Emeviler Dönemi İslam'dan önce Türk Devletleri, Tarih 9
Kadir Kızı Name	Aziziye Savunasına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877-1878 Rus Harbi, 93 Harbi) Tarih 10
Kamer Şah Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Kâmrâş Başkadin Efendi	V.Mehmed Reşad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Kara Fatma	1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum'un müdafaasına katılmıştır.	Kahraman kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877-1878 Rus Harbi, 93 Harbi) Tarih 10
Kara Fatma (Fatma Seher)	İzmit'te ve Batı Cephesinde Kurtuluş Savaşında çetesiyle birlikte savaşmıştır.	Kahramanve vatansever kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Kara Fatma Şimşek (Yemine Vardarlı)	Kocaeli Grubu Müretteb Suvarileri emrinde savaşa katılmıştır.	Kahramanve vatansever kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Kara Fatma	Kırım savaşına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1856, Kırım Savaşı) Tarih10
Kathe Kollwitz	Alman Ressam,savaş karşıtı resimler yapmıştır.	Sanatçı Kadın	Avrupa Tarihi (1867-1945), ÇağdaşTürk ve Dünya Tarihi
Katherine Mansfield	Yeni Zelendalı yazar	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1888-1923)
Kate Shapperd	1893'de ilk kez, Yeni Zelanda'da kadınların seçme-seçilme hakkını elde etmesini sağlamış ve dünya ülkelerine örnek olmuştur.	Reformist, öncü ve aydın kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1893)
Kaya Esmihan Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Keriman Halis (Ece)	Türkiye'de ilk kez düzenlenen güzellik yarışmasının kraliçesi ve dünya kraliçesi	Alanında İlk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1932)

Kıbrıslı Azize Hanım	Uluslar arası kadın konferansına katılan ilk Osmanlı kadını	Reformist ve yenilikçi kadın	Meşrutiyet dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Kleopatra	Mısır Kraliçesi	Yönetici kadın	Mısır Tarihi, Tarih 9
Kösem Sultan (Mahpeyker)	I.Ahmed'in eşi IV. Murad'ın annesi	Yönetici ve hayırsever kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Kumru Hatun	I.Mehmed'in Eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi Lise II Osmanlı Tarihi
Köstendilli Hatun	I.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Lady Montague	Osmanlı Kadını ile gerçeğe yakın bilgiler veren ilk ünlü kadın seyyah	Aydın kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Lady Ramsey	Kadın Seyyah	Aydın kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Lale Aytaman	Türkiye'nin İlk Kadın Valisi (Muğla Valisi)	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1991-1995)
Lale orta	Türkiye'nin ilk kadın hakemi	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1980 Sonrası)
Latife Hanım	Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi	Aydın ve reformist kadın	TC.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
Leman Bozkurt Altınçekiç	Türkiye'nin ilk Türk kadın jet pilotu	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1950 sonrası)
Leyla	Şair (İslamiyet'in ilk yılları)	Sanatçı kadın	İslam Tarihi 9.sınıf
Leyla	Şair Hanım (Kazasker Morälizade Efendi'nin kızı)	Sanatçı kadın	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Leyla saz	Bestekar	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi Tarih 10
Leyla Gencer	Opera sanatçı	Santçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1950 sonrası)
Leyla Başkadin	III.Osman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Lily Braun	İlk Alman kadın hakları savunucusu	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1865-1916)
Linda Richards	Amerika'nın ilk eğitimli hemşiresi	Alanında ilk	Amerika tarihi (1870)
Litzie Wertem	Alman casus	Casus kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (I.Dünya Savaşı- 1915)
Louise Otto-Peters	Alman Yazar	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1819-1895)
Lutfiye Irmak	Türkiye'nin ilk kadın botanikçilerinden	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1940'lar)
Lü	Çin imparatoru Kao-tsu'nun eşi ve naibesi	Naibe, yönetici kadın	MÖ. 195, Çin İmparatorluğu, Tarih 9,
Madam Zabel Yeseyan	Osmanlı Ermeni kadın yazar	Sanatçı ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mahidevran (Gülbahar)	Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mahiruze Sultan	I.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Maşşah Hanım	Şair	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1864-1933) Tarih 10

Maide Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1830-1881), Tarih 10
Makbule Leman	Şair,yazar	Sanatçı ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1865-1898) Tarih 10
Mâl Hatun (Malhun Hatun, Rabia Bâlâ Hatun)	Osman Gazi'nin eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını	XIV Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Manon Roland	Fransız kadın hakları savunucusu	Reformist kadın	Osmanlı Tarihi (Fransız ihtilali) Tarih 10
Mara (Tamara) Hatun	I.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mara Hatun	II.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Margaret Thatcher	İngiltere ilk kadın başbakanı	Yönetici ve alanında ilk kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1980 sonrası)
Maria (I)	I.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Maria (II)	I.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Maria Antoinette	Fransa kraliçesi	Yönetici kadın	Osmanlı Tarihi (Fransız İhtilali), Tarih 10
Maria Montessori	İtalyan pedagog	Aydın ve reformist kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Avrupa Tarihi (1870-1952)
Marie Curie	Radyoaktiviteyi keşfetti Nobel Ödülü alan ilk kadın oldu	Aydın ve alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Avrupada tarihi (1867-1934)
Maria Theresia	Avusturya imparatoriçesi	Yönetici kadın	Avrupa Tarihi (1748- III. Selim Dönemi)
Mary Wollstonecraft	Kadın hakları üzerine eserler yazdı	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1759-1797)
Mata Hari	Almanya-Fransa arasında casusluk yaptı	Casus kadın	Avrupa Tarihi (I. Dünya Savaşı, 1876-1917)
Matlûbe Ömer	Esirgeme derneği (1912) Kurucularından	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mebruke Hanım	Teşkilat-ı Mahsusa üyesi	Casus kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mediha Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mehtabe Kadın	I.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVIII Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Melahat Ruacan	Dünyanın ilk kadın Yargıtay üyesi	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1954)
Melahat Gürsel	Cemal Gürsel'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1961-1966)
Melek Reşid Hanım	Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti başkanı	Vatansever kadın	TC. inkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1919 Kurtuluş Savaşı, Milli Cemiyetler)
Melek Hanım	Adana Çokurova'da ermeni birlikleri ile savaşmış ve şehit olmuştur. Ermenilerin yaptığı işkenceleri anlatan destanı vardır	Kahraman kadın ve sanatçı kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı

Melek Erbul	İlk kadın mühendis	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1933)
Meliha Avnî	19 Mayıs 1919'da Fatih Belediyesi'nin önünde İşgallere yönelik konuşma yapmıştır.	Vatansever kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1919 Kurtuluş Savaşı)
Meliha Sanu	Türkiye'nin ilk kadın savcılarından	Alanında ilk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi
Hız. Meryem	Hız. İsa'nın Annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Roma Tarihi, Tarih 9
Meryem Yakubova	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır, Balkan Harbi sırasında Kadırga Hastahanesinde hastabakıcılık yapmıştır. Rusya'dan gelmiştir	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Meryem Pataşova	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır, Balkan harbi sırasında Kadırga Hastahanesinde hastabakıcılık yapmıştır. Rusya'dan gelmiştir	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Mevhibe İnönü	İsmet İnönü'nün eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1938-1950)
Mevhibe (Celalettin Sultan)	casus	Casus kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Mevhibe Elârû Başkadın	V.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi ,Tarih 10
Meylişah (Meylikaya, Meleksima)	II.Osman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi , Tarih 10
Meyliservet Kadınefendi	V.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi ,Tarih 10
Mezide Kadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10
Mihrengiz Kadınefendi	V.Mehmed Reşad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mihri (Fahrünnisa) Hatun	Divanı olan ilk kadın şair,fıkıh Uzmanı (babası Amasyalı Kadı Mehmet Çelebi)	Sanatçı kadın ve aydın kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mihrişah Sultan	Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10
Mihrişah Sultan	III.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Osmanlı Tarihi Lise II
Mihrişah Sultan	II.Mahmud'un kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10
Mihrişah Sultan	III.Mustafa'nın eşi, çok sayıda vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10
Mihrişah Emine Sultan	III.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10
Mihrişah Kadın	III.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi,Tarih 10

Muazzez Hanım (Hadice Muazzez)	Sultan İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Mudurnulu Kara Fatma	I. İnönü Savaşı yıllarda askerden kaçan oğlunu hükümete teslim etmiş ve haber konusu olmuştur	Vatansever kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Muzaffer	Anadolu Hisarı ittihat ve Terakki Kız mektebi Talebelerinden Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Muzaffer Hanım	Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilk seyyar kadın fotoğrafçılarından	Alanında ilk	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1923)
Mübeccel İzmirli	Şair ve hikayeci	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1934-1982)
Müfide Feride Tek	Meşrutiyet Dönemi kadın yazarlardan	Aydın ve reformist kadın	Meşrutiyet dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Müfide İlhan	İlk Kadın belediye başkanlarından	Alanında İlk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi (1950)
Münevver (Asker) Saime Hanım	Milli Mücadeleye katılan İstanbul hanımlarından	Kahraman ve vatansever kadın	TC.İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Münire Hanım	Şair (Sadrazam Mehmed Derviş Paşa'nın kızı)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1825-1903), Tarih 10
Münire (Neyire Neyir)	İlk kadın tiyatrocılardan	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi Tarih 10
Münire Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Müşfika Kadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Naciye	Asri Kadınlar Cemiyeti Üyesi, Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır Üsküdar Mitinginde konuşma yapmıştır	Vatansever ve lider kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1912 1919). Tarih 10
Naciye Hanım	Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, ilk kadın fotoğrafçılarından	Alanında ilk	TC. inkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1919-1930 arası)
Naciye Hurşit	Esirgeme derneği (1912) kurucularından	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10 (1912)
Naciye Sultan	Enver Paşa'nın eşi. Çeşitli hayır derneklerini kuruluşu ve işletilmesinde etkili olmuştur.	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10 (1913)
Naile Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Naile Sultan	II.Abdülhamid'in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Naime Şağab Hatun	Abbasi Halifesi el-Muktedir'in annesi	Yönetici ve hayırsever kadın	Abbasi Dönemi Tarih 9

Naime Yusuf Hanım	Teal-i Vatanî Osmanî Hanımlar Cemiyeti kurucusu	Hayırsever ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nakiye Şerife Hanım	Şair	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1845-1898), Tarih 10
Nakiye Huriye (Elgün)	1935 Erzurum Milletvekili Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın lider, yönetici kadın	TC. inkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1912-1935)
Nakşidil Valide Sultan	I.Abdühamid'in eşi, II.Mahmud'un annesi, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Name	1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine Katılmıştır.	Kahraman kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (93 Harbi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı), Tarih 10
Nazıma Sultan	Abdülaziz'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nazikeda Başkadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nazmiye Demirel	Süleyman Demirel'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1993-2000)
Nazperver	II. Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nazife Kadın	1922'de Bigadiç yakınlarında Türk birliklerinin yerini Yunanlara söylemediği için fırında yakılarak şehit edilmiştir.	Vatansever ve kahraman kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Nefise Melek Hatun	I.Murad'ın kızı vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak, hayırsever kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Na'f'izar Başkadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Naime Sultan	II.Abdülhamid'in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
(Nesibe) Saffet Hanım	Divan Şairi	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1837), Tarih 10
Nesiba Tevfika Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1844), Tarih 10
Nene Hatun	1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum'un müdafaasına katılmıştır.	Kahraman kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi), Tarih 10
Nermin Neftçi	Türkiye'nin İkinci kadın bakanı (Kültür Bakanı)	Yönetici kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1974-1975)
Neş'erik Kadınefendi	Abdülaziz'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nevare Hanım	VI.Mehmed Vahideddin'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nevfidan Başkadınefendi	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nevres Kadın	I.Abdülhamit'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Nevvare Şükran	Kadınlık Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1914), Tarih 10
Nevzad Kadın	VI.Mehmed Vahideddin'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nezihe Muhittin (zekiye)	Yazar ve aydın (meşrutiyet dönemi)	Yazar kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi , Tarih 10
Nezihe Muhlis	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Nigâr Bint-i Osman (Şair Nigâr)	Şair	Sanatçı, vatansever, aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi , Tarih 10
Nigar Hatun	II.Bayezid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nilüfer Hatun	Orhan Bey'in eşi	Hayırsever kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nisaayi	Şair	Sanatçı kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nurbanu Sultan	II. Selim'in eşi,çok sayıda vakfı olan valide sultan	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak, hayırsever kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nurefsun (Safnaz) Kadınefendi	II.Abdülhamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX.. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nuriye Ulviye Hanım	Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti kurucusu	Hayırsever e aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nuriye İsmail (Canbolat)	Asker Ailelerine Yardım Hanımlar Cemiyeti başkanı	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Nuruşems Kadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Olympe de Gouges	Fransız kadın ve insan hakları savunucusu	Reformist kadın	,Fransız İhtilali , Tarih 10
Oprah Winfrey	Amerika'nın ilk siyahi haber sunucusu	Alanında ilk ve reformist	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi (1954)
Oruz (Uruz)Hatun	I.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyet'in yakını	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Özlem Bozkurt	Türkiye'nin ilk kadın kaymakamı	Alanında İlk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi (1992)
Pakize seniyye	Kadın/Selanik Dergisi Yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Paşa Melek Hatun	I.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV-XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Perestû Kadınefendi	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Pertevniyal Valide Sultan	Vakıf kurdurmuştur, II. Mahmut'un eşi	Hayırsever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Peykidil Kadın	IV.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Pudu-Hepa	Hitit Kralı Şuppiluliuma'nın karısı Hitit Kraliçesi	Yöetici ve tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Hitit Devleti , Tarih 9
Rabia Şermî Sultan (Rebi'a)	II.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	XVII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10

Rahibe Teresa	Ömrünü hayır işlerine adanmıştır	Hayırsever kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1910-1997)
Rahime Perestü Sultan	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Raziye (Raziyye) Sultan	Türk Delhi Sultanı	Yönetici kadın	Delhi Türk Sultanlığı (1232), Tarih 9
Ref'et Kadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Refia Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Refia Sultan	II.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Reftarıdil Kadınefendi	V. Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Reine Audu	Fransa Ekim Devrimi'nde Öncü Kadınlardan	Reformist Kadın	Fransız İhtilali, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Remziye Hisar	Türkiye'nin ilk kadın Kimyageri	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarih (1902-1992)
Reşide Bayar	Celal Bayar'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1950-1960)
Rif'at Kadın	III.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Rosa Luxemburg	Polonyalı kadın hakları ve Sosyalizm savunucusu	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1871-1919)
Rosa Parks	Amerika'da ırk ayrımcılığına karşı mücadele etti	Reformist kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1913-2005)
Ruhat	İlk kadın tiyatrocularından	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi , tarih 10
Ruhsan Nevvare	Şair (Demet Dergisi Mehasin Dergisi)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi (1908) Osmanlı Tarihi 10
Ruhsah Hadice Kadın	I.Abdühamid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Rukiye	Hiz. Muhammed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	İslam Tarihi Tarih 9
Rukiye Sabiha Sultan	VI.Mehmed Vahideddin'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Rukiyye Sultan	II.Mustafa'nın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Rukiye Yunusova	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır, Balkan Harbi sırasında Kadirga Hastahanesinde hastabakıcılık yapmıştır. Rusya'dan gelmiştir	Vatansever kadın	Osmanlı Tarihi, Balkan Savaşları (1912) Tarih 10
Rukiyye Sultan	III.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Rukiyye Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sabire Dalyan	İlk kadın veteriner	Alanında İlk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1937)

Sabiha Gökçen	Dünyanın ilk kadın savaş pilotu ve Türkiye'nin ilk kadın pilotu	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ve TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1930-2001)
Sabiha Hanım	Süleyman Paşa'nın kızı ve Esirgeme Derneğinin kurucusu	Aydın ve hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sabiha Kâmi	Esirgeme derneği (1912) Kurucusu	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sabiha Dilaşûb Sultan	Sultan İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sabiha Rifat Gürayman	İlk kadın mühendis	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1933)
Saffet Rıza Alpar	İlk kadın Rektör (Karadeniz Üniversitesi)	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1972-1974)
Safiye Ali	Türkiye'nin ilk kadın doktoru	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1922)
Safiye Ünüvar	Saray Muallimesi	Aydın kadın	XX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Safiyye Sultan	Çok sayıda vakıf kudurmuştur (II. Mustafa'nın kızı)	Hayırsever kadın	XVIII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Safiye Valide Sultan	III.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Safiye Sultan	IV.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII.Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Safvet Nesibe Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1837), Tarih 10
Safvetüddin Padişah Hatun	Kutluk Kirman Devleti'nin yöneticisi	Yönetici, lider, sanatçı ve kadın	Kirman Kutluk Devleti (1256-1295) Tarih 9
Saliha Dilâşûb Valide Sultan	I.İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Saliha Sebkatî Sultan	II.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını, olarak ve hayırsever kadın	XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Saliha Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Saliha Sultan	Abdülaziz'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sally Ride	Amerika'nın ilk kadın astronotu	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1983)
Sanavber Hatun	IV.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Saniye Hanım	şair	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi (1836-1905), Tarih 10
Saniye Muhtar	Esirgeme derneği kurucularından (1912)	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sara Akdik	Türkiye'nin ilk kadın botanikçisi	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1940'lar)
Satı Kadın	İlk kadın milletvekillerinden	Yönetici ve lider kadın	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1935)
Seher Aytaç	Türkiye'nin ilk kadın makinisti	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi

Sekine Evren	Kenan Evren'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1980 Çankaya'da oturmamıştır)
Selçuk Hatun	I.Mehmed (Çelebi Mehmed) 'in kızı çok sayıda vakıf kurdurmuştur	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Selçukşah Hatun	II.Bayezid'in kızı, vakıf sahibidir	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Selma Rıza Feraceli	İlk kadın romancılarımızdan, ilk kadın gazeteci	Alanında ilk, aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Semiha Berksoy	Türkiye'nin ilk kadın opera sanatçısı	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1934-2004)
Semra Özal	Turgut Özal'ın eşi, çok sayıda faaliyetin içinde yer almıştır	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve lider kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1989-1993)
Seniha Sultan	Abdülmecid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Seniye	İlk kadın tiyatrocularından	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Seniha Hikmet	Kadın/Selanik Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Seniye Rüstem	Esirgeme Derneği kurucularından (1912)	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Serfiraz hanım	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Servetseza Başkadınefendi	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Seyyide Hanım	Kayseri Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti başkanı	Vatansever kadın	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1920) Kurtuluş Savaşı
Sırrı Rahile Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1877) , Tarih 10
Sırpıhu Düsap	Osmanlı Ermeni Kadın Yazar	Sanatçı ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sıtkı Ümetullah	Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1705), Tarih 10
Simone De Beauvoir	Fransız Feminist hareketin liderlerinden, feminizmin teorisyenlerinden	Reformist kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1908-1986)
Sineperver Ayşe Valide Sultan	I.Abdülhamid'in eşi, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sitare Ahmet (Ağaoğlu)	Esirgeme derneği kurucularından (1912)	Hayırsever kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sitti Mükrim Hatun	Fatih Sultan Mehmed'in eşi, vakıf sahibi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sophie Von Laroche	Almanların ilk kadın yazarı	Sanatçı kadın ve alanında ilk	Avrupa Tarihi (1700'lü yıllar), Tarih 10
Suat Berk	Türkiye'nin ilk kadın kakımı	Alanında ilk	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi, 1925 sonrası
Suna Kan	Türk keman virtüözü.	Sanatçı Kadın	Çağdaş Türk Ve Dünya Tarihi, 1950 sonrası
Sultanzade Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Sümeyye	İslam tarihinin ilk kadın şehidi	Alanında ilk	İslam Tarihi , Tarih 9
Süreyya Ağaoğlu	Türkiye'nin ilk kadın avukatı	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1903-1989)

Şadiye Sultan	II. Abdülhamit'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şadiye Güvendire	İlk diş hekimlerimizden, Afgan kızları için dişçilik okulunun temelini atmıştır	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (1926 sonrası)
Şadiye Müveddet Kadın	VI.Mehmed Vahideddin'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şah Hatun	II.Bayezid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şah Sultan	III.Mustafa'nın kızı, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şah Sultan	II.Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şahıhuban Hatun	Yavuz Sultan Selim'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şahhuban (Şahıhuban)	III. Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şamiyye bint el-Bekri	Kadın hadisçi	Aydın kadın	Türk-İslam Devletleri, Memlukler (1285), Tarih 9
Şayan Kadınefendi	V.Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şaziye Mora	İlk kadın tiyatrocularardan	Alanında ilk ve sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi Tarih 10
Şeceretü'd-dürr (melike İsmetüddin)	Eyyubi kraliçesi	Yönetici kadın	Türk –İslam Devletleri, Tarih 9
Şehsuvar Sultan	II.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şehzade Hatun	Orhan Bey'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şehzade Hatun	I.Mehmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şehzade Hatun	II.Murad'ın kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şekerpare	Sultan İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şemsiruhşar	III. Murad'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şenay Günay Binbaşı	İlk kadın jet pilotu	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, 1950 sonrası
Şeref Hanım	Şair	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1809-1861), Tarih 10
Şerife Fatma Mevhibe	Hattat	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1800'lü yıllar), Tarih 10
Şerife Feriha Sanerek	İlk kadın polis şefi	Alanında ilk	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1960'lar)
Şerife Sıdika	Hattat	Sanatçı kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1800'lü yıllar), Tarih 10
Şerife Zibâ	Divan şairi	Sanatçı kadın	XX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1902), Tarih 10
Şermi Rabia Kadın	III.Ahmed'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10

Şevkinur Başkadınefendi	IV.Mustafa'nın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Şirin Hatun	II.Bayezid'in eşi,	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve hayırsever kadın	XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Şivekar Sultan	Sultan İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Şiven Peride	Şair (Demet Dergisi)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Tarihi (1908), Tarih 10
Şuca Hatun	Abbasi Halifesi el-Mutasım'ın Türk asıllı eşi	Hayırsever kadın ve tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Abbassiler dönemi, Tarih 9
Şükûfe Nihal (Başar)	Mehasin Dergisi Yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi (1896-1973), Tarih 10
Tâbısefa Kadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Tabibe Gülbeyaz Hatun	Osmanlı Saray Hekimi (1872)	Alanında ilk	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Tansu Çiller	Türkiye'nin İlk Kadın Başbakanı ve ilk kadın Dış işleri Bakanı	Alanında İlk ve Yönetici Kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1991-1997)
Tarsuslu Kara Fatma	Toroslarda savaş kumandanlığı yapmıştır.	Kahraman kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük,Kurtuluş Savaşı
Tayyar Rahmiye	Adana'da Fransız Birliklerinin yenilmesini sağlamıştır.	Kahraman kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük,Kurtuluş Savaşı
Telli Haseki Hümaşah	Sultan İbrahim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Terken Hatun	Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın eşi, Mahmut'un annesi	Yönetici kadın	Büyük Selçuklu Devleti Dönemi, Tarih 9
Theodora hatun	Orhan Bey'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Tirimüjgan Kadınefendi	Abdülmecid'in eşi, II.Abdülhamid'in annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Tiryal Kadın	I.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Tiryal Hanım	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Tomris	İskit Hükümdarı (Türklerin tarihte bilinen ilk kadın hükümdarı)	Yönetici kadın	İskitler, Tarih 9
Topal Gülizar	Aziziye Savunmasına katılmıştır	Kahraman ve vatansever kadın	1877-1878 (93 Harbi), Rus Harbi,Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Tûti Hatun (Şair Baki'nin Eşi)	Şair	Sanatçı kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Türkan Akyol	Türkiye'nin İlk Kadın Bakanı ve İlk Kadın rektörü	Alanında ilk ve yönetici kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1971)
Türkan İldeniz	Şair	Sanatçı kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (1938)
Ulviye	Şair (Demet Dergisi)	Sanatçı kadın	Meşrutiyet Dönemi (1908), Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Ulviye Sultan	II.Abdülhamid'in Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Osmanlı Devleti

Ulviyye Mevlan (Nuriye Ulviyye)	Kadınlar Dünyası Dergisinin sahibi Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin kurucusu	Aydın ve reformist kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, tarih 10
Ümmügülsüm	Hiz. Muhammed'in kızı	Tarihi bir şahsiyet'in yakını olarak kadın	İslam Tarihi, Tarih 9
Ümmügülsüm Sultan	IV.Mehmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Ümmügülsüm Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Ümmügülsüm Kemalova	Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır, Balkan harbi sırasında Kadırga Hastahanesinde hastabakıcılık yapmıştır. Rusya'dan gelmiştir	Vatansever kadın	Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Valide Şevfefa	Abdülmecid'in eşi, V.Murad'ın annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Valentina Vladimirovina Tereşkova	Uzaya çıkan ilk kadın	Alanında ilk	Çağdaş Türk Ve dünya Tarihi (1937)
Vedide	Kadınlık Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi (1914), Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Verdicanan Kadinefendi	Abdülmecid'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Verdinaz Kadın	I.Mahmud'un eşi, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Vera Figner	Rusya'da Bolşevik İhtilalinden Önce devrimci hareketlere katılmıştır	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1852- 1942), Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi
Virginia Woolf	İngiliz yazar, kadın hakları savunucusu	Reformist kadın	Avrupa Tarihi (1882- 1941), Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi
Victoria	İngiltere kraliçesi	Yönetici kadın	1819-1901 İngiltere Tarihi, Sömürgecilik faaliyetleri, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Yirik Fatma	Gazi Antep'te Fransızlara karşı yapılan müdafaaya katılmıştır.	Kahraman kadın	TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kurtuluş Savaşı
Zabel Asadur (Sibil)	Osmanlı Ermeni kadın yazar	Sanatçı ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Zehra	Kız idadisi talebelerinden Balkan Harbi sırasında Darülfünûnda konuşma yapmıştır	Vatansever kadın	Osmanlı Tarihi (1912), Tarih 10
Zekiye	Mehasin ve Kadın Dergisi yazarı, Cemiyet-i Hayriyye Nisvan başkanı	Aydın ve reformist kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Zekiye Sultan	II.Abdülhamid'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX-XX.Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zernigar Kadinefendi	II.Mahmud'un eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zevkî (Zerkî) Kadın	III.Osman'ın eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak ve Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10

Zeyneb	II.Osman'ın Kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zeyneb Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zeynep Hanım (Kastamonulu Bir kâdının kızı)	Şair	Sanatçı kadın	XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihi (1474), Tarih 10
Zeynep Sultan	III.Ahmed'in kızı, vakıf sahibi	Hayırsever kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zeyneb bint Mekki Ali el- Harraniyye	Kadın hadisçi	Aydın Kadın	Türk-İslam devletleri Memlukler (1289), Tarih 9
Ziybifer (Ziybülfer) Kadın	III.Selim'in eşi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII-XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Zöhre Hanım	Mehasin Dergisi yazarı	Aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Tarihi, Tarih 10
Zsa Zsa Gabor	II. Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da yaşamış, ve ABD Askeri İstihbarat'ına bilgi vermiştir	Casus Kadın	Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (II. Dünya Savaşı Sonrası)
Zübeyde	Harun Reşid'in eşi	Hayırsever kadın	Abbasiler Dönemi, Tarih 9
Zübeyde Hatun	Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın eşi, Berkiyâruk'un annesi	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	Büyük Selçuklu Devleti, Tarih 9
Zübeyde Sultan	III.Ahmed'in kızı	Tarihi bir şahsiyetin yakını olarak kadın	XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tarihi Tarih 10
Züleyha Zafer Hanım	İlk kadın romancılarımızdan	Sanaçı ve aydın kadın	Meşrutiyet Dönemi (1877) Osmanlı Tarihi, Tarih 10